Akıntıya Kürek Yücel Erten

DK

Anı

Akıntıya Kürek

Yücel Erten

DK

Akıntıya Kürek
Anılar 1

AKINTIYA KÜREK
Anılar 1

Yazan: Yücel Erten
Editör: Efnan Atmaca

Doğan Kitap'ta 1. baskı / Kasım 2018 / ISBN 978-605-09-5446-3
Sertifika no: 11940

Kapak tasarımı: Feyza Filiz
Baskı: Ana Basın Yayın Gıda İnş. San. Tic. A.Ş.
B.O.S.B. Mermerciler Sanayi Sitesi 10. Cad. No. 15 Beylikdüzü - İSTANBUL
Tel. (212) 422 79 29
Sertifika No: 20699

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 3, Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16
www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Akıntıya Kürek
Anılar 1

Yücel Erten

DK
DOĞAN KİTAP

Yücel Erten, 1945'de Muş'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Antalya ve Ankara'da tamamladı. 1969 yılında Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Yüksek Devresini bitirerek; Ankara Devlet Tiyatrosu'nda stajyer sanatçı olarak göreve başladı. 1970 yılında kazandığı devlet bursu ile ihtisas öğrenimi yapmak üzere Federal Almanya'ya gitti. Essen Folkwang Yüksek Okulu'nda Reji Bölümü'nü bitirdi. Almanya'daki öğrenimi sırasında İsviçre ile Almanya'da reji asistanlığı ve yardımcı rejisörlük yaptı.

1974 yılında yurda döndü. Rejisörlüğün yanı sıra Ankara Devlet Konservatuarı ile çeşitli üniversitelerin Tiyatro Bölümleri'nde öğretmenlik yaptı. Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Antalya ve Trabzon Devlet Tiyatroları'nda; İstanbul, İzmit ve Eskişehir Şehir Tiyatroları'nda; Kent Oyuncuları, Tiyatro Stüdyosu, Öteki Tiyatro, AYSA, Tiyatro Bilkent, Ankara Sanat Tiyatrosu, Tiyatro Pera, Cumhuriyet Sahnesi ile İstanbul, Ankara, İzmir ve Mersin Devlet Operaları'nda konuk yönetmenlik yaptı. Yurtdışında da Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Almanya, Makedonya ve Polonya'da oyunlar yönetti.

1992 Ekim'inden başlayarak 16 ay süreyle Devlet Tiyatroları'nda Genel Müdürlük ve Başrejisörlük görevini yürüttü. Genel Müdürlük için seçim yöntemini yaşama geçirmek amacı ile istifa etti. 2000 yılında Devlet Tiyatroları'ndan kendi isteği ile emekliye ayrıldı. Haziran 2002'den başlayarak 2 yıl İzmit Şehir Tiyatrosu'nun Genel Sanat Yönetmenliği'ni yaptı. Bu görevden uzaklaştırılmasından bu yana, serbest rejisör olarak çalışıyor. Erten, sahnelediği 80 oyunda, 7'si yurt dışında olmak üzere 40'ı aşkın ödülle onurlandırıldı. Oyun çevirileri ve sahne uyarlamalarının yanı sıra, ödenekli tiyatrolarımızın sorunlarına eğilen *Devletin Tiyatrosu Olmaz (Mı?)* adlı bir kitabı bulunuyor.

Önsöz

Eski zaman söylemleri "Anlat ki..." diye başlar çoğu kez.

İşte ben de anlattım.

Bir tiyatrocu olarak beni anılarımı yazmaya yönelten duygu neydi?

Bireysel tarihin, toplumun tarihine küçük de olsa bir katkıda bulunabilmesi umudu mu?

Hayatını anlamlı kılma dürtüsünün, iz bırakma isteğinin bir yansıması mı?

Belleği zayıf bir toplumda, bazı olayları ve gerçekleri duvara asıp ilan etme ihtiyacı mı?

Nesnelliği tartışılsa bile, yaşadığı döneme ilişkin bir görgü tanıklığının ifadesi mi?

Sanatsal yaratmanın çileli ama keyifli serüvenini paylaşma zevki mi?

Yaşadıklarımın ve deneyimlerimin, bazı konularda genç sanatçılara ilham vermesi ihtimali mi?

Tam bilemiyorum. Belki hepsinin bir karışımı.

Galiba sanatıma, mesleğime beslediğim sorumluluk duygusu da büyük ölçüde rol oynadı bu çabada.

Nerden baksanız arkamda 50 yılı aşkın bir tiyatro yaşamı var.

Üstelik tek bir açıda değil, alanın çeşitli cephelerinde, çalkantılı, gelgitli bir yaşam.

Duygular, düşünceler, biriktirmeler, çalışmalar, kaygılar, doyumlar, sevinçler, üzüntüler, kırgınlıklar, dayanışmalar, öfkeler, keyifler, düş kırıklıkları, görüşler, tartışmalar, çatışmalar, uzlaşmalar, dersler, yazılar, çeviriler, sahneleyişler, yergiler, övgüler, mücadeleler, cezalar, ödüller. Ve bir yaşam boyu çocukluğunu, bir başka deyişle oyun oynama sevincini koruyabilme mutluluğu...

1945-1982 yıllarını içeren bu kitapta, çocukluğumu, gençliğimi, amatörlük yıllarımı, Konservatuvar'daki oyunculuk eğitimimi, Almanya'daki rejisörlük eğitimimi, öğretmenliğimi, Devlet Tiyatrosu deneyimlerimi, elimden geldiğince tiyatro alanına bağlantılar kurarak anlatmaya çalıştım.

Olağanüstü zevkli bu serüveni, ilgi duyanlarla sınırlı da olsa paylaşabilme umudu ile.

Yaşamı salt anılarla sürdürmek mümkün değil tabii ama, onları tümden yok sayamayız, değil mi?

Yücel Erten

Çocukluğum

1945 yılının 19 Ekim'inde Muş'ta doğmuşum. Annemin söylediğine göre, radyoda akşam haberleri okunuyormuş. Demek ki saat 19.00-20.00 sıralarında olsa gerek.

Benimle yaşıt olan, 60'lı yıllara kadar evimizde odak noktası oluşturan, sonra amatörlük yıllarımda sahnede hizmet verip benimle birlikte turnelere katılan ve bugün bir anı olarak duran, ama canı istediği zaman hâlâ çalışan "Blaupunkt" marka bir radyom var.

O akşam haberler o radyodan mı dinlenmişti, bilmiyorum. 1945 Ekim'inin 19'unda akşam bülteninde ne haberler vardı, onu da bilmiyorum. Ama o radyonun benimle yaşıt olduğunu biliyorum. O sıralarda İkinci Dünya Savaşı'nın bitmiş olduğunu da biliyorum.

Ha, bir de şunu biliyorum: 20 Ekim günü, Türkiye'de nüfus sayımı yapılmış. Bir gece önce doğmuş olduğumdan, beni de adamdan saymışlar! Ben dahil 18.871.203 kişiymişiz. Hiç hafife almayın benim şu dünyaya gelişimi, savaş bitmiş, çok partili düzene geçilmiş. Daha 12 günlükmüşüm, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü demokrasiye geçişin sinyalini vermiş. 1 Kasım'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşmasında şöyle demiş: "Bizim tek eksiğimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır."

Neredeyse "Kısmetimle gelmişim" diyesim var ama;

72 yıldır bir türlü olgun bir demokrasiye ulaşamadığımızı düşününce; "Ayağını sürümüşsün" dersiniz diye çekiniyorum.

Annem, bana gelinceye kadar altı kez doğum yapmış: Beş erkek, bir kız. Ama bunlardan yalnızca üç ağabeyim yaşamış. Dördüncü çocuklarının kız olması isteği ile, annem bana hamile kalmış. Kız olsam, adıma "Yüksel" diyeceklermiş. Yine erkek olunca; "Yeter, İnsaf, Medet" falan dememişler, "Yücel" demişler...

Ama bu da kolay olmamış. Evde yardımcımız varmış: Cennet Bacı. Hani ben, sayım günü doğup da adamdan sayılmışım ya Cennet Bacı, sayım ile Saim arasındaki ayrımı kestiremediğinden ve de beni nasılsa çok şirin bulduğundan adımı Saim Şirin koysunlar diye tutturmuş.

Ama annemle babam, Cennet Bacı'yı, "Göbek adı öyle olsun" deyip avutmuş ve beni nüfusa Yücel diye yazdırmışlar. (Kim bilir belki de olağan ötesi bir öngörüyle, gelecekte sanatçı olabileceğimi kestirmiş olacaklar ki; beni daha sonraları takma bir sanatçı adı alma zahmetinden kurtarmışlar!) Ne iyi etmişler! Adından hoşnut olmayan pek çok insan vardır. Ben, adımı severim.

Bu adın seçilmesinde, babamın adının da önemli bir rol oynadığını düşünüyorum. Babam 1900 doğumluydu ve adı Abdülmecit'ti. Ama herkes "Mecit Bey" derdi. Annemin adı da yine artık çok rastlanmayan bir ad: Enise... Sanırım, Türkiye'nin 1900'den 1945'e uzanan o tarih diliminde, Abdülmecit adını taşıyor olmak, babamı çocuklarına isim verme konusunda uyarmış olsa gerek.

Babam, iki kez askerlik yapanlardandı. Ben kendimi bildim bileli, Tekel Genel Müdürlüğü'nde, (o zamanlar İnhisar İdaresi) memur ve sonra amir olarak hizmet etmişti. 40 küsur yıldan sonra, İzmir yakınlarında, mahkûmların çalıştırıldığı bir tuzlaya tayin edilince; kırgınlığa düştü. Yine ben kendimi bildim bileli, böbrek sancısı çekmiş ve defalarca ameliyat

olmuştu. O tuzla, sağlığına da iyi gelmeyince, emekliliğini istedi. Sonra yine bir böbrek ameliyatı. Ve 1965 yılında, ben konservatuvarda hazırlık sınıfı öğrencisiyken vefat etti.

Annem Enise Hanım ile babam Abdülmecit Bey'in evlilik fotoğrafı. 1927 yılında evlenmişler. Evlendiklerinde annem 13, babam 27 yaşındaymış.

Annem, babamla evlendiğinde 13 yaşındaymış. Aralarında bugün bakıldığı zaman yadırganacak 14 yıllık bir yaş farkı varmış. Ne mutlu bana ki, evlendikleri gün çektirdikleri fotoğraf bende. Anneciğim ilkokulu okumuş, hatta kısa bir süre -o sıralarda Doğu Anadolu'da nasıl oluyorsa?- keman dersi bile almış. Sonrası bildik hayat gailesi... Ve 1976'da ben

mesleğimi bırakıp *Almanya'nın Sesi* radyosunda çalışmaya başladığım sırada vefat etti. Benim kendi ayaklarım üzerinde durmam uzun sürdüğü için, anneme dilediğimce gün gösteremedim. Onun acısını çekerim.

Babamın biraz sinirli ve dik bir görünüşü, annemin ise olağanüstü munis ve uyumlu bir tabiatı vardı. 12 yaşımda olsam gerek, bir bayram arifesinde sevgili babam namazımı ve dualarımı kontrol etti. Ertesi sabah birlikte camiye gittik ve bayram namazı kıldık. Asıl önemlisi, camiden çıktıktan sonra şöyle dedi: "Benim görevim öğretmekti. Gerisi sana kalmıştır. İster kılarsın ister kılmazsın." Ailemde asla dini bir baskıyla karşılaşmadım. Her zaman deryaları aşmış da gelmiş gibi pencerenin önündeki kerevette oturan anneannem Cemile Hanım da bir gün şöyle dedi: "Namaz dediğin nedir ki? İbadet! İmkânın yoksa, engelliysen, oturduğun yerde gözünü kapar, o hareketleri yaptığını düşünürsün; yeterlidir, Allah kabul eder."

Dönüp bakıyorum da bizim yetiştiğimiz çağlarda, kimse kimsenin dinine ibadetine karışmaz; bu nedenle kimse kimseye kötü gözle bakmazdı. Taşrada da öyleydi. Namaz kılmıyormuş, hacca gitmemişmiş, örtülüymüş ya da değilmiş; bunlar bugünkü kadar insanların üstüne abanmazdı. Hacı anneye, hacı dedeye nerede olsa saygı duyar, elini öperdik. Annemizle mevlite de giderdik. Yumuşak, saygılı, hoşgörülü bir hava hâkimdi. Özetle bunlar, insanların birbirini yargılaması için dayanak olarak kullanılmazdı. Ama 1950'lerden itibaren yönetime hâkim olan sağ iktidarlar, giderek yoğunlaşan bir biçimde toplumsal yaşamımıza iki şeyi dayattı. Bir: Her türlü tarihsel ve doğal zenginliğin asfalt ve betonla örtülmesi. Bu şapşallığı modernleşme sandılar. İki: Dinin siyasete bulaştırılması. Buna da oy kaygısı ile sarıldılar. Derken artık son on beş yılda kendi inancını başkalarına dayatma, cumhuriyet ve demokrasi düşmanlığına kadar geldik.

Annem kadar, anneannem de çocukluğumun mutluluk kaynağı ve sığınağıydı. Babaannemi, dedelerimi hiç tanımadım, hayatta değillerdi. Yazık ki fotoğrafları da yok.

Anneannem Cemile Erten çocukluğumun mutluluk kaynağıydı.
Bu fotoğraf 1961'de çekilmiş.

Büyük dayım, yani anneannemin ağabeyi Hüseyin Hüsnü Bey -sonradan Orakçıoğlu soyadını almış- Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine, ilk Meclis'e Bitlis Milletvekili olarak gitmiş. Yine anneannem ve annem anlatırdı: Çevresindekiler çok ağlamışlar, "Padişaha karşı geliyorsunuz, sizi asarlar! Gitme!" diye çok sızlanan olmuş ama dinlememiş gitmiş. İyi de etmiş!

BİTLİS

Hüseyin Hüsnü Bey[45]
(Hüsnü ORAKÇIOĞLU)

Bitlis - 1887, Süleyman - Pakize - Mülki ve Askerî Rüştiye - Orta Düzey Arapça, Farsça - Bitlis İdare Heyeti Başkâtibi, Huyut Bucağı Müdürü, Yumurtalık, Kızılcahamam, Göksü, Elbistan Kaymakamı - I. Dönem Bitlis Milletvekili – Divân-ı Riyâset Kâtibi - Evli, 2 Çocuk.

Ölüm Tarihi: 21.11.1947

Anneannemin ağabeyi Hüseyin Hüsnü Bey, Mustafa Kemal'in çağrısı üzerine ilk Meclis'te Bitlis Milletvekili olmuş.

Babamın eve getirdiği günlük gazeteler, hep Demokrat Parti'ye muhalif olan gazeteler olurdu. Bir ara *Dünya*, sonra da *Cumhuriyet*. İlkokula gitmeden okumayı yazmayı oldukça öğrenmiştim ya; harfleri ilk olarak *Cumhuriyet*'in başlıklarından söktüğümü hatırlıyorum.

En büyük ağabeyim Cemal, Hava Harp Okulu'nu bitirmişti. Amerikalarda eğitim gören ilk jet pilotlarımızdandı. Güreş ve boks alanında madalyaları vardı. Antalya'daki Papaz Kayası'ndan denize kırlangıç atlayabilen birkaç kişiden biriydi. Daha ben ilkokuldayken, hamile eşiyle birlikte Merzifon'da soba zehirlenmesinden vefat etti. Bugün hâlâ soba zehirlenmesinden hayatını kaybeden insanların haberleriyle sarsılıyoruz zaman zaman. Kömür sobası zehirlenmesi 2017 Türkiye'sinde bir kader gibi sürüp gidiyor. Bir türlü aşılamayan toplumsal bir sorun. Çok düşündüm, Amerikalarda eğitim görmüş bir insan nasıl öyle tedbirsiz davranabildi?

İyi ama biz Antalya'da kömür sobası diye bir şey bilmedik ki. Odun sobası ve mangal yeterli oluyordu. Sonra Hava Harp Okulu'nda da kömür sobası ile karşılaşma ihtimali yoktu. Hele Amerika'da hiç. Muhtemelen Merzifon'da ilk kez karşılaşmışlardı o sinsi tehlikeyle. Melek oldular...

Soba zehirlenmesinden vefat eden ağabeyim Cemal Erten, Türkiye'nin ilk jet pilotlarındandı. Fotoğraf 1953 tarihli.

1958 tarihli bu fotoğrafta diğer iki ağabeyim Aykut (solda) ve Erol Erten var. Aykut ağabeyimi de genç yaşta, 1980'de kaybettik.

Küçük ağabeyim Aykut, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin Mimarlık Bölümünü'nün ilk sınıf öğrencilerindendi. Sağlık sorunu yüzünden bir yıl kaybettiği için, bir yıl geç mezun olabilmişti. Onu da genç yaşında, 1980'de yitirdik.

Ortanca ağabeyim Erol, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi mezunudur. Bugün ailenin temel direğidir. Ona sağlık ve mutluluk diliyorum.

Annem ve babam, bir memur maaşıyla dört çocuklarını okutmak için özverili, mütevazı ama saygın bir yaşam sür-

dürdüler. Oğulları da ya yatılı ve burslu okudular ya da bir yandan okurken öte yandan çalıştılar. Hep kiracıydık. Ancak babamın vefatından sonra emeklilik ikramiyesiyle anneme Ankara'da bir küçük daire alabildik.

Orası Muş muydu?

Üç yaşıma kadar Muş'ta kalmışız. Sonra babamın Antalya'ya tayini çıkmış. Üç yaşıma kadar olan o dönemden pek bir şey hatırlamıyorum. Gözümün önünde bulanık birkaç resim var. Onlardan biri şu: Evin zemin katındaki girişe, her biri benim kadar büyüklükte bir karpuz dağı yığılmıştı. Diyarbakır karpuzu muydu? Hepsi bizim miydi? Hatırlamıyorum ama o karpuz dağına tırmanarak cesaret denemesi yaptığım hâlâ gözümün önünde.

Öte yandan ben hatırlamıyorum ama, aile içinde çocukluğuma ait bir öykü anlatılır. Evin önünde, komşunun çocuğu Mete ile oynuyormuşum. Bir komşu teyze de geçerken bana sormuş: "Yücel, annen evde mi?" Şöyle yanıtlamışım: "Evde. Beni uyutuyor..."

Belli ki anacığım, beni uyutayım derken yorgunluktan uyuyakalmış, ben de sessizce sokağa fırlamışım...

Hayal meyal hatırladığım bir başka olay, bu öyküdeki hınzırlıkla çelişiyor, artılar eksileri götürüyor: Evin önünde bir çeşme vardı. Mete ile bu çeşmede oynuyoruz. Mete, "Hadi çeşmenin altına girelim" dedi. Beni suyun altına soktu ama kendisi girmedi. Annemden azar işittim.

Atila Sav, 1993 yılında sahnelediğim *Bahar Noktası* için övgülerle dolu bir yazı yazmıştı. *Milliyet Sanat* dergisinin 1 Mayıs 1993 tarihli sayısında yer alan yazının bir bölümünde şöyle diyordu:

Yücel Erten, suyla oynamayı seviyor. Freudçu bir yaklaşımla, acaba çocukluğunda suyla oynamasına engel mi olunmuş diye düşünülebilir. Sahnenin ön bölümüne yerleştirdiği havuzda bütün oyuncular birer birer yıkandı. Bu arada ön sıradaki izleyiciler de banyodan paylarına düşeni aldı. Oyunun ikinci bölümünün sonundaki "temsil" ise bütünüyle bir ibret(!?). Herkes döktürüyor, Devlet Tiyatrosu oyuncularının tuluata yatkınlığı da sınanmış oluyor.

Bunu bir şekilde hissetmiş olması hoşuma gitmişti.

"Su"da küçük gezinti

Kim bilir, belki de değerli eleştirmen ve tiyatro dostu Atila Sav haklı. Geriye dönüp bakıyorum. Sahnede suyla epey bir alışverişim olmuş.

Sözgelimi Shakespeare'in *Hırçın Kız*'ında, sahnede şor şor sular akıyor; oyun kişileri -yerine göre- ayak bileklerine kadar gelen bir havuza giriyor ve hatta o havuza -yalandan- çişlerini yapıyorlardı.

Herbert Meier'in *Aşkın Sarp Kıyıları*'nda, çağdaşımız Medea, kocasının çalıştığı bankanın önündeki küçük havuza başını sokarak intihar girişiminde bulunuyordu.

Euripides'in *Troyalı Kadınlar*'ında da bir miktar su vardı. Şu ya da bu biçimde, kadınlar kırık bir testiden su içiyorlar, yüzlerini boyunlarını ıslatıyorlar, gelgit akıllı bir kadın küçük su birikintisinden çevresine sular sıçratıyordu.

Tiyatro Stüdyosu'nda sahnelediğim Willy Russel'ın *Kan Kardeşleri*'nin birinci perde finalinde yağmur yağdırdım. Oyunun çevre düzenlemesini yapan değerli sanatçı dostum Lütfi Oğuzcan, -yanılmıyorsam Türkiye'de ilk kez- bir sinema salonunda, yağmur yağdırmayı başardı. Zuhal Olcay,

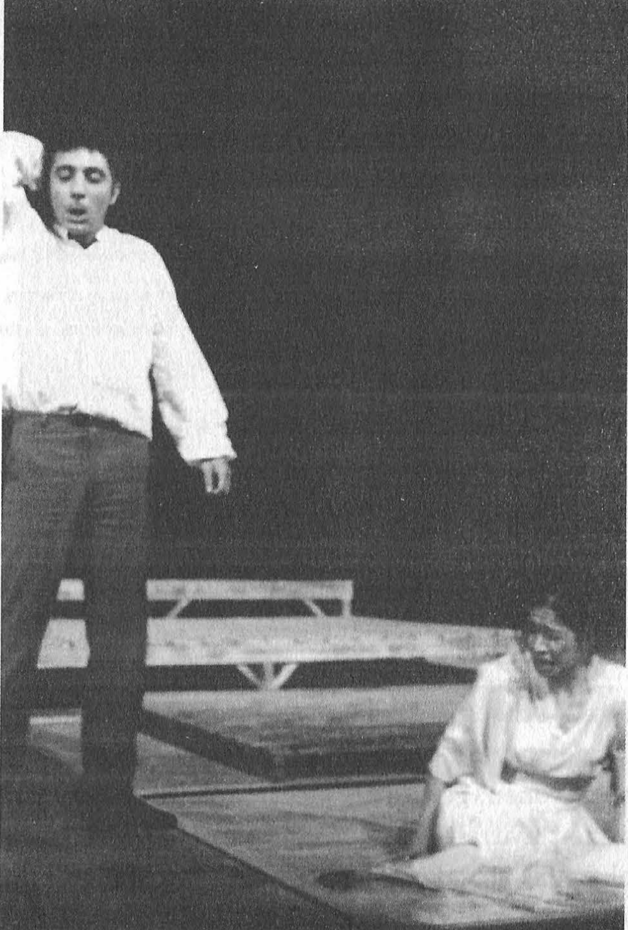
Derya Alabora, Haluk Bilginer, Ahmet Levendoğlu, Mahir Günşiray, Oktay Kaynarca, Jülide Kural ile ateş gibi gençlerden oluşan kadronun, yağmurun altında sırılsıklam dans edip ilk bölümün final şarkısını söyleyişleri, tiyatromuzun önemli anlarından biridir diye düşünüyorum.

Can Yücel'in Shakespeare'in *Bir Yazdönümü Gecesi Rüyası*'nı olağanüstü bir lezzetle uyarladığı *Bahar Noktası*'nı dört kez sahneledim. İlki, genç sanatçıların ağırlıkta olduğu Adana Devlet Tiyatrosu'ndaydı. Öyküsü ilginçtir.

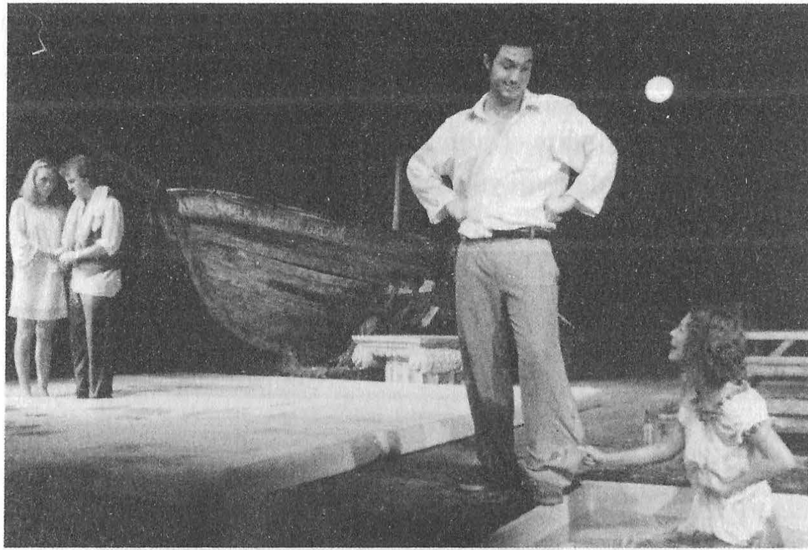
Oyunu, Osmanlı'nın son dönemlerinde, Türklerle Rumların henüz dostça birlikte yaşadıkları, birbirlerinden kız alıp verdikleri, Ege adalarından birine oturtmayı tasarlamıştım. Buna göre çevre düzeni, ada halkının her türlü sosyal buluşmasının gerçekleştiği kıyı kahvesi, kayalara oturmuş ve yarı yarıya iskelete dönmüş bir geminin bulunduğu cinli koy ile doğal olarak her an adayı çevreleyen su kıyısından oluşuyordu. Adana Devlet Tiyatrosu'nun o zamanki müdürü Osman Wöber ve dekoratörüm Suar Şeylan ile oturduk, tasarımlarımızı oluşturduk. Buna göre Adana Devlet Tiyatrosu'nun orkestra çukuruna suyla dolu bir havuz yapacaktık. Oyuncular da denize girercesine bu havuza gireceklerdi.

Ne var ki, Osman Wöber bu projeyi dönemin Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Bozkurt Kuruç'un onayına sunduğu zaman bir güzel azar işitmiş. Kuruç, böyle "çocukluklar" istemediğini söylemiş. Buna çok canım sıkılmıştı. Çünkü bu sanatçının yaratma özgürlüğüne keyfi bir kısıtlama anlamına geliyordu. Aynı zamanda başarısını engelleme amacını da güdüyordu. Wöber'in üzüntüsü, benim can sıkıntım ve Suar'ın burukluğu, bir süre havada asılı kaldı. Sonra kararımı verdim. İstediğim şeyi bir leğen suyla da yapardım. Tasarımın diğer faktörlerini bu doğrultuda biraz değiştirdik ve yola çıktık. Sonunda ön sahneye, leğen derinliğinde, saçtan yapılma, küçük bir havuzcuk yerleştirdik ve öyle oynadık.

Birkaç yıl sonra, Devlet Tiyatroları'nda Genel Müdürlük yaptığım sırada, Ankara'da Büyük Tiyatro'da oyunu yeniden sahnelediğim zaman da bu tutumlu ve sempatik çözümü değiştirmedim. Daha sonra İzmit ve Eskişehir Şehir Tiyatroları'nda da aynı yöntemi uyguladım. Bu çözümden hiç şikayetçi olmadım.

1993'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda *Bahar Noktası*'nı sahnelerken Adana Devlet Tiyatrosu'ndaki gibi sahneye leğen derinliğinde, saçtan yapılma, küçük bir havuzcuk yerleştirdik. Fotoğrafta Zühtü Erkan ile Tülay Bursa görülüyor.

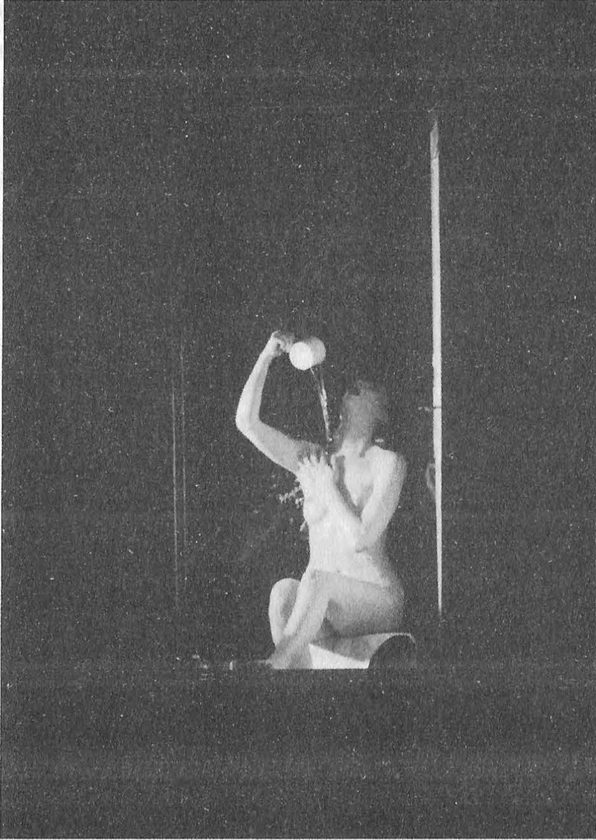
İzmit Şehir Tiyatrosu'nda 2002'de yeniden sahnelediğim *Bahar Noktası*'nda da aynı yöntemi kullandım. Funda İlhan, Barış Falay, Tarık Keskiner ve Betül Çobanoğlu genç âşıklar dörtlüsünü oluşturuyordu.

Ama yaşanan başka bir olay sonradan beni çok üzdü. Bir sonraki sezondu sanırım, Azerbaycanlı bir yönetmenin Ankara'daki Şinasi Sahnesi'nde sahnelediği ve genelde başarısız olarak nitelenen Çehov'un *Martı*'sı için, ön sahne, oyuncuların içine dalabileceği bir havuz haline getirilmişti! Hem de Sayın Kuruç'un yine Devlet Tiyatroları Genel Müdürü olduğu sırada! Şimdi buna "çifte standart" mı demeli, yoksa "çocukluk" mu; siz karar verin!

Aslında bence bu olayın altında temel bir yanılgı yatıyor: Kendine güvenen, gerçek bir sanatçının yaratıcı gücünü, olanakları kısıtlayarak engelleyemezsiniz! Tam tersine, kamçılamış olursunuz!... Bu bumerang hikâyesinin bir benzeri yine Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Bozkurt Kuruç'la *Deli Dumrul*'un sahnelenişi sırasında yaşandı. Ancak onu daha sonra anlatacağım.

"Su"da gezintiler arasında 2000 yılında Makedonya'nın

başkenti Üsküp'te Dramski Teatar'da sahnelediğim Nâzım Hikmet'in *Ferhad ile Şirin*'i de var. Mehmene Banu oyunun sonuna doğru sahne gerisinde çırılçıplak yıkanmıştı.

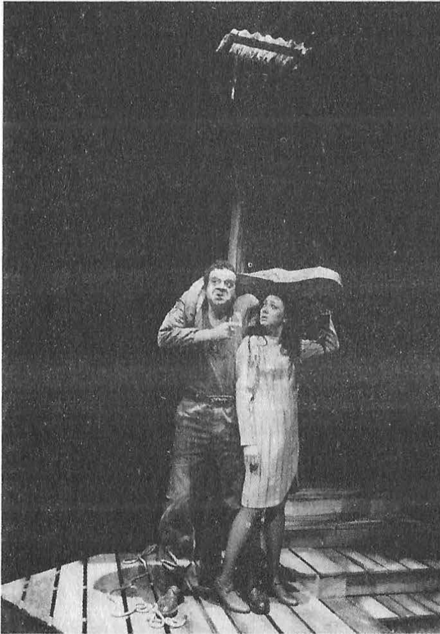

Nâzım Hikmet'in *Ferhad ile Şirin*'ini 2000'de Makedonya'daki Dramski Teatar'da sahnediğimde, Mehmene Banu'yu canlandıran Jelena Zugiç, oyunun sonuna doğru sahne gerisinde çırılçıplak yıkanmıştı.

İlginçtir, Nâzım Hikmet, oyunun baş kişisi Mehmene Banu'yu oyunun belli bir noktasından sonra unutmuş gibidir. Mehmene'ye ne oldu, hayatı nasıl sürdü sorusu, beni dra-

maturgi açısından hep meşgul etmiştir. Dramaturgi açısından karşımıza çıkan bu savrukluğu bir ölçüde giderebilmek adına, Mehmene'nin gerilerde, uzakta bir noktada yıkanmakta, daha doğrusu su dökünmekte olması, bana bir çözüm olarak görünmüştü. İstanbul'da bu çözümü gerçekleştiremedim. Onun yerine Mehmene'yi metrelerce uzayan bir kızıl giysi içinde, gramofon başında oturmuş, kıpırtısız, Yesari Asım Arsoy'un *Ömrüm seni sevmekle nihayet bulacaktır* şarkısını dinlerken gösterme yolunu seçmiştim. Ancak oyunu Üsküp'te Makedon oyuncularla Makedon dilinde sahnelerken bu imkânı yakaladım ve Mehmene Banu'ya olağanüstü dokunaklı, adeta sonsuzluğa kadar yıkanacakmış gibi bir son bulmuş oldum.

2004'te İzmit Şehir Tiyatrosu'nda Eduardo de Filippo'nun *Komedi Sanatı*'nı sahnelemiştim. Dekoru hazırlanmış, genel provası sezon sonunda yapılmış bir oyun olmasına rağmen, benim görevden uzaklaştırılmamın ardından, usulsüzce göreve getirilmiş olan Ragıp bilmemkim tarafından kaldırılmıştı. Hiç seyirci karşısına çıkmadı. O oyunda da kaymakamlık makamındaki kova ve kaplara oyun boyunca tavandan sular damlardı.

2012'de İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Bertolt Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı*'nda da Shen Te (Ekin Öner) ile Sun (Reha Özcan) yağmurda tanışır ve sevişirler.

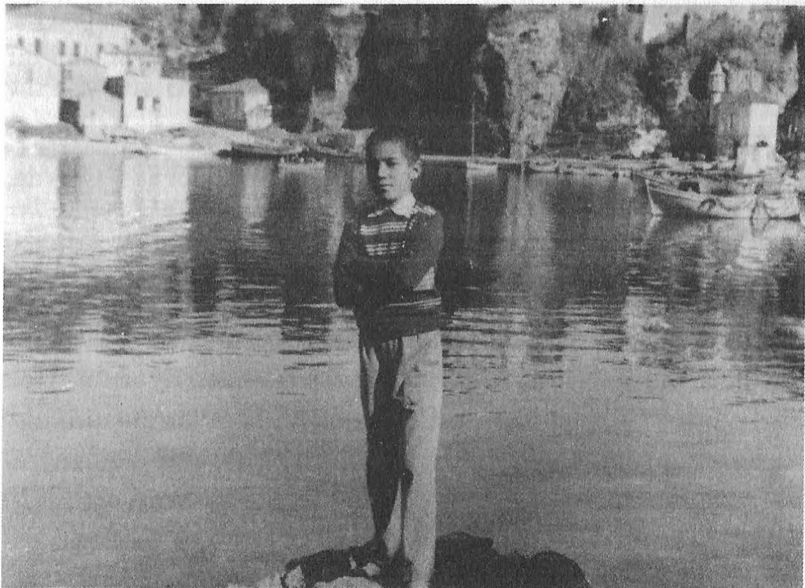
2012'de İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Bertolt Brecht'in

Sezuan'ın İyi İnsanı"nda Shen Te ile Sun yağmurda tanışır ve sevişirlerdi.

Konumuza dönecek olursak; Sayın Sav'ın gözleminde kuşkusuz gerçek payı vardır. Suyun kıpırtısını, ışıltısını seviyorum.

O büyük mavi su: Akdeniz

Şart değil ama benim ille de suya ilişkin bir takıntımı aramak gerekirse; bunu Akdeniz'de, Antalya'da bulmak mümkün. Çocukluğum, üç yaşımdan ortaokulu bitirinceye kadar Antalya'da geçti. Bu kente ayrı bir gönül bağım var. Antalya'nın benim yetişmem ve tabiatım üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşünürüm. Bakın, on üç yaşımdaki şu fotoğrafta Antalya Kaleiçi'nin ve limanın kralı, rejisörü ya da muhtarı gibi durmuyor muyum?

Antalya'nın benim kişiliğim üzerinde olumlu etkileri olduğunu düşünürüm. Bu fotoğraf 1958'de Kaleiçi'nde eski limanda çekildi.

1993'ün 27 Mart'ında Antalya Devlet Tiyatrosu'nu yerleşik olarak açarken Devlet Tiyatroları Genel Müdürü sıfatıyla yaptığım konuşmanın bir bölümünde şunları söylemiştim:

Mutluluğumun iki nedeni var: Birincisi, çocukluğumun ve ilk gençlik yıllarımın geçtiği ve benim yetişmemde, dünyaya bakışımın, estetik anlayışımın gelişmesinde büyük katkısı olduğunu düşündüğüm bu güzel kentimize, yerleşik düzende Devlet Tiyatroları'nın bir şubesini açmak. Bunun, bir sanatçı ve yönetici olarak bana çok büyük bir haz verdiğini söylemem gerekir.

Düşünün ki, Kipronoz'da yüzmeyi öğrenmiş, Konyaaltı'nda oba kurmuş, kış günleri dalgaların sularını Verem Hastanesi'nin çatısına kadar püskürtüşünü, yaz geceleri Bey Dağları'nda sigara ateşi gibi görünen orman yangınlarını izlemişim. Ankara'dan gelen çok bilmiş akraba çocuklarına, turunçu portakal diye yutturmuş; Aspendos'u görünce de küçük dilimi yutacak gibi olmuşum; kolay mı?

Mutluluğumun ikinci ve daha önemli nedeni ise, sanatsal kaliteyi düşürmeden, tiyatro hizmetinin yurt çapında önemli bir kilometre taşını aşmış olmamızdır.

Antalya'da ilk oturduğumuz evi hatırlamıyorum. O evde, pencere, mandalından kurtulup elime düşmüş. Bu nedenle sol elimin yüzük ve serçe parmağı hâlâ yamuktur.

Sonra Yenikapı'da oturduk. Oradaki anılarım arasında Aykut ağabeyimin tarih kitabındaki sakallı ve heybetli Barbaros resmine "Gürgür Baba" dediğimi hatırlıyorum. Gök gürleyince "Gürgür Baba"nın gürlediğini sanıyormuşum.

Yenikapı'dan sonra İsmet İnönü İlkokulu'nun hemen yakınında, surlara bitişik yapılmış bir ahşap evde oturduk. Bahçesi, havuzu ve "hayat"ı vardı. Yaz geceleri havuzun yanında yükselen surlardaki sarmaşıklarda, ateş böceği ordularının kıpırdaşmalarını hiç unutamam.

Yazları Antalya'da Arapsuyu'nda ailecek oba kurardık. Sekiz sırıktan oluşan kübik bir çatkının üstüne ve yanlarına hasır çakılırdı. Yere kilimler de serilip şilteler atıldı mı, oba hazırdı. Büyük keyif! Babam Tekel'deki memuriyetine otobüsle gidip gelirdi. Deniz karşı be karşı ayağının dibinde ama dalgaların zarar veremeyeceği bir mesafeye kurulurdu oba. Çünkü ölü dalga denen bir şey vardı. Dalga gibi değildi, deniz birden genişliyormuş gibi sinsice gelirdi. Birkaç sefer arka arkaya üstelik. Obaya kadar erişebilmişse, yerlere dağılmış ıvır zıvırı, pılı pırtıyı alır götürürdü. Ama pompalı gazocağını götürememişti örneğin... Siyasal duruş açısından insanlar üzerinde çok örneğini gördüm bu ölü dalganın. Her ölü dalga, hayallerinin, ülkülerinin, ilkelerinin bir kısmını aldı götürdü o insanların...

Sonra da deniz kıyısında, limanın üstünde, Mermerli Sokak'taki evimize taşındık. Bugün Kültür Müdürlüğü olarak kullanılan o iki katlı küçük evde uzun süre oturduk. Son olarak da, daha kısa bir süre olmak üzere yakınındaki bir başka evde. Orada, Tanrı'nın günü denizle yüz yüze olmamı, hele yazları sudan çıkamayışımı hayatımdaki derin bir lezzet olarak hatırlarım. Kadıkaçıran yağmurlarını da.

O zamanlar denizde balıklar öyle çoktu ki, suyun içinde gelip bacaklarımızdaki yara kabuklarını didiklerlerdi. Toplu iğneden olta, ekmek içinden yem yapıp kaya balığı, kum balığı tutar; sonra onları getirip kedilere verirdik. Evdeki küçük kara kedi, balık kokan parmağımı da balık sanıp dişlerini geçiriverdiğinde kedinin mi, yoksa kendimin mi daha aptal olduğunu uzun uzun düşünmüştüm.

Eşekarısından uçak yapardık. Bir yağ tenekesinin kapağını çiviyle kevgir gibi deldikten sonra bir tahtanın ucuna çakardık. İlkel bir tenis raketini andıran bu silahla, olabildiğince iri bir eşekarısına havada vurup yere düşürerek sersemletir; ilk andaki bocalamasından yararlanıp, ince iki çu-

bukla kıstırır ve kuyruğundan iğnesini alırdık. Sonra da artık tehlikesiz hale gelmiş olan eşekarımızın beline makara ipliği bağlar uçururduk. İplik uzadıkça ağırlaşır ve zavallı eşekarısı artık havada olduğu yerde kanat çırpar hale gelirdi. O zaman bağırırdık: "Benimki helikopter oldu!" Ama eşekarıları da fırsat buldukça bizi gözkapağımızdan sokardı. İki-üç gün boyunca, tek gözü şiş ve kapalı dolaşırdık.

Bahçedeki badem ağacından paldır küldür neden düştüğümü de anlatmalıyım. Şimdi tam hatırlamıyorum ama ya ağustosböceği ya da cırcırböceği öldüğü zaman içi boşalmış olarak camdan, kristalden bir böcek gibi kalır ağacın üstünde. Badem ağacında onu keşfetmiş inceliyordum. Birden elimin altındaki dal hareket etti. Bir de ne göreyim? Dalın kahverengi rengini almış bir bukalemunu tutuyormuşum. Kafam kadar kocaman bukalemunu elimin altında görünce öyle korktum ki, elimi çektim. O heyecanla nereyi tutacağımı da bilemedim. Ve gümbürt! Ağaçtan aşağıya! Ağlayarak eve koştuğum için, bukalemunu da kaybettim.

"Beyaz" adını verdiğim horozum en sevdiğim oyun arkadaşlarımdandı. Fotoğraf 1958'de Antalya'da çekilmiş.

Oyuncak nedir bilmedim desem yeridir. Bazen bayram yerinden alınmış derme-çatma ahşap cambaz, bazen bir topaç, bir çınçınlı teker. Ama daha fazlasına ihtiyaç da duymadım. Dikiş makinasının ayakları arasına salıncak kurup kedi yavrularını sallamaca, gelincik tomur-

cuklarından gelin, döner dikenlerden saat, gazoz kapağından rozet yapmaca, pisi pisi diyerek ısırgan otlarını tutma yarışı, eşek hıyarlarıyla savaş oyunu, faytoncuya fark ettirmeden arka dingiline takılmaca, denizde kale kapmaca, eski çoraplardan yapılmış toplarla şut çekmece, sur yıkıntılarında kovboyculuk ve Tarzancılık, falezlerdeki mağaralarda heyecanlı ve tehlikeli keşif gezileri en sevdiğim oyunlarımdı. Aykut ağabeyimin çam kabuğundan oyduğu kayıklar -bir keresinde buharla işleyen çarklısını bile yapmıştı-, İngiliz kamışından yaptığı zıpkınlar, kibrit kutusundan telefonlar, kâğıttan uçaklar, rüzgâr fırıldakları, şeytan uçurtmaları, annemin "prenses, kraliçe, nedime" gibi isimler taktığı tavuklar, civcivler, horozum "Beyaz", kedi yavruları, deniz kestaneleri, midye kabukları, kuyruğu alınıp beline makara ipliği bağlanmış eşekarıları ise oyuncaklarım.

Çocukluğumun bir başka eğlencesi de eşek hıyarı patlatmaktı. Bu bitkinin meyvesi sıkıldığında tohumlarını da içeren bir salgı fışkırtır. Kapsül patladığında tohumların fışkırma hızı saatte 36 kilometreyi bulurmuş... Nereden geldi şimdi aklıma bu?... Ben bunları yazarken, yurdumda bazı dingozlarla dangozlar, kışkırtma evresini geçip fışkırtma evresine geldiler de ondan galiba. Geçelim bir kalem.

Eve gelir gelmez çanta bir tarafa, önlük-yaka bir tarafa, doğru denize! Ortaokulda, arkadaşlarla okuldan kaçıp donla denize girmeler de başlamıştı. Sonra bir ara don da kalmaz çünkü kayalıklara serip Antalya'nın babacan güneşinde kurutmak gerekir. Güzel ve stilli yüzemez, çabuk yorulurdum ama iki karış derinlikteki suya balıklama atlamayı becerirdim. Beş kuruşa kızılcık, tirmis ya da frenk yemişi alırdık. O delikli yüz paradan (iki buçuk kuruş) hâlâ bir tane saklarım.

Yok eğer evin önünde oynuyorsan, tavuk tüylerini uçurtma ipiyle kafana bağlayarak, uygun ağaç dallarını tabanca olarak kullanıp Kızıldericilik-kovboyculuk... Susayınca ma-

halle çeşmesi, acıkınca annen ya da komşu teyze imdada yetişir. Ya üstüne salça sürülmüş ya da margarin sürülüp toz şeker ekilmiş bir dilim ekmek verir. Olmadı, koca bir domates! Margarin deyince aklıma geldi: Üç çocuklu dar gelirli memur ailesinde tereyağı diye bir şey hiç olmadı. Hatta kahvaltıdaki "Sana" yağının bile ekmeğe çok kalın sürülmemesi gerekirdi. Tatlı dediğin de komposto ya da sütlaç. Babam helva getirmişse, bayram! Evin yanındaki tekkenin bahçesindeki karadut ağacı da çok çekiciydi ama lekeler yüzünden akşam evde azarı işitmeyi göze alabilirsen. Bazı yaz akşamları bir kilimle semaver alınır, ailecek aşağıya dalgakırana inilir, orada çepeçevre deniz, çay sefası yapılırdı.

Hiç unutmuyorum: Antalya'nın muhteşem güzel Karaalioğlu Parkı'nda Muşlu bir bekçi vardı. Ben de Muşlu olduğum için beni pek severdi. Sonraları Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'nda karşılaştığım şu hesabı, daha o zamanlar bana o öğretmişti: "Seksen seksen? Yüz seksen. Kırh daha? Yüzseksenkırh. Yirmi de emmimin oğlu? Yüzseksekkırhyirmi! Ver şimdi bana beş kuruş, çınçınlı teker alacagam..." Devlet Tiyatroları'ndaki Genel Müdürlüğüm sırasında, Maliye Bakanlığı uzmanlarını bütçe isteklerimize ikna edebilmek amacıyla görüşmeye gitmiştim. Değerli dostum ve o günkü Genel Müdür Yardımcısı İzzet Ararat da benimle birlikte gelmişti. Gereksinimlerimizi dilimin döndüğünce anlattıktan ve değerli uzmanların -bir ölçüde de olsa- desteğini ve sempatisini kazandığıma kanaat getirdikten sonra; sözümü, Muşlu bekçinin bana çocukken öğrettiği, bu tekerlemeyi tekrarlayarak bitirdim. Rivayet olunur ki, bu son sözlerin de etkisi ile o yılki cari harcamalar bütçemizde ciddi bir dilim yükseltme yapılmış.

Velhasılıkelam Antalya'daki çocukluğum güzeldi. Bana çok şey kattığına inanıyorum.

Tiyatroya ilişkin ilk işaretler

Hayatımda tiyatroya ilişkin ilk belirti de Antalya'ya tarihlenir. 1982 yılında bir dergide benimle yapılan söyleşide bu konudaki bir soruyu şöyle yanıtlamışım:

Tiyatroya hangi etkilerle, neyin iticiliği ile girdiniz?

Düşünüyorum da beni tiyatroya doğru iten ilk etkiler, çocuksu bir oyun sevincinden öteye gitmiyor. Küçük yaşta ailemle birlikte Antalya Lisesi'nde bir oyun izlemeye gitmişiz. Aklımda kalan tek şey, komik bir adamın her işi yapmazdan önce "robdöşambrımı giysem mi, giymesem mi?" diye çırpınışı olmuş. Aylarca evin içinde bunu tekrarlamışım. "Oğlum, koş bakkaldan ekmek al" dense, hemen başlarmışım: "Acaba robdöşambrımı giysem de mi gitsem, giymesem de mi gitsem?" Sonraları ortaokul üçüncü sınıfta Ankara'ya geldiğimizde, ilk kez ve kendi seçimimle tiyatroya gittim. Hiç unutmuyorum, eski Üçüncü Tiyatro'da (Türkocağı) sahnede aynı oyunla, aynı kişiyle karşılaşmayayım mı? Meğer durmadan yinelediğim şey, Molière'in *Kibarlık Budalası*'ndaki Mösyö Jourdain'miş! Varın siz düşünün bendeki keyfi... İşte geriye dönüp baktığım zaman, ilk etkilenmeler olarak, bu türden bir çocuksu oyun sevincini saptayabiliyorum.

O temsilin Devlet Tiyatroları arşivinden indirdiğim fotoğrafını koymadan edemem. Suçlu odur!

Demek ki bir bakıma, tiyatro mikrobunu da Antalya'da kapmışım. Ama tuhaftır, ilkokulda müsamere falan yaptığımızı, ya da yapıldıysa bile içinde olduğumu hatırlamıyorum. Yalnızca hep sınıf birincisi olduğumu, müfettiş geldiği zaman -ışıklar içinde yatsın- Kemal Öğretmenimizin hemen soruları bana sorduğunu ve 10 Kasımlarda şiirler okuduğumu hatırlıyorum.

Ankara Devlet Tiyatrosu'nda 1959-60 sezonunda sahnelenen Molière'in *Kibarlık Budalası*, benim izlediğim ilk profesyonel oyun. En soldakini tanıyamadım. Diğerleri Ragıp Haykır, Tansu Aytar, Turgut Okutman.

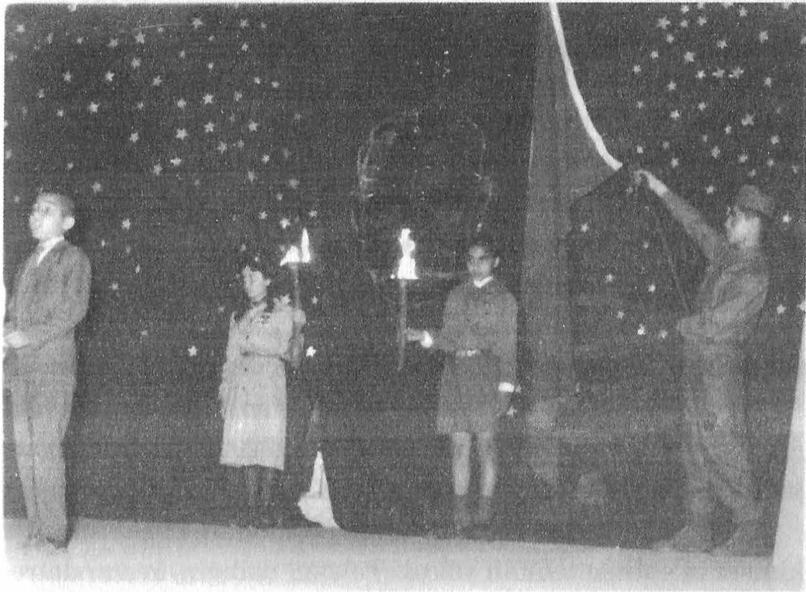
Okumanın tadını, sünnetimde armağan edilen bir Aziz Nesin kitabı ile keşfettim. "Deli"li bir kitaptı. Ya *Deliler Boşandı* ya da *Damda Deli Var*... Değerli Aziz Nesin usta, kolay okunur olması ve güleçliğiyle şu okuması-yazması kıt Türk halkının okumasına ne büyük katkıda bulunmuştur. Sonra Reşat Nuri Güntekin çevirisiyle, çocuklar için kısaltılmış *Don Kişot*'u, *Robinson Crusoe*'yu ilkokul döneminde okumuş olmam gerekiyor. Bana armağan edilmiş olan kitapların içindeki tarihler öyle.

Ortaokulda Türkçe öğretmenimiz, çarşamba günleri bir dersi, oyun okumaya ayırmıştı. Her çarşamba, Maurice Maeterlinck'in *Mavi Kuş* adlı oyunundan bir bölüm okuyacaktık. Kitabı ödünç alarak eve götürdüm ve bir çırpıda okudum. İlk okuduğum oyundur o.

Daha sonra temsil koluna başvurmuş ve tanımadığım bir öğretmen tarafından hazırlanan Cevat Fehmi Başkut'un *Küçük Şehir* oyununda rol almak istediğimi söylemiştim. Hatta kütüphaneden bir kitap alıp eve götürmüş ve piyesi evde bir deftere kopya etmeye de başlamıştım.

Ama hem ruhen hem de fizik olarak daha öyle küçüktüm ki, okul kıyafeti olan kasketim, kravatım ve takım elbisemle değilsem; kimse ortaokula gittiğime inanmıyordu. Şimdi tam hatırlamıyorum; derslerimle mi çakıştı, yoksa küçüğüm diye okul müdürü mü izin vermedi yoksa babam mı izin vermedi, bir şeyler oldu ve ben o çalışmaya katılamadım. Ama doğrusunu söylemek gerekirse bu yüzden olağanüstü bir burukluk da yaşamadım.

Okulda yapılan törenlerde Behçet Kemal Çağlar'ın ve Cahit Külebi'nin Atatürk'le ilgili şiirlerini okuduğumu, hatta hızlı okuma yarışmasına katıldığımı hatırlıyorum. Ama merak etmeyin, o yarışmada birinci filan olmadım. Şu fotoğrafta önde şiir okuyan benim.

29 Mart 1958'de ortaokulda bir anma töreni, şiir okuyorum.

Ortaokul döneminin okumaları, Reşat Nuri Güntekin, Ömer Seyfettin, Orhan Veli, Cahit Sıtkı Tarancı, yazarını hatırlamadığım *İki Çocuğun Devr-i Alemi* ve elime geçen birkaç Jules Verne ile sürdü sanıyorum.

Top da oynadık elbette. Bazen de kızlarla birlikte yakan top. Yakan topta çok iyi olduğum için, hayatımın ilk dudaktan öpücüğünü kazanmıştım. Mavi gözlü sarışın komşu kızı beni kapı arkasında öpmüştü. Biraz daha büyüyünce de futbol. Üç korner bir penaltı. Biraz çelimsizdim. Bir gün çöpe atılmış bir çift kabaralı futbol ayakkabısı buldum. Sağ teki dağılmış, giyilebilir hali yok. Ama sol teki sağlam. Denedim ayağıma biraz büyük olsa da kalın bir çorapla giyilebilir. Kim tutar beni? Sağ ayağımda lastik ayakkabı, solumda kabaralı, haydi madendeki top sahasına! Biraz topal topal oluyor ama olsun, "ayıcılık" yapanlar artık benden çekinir olmuştu...

Telefon, televizyon, otomobil, düş

Ortaokul dönemine ait bir ayrıntıya daha değinmeliyim. Yarım yüzyıl içinde, yaşama koşullarımızın ne denli değiştiğini yansıtması açısından belki ilginçtir. Ben, bir daktilo ile oynayabilme lüksünü ve telefona cevap verme heyecanını ancak ortaokulda yaşadım. Nilüfer Teyzem, Burdur Kız Enstitüsü'nde müdire idi. Kimi zaman yazları Burdur'a teyzemin yanına giderdik. Bu bana çok saçma gelirdi doğrusu. Antalya'dan kalkıp da Burdur'a gidilir mi? Deniz bile yok! Ama orada, müdire hanımın odasındaki daktiloya bir kâğıt takarak istediğim bir şeyleri yazma zevkini ve lüksünü tattım.

Telefon derseniz, ayrı bir âlem. O zamanlar çevremizde kimsenin evinde telefon yoktu. Telefon dediğin, resmi dairelerde, karakolda falan olurdu. Bir gün yine teyzemin odasında daktiloda yazma cambazlıkları ile uğraşırken, telefon çalmasın mı? O siyah, iri, çevirmeli telefon! Eyvah, cevap verecek kimse yok! Sakıncası olur mu diye bir düşündüm, sonra çekine çekine telefonu açıp teyzemin orada olmadığını söyledim. Aman Tanrım! Ne önemli bir olaydı benim için. Sanki artık büyümüştüm.

Sonbaharda okul başladığı zaman, derste öğretmenimiz bir kompozisyon yazmamızı istedi: "Tatilde neler yaptınız? Neler yaşadınız?" Belki inanmayacaksınız ama, ben oturup daktilo kullandığımı ve telefona cevap verdiğimi yazdım!

Eve telefon, ancak babamın vefatından on yıl sonra, annemin yalnız yaşadığı Ankara Bahçelievler'deki küçük daireye bağlanmıştı. Yani 30 yaşımda, Almanya'dan annemin evine dönüşümde. Tabii ki Almanya'daki öğrencilik yıllarımda da birini aramam gerektiğinde sokağa çıkıp ankesörlü telefonu kullanmaktan başka bir seçeneğim olmadı.

Tuhaftır, telefon denen aleti benimseyemedim gitti. Cep telefonu bile bu yabaniliğimi gideremedi. Ancak somut bir konu varsa telefona başvururum. Bir sohbet ve meşveret aracı olarak kullanmaktan çekinirim. Yanlış anlaşılmaktan, gaf yapmaktan, kendimi yanlış ifade etmekten korkarım. Konuştuğum insanın yüzünü görmek isterim, belki de ondan.

Televizyonla karşılaşmam da çok geç olmuştur. Ben konservatuvarda öğrenci iken -1968 yılı olsa gerek- TRT, Ankara Devlet Konservatuvarı üzerine kısa bir belgesel çekmişti. Doğal olarak belgeselin derslerde çekilmiş bir-iki sahnesinde ben de görünüyordum. İşte bu belgeselin yayınını, bir arkadaşımla birlikte, Kızılay'da vitrinine televizyon koymuş bir mağazanın önünde dikilerek seyrettik. Çünkü o zaman televizyonu olan bir yakınımız yoktu. Düğmesine basabildiğim ilk televizyon, Almanya'daki sevgilimin televizyonuydu. Sonra da anneminki. 30 yaşımda...

Demek oluyor ki, 12-13 yaşında ilk kez telefonla konuşmuş, 22-23 yaşında ilk televizyon görüntüleri ile tanışmışım. 30 yaşımda Erol ağabeyimin armağan ettiği bir daktilom olmuş. Bilgisayar kullanmaya başlamam ise, ancak 40 yaşımda... Otomobil? Hiç öğrenmedim, hiç kullanmadım. Hadi yalan olmasın, bir kere yarım saat kadar ders aldım. Almanya'da dil okulunda sınıfımızda çok güzel bir Çekoslovak

kız vardı. Esmer, yeşil gözlü Danika. Gözüm onda olduğu için, sohbet arasında "Bana araba kullanmayı öğretir misin?" dedim. Yarım saat kadar ders verdi. Ama sonra arkadaşlığımız ilerledi ve benim artık ders almama gerek kalmadı... Böylece, otomobil kullanmayı da öğrenmemiş oldum. Bundan da memnunum. Teşekkürler Danika.

Buna ilişkin olarak gördüğüm bir düşü de anlatmalıyım. Hani gazeteler kupon yayımlıyorlardı da kuponları gönderenler arasında kura çekip otomobil armağan ediyorlardı. Tabii bu kampanyaların televizyon reklamlarında da filinta gibi kadınlar boy gösteriyordu. İşte ben düşümde, bu kuponlardan kesip göndermişim. Otomobil de bana çıkmış. Bunun üzerine gazeteciler ve televizyoncular, kameraları ve mikrofonları ile etrafımı sarmışlar röportaj yapmak istiyorlar. Ama ben gazete kuponu gönderip araba kazanmayı kendime bir türlü yakıştıramıyorum. Herkes ne der, diye düşünüyorum. O kadar utanıyorum, öyle bir mahcubiyet duyuyorum ki "Vallahi ben reklamdaki kızı verecekler sanmıştım!" diyorum. Bu düşümü, bir gün bir kokteylde sohbet ederken Cüneyt Gökçer hocaya anlattım. Gülüştük. Sonra hoca "Şekerim sen yine arabayı alsaydın. Kız nasıl olsa bulunur..."

Bir şiir

Çekingenlikle de olsa, zaman zaman şiire yeltendiğim oldu. Çocukluğuma dair bu bölümü, Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki öğrencilik dönemimde yazılmış ve çocukluğuma ilişkin birkaç dize ile bitireyim:

Ezan okunur,
yağmur yağar,
minareler boynu bükük.
Ezan okunur,
yağmur yağar,
hâlâ yalnayak anılardaki çocuk...

Amatörlük dönemim

İlkokulda hep sınıf birincisi olduğumu söylemiştim. Sonra yavaş yavaş yokuş aşağı gitmeye başladım: Ortaokul birinci sınıfta teşekküre geçtim. Orta ikiyi zayıfım olmadan geçtim. Orta sonda, karnemde ilk zayıf göründü. Lise birde ikmale kaldım. Lise ikide sınıfta kaldım. Lise sonda da epeyce bir bekledim durdum. Ta ki Konservatuvar'ın Tiyatro Bölümü'nü kazanıncaya kadar. Orada yolumu ve yörüngemi yeniden buldum. Cumhuriyet Lisesi o yıl henüz açılmıştı. Ben liseye başladığım zaman, Ankara'ya gelmiş olmanın şaşkınlığını henüz üzerinden atamamış bir taşra çocuğuydum. 27 Mayıs 1960 hareketi kafamı karıştırıyordu, Gordion, Ürgüp, Abant gibi yerlere yapılan okul gezileri kafamı karıştırıyordu, kızlar kafamı karıştırıyordu, en çok da okumaya başladığım romanlar ve oyunlar kafamı karıştırıyordu. Mahallede futbol oynadım, basketbolu pek beceremedim. Kamplı ve otostoplu izcilik yaptım. Ama izcilikten soğudum. Çünkü uluslararası buluşmada bizim izcilerimiz Amerikalılarla birlikte, Japon izcilere "Hiroşima, Nagazaki / Hiroşima bum bum bum / Hey Hiro Hito / Hiroşima bum" şarkısını söyletmişler. Hem de dostluğun simgesi kamp ateşinde. Bize de öğrettiler, sıkıldım. Langırt oynadım, âşık olup şiirler yazdım. Liseden sınıf arkadaşım Cicoz (Nurdan Öztekin) nasıl becermişse bunlardan ikisini saklamış; 50 yıl sonra gönderdi. Mart 1962 tarihli.

Romatizmalı Şiir

Onun eli romatizmalı
Bunun ayağı
Şunun dili romatizmalı
Ötekinin kalbi, berikinin vicdanı
Benim de talihim.

Kuytudaki Mezar

İnsanların gelemeyeceği kadar ırak
Kimsenin bulamayacağı kuytu bir yer
Ve üstümü örtecek bir kucak ıslak toprak
Başka bir şey istemem, bunları verin yeter.

Yaş 17. Melankolik ve uyurgezer haller işte...

Sinemaya, tiyatroya gittim. Gelişigüzel, ne bulursam okudum. Tekrar tiyatroya gittim. Tiyatro kitapları okudum. Bu kez sınıf arkadaşlarımı grup halinde tiyatroya götürmeye başladım. Okulda duvar gazetesi çıkardım. Giderek, ders kitaplarından başka her şeyi okur hale geldim. Sonunda artık derslerde de başka kitaplar okur oldum. Bugün teşekkürle anmalıyım: Lisedeki öğretmenlerim, bu tiyatro delisine genellikle hoşgörüyle yaklaştılar.

1963 Nisan'ında çekilmiş bir fotoğrafım.
Melankolik bir hal dikkati çekiyor.

Lisede Dünya Tiyatrolar Günü

Tarih öğretmenimiz Ruhsar Hanım pek güzeldi: Uzun boylu, güzel vücutlu, güzel yüzlü ve güzel gözlü. Bekârdı, ablasıyla birlikte Emek Mahallesi'nde otururlardı. Sınıftaki erkeklerin çoğu ona baygın ve şaşkın bakardı. Ruhsar Hanım'a bir derste sıkı bir itirazda bulunmuştum. Tarih kitabında Yeniçeri Ocağı'nın bozulma nedenleri anlatılırken, "oyuncu kolları" faktöründen söz ediliyordu. Söz istedim ve nedenlerin başka yerde yattığını, bu görüşün sanat ve tiyatroya haksızlık olduğunu anlattım. Tatlı bir teşekkürle karşılandım.

Kimya öğretmeninden sınıfça korkardık. Biraz aksi görünümlü, dediği dedik, notu kıt bir kadındı. İsmini hatırlayamıyorum. Ertesi gün yazılı sınav yapacaktı. Ama bir Allah'ın kulu da sınavı istemiyordu. Kimse çalışmamıştı. Eve gidince birden hatırladım, ertesi gün "27 Mart Dünya Tiyatro Günü". Açtım Suat Taşer'in, Turhan Dilligil'in, Özdemir Nutku'nun kitaplarını. Bir dersi kaynatacak kadar hazırlık yaptım. Ertesi gün, dersten önce sınıfta sınavı yaptırmayacağımı ilan ettim. Arkadaşlar pek inanmadılar. "Yaparsın, yapamazsın" derken bir ikisiyle de keşkülüne iddiaya girdik. Hoca sınıfa girince söz istedim ve çok kibar bir biçimde "Dünya Tiyatro Günü"nün önemine değinerek eğer izin verirse bu konuda yaptığım bir çalışmayı arkadaşlarıma sunmak istediğimi söyledim. Tabii hepimiz "Başka derste yapın" demesini bekliyoruz. Ama hocanın yüzüne belli belirsiz bir gülümseme yayıldı ve izin verdi. O anda sınıftan bir "ohh!" sesi çıktı ki sormayın. Belki de arkadaşlar sevinçlerinden benim neler okuduğumu dinlemediler bile. Ama hem sınav atlatılmış hem de bir şeye karar verilmişti: "Bu çocuk kesin tiyatrocu olacak!"

Cahilin cüreti

Lise ikinci sınıftaki ikinci yılımda Eugene O'Neill'in *Yağ* adlı oyununu sahneledim. Cahilin cüretine bakınız ki, oyunun baş erkek rolünü de ben oynuyordum. Annie'yi ise âşık olduğuma inandığım ve yıllar sonra ilk evliliğimi yaptığım Ayten Uncuoğlu. Gerçi sonradan tiyatro dünyamızın önde gelen kişilikleri arasına giren Çetin Tekindor ile Köksal Engür de aynı sınıftalardı. Ama o zaman ikisinde de tiyatroya karşı bir eğilim yoktu. Ya da vardı da benim haberim yoktu.

Nedenini, niçinini, nasılını bilmeden ezberledik. Provalar yaptık. Kendimize kostümler bulduk, bir fon bezine gemi lombozları boyadık. Resim öğretmeni benim yüzüme koyun postundan bir sakal yaptı, çıktık oynadık. Şu iki fotoğraf her şeyi anlatıyor sanırım.

Lisedeyken Eugene O'Neill'in *Yağ* adlı oyununu sahneledim. Ayten Uncuoğlu, ben, Faruk Arınç, Nurol Ersal, Nejat Sözeri, Ahmet Yılmaz, Salih Kurdakul'un rol aldığı oyunun 29 Mart 1961 tarihli prova fotoğrafı.

Yağ'da o zaman âşık olduğum daha sonra ilk evliliğimi yaptığım Ayten Uncuoğlu'yla, Kaptan Slocum ile karısını oynuyorduk.

Biraz tiyatro aşkı, biraz beğenilme ihtiyacı, biraz karşı cinse yaklaşma heyecanı, biraz dersten kaytarma isteği, biraz ilk gençliğin aşk duyguları, bol miktarda da acemilik ve cahillik...

Bu oyunun, teksir kâğıdına basılmış rol dağıtımını, nasılsa saklamışım. İlk kez 6 Ocak 1962 Cumartesi günü saat 20.00'de oynamışız. Bu, benim sanat hayatımın başlangıcı sa-

yılır mı bilmiyorum? Eğer öyleyse, bütün jübile imkânlarını kaçırdım demektir.

Jübilemi ne zaman yapmalıyım?

Sahi, bir sanatçının sanat hayatının başlangıcı nereye tarihlenir? Amatör düzlemdeki ilk sahneye çıkışına ya da oyun sahneleyişine mi? Tiyatro okuluna başlayışına mı? Yoksa okul sonrasındaki ilk profesyonel adımına mı? Sözgelimi benim şu tarihlerden hangisini başlangıç olarak almam gerekir?

- Acemice bir okul temsili de olsa, ilk oyun sahneleyişim ve ilk sahneye çıkışım olan 6 Ocak 1962 mi?
- Halkevlerinde düzenlenen Tiyatro Kursu'nu başarıyla bitirdiğimi ve Ankara Halkevi Tiyatrosu Sanatçılığı'na kabul edildiğimi belirten yazının tarihi olan 15 Nisan 1964 mü?
- Milli Türk Talebe Birliği'yle Ankara Gençlik Tiyatrosu'nda sahnelediğim *Çürük Elma*'nın oynandığı 1964 Temmuz'u mu?
- Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde öğrenciliğimin başladığı 1964 Eylül'ü mü?
- Devlet Tiyatrolarında stajyer sanatçı olarak ilk görevimle sahneye çıktığım 1969 Ekim'i mi?
- Folkwang Yüksek Okulu'nun Reji Bölümü'nü bitirdiğim 1974 yılı mı?

Bana sorarsanız 1962'deki o okul temsilini saymamak gerekir. Çünkü işin özünde bu tür etkinlikleri müsamerelerden, sözgelimi okulda düzenlenen Namık Kemal ya da Çanakkale Şehitleri Gecesi'nden ayırt etmek zordur. Dolayısıyla buna ciddi bir başlangıç gözüyle bakamayız. Okul süreci "hazırlık dönemi" sayılmalı ve hesaba katılmamalıdır

ama ben önce beş yıl Devlet Konservatuvarı'nda, sonra yaklaşık bir beş yıl da Almanya'daki Reji Bölümü'nde olmak üzere toplam 10 yılımı öğrenime verdim. Üstelik bu arada amatör ve profesyonel çalışmalarım da oldu. Bu 10 yılı saymamanın, biraz haksızlık olacağını düşünürüm.

1964 yılını başlangıç kabul ederim. Çünkü 1964'te Halkevleri kursunda başarı gösterip Ankara Halkevi Tiyatrosu Sanatçılığı'na kabul edilmiştim. Bir amatör tiyatroda hem oynamış hem de bir oyun sahnelemiştim. Üstelik Konservatuvar sınavını da kazanarak Tiyatro Bölümü'nde öğrenciliğe başlamıştım. Sanat hayatımın başlangıcı için bu kadarı yetmez mi?

Demek oluyor ki bu ölçüye göre 30'uncu, 40'ıncı ve 50'nci sanat yılı kutlamamı kaçırmışım. Ne yapayım, unutuyorum hep. Sonuçta yapmamaya karar verdim, rahata erdim...

Halkevi kursu

Dönelim lise yıllarına. Sınıf arkadaşım Köksal Engür'ün ağabeyi Erdoğan Engür'ün teşvikiyle, Ankara Radyosu'nun Çocuk Saati'ne eleman yetiştirmek üzere düzenlediği kursa katıldım. Sonra da Ankara Çankaya Halkevi'nin tiyatro kurslarına. Ankara Radyosu'ndaki derslerde Ruşen Ferit Kam'ı, efektör Tahsin Temren'i, Faruk Güvenç'i, Muazzez Kurdoğlu'nu, Özdemir Nutku'yu tanıdım. Halkevi kurslarında ise Mahir Canova, Suat Taşer, Nüzhet Şenbay, Haldun Marlalı ve Shirley Subaşı'nı. Halkevi'nde düzenlenen tiyatro kurslarının sanat ve kültür dünyamıza ne büyük bir katkı ve yönlendirme gerçekleştirdiğini vurgulamak isterim. Bunun için, iki yıl gibi kısa bir sürede bu kurslara katılmış gençleri sıralasam yeter sanırım.

Bir yanlış anlamaya yol açmasın diye, soyadı alfabe-

tik sırası ile yazıyorum: Erdoğan Akduman, Serpil Akıllıoğlu, Rüştü Asyalı, Yusuf Dağüstün (Yitirdik), Nurşim Demir, Köksal Engür, Yücel Erten, Değer Gündemir (Yitirdik), Yaşar Güner (Yitirdik), Nurhan Karadağ (Yitirdik), Sonat Konor, Attila Olgaç, Ümit Öğmel, Emine Sevgi Özdamar, Teoman Özer (Yitirdik), Yaşar Özer (Yitirdik), İhsan Sanıvar, Çetin Tekindor, Tanju Turunç, Ayten Uncuoğlu, Cihan Ünal, Erkan Yücel (Yitirdik) ve adlarını hatırlayamadığım için beni bağışlamalarını isteyeceğim niceleri... Kurslara katılmışlar mıydı bilmiyorum, Sönmez Atasoy ve Tarık Öcal da hep o çevredeydi.

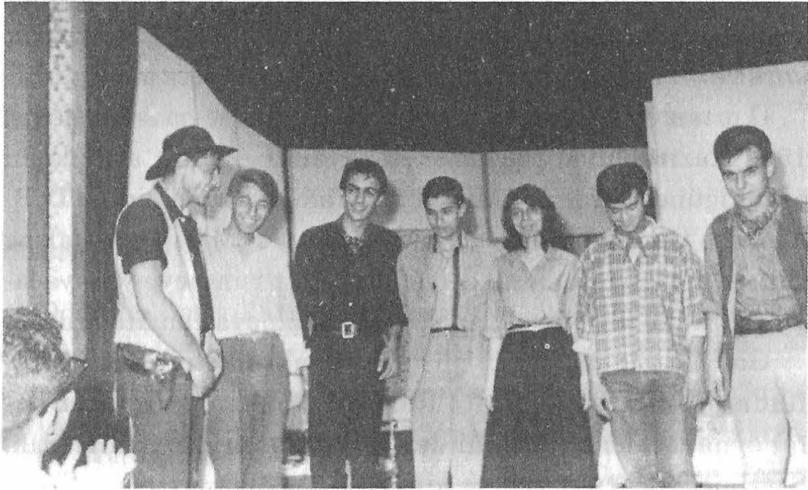
Bu adlar son 50 yılda Türkiye'nin kültür ve sanat yaşamını bir yerlerinden bir kuşak gibi çevirmiyor mu? Bir küçük kurs ve bu kadar çok kazanç? Bence bundan ders alınmalı!

O ortamda tiyatroya öyle sevgilendik, öyle havalandık ki; 1964 Haziran'ında Muzaffer Aşkayanar adlı bir arkadaşın öncülüğünde bir grup, Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) "Ankara Gençlik Tiyatrosu" oluverdik. Ne "Milli Türk Talebe Birliği"ni biliyorduk, ne de yapacağımız işin neye yarayacağını. Tek bir şey biliyorduk. Tiyatro yapmaya can atıyorduk!

Gölbaşı Sineması'nın alt tarafındaki ilkokulun bir sınıfında provalara başladık. Richard Nash'in *Yağmurcu*'sunu oynayacaktık. Filmini de seyretmiş, hayran kalmıştık. Starbuck'ı Tarık Öcal ile Muzaffer Aşkayanar dönüşümlü oynuyorlardı. Lizzie'yi Ayten Uncuoğlu, File'ı Nurhan Karadağ, evin küçük oğlunu Köksal Engür, büyük oğlu Ümit Öğmel, şerifi Üstün Toroslu, babayı da ben! Oyunu, Devlet Tiyatrosu'nun Oda Tiyatrosu'nda bir hafta kadar oynadık.

O günkü anlayışıma göre, hepsi iyiydiler. Bir tek ben iyi değildim. Yüzüme eciş bücüş çizgiler çizip saçıma pudralar sürerek, sesime olgunluk ve yaşlılık edası vermeye çalışarak, yaşıtlarımın babasını oynuyordum ve kendimi hiçbir şeye benzetemiyordum. Hele bir gün temsile yarım şişe cep kanya-

ğı içmiş halde çıktım ki, felaket! Yok, ilkin felaket falan değildi. Hatta başlangıçta kendimi çok iyi bile hissettim. Tedirginliğimi atmış, rahatlamıştım. Ama oyun ilerledikçe bir tahtalaşma, bir suntalaşma baş gösterdi ki, sormayın! Soğuk soğuk terledim, sağıma soluma boş boş baktım, dilim ağzımın içinde büyüdü kaldı. O oyun sırasında kendimden büsbütün nefret ettim. Üstelik o gün, Nilüfer Teyzem'den Aykut Ağabeyim'e, Aykut Ağabeyim'den de bana intikal etmiş olan Nacar marka saatimi, Oda Tiyatrosu'nun üstündeki makyaj odasında, çekmecede unuttum ve tabii gitti gider... Gece sıkıntımdan bir cep kanyağı alıp gizli gizli onu da içtim. Ağlayamadım da kustum.

1964'te Milli Türk Talebe Birliği'nin "Ankara Gençlik Tiyatrosu" olarak Richard Nash'in *Yağmurcu* adlı oyununu oynadık. Oyunda Nurhan Karadağ, ben, Tarık Öcal, Muzaffer Aşkayanar, Ayten Uncuoğlu, Köksal Engür ve Ümit Öğmel vardı.

Ama o günün bana çok önemli bir yararı oldu. Meslek hayatım boyunca bir daha sahneye içkili çıkmadım; çalışmaya içkili gitmedim, içkiliyken sahne çalışması yapmadım. Bugün hâlâ oyun ya da prova izleyecek bile olsam öncesinde içki içmem. Bunun hem kendime hem de tiyatro sanatına emek veren insanlara haksızlık olduğunu düşünürüm.

O sıralarda lise sonda fizik, kimya ve matematik bekleme sınavları da beni bekliyordu tabii. Girmedim. Daha sonra bu oyunun yanına, benim sahnelediğim Atilla Alpöge'nin *Çürük Elma*'sı eklendi ve biz bu iki oyunla, MTTB adına turneye çıktık. Ayten Uncuoğlu'nun annesi de yanımızda olmak üzere bir minibüsle 10 ayrı Şeker Fabrikası'nı dolaşıp -açık hava da dahil olmak üzere- türlü türlü sahnelerde, oynadık. *Çürük Elma*'da, Ayten, Köksal, Muzaffer, Nurhan ve Tarık oynuyorlardı. Bu temsilden bir tek fotoğrafımızın bile olmayışı gariptir. Eğer arkadaşlarımda varsa ve bana iletirlerse belgeliğimdeki önemli bir eksiği gidermiş olurum.

Amatör epik

Bu turnede başımızdan geçen bir olay, Türkiye'de epik tiyatro konusundaki tartışmalara küçük bir katkı olabilir belki. Hangi şeker fabrikasıydı, bilmiyorum. Oyunun bir yerlerinde, sahne değişimi için perdenin üstümüze kapanması gerekiyor. Perde takıldı, kapanmadı. Bocaladık. Berbat komik bahaneler uydurarak sahneden çıktık. Ayten'in morali bozuldu. Karanlık bir köşeye çekilip ağlamaya başladı. Köksal'ın yüzünde "Ne halt edeceğiz" sorusunu yansıtan muzip bir gülümseme. Birileri perdeye bakıyor ama perdenin düzelmeye hiç niyeti yok. "Ne yapalım, ne edelim?" düşünürken "Perde kapanmıyorsa, perde kapanmaz!" dedik. Oyuna perdesiz devam etmeye karar verdik. Yalnız bunu Muzaffer'in çıkıp seyirciye söylemesi gerekiyor. Muzaffer çıktı ve çokbilmiş bir edayla seyirciye şöyle dedi:

- Sevgili seyirciler! Biliyorsunuz, son zamanlarda ortaya çıkan modern bir tiyatro akımı var. Epik tiyatro diye bir akım. Perde bozulduğu için, oyunumuzun bundan sonrasını perdesiz, yani epik olarak oynayacağız!...

Nasıl katkı ama?... Anekdot belki tatlıdır ama, bütün o şeker fabrikalarının satılmış savulmuş olması acıdır...

Konservatuvar sınavı

Amatörce çabalarımız sürerken Konservatuvar'ın Tiyatro Bölümü'ne girmek için de çalışıyorduk. Ankara Radyoevi'nde Çocuk Saati'ne eleman hazırlamak ve seçmek için bir kurs düzenlenmişti. Erdoğan Engür'ün özendirmesiyle o kursa da katıldım. Hocalar? Faruk Güvenç, Özdemir Nutku, Muazzez Kurdoğlu, Jülide Gülizar, efekt Tahsin Temren...

Şuraya Türk dilinin büyük öğretmenlerinden Jülide Gülizar'dan dinlediğim bir anıyı seriverelim çabucak. Jülide Gülizar, TRT'de spiker. Onun da hocası Refik Ahmet Sevengil, onlara ders ya da kurs veriyor. Telaffuz hataları yaptıkça da "Dilinizi eşekarısı soksun" demekten geri durmuyor. Jülide Hanım bir gün cesaretini toplayıp şöyle diyor hocasına:

- Hocam, eşekarısı dilimizi soka soka, dilimiz şişti, büsbütün dönmez oldu. Ne olacak bu işin sonu?

Refik Ahmet Hocamızın -ki bizim de Ankara Devlet Konservatuvar'ında "Metinlerle Türk Tiyatrosu Tarihi" hocamızdı- cevabı düşündürücü:

- Benim gibi birkaç ukala daha kaldı. Bizler de ölünce büsbütün kurtulacaksınız bu dil belasından!"

Korkarım öyle oldu... Hatta şimdi büsbütün öyle oldu sanki...

Çocuk Saati'nin kursunu başarıyla bitirdim; artık Köksal Engür ile Ankara Radyosu'nun Çocuk Saati'nde birlikteydik. Programın rejisörü Mahir Canova'yı Tanrı gibi görüyor, her söylediğini can kulağıyla dinliyorduk. Köksal'la ya bizim evde ya onların evinde buluşup -her ikimiz de Bahçelievler'de oturuyorduk- sınava hazırlanıyorduk.

İlk sınava birlikte girdik. Georg Büchner'in *Woyzeck*'inden "Berber" sahnesini ve Pirandello'nun *Ağzı Çiçekli Adam*'ını çalışmıştık. Sıkı bir şekilde ezberledik, Bahçelievler'deki bir berber ağabeyimizden önlük, makas ve tarak aldık, hazırız sandık. Sınav günü çıktık, hazırlandığımız şekilde oynadık. Sonra sınav kurulundan Nüzhet Şenbay, bir şiir okumamı istedi. "Daday'ın Çiğdene köyünden Halil" falan gibi, şimdi kimin olduğunu hatırlamadığım bir şiiri okumaya başladım. Galiba radyoda ünlü aktör Semih Sergen'in okuyuşunu işitmiştim. Kim bilir belki de biraz onun o tumturaklı, nağmeli edasını taklit etmişimdir? Aklımca biraz duygulu falan okumak gerektiğini düşünüyordum. Nüzhet Şenbay, "Daha yüksek sesle oku" dedi. Daha yüksek sesle okumaya gayret ettim ama tabii şiir, kof bir bağırmaya dönüştü sanırım. Şenbay, "Daha yüksek sesle" diye tekrarladı. Durakladım. Bunun üzerine "Şöyle efe gibi bir bağır" dedi. "Hey" mi dedim, "hayt" mı dedim, "hühüheheyt" mi dedim bilmiyorum. Sessizlik. "Peki" dediler, çıktım. Kazanamadığımı anlamıştım. Sesimde bir sorun olmalıydı. O yıl boyunca, elimden geldiğince, Halkevleri kursunda gördüğüm kadarıyla, ses alıştırmaları filan yaptım.

"Arkası Yarın"

O arada, Mahir Canova, Ankara Radyosu'nun *Mikrofonda Tiyatro* adlı programında bana bir rol verdi. Başlangıç bölümünde, Kerim Afşar'ın çocukluğunu oynuyordum. Pardon, daha doğrusu Knut Hamsun'un *Victoria* adlı yapıtından radyoya uyarlanan oyunda, Kerim Afşar'ın oynadığı rolün çocukluğunu oynuyordum. İşte bu biraz moralimi düzeltmişti. Gel gelelim radyodaki prova sırasında rejisör Mahir Canova ile oyuncu Kerim Afşar arasında öyle bir tartışma koptu ki onun da tadını çıkaramadım. Kerim Afşar, "volta atmak" deyimini

söylerken, "volta" sözcüğünün ilk hecesini vurgulayınca Mahir Canova, vurgunun ikinci hecede olması gerektiğini söyledi. Aslında bunu söylerken kibardı. Tahrik edici bir şey yoktu. Ama aralarında daha önce bir sorun yaşanmış olmalı ki, Kerim Afşar "Uyduruyorsunuz!" dedi. Mahir Canova, "Her rolü Atatürk sanıyorsun!" dedi. Bununla Afşar'ın damarına basmış oldu. Çünkü Kerim Afşar o sırada akşamları radyoda kısa bölümler halinde *Söylev*'i seslendiriyordu. Derken o bağırdı, öteki daha çok bağırdı, beriki teksti stüdyodaki kuyruklu piyanonun üzerine fırlattı, öteki yumruğunu seslendirme masasına vurup kleyi indirdi; bir kığıştıdır koptu. Bengi Hitay ile ben öylece suskun ve şaşkın kalakaldık. Provaya ara verildi filan...

Bunu neden anlattın diyeceksiniz belki. Söyleyeyim. Kişisel kırgınlıkların çalışmaya taşınması el bombasından farklı değildir. Tiyatroda bir küçük ayrıntının, yani bir hecenin bile, her şeyi mahvedecek dalaşmalara neden olabileceğini o gün öğrenmiş oldum. Bunlara ortam yaratmamanın, mahal vermemenin, rejisörün görevleri arasında olduğunu ise çok daha sonra.

Marianne'ın Kalbi

Amatörlük dönemimden elimde kalan bir başka belge de 1964 Mayıs'ında, Ankara Halkevi Tiyatrosu olarak Ankara Koleji'nde yaptığımız okuma tiyatrosunun broşürü. Haldun Marlalı'nın yönetiminde, Alfred de Musset'nin *Marianne'ın Kalbi* adlı oyununu Edip Aktugan'ın gitar soloları eşliğinde sunmuştuk. Orada Haldun Hoca, Octave'ı oynarken bana da romantik âşık Celio rolünü vermişti. Yeri gelmişken size küçük bir sır vereyim. Türkiye'nin tiyatro ve sinema alanında en büyük oyuncularından biri olan Çetin Tekindor'a tiyatro

mikrobunu bulaştıran benim. Rol dağıtımından anlaşıldığına göre, o sıralar Çetin Tekindor'un da artık iyice kanına girmişim. O da parantez içlerini okumuş. Şimdi düşündükçe hınzır hınzır gülüyorum. Duruma bakar mısınız: Ben başrolü oynamışım, Türk tiyatrosunun en büyük oyuncularından Tekindor da parantez içlerini okumuş!... Ama işte ne oldum dememeli, ne olacağım demeli...

Temsilden sonra, o güne kadar tanımadığım bir şey oldu. Kolejli kızlar gelip hayranlıklarını söylediler, tanışmak ve imza almak istediler. Fena halde içim gıcıklanmakla, hoşlanmakla birlikte aptalca mahcup davrandığımı, herhangi bir atak yapamadığımı hatırlıyorum. Taşralı, memur çocuğu delikanlı... Ama bu küçük başarılarla, kendime güvenim biraz artmaya başlamıştı.

İkinci kez Konservatuvar sınavı

O yılki Konservatuvar sınavına Shakespeare'den bölümlerle tek başıma hazırlandım. *Atinalı Timon*'dan "Kaldırın kapakları da yalayın, köpekler!" tiradı ve *Venedik Taciri*'nden Launcelot Gobbo'nun vicdan-şeytan muhasebesi tiradını çalıştım. Gerçi usta oyuncu Asuman Korad, bir tanıdığın ricası üzerine Oda Tiyatrosu'nda parçalarımdan birine şöyle bir baktı ama ezberimin sağlam olmadığını görünce keyfi kaçtı ve daha sonra beni atlattı. Kim bilir, belki de iyi oldu. Çünkü mahcubiyetimden daha çok çalıştım. 300'e yakın aday arasında, kim bilir kaçıncı sırada ve sanırım ikinci gün, girdim, oynadım, hiçbir şey söylemediler, çıktım. Sınavı izleyen cumartesi günü, yine Çocuk Saati'ndeyiz. Prova arasında Mahir Hoca'nın çevresinde toplanmış konuşuyoruz. Sonuç filan sormak ne haddimize! O kadar çekiniyoruz. Sonra Mahir Hoca birden Köksal'a dönüp, "Senin çok çocuksu bir ifaden var,

seni alamadık" dedi. İçimden "Eyvah" dedim, "Köksal'ı almadılarsa, beni hiç almamışlardır!". Mahir Hoca bana döndü, "Seni aldık" dedi. Koridordaki bir radyatöre yaslanmış duruyordum. Kıpırdayamadım. Daha sonra sevincimden yere göğe sığamadım tabii ama o anda Köksal'ı düşünerek, doğru dürüst sevinemedim bile. Birlikte o kadar emek vermiştik. Hani neredeyse kader birliği etmiştik. Hatta tam o sıralar münasebetsiz bir herifin işgüzarlığı yüzünden, suçsuz yere birlikte karakolda birlikte dayak bile yemiştik!... Neyse, o öykü hiç ilginç değil. Hiçbir suçumuz yoktu, nezarete düştük, dayak yedik, işte o kadar! Türkiye burası... Şu gerçeği de burada seslendirmeden geçmeyelim. Köksal çoktandır yurdumun tiyatro ve sinema tarihine adını yazdırmış bir oyuncudur.

Enkizistan İmparatorluğu'na Karşı "Sahne 9"

Amatör çalışma, Konservatuvar öğrencisi olduktan sonra da bir zaman sürdü. Serpil Akıllıoğlu, Köksal Engür, Nurhan Karadağ, Ayten Uncuoğlu ve Yalçın Özgül ile birlikte "Sahne 9" topluluğunu kurduk. Daha doğrusu, Haldun Marlalı'nın daha önce kurmuş olduğu "Sahne 9"un adını bu kez biz üstlendik sanırım. O sırada Ankara'da sekiz tiyatro varmış ki, adı böyle konmuş.

Sevgili Nurhan'ı anınca aklıma geldi. Nurhan aynı zamanda iyi bir sporcuydu da. Radyoda spor saatinde dereceye girenler arasında sık sık adını duyardınız. Köksal ve ben zaman zaman yürüyerek Nurhan'ın Balgat'taki bahçe içi baba evine gider, orada tarlalarda koşu, yüksek atlama, cirit atma gibi branşlarda Nurhan'a ayak uydurmaya çalışırdık. 1964 ya da 65 yılı olsa gerek, Suat Yalaz'ın kendi çizgi romanından yola çıkarak ilk *Karaoğlan* filmini çekeceğini duymuştuk. Karaoğlan rolünü oynayacak oyuncu için seçme yapılacaktı. Sevgili

Nurhan Karadağ'ın o seçmelere katıldığını hatırlıyorum. Ya da en azından katılmak istediğini. Biz hepimiz çok yakıştırmıştık Nurhan'ı. Sonuçta o sıralar Devlet Tiyatroları'ndan ayrılıp Meydan Sahnesi'nde oyunculuk yapmakta olan Kartal Tibet ağabeyimiz seçilmiş. Bildiğiniz gibi sinemada uzun süre Karaoğlan'ı o yaşattı. Nurhan ise Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF) Tiyatro Bölümü'ndeki öğrenimini başarıyla tamamladı. Akademik kariyer yapmayı seçti, profesörlüğe ve bölüm başkanlığına kadar yükseldi. Ama en önemlisi, sonsuzluğa yürümezden önce ardında Köy Seyirlik Oyunları hakkında son derece önemli araştırmalar bıraktı.

"Sahne 9"da benim sahnelediğim Atilla Alpöge'nin *Çürük Elma*'sını yeniden hazırladık ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin "Festival '66" adlı Tiyatro Şenliği'ne katıldık. Çok da başarılı bulunduk. Ama büyük ödülü alamadık. Çünkü jüri üyeleri, bizim amatör olmadığımızı düşünmüşler. Köksal, Nurhan ve Ayten, DTCF Tiyatro Kürsüsü'nü kazanmış, orada okuyorlardı. Ben de Konservatuvar'da. O nasıl profesyonellikse öyle?

Ne var ki, bu çalışmaları ben Konservatuvar'daki çevremden gizli gizli yürütüyordum. Mahir Hoca okul dışında bir şey yaptığımızı duyarsa sınıfta bırakır diye ödümüz kopardı. Bu yüzden, ODTÜ'deki şenlik için bastırılan broşürde, benim adım "Makyajcı" olarak görünüyordu. Broşürde, Melih Cevdet Anday'ın bir şiiri ile Attilâ İlhan'ın "Yaşamak belki bu kurtlar sofrasında zor / Ayıpsız fakat ellerimizi kirletmeden ne vakit bir yaşam düşünsem" dizelerine sığınan firaklı ama bulanık bir yazı var. Yanlış hatırlamıyorsam, onu da ben yazmıştım.

ODTÜ'deki Tiyatro Şenliği'nde 9 Mart 1966 günü oynamışız oyunumuzu. Galiba 17 Nisan 1966'da tekrar oynamışız. Çünkü ODTÜ Tiyatro Kulübü'nün kartını saklamışım. Konservatuvar'dan gelerek oyunu izleyen sınıf arkadaşlarım

Mehmet Keskinoğlu, Rümeysa Bozdağ ve Leyla Tokay'ın küçük kâğıt parçasına çizdikleri kutlama mesajlarını da saklamışım. Arkadaşlarım için bir karanfil ve benim için de bir yarım elma... Elimde hiç fotoğraf yok. ODTÜ Tiyatro Şenliği'nin broşüründe yer alan şu fotoğrafla idare edelim.

1966 yılında ODTÜ'nün Tiyatro Şenliğini'nde Atilla Alpöge'nin *Çürük Elma* oyununu sahneledik. Oyundan çekilmiş bu fotoğrafta Ayten Uncuoğlu, Nurhan Karadağ ve Serpil Akıllıoğlu görünüyor.

O günden elimde kalan Mart 1966 tarihli bir zarf var. Bir toplantımızda onun üstüne bazı notlar düşmüşüz. Biraz kendini beğenmiş, ölçüsüz, ama biraz da buruk bazı notlar. Ödülü kazanamayışımıza kızdığımız anlaşılıyor. Zarfın üzerinde şöyle yazılar yer alıyor.

- Amatör?.. Profesyonel?.. (Hayırlısı olsun)
- Aslan Jüri!...
- Enkizistan İmparatorluğu'na karşı "Sahne 9"
- 36 kısım tekmili birden.
- Festival '66 dan sevgilerle... 67'ye oyun yazacağız!
- Soluğumuzu toplayıp bir üflesek hepsi birden... Uçtu uçtu kim uçtu?...
- Hepsi sevecenlikle.

Bir yıl sonraki şenlik sırasında ODTÜ'de yayımlanan *prep news* gazetesinin Mart 10, 1967 tarihli ikinci sayısındaki fotoğrafın altında şöyle yazıyor:

- The "Sahne 9" presented the *Çürük Elma* at the same festival and all the spectators liked this play very much because of the magnificent skill of the players.[1]

ODTÜ'de sergilenmesi sırasında, arkadaşım Erdoğan Engür, oyunun eksiksiz bir ses kaydını yapmıştı. O ses bandı korunabilmiş midir acaba?.. "Sahne 9" ve ne zaman kurup ne zaman kapattığımızı bilemediğim "Ankara Amatör Halk Oyuncuları" kalıcı olamadı. Oyun yazmak için birbirimize söz vermiştik, yazmadık. "Yeni oyunlar yapalım" demiştik, yapamadık. "Açık hava için ilginç oyun alanları bulalım" demiştik, bulamadık. Ancak bir defa Köksal'la çıkıp Roma hamamlarını o gözle gezdiğimizi hatırlıyorum. Bir de ille de bilimsel olacağız ya "seyirci anketi yapalım" demiştik. Ama onu yaptık. Köksal'la bu seyirci anketi için çok zaman harcadık. Sonunda, babasının Sümerbank'taki bir tanıdığının yardımıyla, tek yapraklık bir anket kâğıdını, üzerine ilan koydurarak bedava bastırdık. Bir hevesle Gençlik Parkı'ndaki Açık

1. "Sahne 9", aynı festivalde *Çürük Elma*'yı sundu ve tüm seyirciler, oyuncuların muhteşem yetenekleri nedeniyle bu oyunu çok sevdiler. (y.n.)

Hava Tiyatrosu'nda dağıtıp topluyorduk ki; orta yaşlı bir bey yanımıza geldi:

- Ben belediye görevlisiyim. Bunun belediye rüsumu nerede?

- Biz öyle bir şey bilmiyorduk?

- Bir daha dağıttığınızı görmeyeyim.

- Peki...

Anket kâğıtları, şofben yakıtı oldu...

Bu kıpırdanışlar zamanla, herkesin kendi meslek hayatını kurma çabaları ve gençlik hevesleri arasında, söndü gitti. Benim amatör tiyatroculuğum da onlarla birlikte. Konservatuvar öğrenciliği, hayatımın tümünü kapsar olmuştu...

Konservatuvar yılları

Ankara'da oturuyoruz ama, ben Konservatuvar'ı parasız yatılı olarak kazandığım için 1964 yılı Eylül'ünün bir gününde, 19 yaşımda, annemin yardımıyla bavulumu hazırladım ve Bahçelievler'den dolmuşa binip Konservatuvar'a gittim. Bugün içler acısı şekilde Mamak Belediyesi olan Konservatuvar'ın, yani eski Musiki Muallim Mektebi'nin avlu kapısına dayandım. Bavulumu, uzun boylu, pos bıyıklı kapıcı Hüseyin Efendi'nin yanında bırakıp onunla başmuavin Muhsin Hoca'ya gittim. Can bir insan, mükemmel bir öğretmen ve idareci olan Muhsin Canpolat, küçük bir kâğıda "179 Yücel Erten. Yatacak" notunu yazıp bana verdi. Benim gibisine kirli çıkı mı derler bilmiyorum çünkü o kâğıdı da kutsal bir şey gibi sakladım. Evet, benim için neredeyse kutsaldı. Neyse, kâğıdı Hüseyin Efendi'ye götürdüm; o da beni bavulumla birlikte erkekler yatakhanesine çıkardı.

Pencereleri yüksekte ve dar, loş, uzun bir koridora dizilmiş boş demir yataklar. Koyu renkli battaniyelerin üstünde beyaz pikeler. Yatakların yanında kirli sarı boyalı ince uzun tahta dolaplar. Ve kimseler yok. Neden kimseler yok? Bugün okula gelebileceğimiz yazılmıştı. Bir yatak seçtim, eşyalarımı yanındaki dolaba yerleştirdim. Çok ukala ya da çok açım, bu besbelli. Çünkü bir yığın kitap almışım yanıma.

Belki birileri gelir diye biraz oyalandım. Yine gelen giden

yok. Elime bir klasör alıp aşağı indim. Avlu girişindeki camlı panodan ders programını not ettim. Tiyatro sınavını kazananların listesine bakıp, sınıfımızın 18 kişi olduğunu anladım. Tanıdık olarak sadece Halkevi'nden Cihan Ünal var. Peki ders var mı? Yok. İşte bunu çok garipsedim. Oysa işte okul açılmıştı ve dersler hemen başlamalıydı! Nasıl ders olmazdı yani? Aylarca bugünü beklemiştim ve ben gelir gelmez, harıl harıl öğrenmeye başlamalıydım... Öğrenciler yavaş yavaş toparlanıncaya ve dersler başlayıncaya kadar süren bu boşluğu, bu hoşnutsuzluğu ya da sabırsızlığı hiç unutamam. O süre içinde eve gidebileceğim halde gitmedim. Tüm zamanımı okulda geçirdim, sıkıla sıkıla kitap okudum ve bekledim... Oysa okumayı severim.

Kulaklarını oynatmayı öğrenmek

Bizim dönemimizde, Tiyatro Bölümü üç yılı orta, iki yılı yüksek olmak üzere beş yıllık bir öğretim programı uyguluyordu. Birinci yıl hazırlık sınıfıydı. İlk sömestr sonunda şubatta, meslek derslerinden sınava girilir başarısız olan okuldan çıkarılırdı. Aynı çıkarılma korkusu, birinci yılın sonundaki haziran sınavında da vardı. Hazırlığı atlattıktan sonra, ancak iki yıl üst üste sınıfta kalırsanız okuldan çıkarılırdınız. İlk üç yılın sonunda da ya mezun edilir ya da yetenekli görülürseniz yüksek bölüme geçerdiniz. Şubata kadar olan dönemde saniye kaçırmamaya çalışarak dersleri takip ettim. Hatta bir oyuncu için zararlı olduğunu düşünerek sigarayı bile bıraktım. Şubat sınavı geldi çattı ve ben kulaklarımı oynatmayı öğrendim. Sınıfımız o güne kadar örneği görülmemiş, 18 kişilik kalabalık bir sınıftı. Sınavlarda benim sıram sonlara doğru geliyordu. Arkadaşların sınavlarını kulisten seyrederken iyice gerildim. Bir ara tuvalete gittim. Ay-

naya bir baktım; yüzümde hiç tanımadığım bir gerginlik var. Şaşırdım. Kendi kendime "Oğlum Yücel, derslerde öğrenmedik mi? Ritmik jimnastik dersinde İsmet Hanım vücudu gevşetmeyi öğretmek için ne kadar alıştırmalar yaptırdı. Yumuşak olacağız, vücutta gereksiz gerginlikler olmayacak! Bu ne hal? Gevşe biraz, yumuşa!" dedim. Aynanın karşısında bunları söyleyerek yumuşamaya gayret ederken; birdenbire o güne kadar hiç kullanmadığım bir kasın hareket ettiğini fark ettim. O kası tekrar gerdim. Kulaklarım yukarı çıktı. Gevşek bıraktım. Kulaklarım aşağı indi. Bir daha tekrarladım. Evet, kulaklarım oynuyordu! O güne kadar kulaklarımı oynatamazken o gerginlikle hiç kullanmadığım bir kası kullanmış ve kulaklarımı oynatabilir olmuştum. Tekrar denedim. Tekrar başardım. Gözümden bir perde kalkar gibi oldu. Heyecanla karışan konsantrasyonun, bütün bedeni kilitleyen bir tehlike olabileceğini hissetmiştim. Gittim, sınavıma girdim. Enerjik ama sakindim. Sınavı geçtim. Bu deneyim, oyunculuk açısından bir daha hiç kaçırmayacağım bir bilinç ilmiğini atmamı sağladı. Gençler küpe seviyor ya kulaklarına değerli bir küpe olsun, bedeni ve kasları yumuşatmayı iyi öğrenmemiş oyuncu, kabızlaşmaya mahkûmdur, unutmayın!

Bu başlangıç benim için iyi bir başlangıç oldu. Konservatuvar'da okuduğum beş yıl boyunca, sınıfta kalmak bir yana, sahne derslerinden ikmale bile kalmadım.

Bugün de hâlâ kulaklarımı oynatabiliyorum ve oğlum küçükken bundan çok hoşlanıyordu...

Sınıf arkadaşlarım

Anılarda sınıf arkadaşlarından söz etmeden olmaz. Bu küçük değinmeler, meslektaşlarımın bugününü anlatmıyor elbette. Belki o günlerini bile anlatmıyor. Yalnızca benim o

günlere ilişkin anımsadıklarım ya da duygularım ya da belki sanrılarım... Bazılarıyla arkadaşlığımız, ilişkimiz, dostluğumuz yıllar sonra tazelendi, yeni katmanlara ulaştı. Sanırım oralar için çenemi tutamayacağım. İşte sınıf arkadaşlarım. Tabii ki soyadı alfabetik sırasıyla.

Ayşe Akınsal güzel, minyon, sükûnet timsali bir genç kızdı. Her şeye kibar kibar gülerdi. Herkeste, sanki küçük kız kardeşiymiş gibi onu korumak, kollamak duygusu uyandırırdı. Hazırlık sınıfından çıkarıldı ama sonradan sınavları vererek bu kararın yanlış olduğunu kanıtladı. Yıllardır sahnelerimizde başarılı oyunculuğunu izliyorsunuz.

Tevfik Akoğlu kalın sesli, çıta gibi akrobatik yetenekleri olan bir oyuncu adayıydı. Sesine biraz fazla yaslanırdı. Bir şeyler oldu, ikinci sınıftan alıp askere götürdüler. Askerden sonra tiyatroyla ilgilenmedi. Son olarak 1985'de olsa gerek, Bodrum, Turgut Reis girişinde bir eczanenin önünde arabayla durduk. Dışarısı çok aydınlık, içerisi karanlık. Karanlıkta bir ses duydum. Sesinden tanıdım: Tete! Daha sonra vefatını duydum.

Çetin Bağcıer çikolata renkliydi. İstemi ile iyi arkadaştılar. Hep birlikte gezerlerdi. İstemi sarı, o kara. Biz bu ikiliye "ikizler" derdik. Çetin uzun boylu, atletik yapılı görünüşünün altında çok kırılgan, saydam, sanki sırçadan bir tabiata sahipti. İyi niyetliydi. Temiz kalpliydi. İnançlıydı. Ramazan'da oruç tutardı. Ama giderek bir hoşnutsuzluk, bir mutsuzluk dalgası sardı onu. Son sınıfta Mahir Hoca sınıfa sormuştu, "Bir oyuncu olarak tiyatroda kendinize hangi rolleri yakıştırıyorsunuz?" diye. Hepimiz bir şeyler söyledik. Bende rejisörlük merakı var ya, *Altı Şahıs Yazarını Arıyor*'daki rejisörü oynamak istediğimi söylemiştim örneğin. Sıra Çetin'e gelince, sesini yükseltmeden, ama isyan edercesine ve acıdan sarsılarak şöyle demişti: "Hocam, beni bu okula neden aldınız? Ben tiyatroda ne oynayacağım? Şimdi size 'Othello' mu diye-

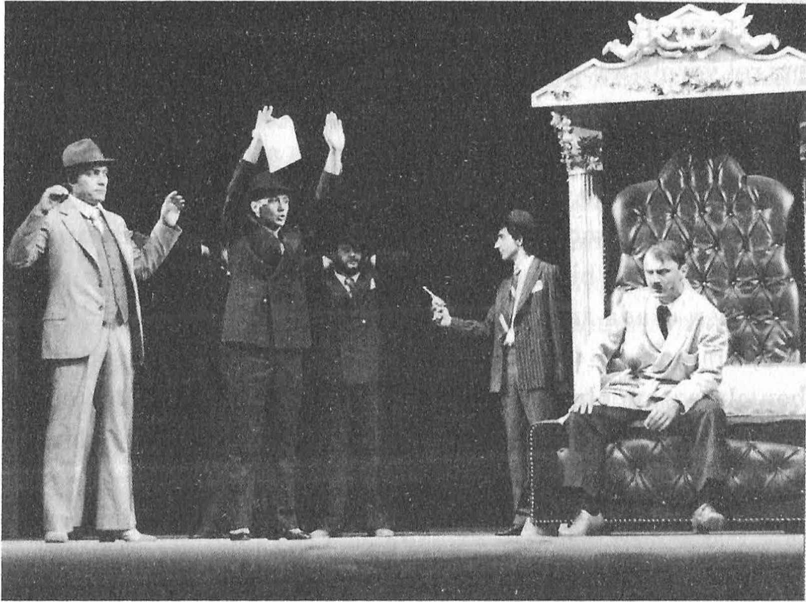
yim? Sonra ne diyeceğim? Neden aldınız bu okula beni?" Bilmem neden böyle bir komplekse sürüklenmişti? Yetenekli ve başarılıydı. Belki bir kız arkadaş sorunu vardı ama aslında kimin yoktu ki! Özellikle son sınıfta içkiyi iyice arttırmıştı. Daha sonra tiyatro yıllarında alkolizme doğru bir kayış gözlemlendi. Bir gün Ankara'nın bir banliyö hattında, trenin altında ezilerek öldü. Kaza mı, yoksa intihar mı olduğu bilinemiyor.

Çetin'in alkol bağımlılığının yüksek olduğu dönemde yaşanan bir öykü, komikmiş gibi anlatılır ama bana çok acı gelir. Küçük Tiyatro'daki bir çocuk oyununda, Çetin'e küçük bir rol vermişler. Bir gün sabah 10.00'daki oyuna, sanıyorum yine alkollü gelmiş ama sahneye girme sırası geldiğinde ortadan kaybolmuş. O sahne bir biçimde atlatılmış, sonra Çetin ortaya çıkmış. Kendisine nerede olduğunu sorunca, "Balkondaydım. Kendimi seyretmeye çıktım" demiş. Bunu, alkolün getirdiği bir dengesizliğe bağlarsanız belki komiktir. Ama ben orada trajik bir şey seziyorum. Çetin şöyle düşünmüş olamaz mı: "Bir bakayım bakalım, beni avutmak için, ben olmazsam olmazmış gibi davranılan bu sahne, ben olmayınca gerçekten olmuyor mu?" Tiyatro, bir dayanışma, bir sağaltım, bir yücelme, bir hümanizma ortamı olabilecekken biz onu çok kıyıcı bir ortam haline getirebiliyoruz. Kim bilir, belki Çetin'e biraz da biz kıydık?

Gökçer Ailesi'nin Devlet Tiyatroları'nda pek çok üyesi vardır. **Doğan Bengü** de Cüneyt Gökçer'in akrabasıydı. Kardeş çocuğu falan gibi bir şey olsa gerek. Okulda dengesiz davranışlar sergileyerek dikkati çekmek ister gibi bir hali vardı. Hazırlık sınıfından çıkarıldı. Duyduğuma göre sonra bir ara kendisine Devlet Tiyatrosu'nda görev verilmiş ama o da yürümemiş.

İstemi Betil sınıfın ağabeyi gibiydi. Sanırım yaşça en büyüğümüz de oydu. Çevresine güven duygusu yayardı. İstemi

oradaysa, hele gevrek gevrek gülüyorsa, herkes daha bir rahat olurdu. Uzun boyu, kalıplı vücudu, kalın sesi, sarı saçları ve mavi gözleri ile genç bir "Cermen Tanrısı" gibiydi. Hepimiz, onun mezun olunca *Hamlet* oynayacağını düşünürdük. Uykusunda diş gıcırdatması ile yatakhaneyi sarsardı. Caz merakı ve başta Louis Armstrong olmak üzere taklitleri, Edirne ağzıyla konuşmaları, bizim uçarı, pervasız öğrencilik eğlencelerimizin bir parçasıydı. Sahnelediğim Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı*'nda Göri'yi oynamıştı.

1979'da Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı* oyununun geniş kadrosunda İstemi Betil, Göri'yi oynamıştı. Fotoğrafta İstemi Betil, Tarık Ünlüoğlu, Teoman Gülen, Zühtü Erkan ve Işık Toprak görülüyor.

İstemi'yle Konservatuvar döneminde, hem Yüksek Devre Öğrenci Derneği'nde birlikte çalıştık hem de beş sayı çıkarabildiğimiz *Dergi*'de. Son dönemlerinde artık bir televizyon ünlüsüydü. Birkaç yıl önce onu yitirdiğimizde facebook'ta şöyle yazmışım:

Ben Laz Ziya falan bilmem... Ben Ankara Devlet Konservatuvarı'nda beş yıl aynı yatakhaneyi, aynı sınıfı, aynı yemekhaneyi paylaştığım sınıf arkadaşım İstemi Betil'i bilirim. Ben Devlet Tiyatroları'nın ilk Brecht'inde oynayan meslektaşımı bilirim. Ben onun bir biçimde hep heybetli olduğunu bilirim. Onun dürüst olduğunu, çevresine güven saçtığını bilirim. Onun hiçbir sosyal sorumluluktan kaçmadığını bilirim. Onun hiçbir doğruya karşı çıkmayacak kadar babayiğit bir insan olduğunu bilirim. Onun bir zamanlar etrafına neşe saçtığını bilirim. Klasik caza âşık olduğunu bilirim. Bir şişe şarabının yarısını, beş lirasının iki buçuğunu hiç duraksamadan paylaştığını bilirim. En sarhoş zamanında bile keyiften yana olduğunu bilirim. Sinirlenip öfkelense de bunu hiç itiş kakış ve kavgaya getirmediğini, kükremekle yetindiğini, sonra bir de bundan pişman olup kendi kendini yediğini bilirim. Bahtsızlıklarını bilirim.... Bilgilerimin güncellenmiş olması gerekmez. Ben sınıf arkadaşımı böyle bilirim. Işıklar içinde olsun...

Rümeysa Bozdağ o sınıfın başka bir acısıdır. Pırıl pırıl genç bir insan, bir aydın, duyarlı bir insan, genç yaşında intihara kadar sürüklendi ya da itildi. Sanırım şu olay Rümeysa'yı iyi anlatacaktır. Yıl 1968 olsa gerek. Bir akşam Konservatuvar salonunda, bir okulun -hangi okuldu hatırlamıyorum, büyük olasılıkla İlahiyat Fakültesi olmalı- *Hazreti Ömer'in Adaleti* gibisinden bir oyunu sergilemekte olduklarını fark ettik. Biraz seyrettik. Gerici, fanatik dinci ifadelerle dolu ve fevkalade amatörce bir oyundu. Buna çok hırslandık. Hemen Rümeysa ve Mehmet Keskinoğlu ile birlikte, "Bir şeyler yapmalıyız. Buna tepki göstermeliyiz" diye düşündük. Ne yapalım? Benim dolabımda A. Kadir'in çevirisiyle *Mevlânâ* vardı. Koşa koşa kütüphaneye gittik, orada Mevlânâ'dan seçtiğimiz şiirleri süratle dosya kâğıtlarına yazıp aşağı indik ve fuayedeki perdeye iğneledik. Ara olunca, astığımız yazıların

önüne saray muhafızları gibi, kollarımızı kavuşturup dikildik ki kimse yırtıp indirmesin. Gerçi kimse bir şey yapmaya yeltenmedi. Ama olsun, biz tepkimizi göstermiştik. Ve bugünlerde değeri daha iyi anlaşılacak o haklı tepkinin inisiyatif sahibi, o duyarlı insan, Rümeysa idi. O kâğıtlardan ikisini saklamışım. Rümeysa'nın el yazısı ile şu:

Gene gel, gene
Ne olursan ol,
İster kâfir ol, ister ateşe tap,
İster puta, ister yüz kere tövbe etmiş ol,
İster yüz kere bozmuş ol tövbeni.
Umutsuzluk kapısı değil bu kapı;
Nasılsan öyle gel.
Mevlânâ

Benim el yazımla da şu:

Beri gel, daha beri, daha beri.
Bu yol vuruculuk nereye dek böyle?
Bu hır gür, bu savaş nereye dek?
Sen bensin işte, ben senim işte...
Mevlânâ

1969 yılında Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenen Sedat Veyis Örnek'in *Pirinçler Yeşerecek* adlı oyununda Ejder Akışık, Rümeysa Bozdağ ve ben birlikte oynamıştık.

Stajyerlik dönemimizde Rümeysa ile Sedat Veyis Örnek'in *Pirinçler Yeşerecek* adlı oyununda birlikte oynadık.

Rümeysa, 12 Mart döneminde, evini paylaştığı bir arkadaşı dolayısıyla, bilerek ya da bilmeden, "yataklık etmek"le suçlanmıştı ve hüküm giymişti. Gencecik bir sanatçının karşı karşıya kaldığı bu hapishane günleri, aşırı duyarlı yapısında ciddi bir sarsıntı oluşturmuştu. Bu sarsıntı, bir binanın bilmem kaçıncı kat balkonundan kendini atarak intihar ettiği zamana kadar da onun yakasını bırakmamıştı. Rümeysa'yı hatırladıkça, bir dönemin sosyalist mücadelesinin, genç insanlar üzerine taşıyamayacağı yükler bindirmiş olduğu kuşkusuna kapılırım.

Enis Fosforoğlu sınıfın yaşça en küçüğüydü. Ona "48'li" derdik de kızardı. Kızacak ne vardıysa! Ama yine de daha o zamanlardan kendince bir yol seçeceği, İstanbul'daki bir tiyatro geleneğine uzanacağı, hissediliyordu sanırım. Gerçi bunu gerçekten o zaman hissediyor muydum, yoksa sonradan mı düşündüm, emin değilim. O Zeki Müren persiflajları,[2] şancı Mesut'la (İktu) birlikte türettikleri, alt çenelerini dışarı çıkarıp bir ayaklarıyla silkelendikleri muavin Nahit Bey'in hallerini taklit ederek Çum (Çocuğum) Nahit sahneleri filan... hepsi bir işaretti. Enis kendince bir yol seçti, oradan yürüdü. "Gitmesek de gelmesek de o köy bizim köyümüzdür" diye şarkı söyleyip, oturdukları yerde başparmaklarını çeviren bazı sanatçılara baktıkça ona daha çok saygı duyuyorum.

Oya Gegin narin bir hanım kızdı. Hazırlık sınıfında başarılı olamadı. Sonra ondan hiçbir haber almadım.

Değer Gündemir, bir âlemdir. O zaman da öyleydi. Güzel sesi, müzik yeteneği, sahne sempatisi, komediye yatkınlığı daha o zaman hepimiz için tartışılmazdı. Esmer, kısa boylu, balık etinde, iri siyah gözlü bir lokmaydı adeta. Esmer lokma...

2. Alay, tersinleme. Tiyatroda çoğunluğun bildiği tarihsel ya da güncel bir konunun kendi imgelemine göre, gülünçlü ancak anlamlı bir duruma sokmasıyla ortaya çıkan oyun. (ed.n.)

Öğrencilik günlerimizin şu tatlı öyküsü, uzun süre anlatılacaktır sanırım. Değer, daha önce belirttiğim gibi, Halkevleri kuşağından gelmiştir okula. Kerkük'ten gelerek Tiyatro Bölümü sınavını kazanmış olan Yavuz İmsel ile (o zaman Yavuz Osman) flört ediyorlardı. Bir gün Değer iki gözü iki çeşme geldi. Hüngür hüngür ağlıyor. "Ne oldu Değer?" diye sordum. Değer ağlamaktan cevap veremiyor. "Ne oldu kızım, söyle!" dedim yine. Nihayet cevap verdi, "Yavuz bana, senin genelevden dosyan varmış" dedi. "Hoppala! Dur kızım, ağlama bir sorarız bakalım, nedir anlarız" dedim. Biraz sonra anlaşıldı. Yavuz, Kerkük'ten gelme ya Türkçesi o zaman daha tam kıvamında değil. Değer'e "Senin Halkevleri'ndeki tiyatro kursunda tuttuğun notların dosyası var mı?" diye soracak. Halkevleri, Genel Merkez filan birbirine karışmış, "genelev" oluvermiş. İşin aslını anlayınca, Değer'in hemen gözlerinin içi gülüverdi... Ankara Devlet Tiyatroları'nda sahnelediğim Bertolt Brecht'in *Artu-*

1979'da Ankara Devlet Tiyatrosu'nda yönettiğim Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı* adlı oyununda Değer Gündemir ile Erdoğan Göze.

ro Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı'nda Sunucu ve Daisy rolleriyle önemli bir çıkış yapmıştı. Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'ndaki Şerife Abla rolüyle destan yazmıştı. Ben hep tiyatromuzda ondan yeterince yararlanılmadığı duygusunu taşırım. Ben yukarıdaki bu satırları yazdıktan kısa bir süre sonra onu da yitirdik.

Sermin Hürmeriç ikinci sınıfta, ailevi nedenlerle okula bir yıl ara verdi. Dolayısıyla sonraki yıllarda hep bizden bir sınıf altta oldu. Bir subay kızı olan Sermin, o zamanlar bana biraz köylü güzeli gibi görünürdü. Bilmem ki ya benim gözüm bağlıydı ya da Sermin sonradan böyle güzelleşti. Güzellik bir yana, Sermin, benim ölçülerime göre Türk Tiyatrosu'nun en yetenekli sanatçılarından biridir. Yıllar sonra buluştuğumuz *Amadeus*'daki Constanze'si ve *Ferhad ile Şirin*'deki Mehmene'si için ona teşekkür borçluyum. O içtenlik ve cesaret az bulunur.

1984'te İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda yönettiğim Peter Shaffer'ın *Amadeus*'undan bir sahne. Sermin Hürmeriç, Levent Öktem, Nihat İleri ve Alev Sezer.

Mehmet Keskinoğlu cins adamdı. O zaman da öyleydi. Bir kere Saint Joseph mezunuydu. Tabiatıyla arı gibi Fransızcası vardı. Şiir yazardı. Resim sevgisi ve kültürü vardı. Yani sınıfın, biraz da "çekinilen" entelektüeli oydu. Bu birikimleri ile tiyatroya büyük katkıları olabilirdi. İkinci sınıfta kalınca, bir yıl daha okumayı onuruna yediremedi, okuldan ayrılıp Ankara Sanat Tiyatrosu'na girdi. O sınıfta kaldığı yıl, ben sınava bir hafta-on gün kala birlikte çalıştığımız parçadan vazgeçip başka bir parça oynamaya karar vermiştim. Aslında bu alışılmış bir şeydi. Sınava bir gün kala bile parça değiştirdiğimiz olurdu. Ben değiştirince dolayısıyla o da parça değiştirmek durumunda kalmıştı. Bundan dolayı hep bana kırgın olduğunu ve bu kırgınlığını unutmadığını düşünmüşümdür. Bunu bana kendisi hiç söylemedi ama, böyle bir şey olduğunu sanıyorum. Bir yandan da hep "Keşke ayrılmasaydı" diye düşündüm. Devlet Tiyatroları gibi bir yapının, onun gibi birikimli ve aykırı insanlara ihtiyacı vardı. Keskinoğlu'nun tiyatroda, sinemada ve televizyonda yaptıkları, benim için her zaman bir "özgünlük" değeri taşımıştır. Okulda Keskinoğlu ile birlikte pek çok sahne çalışmışızdır. Konservatuvar'da beş sayı çıkardığımız *Dergi*'ye de katkıları unutulmaz.

1965 yazında, Keskinoğlu'nun İstanbul'da Kurbağalıdere kıyısındaki baba evinde geçirdiğim iki haftayı hiç unutamam. Mehmet'in annesi-babası İstanbul'da değillerdi. Mehmet'in kuyruksuz köpeğinden dolayı -kuyruğu teknenin motoruna kaptırmış! - ortalığı pire basmıştı. Öyle ki bazen üstümüzdeki pireleri ancak vapurda yakalayıp denize atardık. Kurbağalıdere'nin sivrisinekleri parmak kadardı. Akşamları, sevgililerimizi alıp Uluslararası Gençlik Festivali'ne gidiyorduk. Arada büyük ressam Komet'e (Coşkun Gürkan) uğrardık. O bize sabahlara kadar Blaise Cendrars okurdu. Bir gün, Caddebostan'da bir açık hava meyhanesinde Meh-

met, Nur Subaşı ve Komet'le otururken birden masanın altında bir saat çalmaya başladı. Bakıyoruz, bir şey göremiyoruz ve fakat bir saat zırrr diye çalıyor. İçkili kafayla aklımız yerinden zıpladı. Komet pabucunun içine çalar saat koymuş. O çoook şaraplı gecelerden, daha doğrusu sabaha karşılardan birinde, Komet'in henüz bitmemiş bir yağlıboya resmine âşık olmuşum. O da bana armağan etmiş. Tuvalin arkasına da yazmış: "Vardı Yücel Erten diye biri. Sonra bugün 8/8/65 Saat: 03.50. Komet." Yarım yüzyılı aşkın duvarımdadır...

O yaz Keskinoğlu'nun baba evinde paramız bitince, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun evine gider bahçedeki büyük seramik panonun mozaiklerini yapıştırmaya yardım ederek üç-beş kuruş kazanırdık. Bir gün yine paramız çok azalmıştı. Akşamüstü uğrayan Nur Subaşı imdada yetişti. Subaşı, bana "Gel çocuğum" dedi "bakkala gidiyoruz." Gittik. "Neh caanım, meh caanım" dedi, kol saatini bakkala bıraktı ellerimizde içki, sucuk, peynir, ekmek, turşu vesaire dolu paketlerle eve döndük. Biraz taşralı, biraz uslu, Ankaralı bir yetişme tarzı olan benim için, bu bohem yaşantı, gençliğimin en tatlı anıları arasında yer alır.

Yukarıda sözünü ettiğim Rümeysa (Bozdağ) ile Mehmet'in Konservatuvar günlerinde başlayan flörtü, sonunda evlilikle noktalandı. "Noktalandı" diyorum, çünkü uzun sürmedi. Benim gözlemim şudur. Delicesine âşık olabilirsiniz, muhteşem ilişki yaşayabilirsiniz; ama aynı evde bir arada yaşamayı başaramayabilirsiniz. Bütün sevginize rağmen o iki halkayı taşımak mümkün olmayabilir. Aşk başkadır, evlilik bambaşka. Boşandıktan sonra her iki dostumdan da sanki sözleşmiş gibi şunu duymuştum: "Öylesine acı çektik ki, birlikte intihar etmeyi bile düşündük."

Işıl Leki (daha sonra Işıl Poyraz) uzun ipek saçları ve güzel gözleri, işve ve öfke arasında gider gelirdi. Gülünce bilirsiniz ki yanınızdadır. Karşıya geçmiş de elini beline koymuşsa,

herkes bir duralardı. Ama istediği zaman ipek gibi olur insanı yumuşacık bir sevgiyle kucaklardı. Okul yıllarında, son derece bunalımlı bir anımda, hiç beklemediğim bir şekilde nasıl yanımda olduğunu, nasıl dostça elini uzattığını ve nasıl sakin bir kararlılıkla dayanışma gösterdiğini unutamam. Işıl ile bir tatlı anımız da 1969'un Nisan'ından. Nisan 1969. Okul temsilleriyle Robert Kolej'in "Kültür Haftası"na katılıyoruz. Kolay değil 69 bu. Daha iki gün önce bir açık oturumda Deniz Gezmiş ve iki arkadaşı salonda arkamda oturmuş, söz almış, deyim yerindeyse konuşmacılara birkaç devrimci sille vurmuş sonra da Deniz'in "Çok tüfek parlattık, hadi gidelim" sözüyle kalkıp gitmişler. Daha bir gün önce Robert Kolej'in kulesine kızıl bayrak çekilmiş. Biz konservatuvar öğrencileri, akşamları kolejin kantininde bir bira eşliğinde devrimci üniversitelilerle tartışıyoruz. O sosyal fırtınanın önünde "Biz de devrimciyiz ama, konservatuvar eğitimi de gereklidir, klasiklerden vazgeçilemez" filan diye, hamamın namusunu kurtarmaya çalışıyoruz. Uzatmayalım, bir yanda devrim çağrıları, bir yanda aşırı otoriter bölüm başkanımız Mahir Canova, bir yanda hastalanan arkadaşımız dolayısıyla oyunda yapılacak değişiklik... Bir sürü sorunla bunalmış durumdayız.

Bir akşam, bir fırsatını bulup Robert Kolej'den aşağı indik. Işıl Leki, Işıl Yücesoy, Mehmet Ege ve ben. Sahilde küçük bir lokantada balık yiyip rakı içtik. Kafa yükseldi, neşemiz yerine geldi. Yürüyerek Aşiyan yokuşundan yukarı çıkıyoruz. Işıl Leki ile ben kol kola yürüyoruz. Çevremizde bokluca bülbülleri ötüyor. Ve tepede ağaçların arasında dolunay. Sarhoş kafayla dolunaya baktık baktık, "Ne güzel" dedik. Tekrar yürümeye koyulduk. Biraz yaklaşınca dolunay bir tuhaflaşmaya başladı. İkimiz de itiraf edemiyoruz ama, dolunayda bir tuhaflık olduğunu seziyoruz. Biraz daha yürüyünce ne görelim? Bizim dolunay, Robert Kolej'in tepesindeki ampullerden yapılmış ayyıldız değil mi? Gülmekten yokuşu çıkamadık...

Ah ile vah ile kolejin bahçesine vardığımızda orada oturup dertleştik. O anki duruma göre, o sıra hastalanmış olan Soner'in (Ağın) rolünü iki gün sonra ben oynayacağım. (Sonra ortamın gerginliğine bakıp, elimizden geldiğince devrimci ve antiemperyalist bir bildiri yayımlayarak oyunu oynamadık.)

Şimdi bakıyorum, aradan 40 yılı aşkın zaman geçmiş, Işıl'la hiçbir oyunda birlikte çalışmadık. Ortam olmadı, pek de görüşmedik doğrusu. Ama o bahçede "Yorgunsun, üşüteceksin, sesin kısılacak, hadi git biraz uyu" deyip yanağımdan öpüşünü hiç unutmam... Plasebo etkisi... Teşekkürler Işıl...

Şu yıpranmış fotoğraf, okul temsili Ayyar Hamza'dan:

1968'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nda sahnelenen Ali Bey'in *Ayyar Hamza*'sında, prova arasında Işıl Leki, Güven Hokna ve ben.

Berin Ötenel, bizim François Hardy'mizdi. Ya da işte ben benzetirdim. O da zaten şarkı söylemeye bayılırdı. Hazırlık sınıfı sonunda başarısız görüldü ve okuldan ayrıldı. Sonra bir ara şarkıcılık da yaptı. Ama tiyatrodan yılmadı. O da okul sınavlarını dışardan vererek; kararın yanlışlığını kanıtladı. Yıllardır sahnelerimizde ilginç kişiliği ile kendini kanıtlamış bir sanatçı. Ben Almanya'dan döndükten sonra Berin'in Çağdaş Sahne'de oyunculuk yaptığı dönemde de zaman zaman görüşmelerimiz olmuştur. Ama asıl dostluğumuz, çok sonraları, sahnelediğim *Deli Dumrul*'dan başlar.

Dostluklar bazen çatışkıdan başlar ya, işte o bağlamda şu olay ilginçtir:

Deli Dumrul sahneleyişimi görenler hatırlayacaklar. Orta yerde ağaçlardan çatılmış, yaklaşık 120 santimetre yüksekliğinde, boyu iki metre, yürüme genişliği de 30-40 santimetre genişliğinde, derme çatma bir köprü vardır. Dumrul'un çakıp çattığı uyduruk köprüsü. Ankara'da Atölye Sahnesi'nde provadayız. Köprü yapıldı, sahneye geldi. Ben "Geçenden 30 akça, geçmeyenden 40 akça" repliği üzerine herkesin köprüye tırmanmasını ve orada alt alta-üst üste-iç içe tam bir kığıştı yaşanmasını istiyorum. Herkes çıkacak dedim. Berinciğim kibarca itiraz etti, "Kusura bakma ben çıkamam Yücelciğim" dedi. "Tamam, sen çıkma" demişim. Köprüyle ilk provadır, bir şeyler denemişiz ama, bence daha işimiz çok. Ertesi gün provaya gelmişim, aynı sahneyi alıyorum. Hedefe bakarken, dönüp arkaya bakmayı unutmuşum demek ki; herkes köprüye çıkmayınca kıyameti koparmışım! Tüyler uçuşmuş! Berin de "ama ben sana söyledim" şeklinde kendini savunmaya çalışıyor. Ben o gün artık akşamdan mı kalmışım, aklım mı başka yerde, andropoza mı girmişim, bilemiyorum; sesim yükseliyor, söyleniyorum, dayatıyorum. Aslında galiba "Köprüye çıkamam" durumunun oyuncular arasında salgın haline gelmesinden korkuyo-

rum. Sinirle fırlayıp iki adımla çıktım köprüye, "Ne var buraya çıkmakta?" diye üstünde zeybek oynadım falan, rezalet bir gerginlik. Sonra herhalde çay arası falan verdim.

Tamam, ilerleyen provada köprüye çıkacaklarla çıkmayacaklar şeklinde bir rasyonele döndüm tabii ki. Ama gerginlik, çamaşır ipine asılmış gibi kaldı havada... Sonra bir gün oyunda oynayan Haluk Cömert, oyuncuların çoğunun olduğu bir ortamda şöyle dedi: "Hepimiz götüz, biliyor musunuz? Berin Abla 'çıkamam' demişti. Yücel Ağabey de 'tamam' demişti. Sonra çıkmadı diye sinirlenince, hiçbirimiz kalkıp bunu söyleyemedik, sustuk. O manada hepimiz götüz kardeşim!" Berin'in buna öylesine terbiyeli, öylesine tatlı, öylesine anaç, öylesine görmüş geçirmiş bir gülümseyişi var-

Güngör Dilmen'in *Deli Dumrul*'unda Berin Ötenel ve Selçuk Yöntem.

dı ki hayran kaldım. Böyle bir durumda "Gururum kırıldı" diye çenesini, dolayısıyla saçlarını havada çalkalayacak oyuncu çoktur. Ama işte Berin onlardan biri değildi. Bana değil, işine odaklıydı. Onarıcı ve kucaklayıcıydı. Bence dostluğumuzun temeli orada atıldı.

Bu andan itibaren, arada buluşur kahve içip söyleşir, içki içip dertleşir olduk. Daha sonra çalıştığımız *Aziznâme '95*'in de doğaçlamaya yatkın yapısına rağmen, yıllarca büyük bir disiplinle oynanışında Berin'in payı büyüktür. Yardımcı yönetmen gibi, anne gibi, abla gibi, sürekli uyarılarda bulunarak oyunu korumuş, sakınmıştır. Oyuncuların keyfinden ortaya fırlayıveren eklenti ve abartmalar, onun örsünde dövülmüştür. Devlet Tiyatroları'nda 16 ay süren Genel Müdürlüğüm sırasında da en ufak bir şahsi beklentisi olmaksızın gösterdiği dayanışma teşekkür ister.

Leyla Tokay (sonradan Barutçu) bizim Sophia Loren'imizdi. Dobra kişiliği, korkusuz davranışları ile herkesin sevdiği birisiydi. Sahnede daha da bir güzel dururdu. Oturaklı bir alto sesi vardı. Kalın sesinden dolayı bazen densizlik edip, onu alaya aldığımız da olurdu. Ama o yine de bunları, anaç bir olgunlukla karşılardı. Neden bilmem, koptuk...

Gül Tüzün de hazırlık sınıfında başarısız bulundu. Hülyalı bir bakışı vardı. Zaman zaman aklı başka yerde sanırdınız. Örneğin bir parçayı oynarken, kapı yerine pencereden çıkıp gittiği olurdu. Tiyatroya olan sevgisiyle, uzun süre ısrarlı oldu. Ama uygun bir ortam bulamayınca TRT'de çalışmaya başladığını hatırlıyorum. Şans tanınmış olsaydı tiyatroda Gökçen Hıdır ya da Meral Gözendor gibi özgün bir yeri olabilirdi diye düşünürüm.

Cihan Ünal, sınıfta en profesyonelimizdi. Daha okula girmeden, Devlet Tiyatroları'nda birçok oyunda sözlü figüranlık yapmıştı. Aynı zamanda bir reklam şirketinde spikerlik yapıyordu ve -galiba- Volkswagen bir arabası vardı. Bel-

ki baştan yoktu da daha ileriki yıllarda oldu. Bütün bunlar, Cihan'a yetişkin bir sanatçı havası veriyordu. Çelebi tabiatlı, yakışıklı bir gençti. Yanılmıyorsam, beş yıl boyunca hiç ikmale kalmadan sınıf geçenlerden biri de Cihan'dı. Onunla da tatlı anılarımız var. Bir gün yemekhanede Cihan'la Mehmet Keskinoğlu ağız dalaşına girdiler. İkisinden biri, galiba Keskinoğlu "Erkeksen gel lan bahçeye!" dedi. Çıktılar. Biz de arkalarından. Karşı karşıya dikildiler. Biz onları çembere almış durumdayız, hani ciddi bir durum olursa müdahale edeceğiz. Sessizlik. Sonra Mehmet, "Gözlüğünü çıkar, kafa atıcam!" dedi. O anda kahkahalar öyle bir patladı ki, sınıf arkadaşı iki düşman da gülerek kucaklaşmak zorunda kaldılar. Herhalde 80 yaşımıza da gelsek; Cihan'la karşılaştığımız zaman ilk iş olarak, o zamanki Konservatuvar müdürlerinden Fuat Türkay Hoca'nın taklidini yapacağız: "Bak buriye!"...

Işıl Yücesoy "Işıl ışıl bir Işıl! Işıl'ın o ışıl ışıl mavi gözleri çok can yaktı, ben bilirim...." Ayrıca feministler hemen alınmasınlar lütfen, hani Türkçede "erkek kız" diye olumlu an-

1998'de İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Bertolt Brecht'in *Üç Kuruşluk Opera*'sında Jenny rolünü Işıl Yücesoy oynuyordu.

lamda kullanılan bir deyim vardır ya işte Işıl, oydu. Arkadaş canlısı, geçimli, uyumlu ve sorunsuz. Kimin bir derdi varsa, haydi Işıl'a! Ödünç para mı lâzım? Aman Işıl'a! Bir yere giderken arkadaş mı istiyorsun? Işıl'a sor! Sahne mi çalışacaksın? Işıl'la çalış! Ama tepesi atınca, küfrü de o günün ve çevresinin koşullarına göre sunturluydu ha!... Ailesinde müzisyenler ve ressamlar vardı. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın ilk sınıfından mezun ablamız Muazzez Kurdoğlu da halasıydı. Işıl, bir gün müzikallerde oynamayı daha o zamandan kafaya koymuş olmalı ki, uzun süre Şan Bölümü'nün derslerine de devam etti. İyi de etti. Tiyatrodan bunaldığı zaman şarkı söyledi. Benim İstanbul AKM'de sahnelediğim *Üç Kuruşluk Opera*'da, sadece Jenny olarak değil, dost, arkadaş ve sanatçı olarak koyduğu ağırlık için teşekkür borçluyum.

Yitirdiğimiz sınıf arkadaşlarım ışıklar içinde olsun! Yaşayanlara da daha uzun yıllar başarı, güzellik ve esenlik!

Dönem arkadaşlarım

Dönem arkadaşlarımdan da söz etmeliyim. Yanlış hatırlamıyorsam, ben Konservatuvar'a girdiğim yıl, son sınıfta **Deniz Gökçer** ile **Zeliha Berksoy**, dördüncü sınıfta da **Aykut Sözeri** vardı. Onlarla çok yakınlığımız olmadı doğal olarak. **Zeliha Berksoy** ile sahnede hiçbir ortak çalışmamız olmadı. **Deniz Gökçer** ile sonraları bir tek oyunda, İstanbul Devlet Tiyatrosu'nun Atatürk Kültür Merkezi'nin büyük sahnesinde oynanan Bertolt Brecht'in *Üç Kuruşluk Opera*'sında birlikte çalıştık. Deniz'in anne ve babasından miras yeteneği, çalışkanlığı, disiplini ve kendine özgü uyumlu, sakin, güler yüzlü tavrı herkese nasip olmaz.

Profesyonel hayatta **Aykut Sözeri**'yle de yollarımız hiç buluşmadı. Ama Konservatuvar'daki ilk sahne deneyimim, Aykut Sözeri'nin öğrenci gecesinde oynadığı Eugene

O'Neill'in *İmparator Jones*'uyla oldu. Biz hazırlık sınıfının erkekleri, altta siyah triko, belden yukarısı çıplak olmak üzere, oyunda ağaçlar, taşlar falan oluyoruz. O temsilde Enis, Tevfik, ben ve Mehmet Keskinoğlu, dört ayak üstü durup kafa kafaya verip sunak taşı gibi bir şey oluşturuyoruz. Benim başımın karşısına Mehmet'in başının gelmesi lâzım. Işık karardı. Pozisyonu alınca yeniden aydınlanacak. Fakat Mehmet bir türlü karşıma gelmiyor. Telaş içinde emekleyerek yerini aradığının patırtısını duyuyoruz. Sonunda ses kesildi. Işık yandı. Mehmet karşıma gelip kafasını omuzuma doğru uzatacağı yerde, gitmiş Enis'in kıçına dayamış!... Bozuntuya vermemeye çalıştık ama seyircinin karşısında biçimsiz ve sarsılan bir sunak taşı vardı.

Deniz Gökçer'le 1998'de İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenen Bertolt Brecht'in *Üç Kuruşluk Opera*'sında birlikte çalıştık.

Hazırlık sınıfından beş erkek, bölüm başkanı Mahir Canova'nın sahnelediği Edmond Rostand'ın ünlü oyunu *Cyrano de Bergerac*'ta da yer aldık. Mahir Hoca'nın fırtına gibi rejisinde Markiler, Şairler ve Cadetler olarak hiç durmadan kostüm değiştiriyor, figürasyon olarak sahneden sahneye koşturuyoruz. Keskinoğlu ile bana yine piyango vurdu. İkimizin ayrıca bir de paj[3] sahnesi var. Christian, Roxane'a serenat yaparken Mehmet elinde bir gitar, ben de bir blok flüt ile yalandan müzik yapıyoruz. Yalnız dekor-kostümü hazırlayan hocamız Max Meinecke, bize bir yıl önce oynanan Shakespeare'in *Beğendiğiniz Gibi*'sinde Arsen Göze (Gürzap) ile Elvan Özak'ın (Mirasoğlu) giydiği paj kostümlerini getirmiş. Tamam biz de ince delikanlılarız ama bilen bilir, o zaman Arsen ile Elvan serçe parmak gibi incecikler. Biz artık karnımızı olabildiğince içeri çekip, birbirimizin kopçaları-

Konservatuvar Tiyatro Bölümü'nün 1965'teki Bergama turnesi. Ayaktakiler soldan sağa: Münir Canar, Şerif Sezer, Alev Sezer, Mahir Canova, Max Meinecke, Deniz Gökçer, Enis Fosforoğlu, Zeliha Berksoy. Oturanlar soldan sağa: İstemi Betil, Sönmez Atasoy, Tevfik Akoğlu, İsmet Hürmüzlü, Yücel Erten, Çetin Bağcıer.

3. Genç hizmetkâr (ed.n.)

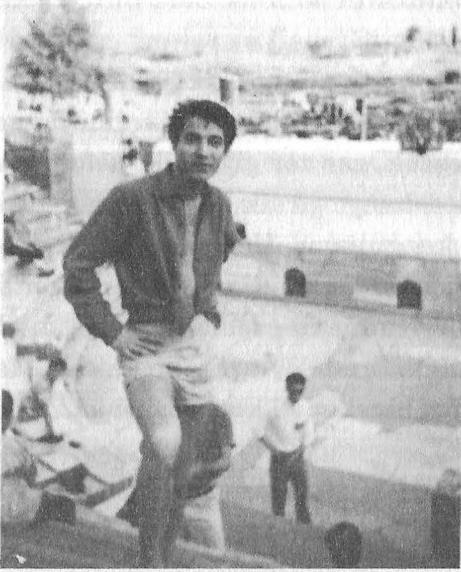
na yardım ederek giyiniyoruz ve ucu ucuna sahneye yetişiyoruz. Öğrenim yılı sonunda oyunla Bergama'ya turneye gidildi. Konservatuvarın müzelik Blue-Bird otobüsüyle tam 18 saat sürdü.

Antik açık hava tiyatrosu Asklepion'da oynuyoruz. Kostüm değiştirmek için kurulan çadır sahneye temiz 100 metre uzakta. Koştuk, zar zor giyindik, nefes nefese elimizde gitar ve flütle sahneye girdik ki, o bölüm geçmiş. Bütün arkadaşlar kıs kıs gülüyor. Hoş geri çıksak olmaz ama müzik bölümü geçmiş, biz şimdi niye girdik? Bir düt ve bir tın yaptıksa da dünyanın en saçma iki yaratığı olarak sahnenin sonuna kadar orada öyle dikilip kaldık. Mahir Hoca bizi kesin sınıfta bırakır ve konservatuvardan atılırız diye yürek Selanik!

Ertesi sabah Herr Meinecke isteyen öğrencilere 10.000 kişilik büyük açık hava tiyatrosunu ve Dionizos Tapınağı'nı gezdirecek. Sabah Alpay İzbırak, Tevfik Akoğlu ve ben varız, başka kimse yok. Dionizos Tapınağı'na varınca, o sıra aramızda moda olan ve hepimizin ağzına yapışan bir çeşit köylü ağzıyla, yarı şaka yarı ciddi şu duayı yaptık:

Ulu Dionizos'um,
Seng bizi gozet,
Seng bizim zihnimizi açıh dut,
Seng bizi seyircimize mahçup neyim etme,
Seng bizi şo tiyatroda muvaffah et,
Lang, Ulu Dionizos'um, yarappim, hele lülooo!"

Açık söyleyeyim, akşamki temsilde başımıza gelen şanssızlık ve çakma korkusuyla, ben için için ciddiydim...

1965'in Mayıs'ında düzenlenen Bergama Turnesi'nden bir anı. Asklepion'da çekilmiş.

Şu fotoğrafın çekildiği gün -Arsen Göze çekmişti sanırım- yolumuz Meryem Ana Kilisesi'ne düştü. Kilisenin önünde üç çeşme vardı. Sıcaktan bunalmıştık. Dayandım bir çeşmeye, gür gür akan serin suyu keyif'le içtim, yüzüme boynuma çarptım. Tam kanmamışım demek, biraz sonra "az daha içeyim" dedim. O sırada bir başkası dayamıştı ağzını suya. Ben de yanındaki çeşmeden içtim. Sonradan öğreniyorum ki, meğer o üç çeşme yaygın inanca göre "aşk, sağlık ve para" kaynağıymış. Aldı mı beni bir merak: Ben hangi ikisinden içtim acaba?... Hiç bilemedim tabii. Ama yıllar sonra düşünüyorum da aşktan yana talihim hep açıktı. Şu sıra 73'üncü yaşımı sürdüğüme göre, sağlık açısından da -nazar değmesin- öyle aman aman şikayetler edecek bir durumum yok. Ama şöy-

le beyler gibi harcayacak param hiç olmadı. Demek para çeşmesinden içmemişim!...

Dönem arkadaşlarıma geri dönersem, üçüncü sınıftan **Ertan Dinçer, Nur Subaşı, Vedat Özkök, İsmet Hürmüzlü, Yıldıral Akıncı, Leyla Tecer, Pınar Çelebi** ve **Şerif Sezer** ertesi yıl orta bölümden mezun edildikleri için onlarla okul arkadaşlığımız nispeten sınırlı oldu. **Vedat Özkök**, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı*'nı sahneleyişimde vardı. Şarkı söylüyor, şirin bir gazeteci figürü çiziyordu. **Nur Subaşı** ile iki ayrı oyunda buluştuk. İlki İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Peter Shaffer'in yazdığı *Amadeus*'tur. İmparator Joseph'i oynamıştı. Arkadaşlar "Şıh Yusuf" diyorlardı ama olsun, Nur Beyciğime yakışmıştı. İkincisi de yine İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı*'dır. Oradaki "Oyuncu" rolüne pek yakıştığını ve zaman zaman parlattığı "meh cânım!" ifadesinin de tatlı bir şekilde yerini bulduğunu düşünürüm. Söz aramızda kalsın: Nur Bey'in yaşı, dönem arkadaşlarına göre biraz büyüktü. Biz hazırlık sınıfına başladığımızda Enisciğim (Fosforoğlu) görkemli konuşmasına ve dökülmüş saçlarına bakıp, onu öğretmen sanmış, koridorda avluda karşılaştıkça başını eğip saygıyla selam veriyormuş. O gönlü zengin, dili özgün insanı da kısa bir süre önce yitirdik.

Yıldıral Akıncı'yla da bir oyunda çalıştık. Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*. Ve akıllara durgunluk verecek bir hikâyemiz var. *Keşanlı Ali Destanı*'nda oyunda olmayan bir sahte final yapmıştım. Oyun mutlu sonla bitiyormuş gibi bütün oyuncular sahneye dalıyorlar ve dans ederek "Morgol gömlek giyerdi"yi söylüyorlar. Dansın orta yerinde birden salondan bir silah sesi duyuluyor. "Bu oyun böyle bitmez!" sözleriyle sarhoş Manyak Cafer nara atarak sahneye ilerliyor ve sonra işte bildiğiniz final. Büyük Tiyatro'da oyun kapalı gişe

gidiyordu, herkesin keyfi gıcır. Bir haber geldi ki, faşist darbenin başı, metazori Cumhurbaşkanı Kenan Evren oyuna gelecekmiş. Tamam, buyursun gelsin. Ben genellikle oyunuma gittiğimde salondan izlerim. Kulisten izlemek gibi bir adetim yoktur. Kulisten bakınca oyun bana tatsız gelmeye başlar. Her şey seyircinin bakış açısına göre ayarlanmıştır çünkü. Ama o gün salonda olmak istemedim. Faşist devlet başkanının yakınlarında bir locada olmayı hiç içim çekmedi. Kuliste vakit geçiriyor, ara ara sahneye bakıyorum. İkinci perde başlamıştı ki Yıldıral gelip beni buldu. Yüzü kâğıt gibiydi. "Finalde salonda silah patlatıyorum ya, orası ne olacak?" dedi. Herhalde benim de bir anda yüzüm kâğıt gibi olmuş olsa gerek. Evren, salonun arkasındaki Cumhurbaşkanlığı locasında oturuyor. Salon ve fuayeler silahlı koruma kaynıyor. Salonda aniden bir silah patlarsa, bu koruma ordusu bunu ciddi sanıp silaha sarılırsa? Yandı gülüm keten helva! Tamam, Genel Müdür Turgut Özakman hocamızdan rica ederiz, o da Cumhurbaşkanı'na münasiple bir dille bunun oyun gereği olduğunu anlatır. Ama korumalar ne bilsin? Zaten kim bilir kaç tanesi seyircinin arasında oturuyordur. Önce şunu akıl edebildim: "Silahı sıkıp nara atıyorsun ya, önce nara at ve olduğun yerde sarhoş yalpala, bir cümle söyle, senin oyuncu olduğunu anlasınlar, sonra silahı sık!" Yıldıral yüzüme öyle bir baktı ki, hemen ekledim: "Tamam, ben şimdi bütün güvenliğin haberdar edilmesini sağlayacağım. Sen hiç merak etme!" Ara kapıdan fuayeye fırladım. Turgut Hoca'yı buldum. Tehlikeyi anlattım. Turgut Hoca'nın bakışı yeşilleşti. Hemen harekete geçildi, güvenliğin şefi bulundu, durum anlatıldı. İnanmayacaksınız ama ikinci perdenin ikinci yarısı boyunca, birtakım insanlar salonda eğilerek, emekleyerek oradan oraya hareket etti, yarı fısıltı yarı homurtu bir şeyler söylediler. O sırada elbette oyuncular arasında da kulaktan kulağa yayılmış durum. Tam kadro sahte finale girdiler, şenlik dansı yapıyorlar ama, ne şenlik! Kessen kimsenin

kanı akmaz; öylesine bir şenlik! Yıldıral o narayı attı... Sonra silahı havaya sıktı!... Sessizlik, sessizlik, sessizlik... Seyircide gülüşmeler... Derin bir ohhh...

O sınıftan yüksek devreye geçenlerle üç yıllık bir dönemi birlikte yaşadık.

Alev Sezer, bana sorarsanız o sınıfın yıldızıydı. Az rastlanır yakışıklılığı, atletik yapısı, kabına sığmayan ataklığı, dürüstlüğü ama ille de ipekle çelik arasında gidip gelen oyunculuğu... Mezuniyetinden sonra Devlet Tiyatroları'nda izlediğim her oyununda hayranlık duydum. Sesine ve bedenine hâkim, duygularında sahteliğe asla yer vermeyen, anlatımı sağlam, fırtına gibi esen, gün ışığı gibi ışıldayan bir oyuncuydu. Ve İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim *Amadeus*'ta Mozart'ı oynamasından aldığım keyfi ve mutluluğu tarif edemem. Provanın başlayacağı günün gecesi, kundaktaki bebeklerini kaybetmişlerdi. Tarifsiz üzgündü, provaya girecek hali yoktu. "Sen bilirsin Alev ama, bana sorarsan çalışmak iyi ge-

1984'te İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Peter Shaffer'in *Amadeus* adlı oyununda Alev Sezer, Sermin Hürmeriç ve Can Gürzap, oyunun üç temel direğiydi.

lir" dedim. Ben öyle inanırım. Ertesi gün provaya geldi, en küçük bir pürüze meydan vermeksizin çalışmaya başladı ve sonuçta mücevher gibi bir Amadeus yarattı...

Gelin, bu noktada son yıllarda medyada tartışılan bir konuya biraz eğilelim. Bir tiyatro oyuncusu, bir yakınını kaybettiği gün, önceden ilan edilmiş olan temsile çıkmalı mı, çıkmamalı mı? Bizim aldığımız eğitim ve duygu dünyamız, temsili aksatmamayı öngörürdü. Gündüz yitirdiğin insana karşı son görevlerini yaptıktan sonra, akşam yüreğine taş basıp çıkardın sahneye, o görevini de yapardın. Bu prensibin Türk Tiyatrosu'nun temel direği Muhsin Ertuğrul tarafından yerleştirildiği söylenir. Batı standartları da genelde bu yöndedir... Şimdilerde bu anlayışın tam tersine bazı görüşler işitilmekte ve konu tartışılmakta. Uç noktasını alalım: Örneğin eski öğrencim ve dostum Haluk Bilginer, 2010 yılında *46* dergisine verdiği röportajda şöyle demişti: "Ben 'Babam öldü ama hâlâ sahneye çıkarım' yavşaklığına asla inanmam. Ben babam ölürse sahneye filan çıkmam, k.çımı yesin herkes. Bu kadar içini yakan bir şey varken, 'Çok üzgünüz ama show must go on' demek, bırakın bu işleri yani..."

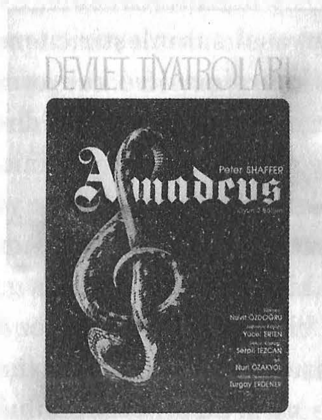
Tiyatro dünyasından buna çok itirazlar da geldi tabii. Ben hatırladığım kadarıyla o konuda bir şey yazmadım ama içimden şu soruyu sormadan da edemedim: "Kaç gün k.çını yiyeceğiz sevgili Haluk? İçinin yanması ve matemin kaç gün sürecek, bunu bilmek isterdim. Bir gün? Üç, beş, yedi, dokuz, kırk gün?... Acılı olduğumuz zaman oynamayacaksak, aşırı sevinçli olduğumuz zaman da mı oynamayacağız?" Bu polemik uzar gider...

Elbette "sahneye çıkıp görevini yapmak" mutlak, bağlayıcı ve kutsal bir emir değildir, olamaz da. Böyle bir durumda tiyatro yöneticilerinin ve dostlarının, yakınını kaybetmiş kişinin o günkü psikolojik ve fiziki durumun göze almaları ve tercihi kendisine bırakmaları daha doğru olur diye düşü-

nürüm. Ödenekli tiyatroymuş, özelmiş, patronmuş, çalışanmış, bilet satılmış, satılmamış fark etmez. Sonuçta vurgun yemiş oyuncunun tercihi neyse, o uygulanmalıdır. Ama asla zorlamadan, bir öneride bulunmak mümkündür: "Gücün varsa, çık, oyna, sana da iyi gelecektir." Ben gözlemlerime dayanarak, bu önerinin değerli olduğunu düşünüyorum. İnsan üzüntü, acı ve çaresizlik hallerinde adeta içine doğru katlanarak, acısını büyütüp derinleştirebilir. Evet, insani bir durumdur. Bazen kimyasal sakinleştiricilere bile başvurulur. Ama içine kapanıp kahrolması ve kahretmesi yerine acısını hafifletmek için, bir başka sakinleştirici de düşünülebilir. Diyeceğim o ki, yerine getirilecek bir ödevinin, bir görevinin olması, -yani çalışmak- iyi gelir. Beynini ve yüreğini biraz meşgul etmenin, sağaltıcı bir etkisi vardır. Acı çeken insana çalışmak iyi gelir. Belki tiyatronun kol kola girerek, omuz omuza vererek yapılan bir iş olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Ekip işidir, ortaklaşadır. Ürün tek kişiye ait değildir. Ortak emeğe karşı da bir sorumluluğum yok mu?. Her neyse, sonuçta oyuncunun kararına bırakılacak bir konudur ama görevini yapmak insana iyi gelir.

Alev'in anısı bize öncülük etmiş olsun ve burada *Amadeus* sahneleyişimden biraz söz edeyim. Bilirim, tiyatro anlatılabilir, yazılabilir bir şey değildir. Sararmış kâğıtlarda üç-beş anı kalır geriye. Yine de arşivimi açıp yazılanları gözden geçirdim. Belki buraya birkaç alıntı yapabilirim düşüncesiyle. Ne mümkün? Birbirinden katmerli övgüler, övgüler, övgüler. Örneğin Jak Deleon, oyunun Londra ve Paris'teki sahnelenişlerini görmüş; bizimkinin onlardan daha etkileyici olduğunu söylüyordu. Eleştirilerde birkaç da kıskançlık kırıntısı da yok değildi... İyisi mi ben, değerli Ayşegül Yüksel'in yazısından şu paragrafı alayım buraya. Bütün yazılanların bir özeti gibi çünkü.

... Nüvit Özdoğru'nun çevirisiyle, Yücel Erten'in üstün yönetimiyle, oyunun en ağır yükünü omuzlayan Can Gürzap'ın Salieri'deki, Alev Sezer'in Mozart'taki büyük başarısıyla, sahne tasarımı, giysileri ve oyundaki öteki rolleri gerçekleştiren sanatçıların ulaştığı yüksek düzeyle *Amadeus*, Devlet Tiyatroları tarihinin önemli yapımları arasında kuşkusuz yer alacak. İşte bu nedenle *Amadeus* kaçırılmamalı..." *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1984

Duayen isim İhap Hulusi'nin kendi adına konulan ödüle değer bulduğu, Mengü Ertel'in hazırladığı *Amadeus* afişi

Ama afişinden söz etmeden geçmek olmaz. Bu muhteşem afiş, grafik sanatının ve tiyatro afişinin büyük ustası Mengü Ertel'in armağanıdır. Geçmiş zaman, Tüm Grafikerler Dayanışma Derneği ödüllü bir yarışma düzenlemiş. Türk grafik sanatının duayeni İhap Hulusi adına da bir ödül konulmuş. "İhap Hulusi'nin ödülünün jürisi falan olmaz, İhap Hoca'yı davet ederiz, o seçer" diye karar vermişler. İhap Hoca sergiye gelmiş, gezmiş, - o sıra 80 yaşın üzerinde ve gözleri de muhtemelen altta yazan afişin sahibini görmüyor- Mengü'nün afişini parmağıyla gösterip "Bu" demiş. Bana öyle anlatmışlardı.

Alev'i yitirdiğimiz gün bir belgesel çekiminden henüz

Ankara'ya dönmüştüm. Cenazesine katılmak istedim ama, uçaklarda yer yoktu. İstanbul Devlet Tiyatrosu'na bir faks gönderdim.

Değerli sanatçı Alev Sezer'in cenazesi için Atatürk Kültür Merkezinde, 4 Eylül 1997 günü saat 11.00'de düzenlenecek törenden önce sayın Şakir Gürzumar'a iletilmesi ricası ile !!!

Alev Sezer, tiyatro sanatına tutkun bir insandı.

Alev Sezer, tiyatromuzun az rastlanır büyük yeteneklerinden birisiydi.

Alev Sezer, gerçek bir dost, doğru sözlü bir meslektaştı.

Alev Sezer, sahne ve meslek ahlakının bir anıtıydı.

Alev Sezer, her zaman gözünü kırpmadan, doğrunun yanında yer aldı.

Alev Sezer, yüreği ve kafasıyla, hep genç kaldı.

Alev Sezer, aydınlığa susamış bir insandı.

Alev Sezer, insanlara yüreğinde ışık, avuçlarında su taşıdı.

Türk Tiyatrosu, gerçek bir sanatçısını yitirdi.

Unutulmaz Amadeus'umuz, -Salieri'lere inat-, gökyüzünde bir yıldız olmuştur artık.

Dostum Alev Sezer'in anısı önünde saygıyla eğiliyor, yakınlarının, sevenlerinin ve meslektaşlarının acısını paylaşıyor; başsağlığı diliyorum.

Yücel Erten

Sönmez Atasoy, hepimizin ağabeyi gibiydi sanki. Ufkundan, bilgisinden, sosyalist ve babayiğit duruşundan, yeteneğinden hepimiz etkilendik. Bir de ateşleyici, sürükleyici heyecanından. Hayatta da sahnede de bütün ciddiyetine rağmen aniden olağanüstü bir komiklik çağlayanına dönüşürdü. Bir gelir, saçları, bakışı ile birden Beethoven oluvermiştir. Şimdi Meşhedî'dir, şimdi Gastamonulu, şimdi seks düşkünü dişsiz ve yaşlı kadın... Sönmez'le de sadece Anka-

ra Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Can Yücel çevirisiyle Shakespeare'in *Bahar Noktası*'nda çalışabildik. Kopas Paşa'yı ve öteki yüzü Babaron'u nasıl bir zenginlik, ironi, derinlik ve neşe katarak oynadığını, izleyenler hatırlayacaklardır. İlerleyen bölümlerde anlatacaklarımla, yemek boykotumuz ve çıkardığımız *Dergi*'yle özellikle de Avşa maceramız hakkında yazdıklarıyla, onu biraz daha iyi tanıyacaksınız umarım.

1993'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda Shakespeare'in Can Yücel'in Türkçe söyleyişinden sahnelediğim *Bahar Noktası*'nda Tülay Bursa, Levent Ülgen, Sönmez Atasoy, Adnan Erbaş.

Münir Canar, hocamız Salih Canar'ın oğluydu. İkizi de varmış meğer, ben hiç görmedim de yıllar sonra duydum. Salih Canar Hoca, oyuncu olarak ürkünç bir komiğe sahipti. Münir'in ise tatlı bir komik hali vardı. Geçimli, nazik, dikkatli, tabii ki yetenekli. Öğrenci tayfasının haşarılıklarına pek karışmazdı. Kolay değil elbette, oyunculuk bölümünde okuyorsun ve baban okulun en korkulan hocalarından biri. Bazen ders aralarında sahneye çıkar, kendi yarattığı "Ebleh Adem"i ile hepimizi kırar geçirirdi. Adem'in elmayla kar-

şılaşmasını hiç unutmam. Elmayı alıyor ama ebleh olduğu için tam ne yapacağını bilemiyor. Gözünde, kulağında ve daha başka yerlerinde deniyor. Münir'le de profesyonel hayatta sadece bir oyunda çalıştım. Haldun Taner-Yalçın Tura ikilisinin *Keşanlı Ali Destanı*'nda İstidacı Derviş Dayı'yı oynamıştı. Uyumlu, yapıcı ve olağanüstü sempatikti.

Arsen Göze ile **Elvan Özak** o sıralar, o sınıfın ikizleri gibiydi. Sanırım Maltepe'de birbirlerine yakın otururlardı. Aileleri yakındaki bir taksi durağıyla anlaşmış olsalar gerek, okula taksiyle birlikte gelir, birlikte giderlerdi. Güleç, narin iki genç kız. Gündüzlü oldukları için arkadaşlığımız da yatılılara oranla daha sınırlı oluyordu tabii. Arsen'le daha sonraları, özellikle de Can Gürzap'la evlendikten sonra, daha derin bir arkadaşlık kurduk. Geceleri oturur, yer, içer sohbet ederdik. Gece uzamışsa onlarda kalırdım.

Bizim bir üstümüzdeki sınıfta **Can Gürzap, Güven Hokna, Alpay İzbırak, Muammer Çıpa** vardı.

Sevgili **Can Gürzap**'ın daha öğrenciyken bile -bizim ölçülerimize göre- aristokrat denebilecek bir hayatı vardı. Nasıl olmasın ki? Yıllar sonra babası Reşit Gürzap'ı tanıdım ve Can'ın yetişme şeklini o zaman daha iyi anladım. Bir akşam Park Cafe'de birkaç dost Can'la oturmuş birkaç kadeh bir şeyler içiyoruz. Babası geldi, yanımıza oturdu. Bir çorba istedi. Ama bir kâse çorbayı üç defa ısıtmaya gönderdi. Fevkalade çelebi ve nazik bir insandı. Ailesi İstanbul'daydı ama Can yatılı değildi. Çankaya ya da Kavaklıdere gibi bir yerlerde, bir apartmanın arkadaki bahçesinde, bahçıvan evi gibi bir oda, mutfak, banyo bir kulübede otururdu. Kulübe dediysem, modern, her şeyi yerli yerinde, müstakil, gıpta edilecek bir evcik. Bir partiye beni de davet etmişti de "Ulu Dionizos, burada ne partiler verilir ne şenlikler yapılır!" diye düşünmüştüm. Öğrenciliğimiz sırasında bizimle Cebeci meyhanelerine hiç gelmezdi. Dostluğumuz, ortak çalışmalarımız, kavgala-

rımız ben Almanya'dan döndükten sonra boyutlandı. Can'ın Salieri'yi oynadığı Peter Shaffer'in *Amadeus*'u İstanbul Devlet Tiyatrosu'ndaki efsane sahneleyişlerimden biridir.

Alpay İzbırak'la bir ömür boyu "sohbete de çalışmaya da doyamadık" desem yeridir. Arada küsüp kırıldığımız da olmuştur. Ama her defasında da onarmayı, hiçbir şey olmamış gibi kol kola girmeyi başardığımızı söylemeliyim. Provadan, çalışmadan, rolden, görevden yılmazdı. Sadece bir tek defa, şikayetine tanık oldum. 80'li yılların başlarında, -Cüneyt Gökçer dönemidir- bir çeşit cezalandırma sayılabilecek, aylar süren uzun bir turnenin kadrosundaydı. Yıllar sonra gülerek "Otelden otele göçerken donumuz kurumadı vallahi!" demişti.

Biraz da birlikte çalıştığımız *Hırçın Kız*'a serpiştirdiğimiz İtalyanca küçük cümlelerin etkisiyle olsa gerek, bana şaka yollu "Maestro" demeye başlamıştı. O oyunun -alkış çok kuvvetli olursa- son üç-dört dakikalık bölümünün tekrarlanmasını istemiş; inisiyatifi de Petruchio'yu oynayan Semih Sergen ağabeyimize bırakmıştım. Prömiyerde çok kuvvetli bir alkış vardı. Semih'in işareti üzerine o son sahneyi tekrarladı-

1985'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Shakespeare'in *Hırçın Kız*'ından. Sahnede Ergün Uçucu, Selçuk Yöntem, Alpay İzbırak, Fikret Ergin ve Semih Sergen var.

lar. Bu defa Büyük Tiyatro alkıştan yıkılıyordu. Oyundan sonra unvanımı "Maestro" olarak tescilledi ve ömrünün sonuna kadar da öyle dedi bana Alpay'ım.

Alpay, hem düşünsel hem de eylemsel olarak derine inmeyi severdi. Çok okurdu, yazdı mı güzel yazardı, geniş bir müzik algısı vardı. Devlet Tiyatroları'ndan şu saçma yaş haddi ile emekli oluncaya kadar, kelimenin tam anlamıyla ırgat gibi çalışmış bir oyuncuydu. İyi oyuncuydu. Birlikte çalışmalarımız özellikle öğrencilikte daha yoğundu. Profesyonellikte de şevkle ve zevkle yürüttüğümüz çalışmalarımız arasında Ankara Devlet Tiyatrosu'nda William Shakespeare'den *Hırçın Kız* (1985), Evripides'ten *Troyalı Kadınlar* (1988), yine Shakespeare'den Can Yücel'in çevirdiği *Bahar Noktası* (1993), B. Brecht-Kurt Weill'dan *Mutlu Son* (1998) ile İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Oldrich Danek'in *Savaş İkinci Perdede Çıkacak*'ı (2007) var.

Muammer Çıpa da iyi arkadaşımdı. Okul arkadaşım, öğretmenlik arkadaşım, yazlıktan komşum, yardımcı yönetmenim ve oyuncum. Biraz suskundu. Bazen bir konuya gü-

1983'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Güngör Dilmen'in *Ak Tanrılar* adlı oyununda Muammer Çıpa ve Nurşim Demir.

ler, arada bir şeyler konuşur, genelde karşılıklı susarak çok güzel içerdik. Muammer, benim Devlet Tiyatroları'ndaki ilk oyun sahneleyişimde yardımcı yönetmenim ve oyuncumdu. 1976'daki Recep Bilginer'in *Parkta Bir Sonbahar Günü* oyunun serüvenini daha sonra anlatacağım. Yine Ankara'da sahnelediğim Güngör Dilmen'in *Ak Tanrılar*'ında da oyunun temel direği Montezuma rolünü ona emanet etmiştim.

Güven Hokna son derece hoş, güleç, sempatik bir kızdı. Bize biraz gamsız, biraz dünya yıkılsa umurunda değil gibi görünürdü. Mesleğindeki büyük başarıların sizler tanığısınız.

Bir alt sınıftaki arkadaşlarla daha yakın olduğumuzu söyleyebilirim. **Çetin Tekindor**'la taa liseden, **Nurşim Demir, Rüştü Asyalı, Mehmet Ege** ile ise Halkevi'nden zaten tanışıyorduk. Profesyonel yaşamda **Çetin Tekindor**'la üç oyunumuz oldu. İlki Memet Baydur'un *Cumhuriyet Kızı*'ydı.

1989'da Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim Memet Baydur'un *Cumhuriyet Kızı*'nda Çetin Tekindor ve eşim Nesrin Kazankaya.

Oyun, ansiklopedi yazımında bir araya gelmiş yedi profesörün çalıştığı daireye, gece vakti bir pavyon güzelinin sığınması üzerine gelişen olaylardan oluşuyordu. Bir çeşit aydın eleştirisi. İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sergilenişinden sonra, oyunu gerekçe göstererek Baydur'u "Eylülist"[4] ilan edenler olmuştu. Yadırgadım. Oyunlarını bildiğim Baydur'un 12 Eylül'ü savunma ihtimali benim için sıfırdı. İstanbul Şehir Tiyatroları'ndaki sahneleyişi izleyince durum benim için aydınlandı. Yedi profesörün tamamı aynı boyaya sokulmuş; sığ, bencil, erkek dünyasına batık tipler haline getirilmişti. Pavyon güzeli de neredeyse bir çeşit uyuzluk numunesi olarak sahnedeydi. Oysa Baydur'un oyunu tekdüze değildi. Profesörler arasında o ayrıksı durumdan sınıfı geçenler ve ikmale kalanlar vardı. Üstelik pavyon güzeli de beklenmedik bir derinlik taşıyordu. Ben oyunu bu bakışla sahneledim. Fevkalade bir kadrom vardı. Bu sahneleyiş, Baydur ile aramızda derin bir dostluğa yol açtığı gibi, oyuna dair "Eylülist" damgasını silip attı. Bakın, tiyatro bazen nelere kadir?

Çetin ile çalıştığımız diğer iki oyun ödül adına ne varsa toplayan Bertolt Brecht/Kurt Weill'dan *Mutlu Son* ve Aristofanes'in yarım kalmış oyunundan yola çıkıp benim yeniden yazdığım *Kadınlar Devleti.* Sonuncusunu AYSA Prodüksiyon ile yapmıştık. İstanbul Tiyatro Festivali'nde Rumeli Hisarı'nda oynamaya başladık. Yağmur yüzünden beş temsilin bir buçuğunu yapabildik. Sonra iki temsil Ankara'da oynadık. Memlekette krizden geçilmiyor ya sonraki temsiller ekonomik kriz nedeniyle iptal oldu. Çetin zevkle, keyifle çalıştığım Türk Tiyatrosu'nun büyük oyuncularından biridir. Yeteneği, çalışkanlığı, yılmak yorulmak bilmeden işinin üstüne yürüyüşü, ender bulunur. 50 yılı aşkın arkadaşlığımızda anılarımız çoktur. Ama bunlardan biri var ki onun işine yakla-

4. 12 Eylül'ü savunanlar için kullanılan bir terim. (ed.n.)

şımı konusunda unutulmaz bir örnek oluşturur. Ankara'da Mebusevleri'nde komşuyuz. O bir sokak altta oturuyor. *Mutlu Son*'un provalarına giderken, arabasıyla uğrayıp beni alıyor, birlikte Şinasi Sahnesi'ne gidiyoruz. Bir sabah trafik biraz yoğun. Çetin'de bir telaş "Eyvah, geç kalıyoruz yahu!" deyip duruyor. Bir gülme tuttu beni, "Merak etme Çetinciğim, ben gitmeden prova başlamaz!" dedim.

Nurşim Demir'le iki oyunumuz oldu. İlki Güngör Dilmen'in *Ak Tanrılar*'ı. Cüneyt Gökçer tarafından tiyatrodan uzaklaştırıldıktan sonra, Turgut Özakman'ın Genel Müdürlüğü ile tiyatroya dönmüştüm ve *Ak Tanrılar* bu dönemde ilk sahneleyişim olacaktı. Nurşim, gerçek bir dayanışma duygusu ile hem yönetmen yardımcılığımı yaptı hem de Malinal rolünü oynadı. Bana sorarsanız oynadığı her rolün hakkını vermiştir Nurşim. Bilirsiniz ülkemiz tiyatrosunda makul ve masum bir çıplaklık bile zaman zaman sorun oluşturur. Malinal'in Kortez'le seviştikten sonra çadırdan bedenine sadece bir havlu sarmış olarak çıkmasını istemiştim. Nurşim bu isteğimi yiğitçe yerine getirdi.

Bu örnekleri hep saygıyla hatırlarım. Çünkü en ufak bir çıplaklık ya da kısa etek, kombinezon ve benzeri durumda ten rengi çorap giymeler, benim açımdan sahnedeki gerçeklik duygusunu zedeler. Hele o geleneksel sahte öpüşmeler! Erkeğin, kadının kafasını kendi vücudunun arkasına yatırıp saklayarak şapşalca bir öpüşüyor(muş) vaziyeti alması bende adeta ekşime yapar. Gerçeklik duygusunu örselemeyecek bir ölçü bulmak mümkündür. Bu sıkılganlıklar ve sakınganlıklar, tiyatro sanatının özüne yakışmayan davranışlardır çünkü. Üstelik bir toplumda seyircinin tutucu bakışını ölçülü bir biçimde yumuşatmak da tiyatronun görevlerinden birisidir.

Sermin Hürmeriç'in *Ferhad ile Şirin*'sahneleyişimde Mehmene Banu rolünde cam bir bölmenin ardından gözle-

ri bağlı Hakan Vanlı'nın canlandırdığı Ferhad'ı izleyip, gizli aşkını ve özlemini dile getirirken bir göğsünü açıp cama dayaması, bu sanatsal cesaretin, bu ufuk açma öncülüğünün önemli bir örneğidir. Sahnelediğim *Amadeus*'ta Constanze rolündeki Sermin Hürmeriç ile Salieri rolündeki Can Gürzap'ın sahnede açıktan öpüşmeleri de, -yanılmıyorsam- Türk Tiyatrosu'nda bir ilktir. Bunlar ilk anda aklıma gelen, duvarları esnetme girişimleri.

Nurşim'le çalıştığımız ikinci oyun da Evripides'in *Troyalı Kadınlar*'ıydı. Nurşim, tragedyadaki çetin ceviz Andromakhe rolü ile herkesin yüreğini düğümlemişti. Nurşim'le şu son yarım yüzyılın tiyatro mücadeleleri içinde bazen çok seviştik, bazen çok çatıştık. Oldum olası atışır, şakalaşırız ama çatışma daha çok benim Genel Müdürlük dönemimden başlar. O bazı görevlere kendi önerdiği insanların gelmesini, bazı işlemlerde yöntemin kendi istediği gibi olmasını savunurdu. Bir gün dayanamadım "Ama Nurşim, nerdeyse çaycımı bile sen tayin etmek istiyorsun" dedim. Bir şey belli etmek istemedi ama, çok kızıp alındığını biliyorum. Yakın zamanlarda o sözümün intikamını aldı. Ben kendimi emekli edeli 15 yıl olmuş, bir sempozyumda bir bildiri sundum. Bildiriyi beğendiğini söyledi ve ekledi: "Sen hep muhalefette iyisin zaten!" Ama hep dost kalmayı, kol kola girmeyi başardık. Anayiğit bir insandır.

Rüştü Asyalı ile de iki oyunumuz vardır. Her ikisi de efsane düzeyinde yıllarca kapalı gişe gitmiş oyunlardır. İlki, Haldun Taner/Yalçın Tura ikilisinin *Keşanlı Ali Destanı* müzikali. Bana sorarsanız, gördüklerim arasında Ali'yi en iyi kıvama getirmiş olan Rüştü'dür. Nedense o rolü ilk oynayan Engin Cezzar'dan bu yana, Ali'ler hep pehlivan gibi ensesi kalın oyuncular olmuştur. Oysa o, "Kurşuncu Hasibe'nin sidikli Ali'si"dir. Rüştü'nün hiç de görkemli olmayan vücut yapısı, buna orantısız oturaklı kalın sesi, mü-

kemmel Rumeli şivesi -taklit ve şive konusunda üstüne adam tanımadım-, olağanüstü sesi ve müzik kulağı, kuşağımıza özgü disiplinli oyunu, benim ölçülerime göre en iyi Ali'yi ortaya çıkarmıştır.

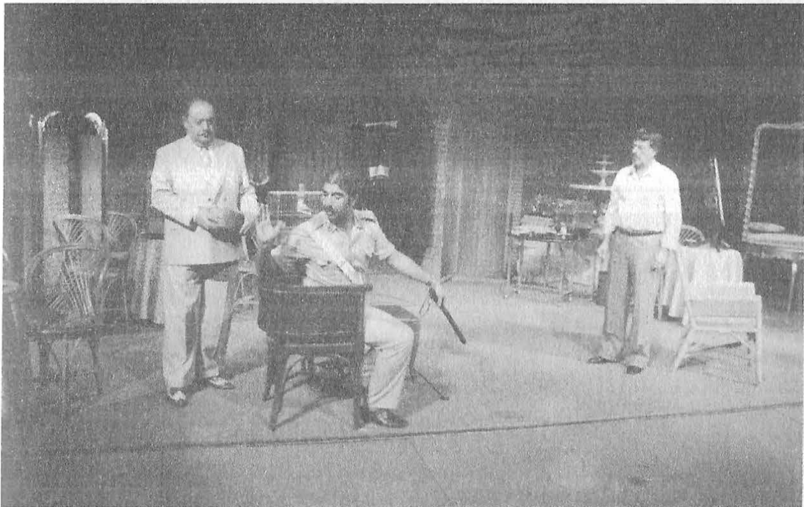
Haldun Taner-Yalçın Tura ikilisin *Keşanlı Ali Destanı*'nı 1984'te Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahneledim. Nurseli İdiz ile Rüştü Asyalı ikilisinin rol aldığı oyunda Asyalı, bence en tutarlı Ali performansını yakalamıştır.

Diğer ortak efsanemiz ise Aziz Nesin'den uyarladığım ve sahnelediğim *Azizname '95*'tir. En ufak bir sapma ve sululuk emaresi göstermeden buruk ama kahkaha dolu bir komediye ulaşmamızda Rüştü, ekibin temel direği olmuştur diyebilirim. Rüştü'nün birikimlerine işaret eden bir prova anını anlatmadan geçemem. Oyunun "Mebus Paltosu" bölümünde orta halli, munis bir adamcağız var. Ben adamın bazı sözcükleri bulmakta zorluk çekmesi gibi bir öneri getirdim. Sözgelimi "kontrolör" diyecek ama bir türlü bulamıyor, ancak "kontrfile, kontrgerilla" filan gibi benzer sözcükleri sıraladıktan sonra sözcüğü yakalıyor. Şimdi bu burada dursun, azıcık Aziz Nesin'in hayatına dönelim. Aziz Nesin, vaktin-

de *Markopaşa* diye bir dergi çıkarmış. Kapatmışlar. Bunun üzerine *Merhum Paşa* diye dergi çıkarmış. O da kapatılınca, bu kez *Malum Paşa* adlı dergiyi çıkarmış. Onu da kapatmışlar, Aziz Nesin bu, durur mu? Yeni bir dergi daha çıkarmış, adı *Mahut Paşa*.. Dönelim oyuna. Kahramanın oyunda "Mahmutpaşa'da bir yerde 500 liraya, istediğim renkte kalın bir palto bulabildim" diye bir cümlesi var. Rüştü bir sahne provasında "Markopaşa'da bir yerde... Merhum Paşa'da... Malum Paşa'da... Mahut Paşa'da... Hah, Mahmutpaşa'da bir yerde 500 liraya, istediğim renkte kalın bir palto bulabildim" cümlelerini patlattı ve hepimizi yere yıktı.

Genç oyuncular bu birikim meselesini aklında tutsa, "iyi olur" derim.

Mehmet Ege ile tiyatronun yönetim meselelerinde pek çok anımız, mücadelemiz vardır, yeri geldikçe değinirim. Şimdi dönem arkadaşlarım kısmındayız. Mehmet okuldan mezun olduktan sonra uzun süre Basın-Yayın ve TRT'de önemli görevler yaptı ve hizmetlerde bulundu. Yanılmıyor-

Eduardo De Filippo'nun *Büyü* adlı oyununu 1987'de Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahneledim. Oyunun bir sahnesinde Erol Kardeseci, Mehmet Ege ve Oytun Şanal görülüyor.

sam 1985'te tekrar tiyatroya döndü. O günlerde opera binasında karşılaştık. Kızını operadaki bale kursuna getiriyordu. Hiç unutmuyorum, "Gelip giderken bu kokuyu hatırladım. Bu koku çekti beni" demişti. Profesyonel süreçte Güngör Dilmen'in *Deli Dumrul*'unda ve Eduardo de Filippo'nun *Büyü*'sünde yardımcı yönetmenliğimi yaptı. *Büyü*'de oynadı da.

Okulda Mehmet'e hep sağcı gözüyle bakardık. Biraz babası İskender Cenap Ege'nin Adalet Partisi milletvekili olmasından, biraz da bizim kendi solculuğumuzu matah bir şey sayışımızdan olsa gerek. Üstelik daha öğrencilik günlerinde evli ve çocukluydu. Ordu Foto-Film Merkezi'nde seslendirmeler yaparak geçimini sağlıyordu. Biz ham aklımızla bu zorluğu bile hesaba katmıyorduk demek. Ama hayat dersimizi verdi. Mehmet Ege, son gününe kadar tiyatro mücadelesinde doğruların yanında durdu ve doğruları yüksek sesle haykıran bir önder oldu. Onun yaptığı her babayiğidin harcı değildir.

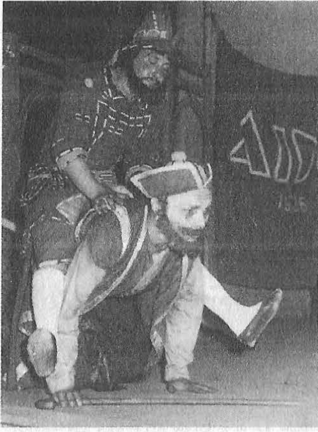
İstanbul Taksim Sahnesi'nin kulisinden 1986 tarihli bir fotoğraf. Müşfik Kenter, sahnelediğim Anton Çehov'un *Martı* oyununu izlemek için gelmişti. Soldan sağa Zekai Müftüoğlu, Müşfik Kenter, Dündar Müftüoğlu, Orhan Kuraner, Nihat İleri, Haluk Kurdoğlu, ben ve Kemal Bekir Özmanav.

Zekai Müftüoğlu'yla ile Ankara'da Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı* ve İstanbul'da Arthur Kopitt'in *Kızılderililer*'i ile Anton Çehov'un *Martı* oyunlarında çalıştık. Brecht'in *Üç Kuruşluk Opera*'sında da çalışacaktık ama Zekai buna fırsat vermedi. Kulağı biraz zayıftı ama iyi oyuncuydu. Oyunda gangsterlerden biri için onu öngörmüştüm. Mack ile Polly'nin düğün sahnesinde, üç gangsterin saçma bir kutlama şarkısı söylemeleri gerekiyordu. Zekai bunu sorun yaptı, ayrılmak istediğini söyledi. Oysa o küçük şarkıyı özellikle kötü söylemeleri gerekiyordu... Zekai'yi anmak için, "Aga"sı Müşfik Kenter'in *Martı*'yı izlemeye geldiği gece, kuliste çekilmiş şu fotoğrafı da ekliyorum.

Soner Ağın'la Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'nda, **Engin Şenkan**'la Recep Bilginer'in *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* ve Bertolt Brecht ile Kurt Weill'ın *Üç Kuruşluk Opera* oyunlarında beraber çalıştık. Engin'in ilkinde çıkardığı kompozisyon, "Sustalı Mac"te de ortaya koyduğu hatırı sayılır enerji, anmaya değer.

B. Brecht-K. Weill'ın *Üç Kuruşluk Opera*'sını 1988'de İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda sahneledim. Elvan Mirasoğlu, Alptekin Serdengeçti, Deniz Gökçer ve Engin Şenkan sahnedeydi oyunda.

Ali Bey'in *Ayyar Hamza*'sında Soner Ağın ve İstemi Betil'li bir kare. 1968'de Ankara Devlet Konservatuvarı'nda sahnelendi.

Soner'in *Keşanlı Ali Destanı*'ndan bir fotoğrafını bulamadım. Muhteşem sempatisi ile Konservatuvar'da pek güzel oynadığı *Ayyar Hamza*'dan bir fotoğrafla analım onu da.

O sınıfta, Atilla Olgaç, Gülsevin Tunççekiç, Perihan Halit, Nesrin Çetinel, Selda Meriçeri'yi hatırlıyorum.

Atilla Olgaç'la *Amadeus*'ta birlikteydik. Diğer arkadaşlarımla herhangi bir oyunda çalışmak kısmet olmadı.

Peter Shaffer'in *Amadeus*'u. İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda 1984'te sahnelenen oyunun kadrosunda Alev Sezer, Sermin Hürmeriç, Levent Öktem, Atilla Olgaç, Mehmet Çerezcioğlu, Nur Subaşı, Muammer Esi ve Can Gürzap vardı.

Yemek boykotu

Burada bir parantez açıp Konservatuvar'daki yemek boykotumuzdan söz etmeliyim. 1967 yılının aralık ayı. Ben okulun yüksek bölümünün birinci sınıfındayım. Konservatuvar yönetiminde süregiden savrukluk ve umursamazlık öğrencilerin yemek boykotu yapmasına yol açıyor. Ancak ülkede patlak veren 68 öğrenci hareketlerinin henüz başlamadığına dikkatinizi çekmek isterim. Bu boykot bir bakıma onun işaret fişeği gibi durur. 20 Aralık tarihli *Ulus* gazetesi olayı şöyle duyuruyor:

Konservatuvar öğrencileri yemek boykotu yapıyor

Ankara Devlet Konservatuvarı'nın 223 öğrencisi (yatılılardan söz ediliyor) yönetimdeki bazı aksaklıkları protesto amacı ile süresiz olarak **"Yemeklere Girmeme"** kararı almışlardır.

Yüksek Bölüm Öğrenci Derneği'nce alınan boykot kararı dünden itibaren uygulanmaya başlamıştır. Yemekhaneye gitmeyen öğrenciler okulun kantininde peynir ekmekle karınlarını doyurmuşlardır.

Öğrenci Derneği'nce yayımlanan bir bildiride boykotun nedenleri olarak, öğretmen yokluğu, bazı öğretmenlerin devamsızlığı ve idarenin hatası yüzünden de bazı derslerin yapılmaması ile yemeklerin çok bozuk çıkması gösterilmektedir. Bildiride "Konservatuvar herhangi bir okul değildir. Okulumuz kompozisyon, enstrüman, tiyatro, bale ve şan, opera dallarında sanatçı yetiştiren Türkiye'nin önemli ana müessesesidir, Türk Tiyatrosu, Operası, Orkestrası, Balesi'nin geleceği bu ana müessesenin işleyişine bağlıdır. Bunun için bizi yemeklere girmeme kararı aldıran huzursuzluklar Türkiye'nin sanat hayatına tesir etmektedir" denilmektedir.

Çalışma odasının azlığından da yakınan öğrenciler, çoğu kez

koridor, lavabo gibi yerlerde çalışma yaptıklarını öne sürmekte "Davalarımız halledilmedikçe yemeklere girmemekte kararlıyız" demektedirler.

Boykotun patlak verdiği gün, Tiyatro Bölümü öğrencileri, eski bölümün sahnesinde toplandık. Yüksek Devre Öğrenci Derneği Başkanı Alev Sezer, derneğin her anlamda destek vereceğini açıkladı. Öyle ya Bale Bölümü'nde ilkokul çağında çocuklar var, ne yiyecekler, dersleri ne olacak? Olsun! Sandviç alırız, fırından pide yaptırır getiririz. Hayır, şöyle yapalım: 18 yaşından küçük olanları toplayalım, boykota katılmayacaklarını söyleyelim. Ertesi gün öyle de yaptık ama, küçükler boykota katılacaklarını bildirdiler... Toplantıda sonuç alıncaya kadar kararlılığımız vurgulandı, biraz iş bölümü yapıldı; görünen o ki, boykotu her yönüyle tiyatrocular yüklenecekti. Ertesi gündü sanırım, çoğunluğunu tiyatrocuların oluşturduğu bir grup, müdür odasına çağrıldı. Bakanlık'tan Güzel Sanatlar Genel Müdür Yardımcısı gelmiş görüşmek istiyormuş. Sekiz-on kişi gittik. Kompozisyon bölümü öğrencisi Sarper Özsan da var.

Müdür Fuat Türkay'ın odasına girince, gördüm ki gelen, benim liseden edebiyat hocam şair Coşkun Ertepınar. Çok severdim. O da beni severdi. Son derece duyarlı, kibar, deyim yerindeyse "şair ruhlu" bir insandı. Dersini zaman zaman gözleri dolarak anlatırdı. Kibarca bizi boykotu bitirmeye, yemekhaneye inmeye davet etti, aksi takdirde soruşturma açılacağını söyledi. Beni tanıdı, "Sen akıllı çocuksun Yücel" dedi ve arkadaşlarımı ikna etmemi rica etti. Çok sevdiğim öğretmenim, Bakanlık'taki görevi yüzünden, kendisine olan saygı ve sevgimi kullanmak mecburiyetinde kalmıştı. Beni bir çeşit boykot kırıcı rolüne davet ediyordu. Saygıma rağmen susamazdım. Dilim döndüğünce konunun kötü yemeklerden ibaret olmadığını, eğitim ve sağlık sorunları ile umursamaz-

lığın yığılmış olduğunu söyledim. Biraz da sert bir şekilde, bu sorunlara çözüm bulunmadıkça boykotun sürmesinde kararlı olduğumuzu ifade ettim.

Aynı gün Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne bir yazı yazdık. Öğrenci Derneği adına Başkan Alev Sezer imzasıyla, dileklerimizi yazılı olarak bildireceğimizi, bir yazıyla karşılık verilmediği sürece kararımızda bir değişiklik olmayacağını bildirdik. Boykotun yönetimi artık kendiliğinden Sönmez Atasoy, Sarper Özsan ve Yücel Erten üçlüsüne doğru evirilmişti. Kendi aramızda bir şaka olarak oluşan rütbelerimiz, sırasıyla Albay, Binbaşı ve Yüzbaşı idi. Albay Sönmez, Binbaşı Sarper, Yüzbaşı da ben. Ne yazılacaksa yazıyor ne yapılacaksa yapıyorduk. Arada bir hayranlık duyduğumuz Muammer Sun hocamıza danışırdık. Ona da kendi aramızda "general mi" derdik, yoksa "mareşal mi" tam hatırlamıyorum.

Cebeci'deki binanın üst kattaki erkek çocuk yatakhanesine komşu bir odacığı vardı. Öğrenci Derneği o tek odacıkta konumlanmıştı. Odanın tek penceresi de iç avluya bakardı. Sarper pikabını ve plaklarını getirdi, hoparlörleri pencereye yerleştirdik, her teneffüste avluya bangır bangır müzik yayını yaptık: Bach, Çaykovski, Bülent Arel ve Sovyet Kızıl Ordu Korosu... Sevgili dostlarım Bayazıt Gülercan ile Tayfun Orhon'un çuvalla okula sandviç taşıdıkları bugün gibi gözümün önünde. Okulun duyuru panolarına ve kantine astığımız şu bildiri, hareketin hiç de şuursuz bir tepki olmadığına işaret ediyor gibi.

Arkadaşlar

Bugün bir haftadan beri sürdürdüğümüz dayanışmayı büyük bir kıvançla kutluyoruz. Dayanışmanın asıl amacı olan kültür hareketine bugünden itibaren bütün okul çapında başlanacaktır. Her türlü baskı ve anlayışsızlığa karşı ancak kültür ve ondan alacağımız güçle karşı koyabiliriz. Geleceğin sanatçıları bugün kendi düşünce düzeylerini kendileri yaratmak zorundadır.

Şunu asla unutmayalım ki, kültür ve bilinçten yoksun hareket tam değildir. Önümüzdeki dönemde her zamankinden daha iyi sınav vermeye her zamankinden daha çok zorunluyuz. Bugünden başlayarak bütün öğrencileri, her gün saat 20.00-21.00 arasında bu kültür hareketine çağırıyoruz. Bugün saat 20.00'de A, B, C, D odalarında bütün öğrencilerin, her türlü ders problemleri üst sınıflarca tespit edilecek ve hemen çalışmalara başlanacaktır.

Hepinize candan başarılar dileriz...

A.D.K.Y.B.Ö.D.

(Ankara Devlet Konservatuvarı Yüksek Bölüm Öğrenci Derneği)

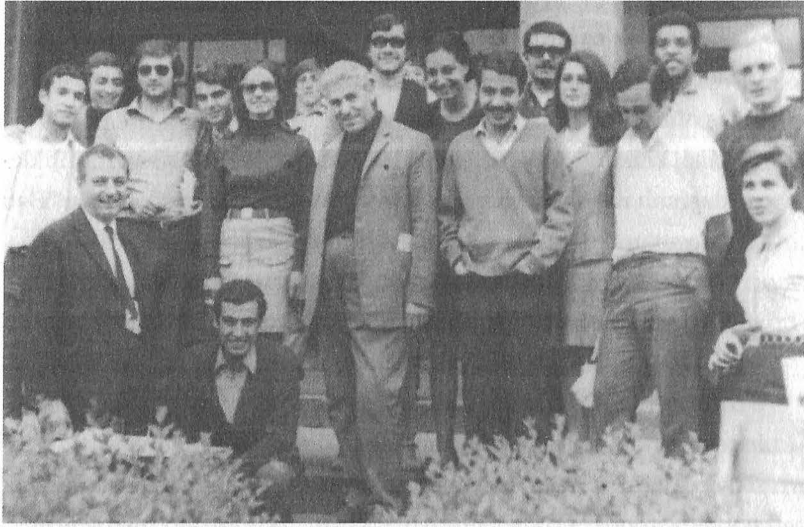
Müfettişler gecikmedi. İfadeye çağrıldık. İfademizi yazılı vereceğimizi söyledik. Sönmez, Sarper ve ben birkaç gün sabahlayarak kitap gibi bir savunma hazırladık. Şimdi tam hatırlamıyorum ama sanatın doğuşundan girip emek sanat ilişkisinden çıktık. Hareketin masum ve doğru olduğunu anlatmak için Darwin'in Galapagos Adaları'ndaki evrim kanıtlarından, İrlanda Ulusal Tiyatrosu'nun oluşumuna kadar türlü örneklere başvuran bir savunmaydı.

Sıkı durun! Müfettiş raporları sonucunda, biz de dahil, tek bir öğrenci bile ceza almadı. Bir süre sonra Konservatuvar Müdürü Fuat Türkay değiştirildi. Yerine müzikolog Gültekin Oransay mı geldi, yoksa büyük şair Cahit Külebi mi, onu tam hatırlayamadım. Çünkü ikisi art arda müdürlük yaptılar. Doğrusu ya birtakım olumlu önlemler de alındı.

Değerli müzisyen ve yazar Faruk Güvenç de "Devlet Konservatuvarı ve Potemkin Zırhlısı" başlığıyla bir köşe yazısı yayımlamıştı. Demek ki artık 68'li olmuştuk...

Şaka bir yana, duruma göre sosyalist, esintiye göre globalci, üfürtüye göre liberal, rüzgâra göre devrimci kesilenlerden olmadım. Ama yaşamım boyunca sola açık bir demokrat olmaya çalıştığımı ve Marksist düşünceyi kavramaya çalıştığımı söyleyebilirim. Kendimi sol görüşlü bir 68'li olarak hisset-

tim ve bu duyguyu yitirmemeye çalıştım. Ne idüğüme okudukça siz karar verin. Gerçi şart da değil...

Ankara Devlet Konservatuvarı'ndan 1968 Mayıs tarihli bir anı. Cihan Ünal, Rüştü Asyalı, Mahir Canova, Muammer Çıpa, Enis Fosforoğlu, Güven Hokna, Can Gürzap (Oturan), Baleden bir genç, Nüzhet Şenbay, Zekai Müftüoğlu, Leyla Tokay, Yücel Erten, Alpay İzbırak, Işıl Leki, Sönmez Atasoy, Çetin Bağcıer, İstemi Betil, Işıl Yücesoy.

Yüksek Devre Öğrenci Derneği

Ertesi yıl, Yüksek Devre Öğrenci Derneği'nin yönetim kurulunda görev almam artık bir zorunluluktu. Sarper Özsan, İstemi Betil, Mesut İktu ile birlikte Konservatuvar yaşamına yeni bir ivme kazandırma gereğini duyuyorduk. İlk iş bir dergi çıkardık. Adı *Dergi* idi. Yazılar toplanıp daktiloda mumlu kâğıda yazılır; okulun külüstür teksir (çoğaltma) makinasında mürekkebe bulana bulana her sayfası basılır; sayfalar sıraya konup sol tarafından zımbalanır ve dağıtılır. Her defasında sabahlamacasına... Yanılmıyorsam beş sayı çıkardık. Son sayısındaki yazım şöyleydi:

Ayrılırken

İşte geldik, gidiyoruz...

Şen olasın Konservatuvar...

Beş yıl az zaman değildir, doğru; ama beş yıl içinde, tanrısal itkilerin yardımıyla tiyatrocu olduğunu sanıvermek de hiç doğru bir iş olmasa gerek.

Kişi, kendine tiyatrocu adını verebilmek için ne gibi yetkinliklere ulaşmalı ne gibi sorumluluklar yüklenmeli? Daha doğrusu, "Ben tiyatrocuyum" diye ortaya çıkan adamın nitelikleri ne olmalı?

Herhalde bir tiyatrocu, her şeyden önce sağlam bir dünya görüşüne sahip olmalı, değil mi? Bir tiyatrocu kendini yenileyebilmeli, aşmalı, tutucu ve durağan olmamalı, değil mi? Bir tiyatrocunun geniş bir mesleki kültürü olmalı, bu kültürü değerlendirecek ölçüde deneyi ve de mesleki pratiği olmalı, değil mi? Sonra bir tiyatrocu mesleğini pek çok, ama ölçülemeyecek kadar çok sevmeli, tiyatronun sorunlarına sahip çıkmalı, çevresine örneklik etmelidir, değil mi? Ve de (en sona kaldı diye bunu önemsiz saymamalı) ve de bir tiyatrocu, **iyi tiyatrocu** olmalı, (yani: oyuncu ya da yönetmen, işinin eri olmalı) değil mi?

"Hayata aynalık etmek" kolay iş mi? Sözü bile insanın omuzlarını çökertmeye yetiyor.

Bir tiyatrocu, her şeyden önce sağlam bir dünya görüşüne sahip olmalı, dedik. Sağlam olmasını şimdilik bir kenara koyalım; ne demektir dünya görüşü? Toplumbilimi, ruhbilimi, sanat tarihini az-biraz bileceğiz demek! Sanat, edebiyat, estetik, etnoloji, folklor, vb.. kurumları yarım-buçuk da olsa tanımlayabileceğiz demek! Kendi ülkemizdeki kurumlaşmaları, "başlangıç, süredurum, sonuç" bakımından kafamızda bir yere oturtacağız demek! Dünya nasıl bir yol tutmuştur, beri yanda Türkiye neye yönelmiştir, sanata ve sanatçıya kurulan pusular nedir, pusanlar kimlerdir, düşüneceğiz demek!

Temel meselelerimiz ortada çözüm beklerken örgütlenemiyorsak, en basit görevimiz olan oy kullanma görevimizi yapmı-

yorsak, filancanın uçkur bağı söz konusu olmadıkça bir araya gelip tartışamıyorsak, kişisel sorumluluklarımıza başkalarıyla bağımsız olarak sahip çıkamıyorsak: henüz dünya görüşü denilen şeyden epeyce uzaktayız demektir.

Dünya görüşü olmayan bir adama da "artiz" denilmesini doğal karşılamalıyız.

Tiyatrocu kendini yenileyebilmeli, aşmalı; tutucu ve durağan olmamalı, değil mi?

Peter Brook ne güzel söylemişti! Hatırlıyor musunuz? Hani, Sekizinci Dünya Tiyatro Günü'nde bütün dünya tiyatrolarında okunan bildiriyi yazan adam, İngiliz Tiyatro adamı, ünlü rejisör Peter Brook:

Ve kendi çağına uygun düşebilecek bir tiyatroya kavuşma problemimize hangi açıdan bakarsak bakalım, hep aynı noktada takılır kalırız: bize düşen, hemen yapmamız gereken iş, derin derin, öze inerek, devrimci, güçlükleri ortadan kaldırıcı bir anlayışla -umarız, yaratıcı bir ruhla- bizi yaşatan bütün biçimleri yeni baştan incelemek, ele almaktır..."

"Oldum" diyen düşecektir!

Bir tiyatrocunun geniş bir mesleki kültürü, vs., vs., vs., değil mi? Özü bakımından 2.500 yıllık bir sözdür bu, belki de daha eski... (M.Ö. V. yüzyılda Eflatun söylemiş, bunu biliyorum.) Evet, bir tiyatrocunun geniş bir mesleki kültürü, vs., vs., vs., vs.... Herkes bilir, herkes söyler bunu. Peki ama kim dinler?

Bu işin açıkçası şudur arkadaşlar:

Diskoteğe gidecek zaman bulabiliyorsak; ayaktopu takımlarını ezbere sayabiliyorsak, moda dergilerini kıl payı farkla izleyebiliyorsak, gazetelerin önce arka sayfasına bakıyorsak, "cam-ı cem, safa-yı dem' faslında direniyorsak...

Beri yanda Stanislavski'nin Türkçeye çevrilmiş tek kitabını okumamışsak, Türk Tiyatrosu'nun temel sorunu nedir, diye bir kez olsun düşünmemişsek, 1859'un ne olduğunu, Bertolt Brecht'in kim olduğunu merak bile etmemişsek...

Ola ola ya devekuşu oluruz ya da tavus kuşu!

İmdi, gele gele geldik, sevgi kapısına: Bir tiyatrocu, mesleğini pek çok ama ölçülemeyecek kadar çok sevmeli, tiyatronun sorunlarına sahip çıkmalı, çevresine örneklik etmelidir, değil mi?

Ayaktopu oynamaya gidip provaya gelmeyen, kantinde kahve içip provaya geç gelen, oynadığı piyesi bile okumayan, güzelliğim kaybolur diye makyaj yapmayan, para, şöhret ya da kadın için sahnede tellallık yapan, mesleğini **sevmiyor** demektir!

Çalışana ket vuran, düşünene küt vuran, mesleğini sevmiyor demektir!

Omuz verir gibi yapıp kündeye getiren, üçkâğıtçılık eden, mesleğini sevmiyor demektir!

Tiyatrocu tek başına örnek olamaz, yaptığı işle örnektir. Yaptığı iş ise ortaklaşa yürütülür. Sevgiden yoksul üçkâğıtçıların elbirliğiyle iş görmesi ne mümkün?

Ve de bir tiyatrocu işinin eri olmalı. Sesini, bedenini, duygusunu bir güzel eğitmeli, buna incelmiş görüşünü de katarak oyunculuğunu ya da yönetmenliğini yüksek bir düzeyde tutmalı.

Bir adam, "Bir berber bir berbere bre berber..." alıştırması ile "sma-smö-sme-smi" alıştırmasını her sabah yapmıyorsa; "akrobasi-eskrim-ritmik" üçlüsüyle "solfej-şan" ikilisine boş veriyorsa; o adam biraz zor tiyatrocu olur.

Profesyonel tiyatroculuk, profesyonel boksörlükten daha kolay bir iş mi sanki?

Sözü çok dolandırmayalım; Çekirdek çitler gibi oyun oynamanın, çiklet çiğner gibi eleştiri yapmanın zamanı geçti artık!

Çağımız uzmanlık çağıdır!

Bir atımlık barutuyla yetinmeye kalkan; fildişi kulesine kapanıp gazel çağıran; "mesut maaşlı memur" düzeyinde kös dinleyen; tez zamanda silinip gidecektir.

"Artiz" olmak isteyen Yeşilçam'a,

"Oldum" diyen manav dükkânına,

"Tavus kuşlarıyla devekuşları" hayvanat bahçesine,

"Tellallarla üçkâğıtçılar" panayır yerine,

"Vurdumduymaz tembeller" de düşkünler evine yakışır!

İşin başında ya da sonunda, neresinde olursa olsun, herkes özeleştirini yapmalı, kendi yerini seçmelidir!

Herkes, elini vicdanına koyup ne idüğünü, ne olmak istediğini açık seçik saptamalıdır. Komisyoncu, sinemacı, lokantacı, politikacı, dansöz, ev hanımı ya da tiyatrocu?

Evet, beş yıl az zaman değildir, doğru; ama beş yıl içinde, tanrısal itkilerin yardımıyla sanatçı olduğunu sanıvermek de hiç doğru bir iş olmasa gerek.

Söyleyen güzel söylemiş:

Sanat uzun, hayat kısa!

Gene görüşmek umuduyla, hoşça kal Konservatuvar.

Yücel Erten- Mayıs 1969

Aman Allah bugün bakınca doğrulardan söz etse de oldukça ukala, öfkeli, meydan okuyan, dik bir yazı olarak görünüyor bana. Sanatıma, mesleğime aşkımı ilan ederken çevreme saydırmışım. Belki de bendeki aşkın ve kararlılığın herkeste olmasını istemişim. Ama üslubunu beğenmedim. Gerçi bugün beğenmemek kolay tabii. Hatta biraz da haksızlık. Şimdi 73 yaşımdayım, oysa o zaman 24'ündeydim, Konservatuvarı bitirmek üzere toy bir delikanlıydım.

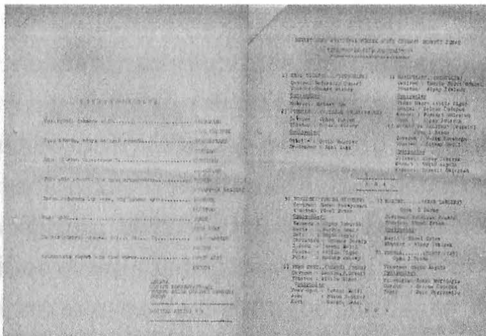
Belki biraz da beni sarmalayan sosyalist, devrimci duygunun bir yansımasıydı bu saldırganlık. Liseden beri *Cumhuriyet* okurdum, ama artık *Yön* dergisini de okuyordum. Okumalarım Marksist literatüre doğru evrilmişti. Diyalektik materyalizm, bilimsel sosyalizm, güler yüzlü sosyalizm tartışmalarımızın odağına oturmuştu. Artık mitinglere de gidiyorduk. Evet, yazım kılçıklı. Ama yine de bir teselli noktası var. O da meslek yaşamım boyunca bu düşünceleri korumayı başardım sanıyorum.

Hem şunu da gözden kaçırmayalım. Tiyatro alanında -bel-

ki daha başka sanatlarda da?- acayip bir alışkanlık, kötü bir usul oluştu. Özellikle ödenekli kurumlarda, insanlar maaş karşılığı alelusul artistlik yapınca kendilerini hayata ve topluma karşı bütün ödevlerini yerine getirmiş sayabiliyorlar. Yetmezmiş gibi bir de kendilerini çok özel, biricik, bu yüzden toplumu da ilgi, övgü ve alkış sunmaya zorunlu sanıyorlar. Üstelik yeterince ilgi ve övgü bulamayınca hırçınlaşıp kabadayılaşıyorlar. Sanatta hazin bir ölü dalgadır bu. Bu hazin gerçeği genç yaşımda görebilmişim demek.

Tiyatroda Ölüm resitali

Konservatuvar öğrencilerinin, derslerde oluşan ürünleri, zaman zaman seyirciye sunulurdu. Anneler, babalar, arkadaşlar, davetliler ve öğrenciler izlerdi. Müzik, dans ya da tiyatro. Bir çeşit antrenman ve deneyim sayıldığı için. En çok da Bale Bölümü'nün temsilleri olurdu. Hele Ferit Tüzün'ün *Çeşmebaşı*'sını biz tiyatrocular o kadar sık izledik ki, matrak olsun diye aramızda bazı sahneleri oynardık bile. Sağ elinle kuşağın arkasından horozlu el aynasını çıkar, elinin sırtıyla sol elinin ayasına vur, aynada saçını düzelt...

Konservatuvar'da öğrenci çalışması olarak seyirci karşısına çıkardığımız *Tiyatroda Ölüm* resitalinin teksir kâğıdına basılmış programı.

Öğrenci derneği yönetiminde derslerin yanı sıra bu işle de ilgilenmeye çabaladık. Örneğin Tiyatro Bölümü'nde bir iş bölümü yapıp tamamıyla öğrenci arasında çalışılmış sahnelerden oluşan bir gösteri hazırladık ve izleyiciye sunduk. Adı *Tiyatroda Ölüm* resitaliydi. 27 Mart Dünya Tiyatro Günü'nde başlayıp dört-beş kez sergiledik. Antik çağdan günümüze doğru uzanan bir çizgi üzerinde sekiz ayrı yazarın "ölüm" teması taşıyan sahneleri, arada küçük açıklamalarla art arda sunuluyordu. Kimisi artık aramızda olmayan yol arkadaşlarımın anısına, teksir kâğıdına basılı o programı buraya koyalım. Oyunlar, yönetmenler, oyuncular, şimdi bir masal gibi...

Öğrenci konserlerinin birinde, dernek yönetimi olarak saygıdeğer İsmet İnönü ile eşi Mevhibe İnönü'yü de ağırladık. Aslında o akşam benim İsmet Paşa'nın paltosunu tutarken bir fotoğrafım da vardı. Fotoğrafı bana gösteren sevgili Zekai Müftüoğlu'nu yitirdikten sonra, o fotoğrafa ulaşabilme şansı artık çok zayıf.

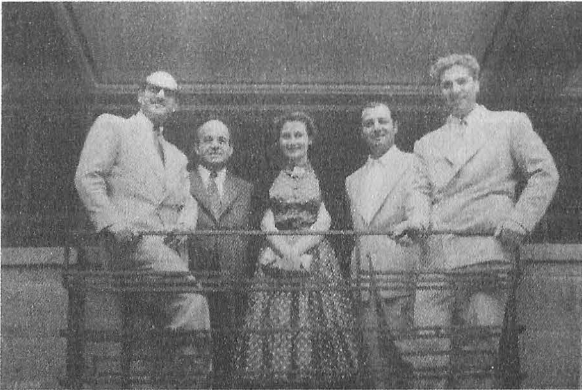

Ankara Devlet Konservatuvarı'nda 1968'deki konserlerin birinde İsmet İnönü ile eşi Mevhibe Hanım'ı ağırlamıştık. Önde: Mithat Fenmen, Mevhibe İnönü, İsmet İnönü. Arkada: Mesut İktu, Sarper Özsan, ben ve İstemi Betil.

Öğretmenlerim

Konservatuvar yıllarımı anlatırken hocalarımı tanıtmadan geçemem. Peşinen belirteyim öğretmenim olan insanlara hiçbir durumda saygısızlık etmek istemem. Hepsinin bizim üzerimizde tuz-ekmek hakkı vardır. Bu sanatın öncüleridirler. Hepsi de bizi yetiştirmek için büyük gayret göstermiş, türlü özverilerde bulunmuşlardır. Her biri önemli sanatçılardır. Bu ülkenin tiyatro hayatına adlarını kazımışlardır. Ve doğal ki bize emek verdikleri için onlara teşekkür borçluyuz. Bunun tartışılacak bir tarafı yok.

Ama düşünün ki ben o okulu bitireli neredeyse 50 yıl olacak. Üstelik üstüne bir başka ülkede bir başka okul daha bitirmişim. O günlerde nasıl bir öğretim-öğrenim anlayışının egemen olduğunu genç yaşımda gördüm ve her fırsatta eleştirdim. Şimdilerde daha bir anlayışla ve sevgiyle anımsıyorum ama hiç görmüyormuş gibi davranmam ve adını koymaktan kaçınmam, alaturka bir davranış olur. Hele ki tiyatro eğitiminin merdiven altı tezgâha dönüştüğü şu günlerde. Burada dile getireceğim gözlemleri, bir dönemi olabildiğince objektif tarif etme çabası olarak algılayın lütfen.

Konservatuvar Tiyatro Bölümü öğretmenleri Cüneyt Gökçer, Salih Canar, Yıldız Kenter, Mahir Canova ve Nüzhet Şenbay.

Bizim hocalarımızın öğrencilerinin başarılarından sevinç ve kıvanç duymayı başaramadıklarını sık sık söylemişimdir. Biz 50 yaşına, onlar 70 yaşına geldiğimizde bile hâlâ, kutlama sözcüğünü telaffuz etmekte zorlandılar. Oysa ben, öğrencilerimin başarılarından kıvanç duyabiliyorum. Bunu dile getirmekten de kaçınmıyorum. Eleştirilerimle birlikte elbette. Hocalarımız bu zevkten kendilerini nasıl ve neden mahrum ettiler, bunu pek anlayamıyorum.

Öğrencilerini bir türlü yetişkin göremeye razı olamayan bu anlayış, belki de özünde, herkesin tanıdğı bir duygudan kaynaklanıyordu: Carl Ebert'in öğrencileri olma, dolayısıyla "ilkler" olma gerçeğinden. Bu noktada, bize emek veren öğretmenlerimizi biraz tanıtabilmeyi de denemek isterim.

Konservatuvar Tiyatro Bölümü'nün tanrısı elbette bölüm başkanı **Mahir Canova** idi. Bölüm üzerinde sonraları yadırgadığım ve karşı çıktığım müthiş bir otorite kurmuştu. Açık söylemem gerekir ki Mahir Canova, öğrencilerine gerçekten emek verirdi. Öğrencinin oyunculuk açısından yolunu açmaya, genişletmeye çalışırdı. Örse yatırdığı zaman, su vermeden bırakmazdı. Üslup arardı, fantezi sahibiydi. Olağanüstü zekiydi. Ama sübjektif momenti çok yüksekti. Yüksek zekâsı ile sübjektivitesini her durumda haklı çıkaracak, zihinsel perendeler atardı. Çok iyi bir öğretmen, belki de zamanının en iyi rejisörüydü. Benim üzerimde en derin iz bırakan o olmuştur.

Ne var ki benim anlayışıma göre sorunu, dünya görüşüydü. Genç yaşta Hitler Almanya'sına gönderildiğini anlatırdı. Acaba ister-istemez o faşistoid ortamdan mı etkilenmişti? Sol düşüncelere, ilerici davranışlara karşı hep direnç gösterdi. Öyle ki en ufak karşı çıkışları bile, "komünistlik" olarak nitelendirmekten geri durmazdı. O zamanlar salt kuramsal öğretim yapan DTCF Tiyatro Bölümü için pek iyi görüşler beslemediğine tanık oldum. Acaba bu, kuramsal alandaki bir zaafın sonucu muydu diye düşünmekten kendimi alamam. Sık sık kurumsallaşma-

nın eksikliğinden söz ederdi. Gerek tiyatroyu gerekse konservatuvarı kastederek "Neden bu hale geldik? Kurmay heyetimizi neden kuramadık?" derdi. Oysa Cüneyt Gökçer'le birlikte, 35-40 yıl bu kurumların en üst kademelerinde görev yapmışlardı. Deyim yerindeyse, Cüneyt Hoca, Devlet Tiyatroları'nda, Mahir Hoca da Konservatuvar'da tanrı gibiydiler. Kurumlaşmayı sağlama görevi en çok onlara düşmüyor muydu?

Konservatuvar'da okuduğum beş yıl boyunca okulda Edmond Rostand'dan *Cyrano de Bergerac*, Aristofanes'ten *Lysistrata*, Luigi Pirandello'dan *Altı Şahıs Yazarını Arıyor*, Ali Bey'den *Ayyar Hamza* ve Sophokles *Oidipus Kolonos*'tayı sahneledi. Mahir Hoca, alımlı, özgün, esprili, duyarlı, zeki ve egemen güce sahip biriydi.

Cüneyt Gökçer'in derslerinden büyük zevk alırdık. Salt konuşmasını dinlemekten bile zevk alırdık. Yönetici olarak pek acımasız diye bellediğimiz Cüneyt Hoca'nın derste bir baba gibi yumuşak ve olgun davranması ona olan hayranlığımızı bir kat daha arttırırdı. Ama derslere gelmezdi. Belki de Genel Müdür olarak tiyatroda yaşadığı yoğunluk yüzünden gelemezdi. Benim Konservatuvar'da okuduğum beş yıl boyunca, derslerine on defa ya gelmiştir ya gelmemiştir. Ben derim ki: Gidemiyorsan, ayrıl; bırak yetiştirdiğin öğrenciler yapsın o işi? Ama Cüneyt Hoca, yaklaşık yarım yüzyıl, bulunduğu hiçbir görevden asla ayrılmak istemedi. Cüneyt Hoca'yla sonraları tatlı-ekşi pek çok anım oldu ama öğrenciliğimden hiç yok...

Herhangi bir yerde yayımlandı mı, bilmiyorum. Derste anlattığı bir anekdotu paylaşmalıyım. Tarihe kalsın! Olay Paris'te, Devlet Tiyatroları'mızın *Oidipus* temsili sırasında geçiyor. Yunanlı rejisör Takis Muzenides, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda *Kral Oidipus*'u sahneye koymuş ve bu oyun Paris'teki Milletler Tiyatrosu'na götürülmüş. Odeon Tiyatrosu'ndaymış yanlış hatırlamıyorsam. Gündüz bir prova yapılmış, akşam olup oyun saati gelip çatmış. Uluslararası bir plat-

formda oyun sergilemenin yüksek heyecanıyla oyun sürüp giderken, Oidipus'u oynayan Cüneyt Gökçer'in karşı kulise geçmesi gerekir. Gündüz yapılan provada, fon perdesinin ardından dolaşarak geçmiş karşı kulise. Ama temsil sırasında "arkadan, sahne dışından dolaşayım" diye düşünür Cüneyt Hoca. Öyle ya, arkadan geçerken fon perdesi dalgalanacak olursa, bu seyirci açısından hoş bir şey olmayacak. Bu niyetle kulisteki kapıdan çıkar önüne gelen koridoru geçer, sonra bir kapı, derken bir merdiven, sonra bir koridor daha... Ama bir türlü öteki kulisi bulamaz. Geriye dönüp yine bildiği yoldan geçmeye karar verir. Ama bu kez geldiği yerin yolunu da bulamaz. Koridorlar, merdivenler, kapılar, kapılar... Bu arada sahnede oyun sürüyor. Antresini kaçırmak kaygısı, bir kâbusa dönüşür. Böyle pürtelaş kendini oradan oraya atarken, sonunda bir kapıya gelir, kapıyı açınca kendini tiyatronun yan sokağında, caddenin ortasında bulur... Oyunun dekoratörü Tarık Levendoğlu da görevini yapmış insanların huzuru içinde, oyun başlayınca tiyatrodan çıkmış, hemen yandaki kahvehaneye oturmuş, şarabını yudumluyor. Keyifle Paris havasını teneffüs ederek şarabını yudumladığı sırada, birdenbire sokağın ortasında pilili etekliğiyle dolaşan Oidipus'u gördüğünde dekoratörümüzün aklından neler geçmiştir, tahmin edersiniz. Neden sonra, şarabın etkisiyle düş görmediğini anlayan dekoratörümüz Gökçer'e seslenir, o da "aman beni sahneye götür" diye ağlamaklı bir sesle yanıt verince, ikisi birden koştura koştura son anda yetişirler sahneye.

Acıklı mı, gülünç mü hiç karar veremedim... Ben Cüneyt Hoca'nın bu anısından, antik oyunlarla ilişki kurabilme konusunu irdelerken yararlanırım. Tiyatrolarımız antik oyunların sahnelenişinde gerekli köprüyü kurmayı başaramadıkları zaman, ortaya çıkan iş, Paris sokaklarında Oidipus kılığında koşuşturan o insanı anımsatır bana. Seyircinin gözünde, ayağında Kothurnos, omuzunda Himathyon ile sokakta kalmış oyun-

cu kadar yadırgatıcı, garip ve yabancı kaldığını düşünürüm. Gerek öykünün gerekse öykünün simgelediği durumun, acıklı mı yoksa gülünç mü olduğuna varın siz karar verin...

Salih Canar, bir işçilik ustasıydı. Oyunculuğun ne büyük bir dikkat, işçilik ve disiplin istediğini somut olarak hatta belki biraz da korkarak, onun derslerinde kavramıştık. Ben, Salih Hoca'nın olağanüstü sempatisi ile çok önem verdiği disiplin arasındaki dengeyi kavramakta zorlanmıştım doğrusu. Şaka mı yapıyor, yoksa azarlıyor mu, pek bilemezdim. Olağanüstü taklit yeteneği ile dersi çok eğlenceli bir hale getirir ama gevşediğiniz yerde de mengeneyi sıkardı.

Hazırlık sınıfından beni çok sarsan bir anıyı anlatayım. Salih Hoca'nın verdiği toplu mimik ödevini tamamladık. Ödeve göre hastanede bekliyoruz ve sonra bir yakınımızın öldüğü haberini alıyoruz. Ben ağlamadım. Bütün sınıfın önünde beni sahneye dikti. Azarlarcasına dersimi veriyor: "Ağlayacaksınız Paşam. Ağlamayı ve gülmeyi öğreneceksiniz. Bak, böyle ağlayacaksınız!" Bunları söylerken gerçekten de gözlerinden yaşlar iniyor. Buraya kadar her şey normal. Gel gelelim bunları söyleyip gözyaşı dökerken, bir yandan da iri göbeğiyle karnıma darbeler vurup beni geri geri gitmeye zorluyor. Sınıf gülmekten kırılıyor, hoca ağlayarak bana göbeğiyle vuruyor, ben perperişan ve şaşkın. Alın size travma! Salih Hoca, eğitim psikolojisini pek umursamaz, sevdiğini sever, dövdüğünü döverdi...

Diksiyon öğretmenimiz **Nüzhet Şenbay**'ı da saygıyla, sevgiyle anmak isterim. Bence Şenbay'ın en büyük erdemi, oyunculuk gibi ışıltılı, alkışlı, bravolu bir mesleği bırakıp öğretmenlik gibi bir sanatçı için biraz da nankör sayılabilecek bir mesleğe yönelmiş olmasıydı. On yıllar boyunca, bir teşekkür, bir alkış beklemeden öğrencileri için emek vermiştir. Yumuşak tabiatı, dersteki gevrek tutumu, hepimizde tatlı anılar bırakmıştır. Öğrencileri hatırlayacaktır: Zaman zaman kapalı "e"leri de

açık "e" olarak söylemesi, hayatın bir ironisi, bizler için de -asla bir kötü niyet barındırmayan- bir neşe kaynağıydı. "Penceredeki tekir kedi, kendi tenceresindeki eti yedi."

Fonetik hocamız **Nurettin Sevin**, az rastlanır değerlerden birisiydi. Türkçe'nin fonetik sözlüğünü hazırlayıp ilgili bakanlığa teslim etmiş ancak büyük emek ürünü olan bu sözlük, bakanlık koridorlarına gömülmüştür. Nereden mi biliyorum? Sözlüğün basımı için bakanlığa verdiği uzun ve ayrıntılı dilekçenin bir kopyasını, ayrıldıktan sonra dersliğindeki bir çekmecenin arkasına sıkışmış buldum da oradan. Shakespeare çevirileri hâlâ oynanır. Geniş ansiklopedik bilgisi, çelebiliği, buna rağmen doğruları savunmaktaki kararlılığı, mesleğindeki titizliği ile örnek bir insandı. Sevin'in ders verdiği son yıl, bizim hazırlık sınıfımız olmuştur. Sonra ayrılıp üniversiteye dönmüştü. Ondan, fonetik alfabesini ve fonetik yazısını öğrenmiş olmayı çok büyük bir kazanç sayarım.

İşte size tatlı bir anı: Hazırlık yılının sonunda fonetik sınavım var. Nurettin Sevin Hoca, tahtaya fonetik alfabesiyle şu iki cümleyi yazmamı istedi: "Yalnız ben yalnız geldim. Sade ben sade kahve içtim." Yazdım, hecelerin üzerine vurguları koydum. İlk "yalnız"da vurgu birinci hecede, ikinci "yalnız"da vurgu ikinci hecede. Aynı şekilde ilk "sade" sözcüğünün ilk hecesi vurgulanacak, ikincisinde ise ikinci hece. Sınav kurulunda yer alan besteci Necil Kazım Akses gürledi: "Yanlış!"... Necil Kazım Hoca, Kompozisyon Bölümü başkanıydı ve müzikli diksiyon ya da prozodi dersleri de vermekteydi. Doğru yazdığım şeye yanlış demesine şaşırmıştım. "Doğru hocam" gibi bir şeyler gevelememe meydan bırakmadan Nurettin Sevin Hoca'nın tiz sesi yükseldi bu kez: "Hayır efenim, öğrencimin yazdığı doğrudur!" Sonra da adeta ders verir gibi yüksek sesle okudu: "Bakın, vurgular böyledir: Yálnız ben yalníz geldim. Sáde ben sadé kahve içtim." Bana döndü: "Teşekkür ede-

rim efenim, çıkabilirsiniz." Karnemi alınca sınıf geçme notuma baktım: On. İşte, bilim insanı öğretmen!

Değerli Nurettin Sevin hocayı anmışken, Türkçenin alfabesine ilişkin bir tartışmaya da burada dokunalım! Bir ara W, X ve Q'nun alfabeye eklenme konusu gündeme gelmişti. Yanlış hatırlamıyorsam, "çözüm süreci" denen, bana sorarsanız "imam nikâhı"ndan öte bir özgül ağırlığa ulaşmayan o süreçte, Kürt yurttaşlarımıza bir çeşit "gel gel" yapmak amacıyla öne sürülmüştü. Keşke yapılmış olsaydı. Gel gelelim konuya dilin fonetik zenginliği açısından bakınca, bu harfleri eklemenin yanı sıra yapacak çok şey var. Gırtlaktan gelen H, nazal N, açık ve kapalı E, ince ve kalın L ve benzerlerini, okumayı kolaylaştırmak için soru cümlesinin başına konan ters soru işaretini (¿), bir zaman önce Türk Dili Kurumu tarafından kaldırılan inceltme işareti şapkayı (^) ve hatta uzatma işareti olan bereyi (-) yeniden yazım kurallarına koymayı düşünmek gibi... Dilimizi, ağzımıza terlikle vurulmuş gibi konuşup yazıyoruz çünkü. Hani işte "dâhi" ile "dahi", "kârımızı paylaşmak"la "karımızı paylaşmak" birbirine karışmasın diye. "Bunlar zor, öğrenilemiyor" düşüncesiyle yazım kurallarını düzleştirmek, dili sığlaştırmaktır. Bu halkın çocukları aptal mı, niye öğrenemesinler? Ama siz onları sığlaştırıp yozlaştırmanın önünü açacak kadar düşüncesiz ve sığsanız, o başka!

Avusturyalı Prof. **Max Meinecke**, zaman zaman sahne dersi verir, genel olarak da dekor-kostüm, tiyatro tekniği, sahne tekniği, makyaj gibi derslerde tükenmeyen bir bilgi ve beceri akışı sağlardı. Eğitimi açısından sanat tarihi kökenli oluşu, çizgi ve çizim ustalığı, tiyatronun teknik alanlarında, öğrencilere küçümsenmeyecek bir altyapı sağlardı. Ne var ki sözlükten öğrenilmiş gibi duran Türkçesi ve felaket bozuk aksanı kendisine az sorun oluşturmadı. Hep anlatılır, ben tanık değilim, derste öğrencinin depodan bir bavul alıp

gelmesini söylemiş. Öğrenci bavulu alıp gelmiş. Kıyamet de kopmuş! Meğer bavul değil davul demek istermiş.

Ama Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'ndeki bir provanın tanığıyım. Nişanlım Ayten Uncuoğlu, arkadaşlarım Nurhan Karadağ, Köksal Engür DTCF'de okuyordu. Herr Meinecke de hem orada ders hem de bizde ders veriyordu. Ben de sık sık nişanlımı ve arkadaşlarımı ziyarete gidiyordum. Plautus'un *Palavracı Asker* oyununun kostümlü provasıydı. Ayten ile adını unuttuğum bir öğrencinin yer aldığı sahnede ikisi bankta oturuyorlar ve erkek kadına sarkıyordu. Öğrencinin adı Osman olsun. Meinecke o Allahlık Türkçesi ile salondan seslendi: "Allağh dostum Osman, sen şimdi bu alet çıkar!" Osman duydu ama, bir anlam veremeden bakakaldı. Meinecke daha yüksek sesle tekrarladı: "Allağh dostum şimdi bu alet çıkar!"... Osman, Anadolu'nun kıraç bağrından kopup gelmiş utangaç bir arkadaş. O zaman öğrenciler yetenek sınavı ile alınmadığı için, belli ki daha önce oyunculukla ilgili en ufak bir deneyimi olmamış. Bu defa kendince bir anlam verdi ama rengi de attı! Meinecke ısrar ediyor. Osman gerildi, sinirlendi. Sinir ve utanma hareketleriyle sağına soluna "Ne diyor lan bu herif ?" dedi. Hepimiz buza kesmişiz, bu işin sonu cinayete kadar gider vallaha. Sonunda Meinecke sinirle bağıra çağıra kapıyı çarpıp salondan çıktı. Bir süre sonra anlaşıldı: Plautus oynuyorlar ya, Osman'ın üstünde Chiton var. Yani o plili, kısa entari. İçine de atlet giymiş, kostümün geniş yakasından ikide birde beyaz beyaz atleti görünüyor. Herr Meinecke "Atleti çıkar" diyormuş...

Belki bilirsiniz Almancada sayılar söylenirken önce sondaki rakam söylenir. Kırk üç yerine üç ve kırk gibi. Bu yüzden Herr Meinecke tarih söylerken genellikle biraz kafası karışırdı. Shakespeare'in ölüm tarihini söyleyince hepimiz sıralara kapanırdık. "Bin altı yüz on altı" yerine "on altı bin on altı yüz on altı" derdi...

Tabii bu saydıklarım, yalnızca ana meslek dersi hocalarım. Türk Tiyatrosu Tarihi **Refik Ahmet Sevengil**, Tiyatro Tarihi **Lütfi Ay**, Türk Edebiyatı **Ruşen Ferit Kam**, Batı Edebiyatı **Fehmi Baldaş**, Eskrim **Sait Tayla**, Solfej **Muzaffer Arkan**, Şan **Herr Heindrichs, İhsan Şenol, Cemil Sökmen**, Klasik Danslar **Travis Kemp, Sait Sökmen**, Eğitim Psikolojisi **Muhsin Canpolat**, Ritmik Jimnastik **İsmet Hanım**, Mitoloji **Kaya Bey**, Felsefe **Rana Hanım**, ismini hatırlayamadığım futbol hakemi akrobasi hocası ve şu anda isimlerini sayamadığım diğer öğretmenlerimizi de saygıyla anmak isterim. Hepsine, emekleri için teşekkür borçluyuz.

Yine de görüşümü belirtmek zorundayım: 1964-1969 yılları arasında benim okuduğum Ankara Devlet Konservatuvarı'nda doyurucu ve bütüncül bir eğitim sisteminin varlığından söz etmek zordu. Hedeflerin ve izlenecek yolların belirlenmemiş olması, bunun sonucunda doğan savrukluk, temel eksikler olarak öncelikle dikkati çekiyordu. "Ustaların her birinin sazının düzeni farklıydı" diyerek belki daha iyi ifade edebilirim. Bu bazen insanı bocalatırdı. Ama bir bakıma da zenginlikti. Hayatlarını tiyatro sanatına adamış o eşsiz önderlerin ustalığı, enerjisi ve aşkı bu açıkları doldurmaya yetiyordu işte. Hepsi, hepsi ışıklar içindedir...

Oyunculuk - yönetmenlik

İyi bir oyuncu olup olmadığımı söylemek bana düşmez. Ama öğrencilik yıllarımda iyi bir oyuncu olmak için kendime çok emek verdim, onu biliyorum. Zaten sorunsuz olan diksiyonumu kusursuz hale getirdim, diyaframımı kullanmayı öğrendim, "sesimi maskeye oturtmayı becerdim" diyebilirim.

İyi bir tenordum. Genç yaşında kanserden ölen Avusturyalı şan hocam Heindrichs, Konservatuvar'ın döner odalar di-

ye adlandırılan ek binasında ben *Amarilli*'yi söylerken kalkıp pencereyi açmıştı, "Camlar kırılabilir" diyerek. Bu yüzden 10 Kasım ve benzeri etkinliklerde Atatürk'ün sözlerinden oluşan sololar gelip beni bulurdu. Artık nefesi tükenmiş bir baritonum. Ama sesim kolay kolay kısılmaz. Kulağım iyi olmakla birlikte, solfeji, nota okumayı daha ortaokul çağında kaçırmıştım bir kere. Hastaydım, bir müzik dersine gidemedim. Ertesi hafta baktım, öğretmen bazı el hareketleri yapıyor, bütün sınıf da "la-sol-fa" diye bir şeyler söylüyor. Tren kaçmıştı. Konservatuvar'da da yakalayamadım. Notalar bana ömrüm boyunca karınca duası olarak göründü. Hep ezberleyerek idare ettim. "Lalla la sool, lalla la sool, fa sol fa sol lalla la sool"...

Akrobaside, özellikle eskrimde, iyiydim. Sait Tayla Hoca'nın gözetiminde combat[5] yaptığımız zaman, bölümde bir tek Çetin Tekindor benimle başa çıkabilirdi. Kasada kaplan atlayışı, minderde yunus takla ve destekli perende neredeyse çocuk oyuncağıydı. Övünmek gibi olmasın ya da bırakın 70 küsur yaşımda geçmişle övüneyim, masadan bardak düşse, yere değmeden yakalardım. Gençliğimde bu alanlara verdiğim önem, beden sağlığımı, reflekslerimi 50'li yaşların ortalarına kadar diri tuttu.

Kuramsal derslerde pek üstüme yoktu. Dolayısıyla herhalde çok ukalaydım! Bir gün Lütfi Ay'ın Tiyatro Tarihi dersinde antik dönem yazarı Aiskülos anlatılırken atılıp "Hocam, Aiskülos'un arkaik dönem ile antik dönem arasında bir geçiş olduğunu söyleyebilir miyiz? Aristofanes, *Kurbağalar* piyesinde Evripides'i çelimsiz ve önemsiz bir hayvana benzetirken Aiskülos'u vahşi bir boğa olarak niteler" demiştim. Bu malumatfuruşluk karşısında Tevfik dayanamamış, muhtemelen bütün sınıfın duygusunu dile getirerek "Sen de her şeyi biliyorsun kardeşim ya!" demişti.

5. Karşılaşma (ed.n.)

Bilmek iyidir de her an her yerde bilgi satmaya kalkmamalı. Eksiğiyle fazlasıyla, öğrencilik dönemimde iyi niyetli, inançlı ve çalışkandım. Beş yılı hiç ikmale kalmadan tamamladım. Oyunculuğu sevmemek mümkün mü? Ama hayatın ilerleyen aşamaları beni yönetmenliğe doğru sürükledi. Daha okuldayken, dönem arkadaşlarımın sınav parçalarına bakar olmuştum. “Sahne 9”da Atila Alpöge’nin *Çürük Elma*’sını benim sahnelediğimi ama hocamız Mahir Canova’nın kızacağı korkusuyla adımı oraya koyamadığımı yazmıştım. Yine daha önce sözünü ettiğim *Tiyatroda Ölüm* resitalinin inisiyatörlüğü bir yana resitaldeki Georg Büchner’in *Woyzeck*’i ile ve Jean Tardieu’nün *Makine* bölümlerimi ben sahnelemiştim. Bu arada Mahir Canova’nın okulda sahnelediği Ali Bey’in *Ayyar Hamza*’sında reji asistanlığı yapmıştım.

Hadi birkaç satırla da olsa o konuya da değineyim. Asistanım ama nihayetinde öğrenciyim. Çekine çekine de olsa hocanın sahneleyişinin geleneksel Türk Tiyatrosu formlarına yaslanması için epeyce gayret gösterdim. Önce sınıfta geleneksel Türk Tiyatrosu üzerine bir sunum yaptım. Sonra ortaoyununun geleneksel müziklerini bulup dostum Sarper Özsan’a düzenlettirip kaydettirdim. Bu şarkıların hangi oyun kişilerince söyleneceğini belirleyip hocama önerdim. Hocadan izin alıp oyunun önüne bir “curcuna” hazırladım. Dansçı Suna Eden’i davet edip bir koreografi yapmasını sağladım. Ve bunların hepsi de hiç beklemediğim bir şekilde Mahir Hoca tarafından kabul gördü. Hocamdan herhangi bir övgü sözcüğü duymasam da biraz biraz cesaretim arttı. Mezuniyet sınavında ise artık zıvanadan çıkmıştım. Sınavda geleneksel olarak hatırı sayılır bir sahne oynanırdı. Ben sınav parçası olarak bir oyun sahnelemeye karar verdim. Diğer arkadaşların sınav parçalarında oyuncu olarak görev aldım ama benim sınav parçam, sahnelediğim ve oynamadığım bir kısa oyundu: Rade Pavelkiç’in *Soytarılar*’ı. Üç kişilik bu oyunda sınıf arkadaşım İstemi Betil, bir alt sınıftan

Mehmet Ege ve mezun olup tiyatroya girmiş olmasına rağmen Alpay İzbırak oynuyorlardı. Şimdi ışıklar içindedirler.

Mezuniyet

25 Haziran 1969 günü mezuniyet töreninde İstiklal Marşı, hayran olduğum Konservatuvar Marşı ve Okul Müdürü Mithat Fenmen'in konuşmasının ardından, mezun öğrenciler adına bir konuşma yaptım.

Değerli konuklar,

Ankara Devlet Konservatuvarı'nın bir dönemini daha bitirdik.

Kutlu olsun.

Yaşamımız boyunca, sahnede, halk karşısında sanatımızı ve yetiştiğimiz okulun adını yüceltmek dileğimizdir.

Kişiliğimizi geliştirmek için, okulda öğrendiklerimizle yetinmeyecek, öğrenmenin sonu olmadığını aklımızdan çıkarmayacak, her gün dağarcığımıza yeni erdemler katmak için çalışacağız. Bu bizim görevimizdir.

Ancak, okuldan ayrılırken, son kez yapmak istediğimiz, küçük ama içten eleştiriyi, sanatçı sağduyunuza sığınarak gerçekleştirmekte de yarar görüyoruz.

Sanatçı nedir?

Sanatçı, geniş bir mesleki kültür ve mesleki pratikle yoğrulmuş bir işçidir.

Sanatçı, mesleğini, hayatın akışı içinde gerçek yerine yerleştirebilen bir düşünürdür.

Sanatçı, kendini yenileyen, aşan, tutucu ve durağan olmayan, yapıcı bir güçtür.

Sanatçı, ülkesinin gerçeklerine ve koşullarına göre kendine bir yer seçmeyi bilen, ilerici namuslu aydındır.

Sanatçı, sevgisini namusuyla, yüreğini aklıyla yoğurmayı başaran, aydınlığa uzanan bir savaşçıdır.

Türkiye'de bugün yeterli çoklukta ve yeterli nitelikte sanatçı var mıdır? Yoktur. Nicelik ve nitelik bakımından gereken sanatçı kadrosunu kurabilmek için, yer, olanak, araç, kitap ve öğretmen var mıdır? Yoktur. Bütün bunların Ankara Devlet Konservatuvarı'nda var olduğunu kabul edelim: Bunları değerlendirecek bilince sahip öğrenci nerededir? Amacını ve yolunu seçmiş, sanatına sahip çıkacak öğrenci nerededir? Kuyumcu titizliğiyle çalışmayı öğrenmiş sanat işçisi nerededir? Sanat kurumları bugün, Türkiye çapında yaşayan örgenlikler durumunda değildir daha!

Ve hepimiz suçluyuz bu işte, biz, hepimiz!

Sanatçı, mesleğini, hayatın akışı içinde gerçek yerine yerleştirebilen düşünürdür. İçine kapanık, vurdumduymaz, bana neci vatandaşlardan kurulu bir konservatuvar topluluğu hayatı ne bilsin? Hayatı ne bilsin ki, yurdunun gerçek sanat gelişimiyle, sanat adına koparılan yaveleri, birbirinden ayırsın da değerlendirsin. Ayağını yere sağlam basan, geçerli bir dünya görüşüne sahip sanatçılar yetiştirmek için, güneşi ve suyu bol, aydınlık, dünyaya açık alanlara yürümek gerekir.

Sanatçı, kendini yenilemeli, aşmalı, tutucu ve bağnaz olmamalıdır. Kendini yenileme, çevresini, koşulları ve kanalları yenileme anlamına da gelir. Konservatuvar adı verilen kurumun eylemsiz, durağan görünüşü, daha önce pek çok kez tartışılmış, açıklanmıştı. Bütün Türkiye açısından düşünüldüğünde, işlerliği bile tartışma götürecek bu kurumun, yeniden ele alınması, soluklu, fonksiyonel, ilerici bir aşamaya getirilmesi gerekli ve zorunludur. Oysa 1940'lardan kalma, yetersizliği anlaşılmış Konservatuvar Kanunu olduğu yerde duruyor. Bu gidişle, daha pek çok zaman da duracak.

Kendimizi yenileyemediğimiz, aşamadığımız açık bir gerçek. Bir süre daha aşamazsak, yozlaşma tehlikesi baş gösterecektir.

Oysa biz, hepimiz, sorumlu, namuslu sanatçılarız. Sevgisini namusuyla, yüreğini aklıyla yoğurmuş, aydın sanatçı adaylarıyız. Bu bizim sorunumuzdur, bizim görevimizdir.

Değerli konuklar, bu konuşmada şanlı Konservatuvar üzerine övgüler sıralayıp, süslü başarı dilekleriyle herkesin gönlünü hoş edebilirdim. Ancak, yeterince süslü, pek de iç açıcı olmayan bazı gerçeklere dokunarak, küçük ama içten bir eleştiriyi gerçekleştirmeyi daha uygun buldum.

Hoşgörünüze sığınır, bütün arkadaşlarıma başarılar diler, bizleri bugüne getiren değerli okulumuza, değerli öğretmenlerimize içten teşekkürlerimizi sunarım.

Yücel Erten

Güzelleme

İlkokulda genellikle iftihar, teşekkürden geri durmadım. Ortaokulda ilk zayıflar gelmeye başladı. Lise birde ikmale kaldım. Lise ikide sınıfta kaldım. Lise sonda beklemeye. Grafik sürekli aşağı gitmekteydi. Ama Konservatuvar'ın Tiyatro Bölümü'nü kazanınca yönümü-yolumu buldum ve deyim yerindeyse arslan kesildim.

Konservatuvar'da beş yıl yatılı okudum. Olanakları sınırlı bir memur ailesinden geliyordum çünkü. Sonra dört buçuk yıl devlet bursuyla yurtdışında okudum. Bu arada bende öyle bir kavrama biçimi gelişmiş ki; kendimi bu topluma, bana verdikleri için borçlu sayıyorum. Ha, o nasıl bir şey? Bu devlet, Konservatuvar'da bizi yatırdı, yedirdi, içirdi. Her ay bir kalıp sabunumuzu verdi, her yıl takım elbisemizi, gömleğimizi, iç çamaşırımızı, pijamamızı verdi. Üstelik ayda yedi lira da cep harçlığı ödedi. Bu kucaklayıcı anlayış, bende "Benim bu topluma bir borcum var" diye sarsılmaz bir duygu oluşturdu. Hep o borcumu gereğince ödeyebilme çabasında oldum.

Elbette bir sanatçı olarak kendi kariyerini düşünebilirsin, geçim olanaklarını dert edebilirsin falan ama işte bende bunlar hep ikinci planda kaldı. Bu kesin. İki defa işten atıldım, bir defa ayrıldım ama Devlet Tiyatrosu'nda görev yaptığım süre içinde, yani aralıklarla da olsa hizmet verdiğim

30 yıllık sürede "sağa sola gideyim, dışarıda iş yapayım, özel tiyatroda çalışayım" gibi heveslere ve imkânlara yönelmedim. Öneriler yok muydu? Mebzul miktarda vardı. Ama ne yaparsın ki benim devletime, kurumuma, sanatıma karşı görevlerim vardı. Bu sorumluluk duygusuyla, bir zamanların "top-management"i Egemen Bostancı'dan gelen iki öneriyi bile -şaka değil, o zaman için büyük para!- reddetmişliğim oldu. Çünkü ödevlerim vardı. Profesyonel yönetmenlik hayatımın başladığı 1975'ten, kendimi emekli ettiğim 2000 yılına kadar geçen çeyrek yüzyıllık süre içinde özel tiyatrolarda yaptığım oyun sayısı, bir elin parmaklarını geçmez. Yakınmak için söylemiyorum. Övünmek için söylüyorum...

Konservatuvar benim hayatımı güzelleştiren işaret fişeği oldu. Tarih, yakın tarih, sosyoloji, psikoloji, sanat alanlarında ne bulursan okumaca. Bir yanımız Eflatun, bir yanımız Politzer... Dersten çıkıp Fransız Kültür Merkezi'ndeki Sinematek seanslarına koşmaca. Bir yanımız "Sıradan Faşizm", bir yanımız "Yeni Dalga"... Oyunlar, sergiler, anmalar, açık oturumlar... Gece yarılarına kadar sahnede çalışmalar, yatakhanede gülmekten kırılarak yaptığımız öğretmen taklitleri, akşamüstü çıkıp Cebeci meyhanelerine gitmeler, dönüşte saat geç olduğu için ön cepheden balkona tırmanıp kütüphane penceresinden okula girmeler, kostüm deposundan ödünç alınan pelerin ve şapkalarla "ODTÜ" kıyafet balosuna gitmeler, Ramazan akşamları yemekhanenin mutfağındaki sobada margarine bulayıp ekmek kızartmalar, avludaki havuz başında aşk üzerine konuşmalar, Nisan'ın 1'ine geçildiği gece herkes uyuduktan sonra türlü enstrümanları hırsızlayıp kızlar yatakhanesinin pencereleri altında cayırdatmalar, kafaya kovayla su yemeler, ders kaynatmalar, taş avluda küçük kale top oynamalar, mezuniyet töreninden sonra havuza atılmalar. Sık kullanılan adıyla "Cebeci Konservatuvarı" benim hayatımda bir cümbüş, bir şarkı, bir şölendi...

Devlet Tiyatrosu'nda stajyerlik

Artık mezundum. Ne büyük kıvanç! O zamanlar Konservatuvarı bitiren, herhangi bir sınav falan gerekmeksizin Devlet Tiyatroları'nda stajyer olarak işe başlardı. İlk maaşım 780 liraydı. 1969 Ağustos'unda Ayten'le evlendik. Anıttepe'de bir buçuk oda bir salon minyon bir teras katına yerleştik. Kirası 750 lira. Elektrik, su derken maaş bitiyor. Ankara Radyosu'nda yaptığımız işlerle de geçiniyoruz. Ben arada bir Pınar reklama skeç yazıyorum, bir lüksümüz olmadan yaşıyoruz.

Evlilik demişken; arada biraz ukalalık etmeden, aforizmalar savurmadan anı yazılmaz. Fırsat buldukça araya birkaç minik vecize, küçük renkli bilgelik bilyeleri yuvarlayacaksın ki tadı çıksın. Yoksa sıkılırsın yazmaktan. Ben sıkılırım vallahi. Benim de böyle bazı çeyrek aforizmalarım var. Örneğin biri evlilik üzerine: "Şart midur?" Dikkatlice düşünürsek, şu hayatta birçok şey şart değildir aslında. Ben iki fevkalade güzel evlilikten sonra arkadaşlarıma ya da gençlere, usulen önce o soruyu sorarım. Ha, eğer "şarttır" derlerse, ben uyarma görevimi yaptım, günah benden gitti. O zaman şu tavsiyede bulunurum: Evlenin, ama mümkünse ikinizin de ayrı evi olsun. Olmuyor mu? O zaman lütfen iki ayrı odanız olsun. O da olamıyorsa, bari iki ayrı yatağınız olsun! Birbirinize uzam ve alan tanıyın. Sürekli birbirinizin ayağına basıp yıpratmayın birbirinizi. Merak etmeyin, sevişmeler açı-

sından bunda bir sakınca yoktur; çünkü küçük yatakta daha zevklidir...

Evet, ne diyorduk? Nişanlıydık, evlenmeden şöyle bir hafta tatil yapalım dedik. O sıralar Avşa Adası tiyatrocu ağabeyler ve ablalar arasında revaçta. Kerim ve Esin Afşar, Raik ve Gülsen Alnıaçık, ikizler Tülay ve Sunay Artuk, Aktan ve Oya Günalp (İnci) ve daha şimdi hatırlamadıklarım. Ben birkaç gün önden gitmiştim. Sonra dönem arkadaşlarım Sönmez Atasoy ile eşi, Ayten, Sevinç Aktansel, Can Gürzap, Arsen Göze, Alpay İzbırak, Leyla Tokay grup halinde geldiler. Ucuz pansiyonlarda kalıyor, birlikte denize giriyor, yemek pişiriyor, gezilere çıkıyor, şarap içiyorduk. İmamın, eczacının da şarabı var ama nedense biz öğretmenin şarabını tercih ediyorduk. Kafayı yükseltince oraya buraya Sönmez'in nerden bulduğunu bilmediğim İşçi Partisi afişlerini yapıştırıyor, iliştiriyorduk. Ama dipte hep "Bu düzeni nasıl değiştireceğiz? Tiyatroya girince ne yapacağız, nasıl mücadele edeceğiz?" soruları yüzüyordu.

Araplar diye bir köy varmış, adanın öteki yüzünde. Muhtarı Türkiye İşçi Partili'ymiş. Yürüyerek gidilebilirmiş. Gidelim mi? Gidelim. Sönmez, Alpay, Sevinç, ben, Ayten, Can, Arsen ve Leyla devrimci türküler söyleyerek yürüye yürüye gittik ve bir macera başladı...

(Ş)Araplar Köyü

Olaydan 30 yıl sonra, 1999 yılında değerli dostlarım Ahmet Mümtaz Taylan ve Gökhan Aktemur'un katkılarıyla bu konuda bir kitap hazırlamaya karar vermiştik. Sonra ben yurtdışına mı gittim, sahneleyişler birbirini mi kovaladı, yoksa huysuzluk veya tembellik mi ettim bilemiyorum. O kitap kaldı. Kitap basılamadı madem, ben de olayları o kitap için yazdığım yazıyla anlatayım.

Sık sık soruyorum kendime "Ben bir 68'li miyim" diye. Bir anlamda 68'li olduğumu, olduğumuzu düşünüyorum. Şöyle ki, 1969'un Haziran'ında Devlet Konservatuvarı'nın Yüksek Bölümü'nden mezun oldum. O zaman Tiyatro Bölümü, orta devre üç yıl, yüksek devre de iki yıl olmak üzere, beş yıldı. Demek oluyor ki, 1964'den 1969'a, beş yıl boyunca, bir yüksek okulda öğrenciyim. Buradan bakıldığında, 60'lı yılların aydınlanma, bilgilenme ve siyasallaşma akımının, üzerimizdeki etkileri açıktır. Doğaldır ki o dönemde, başkent Ankara'nın göbeğinde, ülkede gelişen siyasal atmosferin dışında kalamazdık. Elbette o atmosferden yoğun biçimde etkilendik.

Ama bugün o günlere dönüp baktığım zaman, bir noktaya hâlâ çok şaşırıyorum. O da Konservatuvar'daki öğrencilik dönemimizde uç veren başkaldırma ve dünyayı değiştirme duygumuzun kronolojik açıdan neredeyse ülkedeki öğrenci hareketlerinin öncüsü gibi durmasıdır.

Örneğin büyük Konservatuvar boykotumuz, neredeyse Paris'teki öğrenci hareketleriyle eşzamanlıdır. Yani Türkiye'deki öğrenci hareketlerinin öncesindedir. Kuşkusuz bu olay, tam anlamıyla olgunlaşmış bir siyasal bilincin sonucu değildir. Hatta daha büyük olasılıkla, sanatçı duyarlılığının getirdiği bir evrilmedir. Ama işte bir olgudur ve görmezden gelinemez.

Şaraplar Köyü olayını anlatmadan, kısaca bu zemine bakmak yararlı olabilir. Ne yapmıştık o zaman? Bir yemek boykotu ile okul yönetimine karşı çıkmıştık. Toplantılar yapmış, Konservatuvar'ın durumunu irdelemiştik. Yazılı olarak taleplerimizi bildirmiştik. Daha? Boykot süresince, yaşı küçük öğrencilere sosisli sandviç taşımıştık. Akşamları derslerine yardımcı olmak üzere arkadaşlarımızı görevlendirmiştik. Boykotu sona erdirmemiz için gönderilen Bakanlık yetkililerine direnmeyi becermiştik. Daha sonra üstümüze gelen bir müfettiş ordusunun yaptığı soruşturmadan da yara almadan çıkmayı başarmıştık. Düşünün, öyle bir rapor hazırladık ki müfettişler ceza

verecekleri yerde, kendilerini aydınlattığımız için teşekkür ettiler. Böylece hem ceza almamayı hem de o günkü Konservatuvar Müdürü'nü değiştirmeyi başardık. Rahmetli Faruk Güvenç, *Ulus* gazetesinde boykotumuz üzerine bir yazı yazmıştı. Başlığına bakar mısınız: "Potemkin Zırhlısı"...

Boykotu izleyen yıl, bu ivme ile daha heyecanlı ve girişkendik. ODTÜ'lü arkadaşlarımızla sosyalist bilinç ve gerilla savaşı üzerine tartıştık. Dergi çıkardık. Bildiri dağıttık. Devrimi özledik...

Diyeceğim o ki, 60 sonrası özgürlük ortamı ve şu ya da bu biçimde içinde yer aldığımız 68 hareketi bizleri etkiledi. Marksist literatürle tanışmıştık. Sosyalist hareketin gelişme gösterdiği, Türkiye İşçi Partisi'nin Meclis'e on beş milletvekili soktuğu ortamda heyecanlı ve duyarlıydık.

Doğal ki tiyatromuz açısından sorularımız, sorunlarımız vardı. Ve biz bu konulara, elimizden geldiğince, bilimsel yöntemlerle yaklaşmaya çalışıyorduk. Sözgelimi oturup Devlet Tiyatroları için "Biz şimdi gideceğiz, Devlet Tiyatroları'nda stajyer olarak başlayacağız filan ama bu yeterli değil. Tiyatronun geleceği ne olacak? Ne yapmalıyız?"

Bütün bunları, belki biraz ukala bir diklenme ile ama yine de içtenlikle tartışıyorduk. Devlet Tiyatroları gibi bir ortak paydamız vardı.

Bazı dönem arkadaşlarımla sık sık konuşurduk: "İşte mezun olduk, şimdi Devlet Tiyatroları'na giriyoruz. Ama orada bize stajyer, çoluk-çocuk muamelesi yapılacak. Yani hiçbir boyutta önemsenmeyeceğiz"

Oysa biz hem önemsenmek hem de orada etkili olmak istiyorduk. Devlet Tiyatroları'nda etkili olmak istiyoruz, Türk Tiyatro hayatında etkili olmak istiyoruz.

O sıralarda Avşa Adası, Devlet Tiyatrosu sanatçılarının yaz tatili için yoğunlukla gittikleri bir yerdi. Bir kere, tatile oraya gidip orada buluştuk mu biraz bu, ağabey-abla mesafesi aşılır.

O zamanlar Avşa'da ne yapılırdı? Lüks oteller falan yoktu! Sahilde balık yenilip şarap içilen çardak lokantalarında veya birinin kaldığı evde ya da pansiyonda toplanılır; ya öğretmenin ya imamın (Bunu uydurdum mu, bilmiyorum?) şarabından alınır; galon galon içilir, çene çalınır, şakalaşılır; tavla oynanır, günübirlik motor gezileri vs. yapılırdı.

Bu durumda bazılarımız, kabaca ifade etmek gerekirse "İşte böyle senli-benli bir ortamda, biraz sanatçı ağabeylerimiz, ablalarımızla tanışıklığımızı ilerletiriz, biraz da bizim tiyatronun, Devlet Tiyatrosu'nun meselelerine sahip çıktığımızı, en azından bu niyette olduğumuzu ya da bazı eleştirilerimiz olduğunu hissettirebileceğimiz iyi bir ortam olur" diye düşünüyordu.

Bu yönde sözleştik ve bir grup halinde Avşa Adası'nda belli bir tarihte buluştuk. Gelemeyenler de oldu ama, yine de beş-altı kişi buluşmuştuk.

Bir bakıma kendimizce bir çıkarma yaptık. Oyunda sık sık liman lafı geçer. Avşa'nın derdi o zaman limandı. Çünkü Avşa Adası'na yolcu gemisi gelir, orada demir atar, sonra yolcular, teknelerle sahile taşınırdı. Dolayısıyla gemiden teknelere binilip bir çeşit çıkarma yapıldı Avşa Adası'na... Avşa köyünde yerleştik. Hatta aynı pansiyonda birkaç oda tuttuk. Arada balık alıyoruz, büyük sinide hamsi buğulama yapıyoruz, börek yapıyoruz. Neredeyse ortaklaşa bir tatil ve ortaklaşa bir harcama düzeni. Konservatuvar'da yıllarca aynı yatakhaneyi paylaşmış, aynı yemekhanede oturmuş insanlar için bu hiç de zor olmadı...

Tarih, 1969 Temmuz'unu gösteriyordu. 20 Temmuz 1969'da Amerikalı astronotlar ayda ilk yürüyüşü gerçekleştirmişti. İşte biz o tarihlerde, tatil yapmak üzere Avşa Adası'ndaydık. Astronotların aya ayak basışını, Avşa'da radyodan dinlediğimizi hatırlıyorum. Dikkat edilirse, astronotlar Neil Armstrong ile Edwin Aldvin'in aya ayak basışı, oyunda da güncel bir değinme olarak yer almıştır. Demek ki bizim oyunu oynamamızdan, kısa bir süre önce olsa gerek.

Kimler buluşmuştu Avşa'da? Ben vardım, kısa bir süre sonra evlendiğimiz ilk eşim Ayten Uncuoğlu vardı, Sönmez Atasoy vardı, eşi vardı. Eşi tiyatro dışındandı. Alpay İzbırak vardı. Can Gürzap vardı. Arsen Gürzap, (o zaman Arsen Göze) vardı. Leyla Barutçu vardı (o zamanki soyadıyla Leyla Tokay). Sevinç Aktansel vardı. Sevinç Aktansel bizden daha önce mezun olmuş, kurumda yetişkin sanatçı durumunda olan birisiydi. Ama bizlerle ilişkisi çok sıcak ve yakın, iyiydi.

Ağabeyler, ablalar ve meslektaşlar da gerçekten oradaydılar: Şöyle bir hatırlamaya çalışayım: Umran Uzman, Kerim Afşar ile Esin Afşar, Raik Alnıaçık ile Gülsen Alnıaçık, Zafer Ergin, Baykal Saran, Sema Aybars, Aktan Günalp ile Oya Günalp, tiyatronun çok sevilen ikizleri Sunay ve Tülay Artuk, Rüştü Asyalı ve şimdi hatırlayamadığım daha başkaları...

Böyle bir ortamda günlerimizi geçirirken, bir gün "Adanın arka tarafında bir Araplar Köyü varmış, oraya gidelim" dendi. Kalktık, tam hatırlayamıyorum, belki de bir atlı arabaya binerek Araplar Köyü'ne gittik. Ama sonradan, oyun çıkarmaya çabaladığımız zaman Araplar Köyü'ne sık sık yürüyerek gidip geldiğimizi de hatırlıyorum. Aklımda yanlış kalmadıysa, yürüyerek yaklaşık bir saatlik bir mesafeydi.

Araplar, 400 nüfuslu bir köydü. Avşa'ya göre turistik bakımdan biraz daha şanssız bir konumdaydı. Denizi biraz rüzgârlı ve dolayısıyla biraz da serinceydi gibi anımsıyorum. Sonra hemen doğrudan köyün önü kumsal değil. Denize ancak köyün dışında bir yerde, adına her yerde olduğu gibi "Altınkum" denilen bir koyda giriliyordu. Bu yüzden köy, o zaman bile Avşa kadar gelişkin değildi. Daha az turist vardı. Pansiyonlar vardı ama, pek gelişkin ve modern değildi. Buna karşın pansiyonlarda köylüler, misafirlere çeyizliklerini sunuyorlardı. Pansiyonlar, kerevetleri, bembeyaz örtüleri, köşe yastıkları, üstü rengârenk işlemeli yastık ve yorgan yüzleriyle başka bir sıcaklık, başka bir evcimenlik taşıyordu.

Avşa günlerinden hatırladığım bir başka olay da gece vakti şarapları içip içip Avşa'nın çeşitli yerlerine Türkiye İşçi Partisi afişlerini yapıştırmamızdır. Baraka gibi bir manav sergisi vardı. Sönmez, her zamanki pervasız ve gözü kara haliyle, karanlıkta oradaki kerevet gibi bir şeyin üstüne çıkıp afişi yapıştırdı ya da tutturdu. Tam inerken, bir homurtu duyuldu. Birden fark ettik ki manav, Sönmez'in bastığı kerevette üstünü örtmüş uyuyor. Adamcağız uyandı mı, uyanmadı mı, bilmiyorum çünkü homurtuyu duyunca hepimiz altımıza edecek gibi gülerek oradan uzaklaştık. Bağlamak gerekirse Türkiye İşçi Partisi'nin afişlerini, adaya uğrayan rahmetli Erkan Yücel vermişti. Ve sanıyorum ki, Araplar diye bir köy olduğunu, muhtarının da Türkiye İşçi Partili olduğunu bize Erkan Yücel söylemişti.

Araplar Köyü'ne gidince, tabii muhtarıyla da tanıştık, konuştuk. Yanlış hatırlamıyorsam, adı Ali'ydi. Ben onu adına şimdilik "Ali" diyeyim de, yanlışsa arkadaşlar düzeltsin. Orada ilgimizi çeken şu oldu: Ali'nin babası köyün eski muhtarıydı ve Adalet Partili'ydi. Ali ise köyün yeni muhtarıydı ve Türkiye İşçi Partisi'ndendi.

O tanışıklığımızda, biz o günlerin siyasi atmosferi içinde, kim bilir neler sorduk, neler konuştuksa; muhtarın mealen şöyle dediğini hatırlıyorum: "Sosyalizm filan iyi ama, siz madem tiyatrocusunuz, şurada bir oyun yapsanız da köy sandığına üç beş kuruş bir para girse.."

Apıştık kaldık. Biraz mahcup da olduk tabii. Ama hemen o günlere özgü bir sorumluluk duygusuyla düşünmeye başladık: "Gerçekten bir şey yapabilir miyiz?..."

O sırada Araplar Köyü'ndeki bir pansiyonda tatilini geçirmekte olan Vedat Türkali (Abdülkadir Pirhasan) ile tanıştık. Bizi kaldığı evde ağırladı, çaylar içtik filan... Yoksa Vedat Türkali'ye salt bu nedenle mi gitmiştik, şimdi hatırlamıyorum. Her neyse, o gün ya da belki bir sonraki gidişimizde, ki bu ertesi gün olmuş olabilir, bu kez "Vedat Hoca'ya rica edelim, kısa

bir oyun yazsın, onu oynayalım!" diye düşündük. Bu düşüncemizi kendisine söyledik, fakat Vedat Hoca kibarca reddetti, "Ben öyle kolay yazan birisi değilim. Yazdıklarımı tekrar tekrar süzgeçten geçiririm. Böyle üç beş gün içinde bu mümkün değil." Bu kez o bir düşünce attı ortaya: "Oturup siz yazın. Doğaçlamadan oluşturun, bir şeyler yapın."

Bir süre çalkalandık durduk bu noktada. "Yahu şimdi acaba burada, Cahit Atay'ın *Pusuda*'sını acele şöyle ezberlesek de oynasak olmaz mı?."

Ama bu fikirde bir şey bizi tam doyurmuyordu. Sanki içimizde başka türlü bir sorumluluk duygusu var. Sonunda bu olayı neredeyse bir onur meselesi haline getirdik: "Bizim o TİP'li muhtara bir oyun yapmamız lâzım... Ama ne?..." İlginçtir. O günkü birikimimiz, bize şunu söylemişti: "Burada *Pusuda* falan oynanamaz! Bu saçmalık olur!"

Sonra giderek köy piyesleriyle ilgili şablonların dışında bir şey yapma fikri üzerinde yoğunlaştık. Çünkü herhangi bir piyesi, âdet yerini bulsun diye sahnelemek iyi olmazdı. Oyunu, bulunduğumuz yerin ve momentin çelişkilerinden yola çıkarak yapmanın iyi olacağı kararına vardık. O günkü durumumuz için iyi bir vargı... Bu vargının önemini birkaç ayrı açıdan vurgulamak istiyorum.

Öncelikle bu vargı, genç sanatçıların dünyaya nasıl baktıklarını, bu memlekete nasıl baktıklarını belgelemek bakımından, ilginçtir. Çünkü açıkça görülür ki, buradaki motor güç toplumsal duyarlılık ve devrimci romantizmdir. İkincisi, böyle bir grubun, tiyatroya nasıl baktığını anlatmak bakımından ilginçtir. O kısa sürede, üç-beş gün içinde, inisiyatif göstererek gerçekleşmiş bir olayda nasıl tiyatro yapılması gerektiğine ilişkin bir bilinç düzeyini göstermiş olmaları önemlidir. Öznel koşullara uygun ve özgün tiyatro yapma bilinci...

Hatırlanacaktır, o dönemlerde Türkiye'de "Masa başında köy oyunu yazılır mı?" diye bir tartışma vardı. Örnekleri çoktu. Ma-

sa başında yazılmış köy oyunlarında, hep bir "iyi öğretmen", "kötü imam", "çıkarcı muhtar" oluyor, o üçgeni dörtgenleştirmek için bir köylü kızı ekleniyor, belli şablonların etrafında gezinen oyunlar yazılıyordu. Bir tür yüksek yoğunluklu popülizm...

İşte bizim "Cahit Atay'ın oyunu *Pusuda*'yı oynamanın bir âlemi yoktur. Eğer bir oyun yapacaksak buradaki çelişkilere, burada yaşanan hayata, buradaki duruma, buradaki kesite bakarak yapmalıyız" diyebilmiş olmamız, bu bilince varmış olmamız önemlidir.

Üstelik bu örneğe, bir "seyirlik oyun" demekte çok zorlanmayacağımızı düşünüyorum. "Geleneksel kaynaklara nerede ve nasıl yaslanılır? Ne gibi yöntemlerle, ne gibi ölçülerle yaslanılır?"... O dönemde, bu soruları kendi kendimize sorduğumuzun ve yanıt aradığımızın bir işaretidir. Bir diyalektik düşünme ve davranma iradesinin ifadesidir.

Üçüncü önemli nokta da "Bu genç sanatçılar, o tarihsel kesitte, ne hissediyorlardı, nasıl davranıyorlardı, nelere yeltenebiliyorlardı?

Şöyle bir bakıyorum: Ben ve sınıf arkadaşım Leyla Tokay, bir ay önce Konservatuvar'dan mezun olmuşuz ancak belgelerimizi tamamlayıp yetiştirmiş ve Temmuz'da henüz Devlet Tiyatroları Stajyer Sanatçılığı'na kabul edilmişiz. Sönmez, Alpay, Can, bizden bir sınıf üstteydi. Demek ki onlar da henüz stajyerliğini bitirmiş sanatçılardı. Arsen iki sınıf üstte olduğuna göre, iki yıllık sanatçıydı. Tabii Sevinç Aktansel bizden biraz daha eskidir. O sırada Cüneyt Gökçer tartışmasız bir imparator gibi Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü görevini yürütüyor, astığı astık, kestiği kestik bir hava vardı. Dolayısıyla aklımızdan üç aşağı beş yukarı "Böyle bir şey duyulursa Cüneyt Hoca bundan nem kapabilir, hoşlanmayabilir, kızabilir. Kızarsa başımıza iş açtık demektir" gibi düşüncelerin geçmiş olması çok normaldi. Kimin geçti, kimin geçmedi, bilinmez. Ama kimse böyle bir şeyi dile getirmedi. İlerici, demokrat ve devrimci olmanın gereği olan yü-

reklilik gösterildi ve karar verildi: "Bu bir görevdir, bunu yapacağız!"

Ama bu söylediklerim, "devrimci disiplin", "halk mahkemesi", "ortak karar mekanizması" falan gibi kavramları çağrıştırırsa, bu da doğru olmaz. Çünkü gülerek, eğlenerek, şakalaşarak, coşkuyla, heyecanla, sevinçle ve bir çeşit gönül sarhoşluğu ile yapıyorduk bunları.

Dönelim öykümüze: Bir oyun oluşturmak için, doğaçlama yöntemiyle bir deneme yapmaya karar verdik. Önce bu çalışmayı yapmak için uygun bir yer aradık. Biraz gözden uzak bir yer. Köyde bir şarap fabrikası vardı. O zaman küçük bir fabrika gibi göründü bana. Kutman Şarapları'nın fabrikasıydı galiba. Vedat Hoca bizi bu fabrikaya götürdü. O gün akşamüstü fabrikaya girdik, orada sahne olarak seçtiğimiz bir boşlukta epeyi bir debelendik. Aslında sahne demeyeyim, çünkü başından itibaren bunun bir alan oyunu olacağını düşünmüştük. Yani İtalyan sahne değil de ortaoyunu usulü, seyircinin çepeçevre yer alıp izleyeceği bir oyun olmasına karar vermiştik.

Vedat Türkali, eşi, o şarap fabrikasının sahibi olan Bey, ilk anda kendini ortaya atamayan arkadaşlar filan kenarlara dizildiler. Biz de sanıyorum Alpay İzbırak, Sönmez Atasoy ve ben üçümüz, kendimizi ortaya atarak baştankara bir doğaçlama çabasına giriştik.

O zamanlar konservatuvarda doğaçlama dersi bugünkü gibi önemsenmezdi. Hatta "öyle bir ders yoktu" desem, yeridir. Çünkü o saçma "Mimik" dersinde, doğaçlama pek bir yer tutmazdı. Dolayısıyla bu konuda bir deneyimimiz de yoktu. Derslerde hocayı beklerken yapılan şamatalar dışında elbette. Ama her birimizin Türk Tiyatrosu'nun köklerine olan ilgisi, Karagöz, ortaoyunu, meddah gibi konulara duyduğumuz bireysel ilgi ve araştırmalarımız, orada bize bir fikir ve biraz cesaret vermiş olmalı.

Evet, doğaçlamaya balıklama daldık. Ama sıfırdan. Ortada bir tema yok, çizilmiş bir kanava yok. Daldık, "yarım saat mi, kırk da-

kika mı" desem, gelişigüzel karşılıklı bir şeyler yaptık ama soluğumuz da tükendi. Ayağımız suya erince "Bu böyle gitmeyecek" dedik.

"Peki ne yapalım?"

"Önce bir kanava oluşturalım, sonra bu kanava üzerinde doğaçlama yaparız."

Şu anda belleğimde çok net değil ama, muhtemelen ertesi gün, Altınkum'a gidip orada bir doğaçlama çalışması daha yaptık. Altınkum uzak, öğle vakti de tenha. Orada kumsalda, birkaç saat süren bir doğaçlama çalışması daha yaptık. Ama doğrusu, bu söylediğim, araştırma çalışmasına girdikten sonra mıydı, yoksa önce miydi, onu da çok iyi hatırlamıyorum. Büyük olasılıkla önceydi. Çünkü ondan da bir sonuç çıkmayacağını anladık. Gerçi biraz daha ustalaşmış gibi bir halimiz vardı ama, yine de yaptığımız şey çok savruk oluyordu. Ortaoyunundaki fırdöndü prensibi ile kumsalda bir o yana bir bu yana dönüp, turaladığımızı, ıkındığımızı, debelendiğimizi hatırlıyorum. Güneş alnımızın şakında, telef olmamıza az kalmıştı. Zaten Sevinç Aktansel'in başına güneş geçti. Onu orada bağlı olan bir teknenin tentesinin altına yatırdık, biraz daha devam ettik ve sonra bu işin içinden böyle de çıkamayacağımızı anlayıp geriye döndük. O gece Sevinç, Vedat Türkali'lerin yanında kaldı. Galiba "Ne olur ne olmaz, belki ihtiyaç olur" diye, Alpay'ı da orada bıraktık. Ve biz yine yayan yapıldak Avşa'ya döndük.

Böyle diyorum ama, bu kesinlikle moralimizin bozuk olduğu anlamına gelmiyor. Çünkü Araplar-Avşa arasını adımlarken, ya Sönmez'in kocakarı taklitlerine gülmekten kırılıyorduk ya da avaz avaz türküler ve şarkılar söylüyorduk. Bunlardan hiç unutmadığım biri şu:

"Ay ışığı jandarmanın
Süngüsünü yakıyor
Mahpus kardeş pencereden
Jandarmaya bakıyor.
Jandarma biz sosyalistiz

Biziz gerçek dost sana
Kurtuluşun bizimledir
Elini uzatsana..."

Oyun için bir kanava oluşturmaya karar verince, derli toplu bir şey olsun, oranın yaşantısına, o yaşantıdan kaynaklanan çelişkilere ilişkin olsun, istedik: "Köyde bir araştırma yapalım. Öyle uzaktan, kafadan atar gibi bir şeyler yapmayalım. Kısa sürede de olsa, malzeme toplayalım, biraz bilgilenelim ve bunlara dayanarak bir oyun oluşturalım."

Bunun üzerine bilgi toplamak üzere bir iş bölümü yaptık. Üç gruba bölündük. İki köyün arasına, sazlık yakınına yerleşmiş olan Çingeneler vardı. Sepet yapıp satıyorlar, fala bakıyorlar, el kadar bebeler, çalıp oynuyorlar, turistlerden üç kuruş bir şeyler alıyorlardı. Bunun iyi bir malzeme olabileceğini düşündük. Başında, ortasında, sonunda şarkılar olması iyi olurdu. Canlılık katar diye düşündüğümüz için kızları Çingenler'e gönderelim, orada bir-iki şarkı, bir şeyler öğrensinler dedik. Laf aramızda, ertesi gün kızlar Çingeneler'e gitmişler ama onları oynatamamışlar. "Ulan Çingeneler bizim kızları oynattılar" diye epeyce bir gülüştük, eğlendik. Ama oyunda bu malzemeden yararlandık. Çingene kadın, fal bakmak gibi bölümleri koyduk. *Dol Kara Bakır Dol* türküsünü ekledik...

İkinci grup, Araplar Köyü'nde kahve sohbeti yapacaktı. Köyde insanlar nasıl düşünüyor, sorunları nedir, bunlara bakmak ve irdelemek üzere, Can Gürzap ve bir başka arkadaşımız görevlendirildi. Belki de yanında kadınlardan biri de vardı, tam hatırlamıyorum. Oyunda mesela kooperatif fikrine ihtiyarların karşı çıkması konusu vardır. Bu kahve sohbetlerinin bir sonucudur. Ya da gençlerin, TİP'li muhtarı beğendikleri, ama yaşlıların bundan pek hoşnut olmadıkları veya benzeri bazı bilgiler bu yolla edinilmiştir.

Üçüncü grup olarak Sönmez Atasoy, Alpay İzbırak ve ben, Taşçı Hüseyin ile taş ocağına gitmeye karar verdik. Köyde bağcılık, balıkçılık yapılıyordu ve taş ocağı vardı. Taş ocağına Hüse-

yin ile birlikte gitmeye karar verdik. İyi de etmişiz. Zengin bir malzeme odağına rastladık.

Burada hemen Taşçı Hüseyin'i anlatmalıyım. Taşçı Hüseyin'in eşek miydi, katır mıydı, bir hayvancığı vardı ve TİP'liydi. Hemen iki anekdotu anlatarak konuyu onu daha iyi tanımanızı sağlayayım.

Biri şu : O zaman, Türkiye İşçi Partisi'ne girenlere komünist deniyordu ya köylüler "Yahu bu komünizm iyi bir şey değil, o zaman gelecek mesela adam, kasketi kapının arkasına asacak, senin karının yanına girecek. Böyle şey olur mu?" diyormuş. Hüseyin de serçe parmak gibi, çıtak bir adam. S'leri biraz f gibi söylüyor. Bu sözlere "Tamam lan, ben komüniftim işte! Hadi dıppığın fıkıyofa kafketi kapının arkafına af da gir bakayım!

Diğer anekdota gelince, kısa bir süre önce Amerikalı astronotlar, aya indiler, radyolardan dinlendi. Oyunda da yansıması vardı. Köy kahvesinde birisi Taşçı Hüseyin'e bu olay konuşulurken radyoyu kastederek "Yalan bunlar yahu! Yalan söylüyorlar!" demiş. Taşçı Hüseyin'in cevabı gerçekten imrendirici: "Ulan radyo bu! Bi fana mı föylüyo da yalan föylefin? Bütün dünyaya föylüyo..." Taşçı Hüseyin, yürekli, arif, yoksul, onurlu, saygılı, güzel bir insandı.

O gece onun evinde kaldık, saat on birde yattık, çatının aralıklarından yıldızları seyrederek. Sabah beşte kalktık, tarhana çorbalarını içtik. Alpay, Sönmez, ben, Taşçı Hüseyin, bir de katırı, epeyce yol yürüdük, tırmandık. Yolda bir yerde kaynaktan su içtik, sonunda taş ocağına vardık.

Bütün günü taş ocağında Hüseyin ile birlikte geçirdik, oradaki durumu yakından gördük. Hüseyin, taş ocağında kırılan parke taşlarını, eşeğin iki yanındaki küfelere yükleyerek, yar gibi zor bir yerden kıyıya indiriyordu. Taşlar daha sonra kıyıdan mavnalara yükleniyor, İstanbul'a gidiyordu. Hüseyin, dar ve dik yerlere geldiği zaman, torkalanmasın, küfeleri devrilmesin diye, eşeğin küfesinden beş altı tane parkeyi alıyor, kendi yüküne ekliyor, öyle indiriyordu.

Taş ocağında, öğle vakti, bir ağacın duldasında, karpuz peynir ekmek yedik. Biz biraz, taş ocağındaki arkadaşlarının dertleri nedir, onları konuşmak istiyoruz. Yüksek kayalardan aşağı denize bakıyoruz. O sırada "pata pata pata" diye bir tekne geçiyor. Onlar da anlatıyorlar: "Bu bilmem kimin nesi, tarlayı sattı tekneyi aldı, üç gün sonra pata pata pata, fos!..."

Öte yandan, taşın tanesi kaça kıyıya iniyor, kaça İstanbul'a gidiyor, kaça satılıyor, bu tür bilgiler de oradan edinildi. Oyunda bu tür bilgilerin değerlendirilmiş olduğunu göreceksiniz.

O günü bu şekilde üçe bölünerek, bilgi toplayıp malzeme oluşturmak üzere geçirdik. Ama akşam dönüşte hepimizin bir tarafları sızlıyordu. Kiminin eli-ayağı, kiminin yüreği, kiminin hepsi birden!...

Ertesi gün yahut o akşam bir araya gelip toplandık, bilgilerimizi ortaya döktük. Sonra da dedik ki: "Yine doğaçlama oynayacağız, ezber filan yapmayacağız ama; bizim bir çerçeve metin yazmamız gerek. Kabataslak aklımızda tutacağımız, önce şu sahne geliyor, şu sahnede bunlar konuşuluyor, sonra bu oluyor, bu oluyor diyebileceğimiz bir metin yazmamız gerek."

Bizden bir oyun isteyen Araplar Köyü muhtarından bir daktilo istedik. (Yoksa Vedat Türkali'nin daktilosu muydu?) İlkokul binasını açtırdık. İlkokulun bir sınıfında karargâh kurup başladık yazmaya...

Bu yazım çalışmasını yürütürken zaman kazanmak için, bir yandan daktiloyla yazılırken, bir yandan da başka bir sahne elle yazıldı. Yazım işlemi, yer yer aynı anda iki grup halinde sürdürüldü. Öyle ki bir tarafta Alpay ile ben doğaçlama yapıyor, doğaçladığımızı daktiloya geçirerek, sahne yazıyorduk. Öbür tarafta Sönmez kâğıtlara yumulup bir başka bölümü elle yazıyordu.

Sönmez'in oldum olası öyküye bir yatkınlığı vardır. İyi öyküleri olduğunu düşünürüm. Ve niye yazmadığına da şaşırır, üzülürüm.[6] Bunu, bu kitap için bana yazdığı mektupta da görecek-

6. Yeri gelmişken belirteyim bu yazı yazıldığında Sönmez, Alpay ve Sevinç henüz hayattaydılar. (y.n.)

siniz. Konservatuvar'da öğrenciliğimiz sırasında *Dergi* adlı bir dergi çıkarıyorduk. Teksir makinasıyla mumlu kâğıda basar, harmanlar, zımbalar, dağıtırdık. O dergi beş sayı çıktı, orada ilginç öyküleri vardı Sönmez Atasoy'un. Örneğin oyundaki Taşçı Yaşar'ın taşı toprağı altın olan İstanbul'a gidip de hayal kırıklığı yaşadığı bölüm, tam anlamıyla Sönmez'in öykücü yanının metne yansıdığı bir bölümdür. Bir ara bir köşeye çekildi ve o bölümü bitiriverdi.

Bugün bakıyorum da bu yazım sırasında, Alpay'la Konservatuvar'dan gelen arkadaşlığımız, yakınlığımız ve aynı dili konuşan iki insan olmamız da çok işe yaramış. Daktilonun başında kâh oflayıp puflayarak, kâh keyifli naralar atarak yazdığımız sahneler kendini belli ediyor. Karşılıklı oynadığımız bazı bölümlerde, yazılı metinle oyun arasında çok az farklılık oluşu da bunu gösteriyor. Belli ki bazı bölümlerde de coşmuş, oyunu bir güzel köpürtmüşüz.

Ama yazım aşamasında hep aynı kişiler karşılıklı oturmadık. Zaman zaman eş değiştirdik. Çünkü bir yerden sonra insanın fantezisi kuruyor. "Gel değiş-tokuş yapalım" dedik. Belki zaman zaman diğer arkadaşlarımız da katıldılar, çok iyi hatırlamıyorum. Doğal ki, yaptığımız birkaç provada, arkadaşlarımız da oyunu geliştirmiş, zenginleştirmişlerdir. Ama yazımda ağırlıklı çalışmayı, Sönmez, Alpay ve benim yaptığımızı söylemek yanlış olmaz sanırım.

İşte böylece 32 sayfalık bir metin oluştu. Bir kısmı daktiloyla bir kısmı el yazısı ile yazılmıştı. Bu metni yitirdiğimi sanıyordum. Meğer Ayten Uncuoğlu özenle saklamış, gönderdi. Böylece okuyucuya, yazdığımız metin ile oynadığımız oyunun metnini karşılıklı olarak sunabilmek olanağı doğdu.

Bütün bu süreçte, bazı geceler Araplar Köyü'nde kalıyoruz. Bazen gece geç vakit koro halinde türküler tutturarak Avşa'ya dönüyoruz ve sabah erkenden tekrar Araplar'a gidiyoruz. Bu arada grup olarak çok da eğlendiğimizi, çok keyifli, güzel gün-

ler geçirdiğimizi, denize az girebildiğimizi ama akşamları kendimizden şarabı hiç esirgemediğimizi de söylemeliyim. Yani kamp gibi bir çalışma hiç değildi. Her an neşeli, neredeyse hiç sorunsuz, oyun oynama sevinci ile ilerleyen, güleç, canlı bir grup oluşmuştu.

O metin yazımı, akşamlara kadar sürdü ve bir ya da iki günde bitti sanıyorum. Peki, nerede oynayacağız?

Köy ilkokulunun bahçesinde oynamanın uygun olacağına karar verdik. Sırtımızı okulun duvarına vererek, seyirciyi yarım daire biçiminde oturtmayı düşündük. Seyircinin bakışına göre, hemen sol tarafta birkaç basamakla çıkılan okulun giriş kapısı var. Bir fötr şapka, bir giysi, bir nesne değiştirmemiz gerektiği zaman, kulis gibi oraya kaçabilelim diye düşündük. Hemen kapının yanında bir ağaç vardı. 30 yıl saklamayı başardığım bu bant kaydı o ağacın dalına asılmış bir kasetli teyp ile yapılmıştı. Bizim hiç aklımızda böyle bir şey yokken Barış Pirhasan, yani Vedat Türkali'nin oğlu, ağaca asmış olduğu kasetli teyple bu kaydı yapmış ve dolayısıyla tarihe kazandırmıştır. Böyle diyorum ama burada "Acaba yanlış mı hatırlıyorum" diye yine kaygıya düşüyorum. Yoksa bant kaydını yapan, oyunda da küçük bir görev üstlenen köy öğretmeni miydi? Bilmiyorum... Hangisi ise bunu o zaman akıl etmiş olması dehşet bir şey! Tarihe bir çentik atmış oluyor! Biz düşünemedik, çünkü haldır haldır çalışıyoruz. Bir de bunu kaydedelim gibi bir şey aklımızın ucundan geçmedi.

Oraya, okul duvarının önüne, bir at arabası çektik. O arabanın üzerine, şarap fabrikasından bir fıçı getirip yerleştirdik. Fıçının üzerine de tebeşirle "Şaraplar Köyü" yazdık. Fıçı, bağcılığı ve şarapçılığı simgeliyordu. Taş ocaklarını simgelesin diye de taş ocağından gelme parke taşlarından bir yığın yapmıştık. Sonuç olarak dekorumuz, bir at arabası, yığılı parke taşları, şarap fıçısından ibaretti.

Fıçının üzerine neden "Araplar Köyü" değil de "Şaraplar Köyü" diye yazmıştık? Doğrudan "Araplar Köyü" yazmak isteme-

dik. Çünkü oyunu köyde oynayacağız ve köyün çelişkilerinden hareketle bazı şeyler söyleyeceğiz. Ama oyunda bir biçimde köy ağzı yapacağız, "lan gardaşım" diye konuşacağız. Doğal ki bu da yöre ağzına uymuyor. Herhangi, soyut bir köylü ağzı. Böylece köy halkında herhangi bir alınganlığa yol açmasın düşüncesiyle, "Şaraplar Köyü" yazdık. Bunun haklı ve duyarlı bir eğretileme olduğunu düşünüyorum.

Galiba orada tam bir prova da yapamadık. Sevinç'in başına güneş geçmişti de onun etkileri mi sürüyordu yoksa yapacak çok şey mi vardı, onu da tam hatırlamıyorum. Bir gün öğleden sonraydı, hatta belki de temsil günüydü, bir prova yaptık. Bunu Alpay'ın fotoğraf çekişinden hatırlıyorum. Muhtara, "Çevremize pek kimse yaklaşmasın, akşam seyredilecek nasıl olsa" diye tembihledik. Ve paldır küldür, yarım yamalak bir prova yaptık. "Taşı neyle kıracağız? Mikrofon olarak neyi kullanacağız? Davulun tokmağını mikrofon olarak kullanırız. Yeni Harman paketi de radyo yerine geçer" gibi bazı çözümler oluşturup kabataslak bir prova yaptık.

Aynı gün öğleden sonra ya da akşamüstü, davulla köyün içinde kendi tellallığımızı yaptık. Kim yaptı? Ben mi yaptım? Bilmiyorum.

Akşam olunca lüks lambaları yakıldı, ağaçların dallarına asıldı. Okulun iç tarafı kulis gibi kullanıldı. Taş ocağından getirdiğimiz taşların bir kısmını da yarım daire şeklinde alanımızı çevirecek şekilde dizdik ki, seyirci onun dışına otursun. Seyirci sahnemizin önüne yarım daire biçiminde toplandı. Bütün köy geldi. Avşa'dan –çok ısrarlı duyurmamamıza rağmen– duyan birkaç arkadaşımız geldi. Mesela ikizler geldi, Sunay ve Tülay Artuk. Acaba Sema Aybars da gelmiş miydi? Ya Aktan Günalp? Tam olarak hatırlayamıyorum...

Doğrusu ya gönlümüz biraz da orada tatil yapan meslektaşlarımızın gelip oyunumuzu görmelerini istiyordu. Ama ne kadar duyurduk ne kadar duyurmadık bilmiyorum. Gerçi Avşa gibi bir

yerde bunun duyulması ne kadar zor olabilir ki? Bir kişiye söylense, tiyatrocuların hepsi birden duyar. Ama buna rağmen, onlardan pek ilgilenip gelen olmadı. Bu ilginç noktanın altını da çizeyim yeri gelmişken.

Akşam oyunu bütün köyün katılımıyla oynadık. Analar, babalar, gençler, bebeler, nineler... Öyle içli dışlı bir durum vardı ki küçük çocuklar da neredeyse bizimle birlikte oynuyorlardı! Daha önce böyle bir şeyle karşılaşmadıkları için biz oynarken koşuyorlar, geziyorlar, bağırıyorlardı vs. Biz oyunda Alpay İzbırak ile tavla oynayacağız örneğin, başımıza toplanıyorlardı. Bir yükselti falan da yok ya o sahne gibi kullandığımız yere gelip, ben ne zar attım, o ne zar attı diye bakıyorlardı. Oyunun ses kaydında "Höşün lan, gaçılın lan, çekilin lan" gibi çocuklara, kenara çekilmeleri, ayağımızın altında dolaşmamaları, gürültü yapmamaları gerektiğini anlatmaya çabalayan sözler vardır.

Oyunun sahnelenişinde alışılmış anlamda bir ezberden söz edilemez. Ezberleyecek vakit de yoktu zaten. Ancak kafamızda konuların ya da sahnelerin bir sırası vardı. Yalnızca düşüncede ve genel akışta metne bağlı kalındı. O yazdığımız metinden ve bir-iki provadan aklımızda ne kaldıysa onu oynadık. Esprilerin, oyuncunun kafasında ne kadarı kalmışsa, ancak o kadarı yapılabildi. Ya da birinin unuttuğunu öteki hatırlattı. Yani bir ortaoyununun paslaşma anlayışı içinde, elbirliği ile yürütüldü. Zaten ses kaydından öyle anlaşılıyor ki biz oynarken, metin de hemen orada kenarda ya da arkadaşların elinde duruyordu. Bir bocalama filan olursa, nasıl devam edileceği anlaşılsın diye hep ortalıktaydı. Dikkat edilirse kaydın bir yerinde oyuncular birbirine sırada hangi sahnenin olduğunu soruyor. Okulun içinde, duvara, sahnelerin sırasını gösteren bir çizelge yazıp asmış mıydık acaba? Ben hiç bakmadığım için hatırlamıyorum.

Bütün bunlara rağmen temsil, insanların tiyatro hayatında kolay karşılaşamayacakları, bir doğallık ve içtenlik içinde tamamlandı. Bir sünnet düğünü gibi doğal biçimde, kravatlı haller

takınmadan, yaşandı. Çok lezzetliydi, çok zevkliydi. Köylü bizi bağrına bastı. O gece yine çok geç saatlere kadar, Avşa'ya dönülmedi, Araplar'da kıyıdaki çardaklı kahvede oturuldu. Dionizyak bir coşkuyla şaraplar içildi. Ola ki Sönmez Atasoy, fıçının üzerine "Şaraplar Köyü" diye yazarken, kafasında o Dionizos bağlantısını kurmuştur bunu tahmin etmek zor değil. Çünkü hakikaten büyük bir coşku içinde tanrı baba Dionizos'a yakışır bir süreç ve deney yaşandı.

Alpay İzbırak oldum olası fotoğrafa meraklıdır. Temsilden önce yapmış olduğumuz prova sırasında, gündüz vakti, fotoğraflar çekmişti. Özen ve sorumluluk göstererek 30 yıl saklamayı başardığı negatifler, bu kitaba büyük bir zenginlik katıyor.

Temsile ilişkin bir noktayı daha vurgulamam gerekir: Oyundaki tüfekli bekçi, simsar rollerini de Vedat Türkali'nin oğlu ve şimdi başarılı sinema yönetmeni olan Barış Pirhasan ile adını hatırlamadığım köyden bir genç paylaştılar. İkincisi köylü bir genç miydi, yoksa köyün genç öğretmeni miydi bu konuda belleğim ortadan ikiye ayrılmış gibi duruyor. Belki de hem bir köylü genç hem de köy öğretmeni oyunumuza katılmıştı! Zaten fotoğraflardan birinde, Taşçı Hüseyin ve Barış Pirhasan dışında, tanımadığım üç genç görülüyor. Ama nereden bakarsanız bakın, bu oyunda bir de köylü oyuncumuz varmış demektir. Ayrıca davul ve mandolin ile müzik yapıyoruz. Orada mandolini aramızdan birisi çalmıyordu, bunu iyi biliyorum. Demek oluyor ki, mandolini de ya Barış Pirhasan ya da diğer genç arkadaş çalıyordu.

İşte böyle bir temsildir *Şaraplar Köyü*.

Peki benim bu kitabı hazırlamaktaki amacım nedir?

Belki bu olayın ortaya çıkışı, bir küçük rastlantı sonucudur. Ama bu kitap, o küçük rastlantının, oradaki bir grup genç sanatçıyı nasıl bir enerji yumağı haline getirdiğinin, enerjinin nasıl pozitif bir biçimde dışa vurulduğunun bir kanıtıdır. 1969 yazında bu oyunu oluşturan ve sergileyen genç tiyatrocular; bir bakıma, kısa bir süre için de olsa; tiyatro yapmanın diyalektiğini

yakalamışlardır. Yüzyıllar öncesine yaslanan bir tiyatro yapma anlayışına bir an için girip çıkmışlar; özgün bir damarı yakalamış ve sakınmadan, erinmeden, üşenmeden, üstesinden gelebileceklerini kanıtlamışlardır. Kalıcı mı olmuştur? Hayır. Ama örneği azdır, bu anlamda ilginçtir.

Sonra bu çizgiye yeniden dönülmemiş ya da dönülecek ortam olmamıştır; o belli. Hayat herkesi kendine göre başka bir yere sürükledi. Gerçi bu deneyin hemen ardından, bir kenetlenme, dayanışma grubu oluşturma, birliktelik ve ileriye doğru birlikte yürüme girişimleri de oldu ama hemen çocukluk hastalıklarına kapıldık. Bir sürü kavgalar çıktı, o yanlış söz söyledi, ben yanlış söz söyledim, benim söylediğim yanlış anlaşıldı, onunki yanlış anlaşıldı, o oldu, bu oldu derken, kendi kendini emziremedi, geliştiremedi. Gelişseydi daha iyi bir noktaya gelebilirdi.

Ama zaten burada önemli olan, bir biçim iddiası ile ortaya çıkılması değildir. Asıl önemli olan buradaki tutumdur sanırım.

Öte yandan, işin bir de şu yönü var: Türkiye çapında tiyatro hareketi gelişecek ise devletin destekleyici koruyucu kanatlarını açması, çok ilimizde tiyatro açılması ve benzeri işler iyidir, hoştur, doğrudur. Ama tiyatrolar, bir yandan da ancak kendi yerellerinden, kendi kaynaklarından beslenerek ve orada yaşanan ana çelişkileri irdeleyerek kökleşebilirler. Örneğin *Oidipus*'u, *Antigone*'yi yahut *Hamlet*'i, Almanya'da yapmakla Türkiye'de yapmak arasında fark olduğu gibi Şanlıurfa'da yapmakla İzmir'de yapmak arasında da bir fark vardır ve olmalıdır diye düşünüyorum. GAP bölgesinde yahut Karadeniz'de toplumsal ve kültürel çelişkiler doğal ki farklıdır. İşte tiyatro da büyük ölçüde bu farklılıktan beslenmek zorundadır. Yoksa olur olmaz yerde ve zamanda, "Hepimiz gayet yetenekliyiz. Neil Simon'un bu piyesi de çok güzel. Eh hadi oynayalım" demekle, tiyatronun hakkını vermiş olmayız. Tiyatro yapmanın, "nerede" ve "kime" soruları ile acımasız bir bağlantısı vardır.

Örneğimize dönecek olursak, bu sorunun yanıtı üzerine o sıra-

larda kafa yorduğumuzu, büyük ölçüde doğru yanıtını bulduğumuzu ve bu yüzden de olayı doğru geliştirdiğimizi düşünüyorum. O durumda "herhangi bir şey yapmamak", o köy üzerinde araştırmaya girerek bir şey yapmak kararının verilmesi, kolay şey değil. Konservatuvar'dan mezun olduğu zaman insan kaç yaşında oluyor ki? Meselenin utangaçlık ya da burnu havada gezme kısmını da düşünecek olursak; o yaşta insanların, köylülerin arasına gidip, taş ocağına girip öbür tarafta kahveye oturup bilgi toplayalım da bunları bir araya getirelim de, iki gün sonra da bir temsil yapalım şeklinde bir tutum sergilemesi, cesaret isteyen bir iştir. Onun için diyeceğim ki: Burada hem bir yüreklilik gösterilmiş hem de bakış ve perspektif doğru tutulmuş...

Yaptığımız işin ruhu, felsefesi, dünyaya bakışımız, aydın olarak kendimizi nelerden sorumlu tuttuğumuza bakılırsa, tabii ki günümüze göre büyük bir fark var... Sanki bir gerileme var... Bu açıdan bakıldığı zaman, genç sanatçılar, o gün çok farklıymışlar. Çok başka sorunların, farklı sorumlulukların, çok başka irdelemelerin peşindeymişler o zaman. Öyle görünüyor.

Ahmet Mümtaz Taylan'ın, oyunun kaydını birlikte dinledikten sonra yaptığımız söyleşide dile getirdiği şu cümleler ilginçtir: "69 senesinin toplumsal ve siyasal durumu fonda, zaten oyunun içinde de detaylı anlatılıyor. Türkiye'yi, 69 Türkiye'sini çizer gibi, bir canlılık var. Çok bereketli bir metin oluşmuş. Bu bizi ilgilendirdi. 98'den 69'a bakmak veya 69 gözüyle 98'e bakmak gibi iki taraflı, ister buradan oraya, ister oradan buraya, bir bakış acaba bu kitabın doğrultusu, cümlesi, savı, olabilir mi? "Neden yapıldı" sorusuna cevap olabilir mi?"

Evet en azından bir bilgilendirmedir bu. Tarihin o kesitinde, o momentinde, genç sanatçılar böyle böyleydiler, şunu şunu yaptılar şeklinde bir yansıtma... Risk olmasına rağmen bunları yaptılar, yeltendiler, çekinmediler, utanmadılar, kırılmadılar, yorulmadılar. Aradan otuz yıl geçmiş. Şimdi dönüp bir de o evvelki günden, düne ve bugüne bakmanın birçok yararı olabilir diye düşünüyorum.

Bir: Bir toplumda insanlar nereden nereye geliyorlar? Bu yönde bazı tespitler yapabilmek için ilginç bir malzeme...

İki: Bir kuşak, aynı duyguları, görüşleri taşıyan, dayanışma duygusu içinde olan bir kuşak; otuz yıl içinde ne gibi noktalara ne gibi uçlara, ayrılıklara gelebiliyor?...

Üç: Bu devletin kanat gerip okuttuğu, yetiştirip bu ülkeye armağan ettiği sanatçılar ne gibi entereseler, ne gibi odaklanmalarla mesleğe başlıyorlar?...

Burada da bir otuz yıl öncesine, bir de bugüne bakıldığı zaman ciddi farklılıklar gözlemlenebilir.

Belki şöyle düşünenler olacaktır: "Canım tamam, tabii haklısınız. 68-69 Türkiye'de belli bir siyasal atmosferin gelişmekte olduğu, yeni bir ufkun açılır gibi olduğu bir dönemdi. Şimdi o dönemler geçti. Zaten reel sosyalizm de göçtü..."

Şöyle diyenler de çıkabilir: "Vah vah ne kadar romantiklermiş! Laf aramızda, biraz da safdillermiş..." Hani artık her şeye "Ohoo, sosyalizm falan, bunlar eski moda şeyler" kolaycılığıyla bakılıyor ya!

Ama doğrusu ben bunlara katılmıyorum. Yeryüzündeki bütün bu gelişmeler, yeryüzünden haksızlığı, sömürüyü kaldırmadı. Dünyanın dört bir tarafında barış ve esenlik egemen olmadı. Yine çok yoksullar ve çok zenginler var.

Kimbilir bu belgenin, belki de 30 yıl içinde, bazı konularda yanlış yerlere doğru ilerlendiğini, yani geriye gidildiğini kavramakta da küçük bir katkısı olur...

Yücel Erten / Ankara 1999

Yazıda boyuna 30 yıldan söz ettiğime bakmayın, şu sırada 49 yıl olmuş...

Bir dönemin bir kesitini üç ayrı tiyatrocunun bakış açısından okumak fırsatı her zaman eline geçmez, değerli okuyucu. Sönmez Atasoy ile Alpay İzbırak'ın kitap hazırlığı sırasında yazdıklarını da buraya ekleyeceğim. Bir öyküyü, üstelik aynı

öyküyü, üç sanatçı nasıl farklı hatırlıyorlar, nasıl da kendilerince menevişlendirerek, ballandırarak anlatıyorlar, görün. Değme romanda rastlayamazsınız buna. Üstelik yaşadıklarımı dostlarımın gözünden de görme şansını yakalamışsam bu "anılar"ıma değer katar sanırım. Okuyun lütfen. Sıkılmayacaksınız, çünkü dostlarımın yazdıklarının tarihsel değeri olduğu gibi, yazınsal değeri de var.

Sönmez Atasoy'un gözünden

Dostum, meslektaşım Sönmez'in 1997 Ağustos'unda ricam üzerine yazdıkları şöyle:

Sevgili Yücel,

Yaptığın çok anlamlı ve değerli işte beni unutmadığın için bir kez daha sana teşekkür ederim... Birkaç gün sonra tiyatro provalarına başlayacağım için zaman bulamam korkusuyla ve biraz çalakalem de olsa sana bir şeyler göndermek istiyorum.

Sevgili kardeşim, Avşa (Araplar Köyü) olayını düşünürken, hep "sahi biz o işi niye yapmıştık" diye sorarım kendi kendime. Şimdi, izninle bu olayın birikimlerini biraz toparlayayım.

Biz Avşa olayını tiyatrodan çok solculuk adına yaptık. Ama birinci sınıf, pırıl pırıl bir solculuktu o. Anımsarsın bizler sol kavramıyla ilk kez *Yön* dergisiyle tanışmıştık. Aslında *Yön*, Kemalist, devletçi, biraz da militarist yanı ağır basan hamasi bir dergiydi. Sanırım benim Konservatuvar'a girdiğim yıl, 1962'de çıkmaya başlamıştı. Rahmetli babam alır, eve getirirdi. Ben de hafta sonları evci çıktığımda okurdum. Babam Kemalist değildi ama has Atatürkçüydü. Birkaç yıl sonra da *Yön* için "Bu dergi komünist oldu" dedi ve 70. sayısında bıraktı. *Yön* dergisinden önce *Akşam* gazetesinde Çetin Altan'ı, *Öncü* gazetesinde (Yanlış olabilir) Aziz Nesin'i, *Tef* (Tek?) dergisinde İlhan Selçuk'u okurduk evimizde. Ama bunla-

rın solcu olduklarını bile bilmezdik. Genç Namık Kemal'ler gibi gelirdi bize. Çok sever, yüreklenirdik. Ben daha okula girmeden Düşün Yayınevi'nden çıkan Kemal Tahir'in, Cevdet Kudret'in ilk romanlarını, Erzincan'da köyde tadını çıkara çıkara okurdum. Yaşar Kemal'i, Sait Faik'i de. İşin tatlı yanı bu romanları *Madam Bovary* ile *Kırmızı Siyah*'la André Gide'le Hemingway ile karıştırarak okur, üzerine de Tolstoy ve Dostoyevski içerdim. Shakespeare ile ilk tanışıklığım köyde oldu. Ve inanır mısın, kökümden salladı beni. Sonra Arthur Miller ve Giraudoux okudum.

Tiyatro, Sait Faik gibi hikâyeler çırpıştırmaya, büyük köy romanları tasarlamaya hiç benzemiyordu. O günlerde Çehov'u hiç tanımıyordum. (Belki bir iki hikâyesini okumuşumdur.) Bağışla, atladım: Özellikle O'Neill beni çok sarsmıştı.

O senenin kışı bir raslantı sonucu Büyük Tiyatro'da *Oidipus*'u izledim. Ardından *Hamlet* ve *Gergedan*. Bildiğin gibi bana olanlar oldu. Ama oyunculuğu hiç aklımdan geçirmedim. Shakespeare çok uzak bir rüyaydı, (Şiir yanım, manzume yanım hiç yoktu) O'Neill olabilirdim.

Sevgili Yücel, o günlerin dürüst, güzel, namuslu Ankara'sını sana anlatmama gerek yok. 27 Mayıs'ın coşkusu, yeniden doğuş, kişilik bulma, inanç ve güven! Sonra, kişinin yurdu için çalışması, çalışması, çalışması!

O dönemlerde sınıf farkları, ekonomi çeşitleri, yönetim tarzları gibi kavramları hiç ama hiç bilmiyordum. Eflatun'un *Devlet*'ini yarım yamalak biliyor, Montaigne'den ya da Montesquieu'den pasajlar sıralıyordum... Ne güzel günlermiş ya Rabbim... Her şey Atatürk'te vardı (yine var) ve biz onun yolunda yurdumuzu sırtlayıp götüreceğiz... Babam gibi doktor olmaya karar verdim. Doktor olmak yazar olmakla çelişmiyordu. Çehov'u daha okumamıştım, ama bir kasaba doktoru olacak, Halkevleri'ne oyunlar yazacaktım...

Sen tanıksın sevgili Yücel, ben bu düşler içindeyken Halkevleri açıldı. Açılışta sen yoktun ya da ben seni o zamanlar tanı-

mıyordum. Yaşar Güner'le ben, Ediyle Büdü, açılışa şeref verdik. Behçet Kemal Çağlar, Tahsin Banguoğlu, Orhan Asena ve sonradan Mahir Canova (Nur içinde yat!) olduğunu öğrendiğim, parlak yelekli, pipolu, sürekli gülermiş gibi duran biri. Sanırım Nüzhet Şenbay da vardı. Bak unutuyordum: Ben galiba Nurettin Sevin Bey'i ilk kez o toplantıda gördüm. O ilk toplantıdan bir hafta sonra Mahir Canova ile *Babayiğit* (Synge) adlı bir oyunu Yaşar Güner, Erkan Yücel (Bir geçkin kız da vardı ama hatırlamıyorum) prova ettik.

Sevgili Yücel, başka yerlere gitmeye başladım, konu dağılacak. O yıl Konservatuvar'a girdim. Yaşar'ın büyük yüreklendirmesi ve gerçek kardeşliğiyle. Yavrum, o çok sevdalıydı oyuncu olmaya. Bana tiyatro konusunda pratik her şeyi o öğretti. Ne biliyordu ki garibim. Müthiş yoksullardı, açlardı bile diyebilirim. Yazın Divan Lokantası'nda Laz hemşerileri Yaşar'ı kâtip olarak tuttular. Oradan kazandığı parayla İstanbul'a gittik. Şehir Tiyatroları'nın ilk Hisar temsillerini izledik. Beyoğlu'ndaki ve Tepebaşı'ndaki şimdi yok olan tiyatroları o gezdirdi bana. İstanbul'daki uluslararası ilk tiyatro festivaline Yaşar götürdü. İtalyanların bir *Commedia dell'Arte*'sini ve Almanların *Kapıların Dışında* adlı oyunlarını çok net anımsıyorum.

Sevgili Yücel, konu dağılıyor ama şuraya gelmek istiyorum: Sahi biz Avşa (Araplar köyü) olayını niçin yaptık?

Yücelciğim, benim o günlerimden okula hızla geçip seninle birlikte yaşadığımız günlere gelirsem, bu soruya verdiğim cevabın sağlamasını birlikte yapabiliriz sanırım. Benim 16 yaşımdan beri günüm gecem tiyatroydu. Senin de öyle. Okulda birlikte olduğumuz her saniye yine tiyatroydu. Biz her şeye oyun gözüyle baktık. Her şeyi yukarda açıkladım: Yurt sevgisi, çalışma aşkı ve bir şeyler yapabilme umudu. Bu çok yaşamsal duygularımızda, farkına varmadan hep oynadık. Farkına vardığımız zamanlar, kendimizi eğlendirmek, enerjimizi neşeye döndürmek için yaptık. Büyük tiyatro yapıtlarıymış gibi oynayıp geçtik yaşamın

en gözü kara dönemeçlerini. Bu bize doğanın verdiği (yetenek değil) büyük bir güçtü. Biz de harmanını savurduk. Bize katılan sevgili dostlarımız da aynı harmanı devşirdiler. Alev, Münir, Arsen, Mehmet Keskinoğlu, Alpay, İstemi, Soner, Rüştü, bazen Cihan. Ve tabii Sarper. Ama bu harmanın deli dervişleri hiç kuşkusuz sen ile bendim.

Yine sorunun yanıtına döneceğim sevgili Yücel. Biz Avşa'dayken öyle tiyatro doluyduk ki, tiyatro adına bir şeyler yapmamıza gerek yoktu. Biz daha Araplar Köyü oyununu resmen oynamadan önce, bütün Avşa'yı oynayıp geçmiştik. Sen aya bile el atmış, uzay üssünden yayın yapıyordun. Biz orada özel bir şey yapmadık. Çok iyi anımsıyorum, kumda, denizde; fırından sardalye, mahzenden şarap beklerken; vapurları karşılar, uğurlarken; *Bozkırdaki Çekirdek*'i, *Irazca'nın Dirliği*'ni okurken; Sartre, Camus, Jean Genet, Tardieu, Becket patırdatırken; bütün tiyatroları oyunlarını neredeyse ezbere ve kadınlı erkekli oyuncularının ta kendileriymiş gibi, tavşanların sıçradığı tepelerde, taş ocaklarında, mehtaplı ama astronotlu gecelerde sirkeleşmiş şaraplarımızı içerken; oynadık, oynadık, oynadık.

İşte o sırada başka bir oyuncağı da kurcalayalım istedik. İşte bu da solculuktu. Seninle okulda yaptığımız solculuk da hep oyun coşkunluğundaydı. Burada oyunla, yaşama-yaratma sevincini aynı anlamda kullanıyorum. Başkaları yanlış anlayabilir. Birbirimize rütbeler verişimizi anımsa. Katı bir tavır karşısında, nasıl neşeyle o tavırları kırışımızı, yok edişimizi hatırla. Marx'ı, Engels'i okuyor, için için oyun üretiyorduk. Che ve Regis Debray için ne doğaçlamalar yapar, Mao'yu parmağımızda oynatırdık. Bir tek Plekhanov karşısında edepli ve ciddiydik. Çünkü o da bizim dilimizden konuşuyordu. (Ernst Fisher daha basılmamıştı sanırım. Brecht tiyatrosunun ne olduğunu hiç bilmiyorduk.)

Sevgili Yücel, okuldaki yemek eylemi, onun o güzelim süreci, her şey her şey, solculuk değildi. Aşktı o, sevgiydi, dervişlikti. Hatırlarsın, Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi, "Siz İsa gibi dav-

ranıyorsunuz" demişti. Belki biz hiçbir solcunun kolayca o dönemde göze alamayacağı bir eylem yapmıştık. Ama inan, bizden başka her solcu o işi yüzüne gözüne bulaştırır, kara bir leke bırakırdı arkalarında. Biz aşk insanıydık. Baksı, şaman, trubadur gibi soluk alıp veriyorduk.

Sevgili Yücel, bu dolulukta insana dağ mı dayanır? Şimdi anlıyorum. Biz Avşa'da solcuları bile adam ettik be yahu! Söyletme beni... Yaptığımız işe bir tanık gibi baktılar. Oysa bizim her günkü marifetimizdi o. Yemin et öyle olmadığına.

Yücelciğim... Senle Ayten sanırım bizden bir hafta önce gitmiştiniz Avşa'ya. Yanılmıyorsam Köksal Engür, Erkan Yücel, Deneme Sahnesi'nin ışıklarını yapan (Sonat) olabilir, vardı yanınızda. Sizinle ilk plajda karşılaştık. Bir gün batımıydı sanıyorum. Can Gürzap, Leyla Tokay, ben ve Aysel, İstanbul'dan birkaç saat önce inmiştik. Gece, bir kıyı lokantasında hep birlikte sardalye yedik, Avşa'nın açık şarabından da çokça içtik. Tiyatrodan Sema Aybars, Sevinç Aktansel, Tülay-Sunay Artuk, Aktan Günalp ve karısı, Baykal Saran, Umran Uzman; okuldan da Alpay, Zekai, İstemi, sonra Rüştü ve Atilla oradaydılar. Arsen de ikizlerle birlikte gelmişti Avşa'ya. O sardalyeyle şarap içtiğimiz ilk gece, Erkan Yücel ve arkadaşlarının yanlarında getirdikleri *İşçi-Köylü* gazetelerini, elektrikler kesildikten sonra, Leyla Tokay, Tülay, Sunay, Can Gürzap, Sema Aybars lokantalara, fırınlara ve iskeleye balıkçı kayıklarına dağıttık. Erkan'la arkadaşları (Hiç hatırlayamıyorum) cesaret edip dağıtamamışlar. Biz dağıttık ama gece rüzgâr çıkmış, hepsi denize uçmuş. Sabah da bizi iyi dağıtamadığımız için eleştirdiler.

Hep diyorum ya, biz o gece de oynuyorduk. Biraz doğaçlamayla *Ay Batarken*'i... Dün gibi aklımda Avşa'nın ay ışığındaki iskelesi. Sahi, biz okulda seninle dergicilik de oynamıştık. Onun için içimiz gibi aydınlıktır hep o derginin kapakları. (*Martı Durak*'ı hatırla.) Biz okulda öylesine candan bir solculuk yapmıştık ki, *İşçi-Köylü* solculuğu Avşa'da hiç sarmadı beni. Ve bil-

diğin gibi Amerikalılar o hafta aya indiler. Hemen hemen bütün gündemimizi, aya gidişin doğaçlamasıyla, Çingeneler'in hamam türküsü doldurdu.

Bir gün Can, Leyla, Aysel, Sema, Sevinç birlikte Araplar Köyü'ne gittik. Kızlar köyün önünden denize girerken, Can'la ben iskelemsi bir çardakta rakı içmeye başladık. Akşamüzeriydi sanıyorum. Can'la sosyalizmden, Çetin Altan'dan, *Ant* dergisinden söz ederken, köyün muhtarı Ahmet geldi yanımıza. Yakınlık gösterdi, kendini tanıttı ve İşçi Partili olduğunu söyledi. Biz büyük bir şaşkınlığa ve coşkuya kapıldık. Araplar Köyü'ne Çetin Altan'ın, Behice Boran'ın gelip gittiğini, Oya Sencer ile Abdülkadir Bey'in o an köyde olduğunu Muhtar Ahmet'ten öğrendik. Ben öteki adları bildiğim için Abdülkadir'in, A. Kadir mi olduğunu sordum. Anımsarsın A. Kadir'in *Harbiye Anıları* yeni basılmıştı. Muhtar "Evet" dedi. Biz Can'la iyice apıştık kaldık. Sonra Muhtar, iskeleye bağlı kayığını çözüp, motoru patırdattı. İşte o gece sanıyorum, tozlu bir asma çardağının altında şarap içerken bunu anlattım. Sonra Can, Sevinç, Alpay, Leyla bir araya gelip, sabah Araplar Köyü'ne gitmeye karar verdik. Yanlış anımsamıyorsam, bir gün önceki dönüşümüzde bir at arabasına rastlamıştık. Kızlar tepeyi dönünceye kadar arabaya binmişlerdi. Ama birlikte olduğumuz sabah, yol uzadıkça kızlar bize sert bakmaya başladılar. Nasıl bakmasınlar? Yücel Erten, Araplar Köyü'nde devrimciler karargâh kurmuşlar ya, hemen devrim şarkılarına başlamış. Sönmez'in kulağı onun kadar iyi olmadığı için, Yücel başlıyor, Sönmez kart sesiyle giriyor, Alpay arada bir caz ritmiyle tısdat tısdat yaparak üzüyor bizleri. Arsen dört kol çengi, ses güzel, kulak iyi, o da katılıyor bizlere. Benim karı hamileymiş, arkalarda kalıp öğürüyormuş. Sevinç ilgileniyor onlarla...

Sönmez'in el yazısı ile yazıp gönderdiği bu bölüm, burada birdenbire kesiliyor. Belki sıkılmıştı ya da işi vardı devam edemedi, bilmiyorum. Ben de o zaman ardına düşmemişim, kabahat bendedir.

Alpay İzbırak'ın gözünden

Sevgili Alpay da anlatmıştı o süreci. 1998 Temmuz'unda kitabı hazırlayacak olan Ahmet Mümtaz'a yazdığı mektup, her okuyuşumda gözlerimi yaşartır. Aradan 10 yıl geçip de bir kitabın oluşmayacağını anlayınca, 2007 Haziran'ında *kimlik* adlı blogunda paylaşmıştı. Çoğunu Alpay'ın çektiği o fotoğrafları, metnin içine onun öngördüğü biçimde yerleştiriyorum. Fotoğrafların altyazıları da Alpay'ımın kaleminden:

Araplar Köyü İlkokulu önü... 1969'un Temmuz güneşi... Oyun alanımız (sahnemiz) biraz sonra yapacağımız prova için sanki hazır halde...

Sevgili kardeşim Ahmet,

Benden, yıllar önce Avşa Adası, Araplar Köyü'nde, *Şaraplar Köyü* adını verdiğimiz şenlikli serüvenimiz üzerine yazı istemen büyük bir incelik. Bu, beni aklının aydınlığında ne denli güzel bir yere yerleştirdiğini gösteriyor. Sana bütün yüreciğimle

teşekkür ediyorum. Ancak, yazı yazmak cesaret isteyen, son derece önemli ve çetin bir iş. Bense, *Şaraplar Köyü*'nden bu yana hâlâ bir garip oyuncuyum. Hani çocuklar, değirmi yapıp birleştirdikleri başparmakları ile işaretparmaklarını sabunlu sulara daldırıp havaya balonlar üflerler ya... İşte öyle bir oyuncu. Belki de Araplar Köyü'nde, o kadife gibi ılık, şarap tadındaki yaz gecesinde, havaya üflediğim oyunculuğumu, yere düşüp patlamasın diye altından usul usul üfleyerek, biraz garip, ama hayli kahırlı bir oyunu sürdürüp duruyorum hâlâ...

Dostum,

Yazı yazmak benim ne haddime. Her garip oyuncu gibi boyumun ölçüsünü bildiğim ama ısrarlı istemini kırmaya da yüreğim elvermediği için sana bir mektup yazmaya karar verdim. Yazacaklarım, basılmasını düşündüğün kitaba uygun düşer, yer alır mı; artık ona sen karar vereceksin.

Birkaç dakika önce okuyup bitirdim *Şaraplar Köyü*'nün gözpınarlarımda yaşlar biriktiren buruk finalini. Anılarımın milat öncesinin (dile kolay, 30 yıl geçmiş aradan) puslarından sıyrılıveren görüntüler, sesler, kokular gelip kucağıma serpildiler. Öylesine heyecanlıydım ki, yerimde duramadım, davrandım, bu mektubu yazmaya koyuldum. Oyunun kötü kaderini "Çingene Kadın"ın falına gizlediğimiz sözlerle başlatmış, dramatik gelişimin sonucunda ulaşılan karanlık batağın ortasında, gene aynı "Falcı Kadın"ın, artık fal olmaktan çıkmış, insanları en has çözümlerin somut aydınlığına çağıran umut dolu çığlıkları ile bitirmişiz. Ne de güzel yapmışız...

İnsanın (o kişi hele bir oyuncu ise), yaptığı işler üzerine konuşması ne kadar güç (bir o kadar da nafile ve ayıp) bir iştir. Oyuncu ömrü boyunca yaptığı işlerden asla hoşnut olmamayı, bir ahlak değil ama bir yöntem hatta yordam bellemiş biri olarak, "Ne de güzel yapmışız" derken çok zorlanıyorum. Ne var ki, bugüne kadar yaptığı işlerin hangilerinin doğru, hangilerinin yanlış olduğunun ayırdına varabilecek kadar çok yaşadım o gü-

zelim sahnenin üstünde. *Şaraplar Köyü*, gerçekleştirdiğim işlerin atlasında, yalnızca en doğru olanı değil, belki de en güzel ve önemli olanı idi.

Son eklemelerden sonra (üzerinde *Şaraplar Köyü* yazan şarap fıçısı) dekor prova için hazır durumda. Taşçı Hüseyin de gelmişti provayı seyretmeye. Dekora, korka korka geçip oturdu ve bana ünledi: "Alpay şurada resmimi al, sana yadigâr kalsın"!... dedi.

Tiyatro sanatının dilimizdeki hoş ve çarpıcı tanımlarından biri "İki kalas, bir heves" değil midir? Beni ben eden mesleğimin, düşlerle örtülü naif, kırılgan ama umutlarla dopdolu, kahkahalı sapasağlam yapısı, bundan daha güzel dile getirilebilir mi? Hayatımda *Şaraplar Köyü*'nden başka, bu sözün özü ile birebir ölçekte örtüşebilen başka iş görmedim. "İki kalas"ımız, atlarından soyunmuş bir at arabasının kasası ve bir şarap fıçısı idi. Oyunumuzu aydınlatsın diye ağaçlara gazlı fenerler asmıştık. Oyun alanını, bir değirmiyi çizen aralıklarla yerleştirdiğimiz briketlerle ayırmıştık seyirciden. Seyircimiz durmadan kı-

pırdayan ve kıkırdayan çocuklar, onların gerisinde kasketler en geride ise dizim dizim beyaz başörtülerinden oluşuyordu. Arkamızı, gecenin karanlığında fenerlerin ışığında rengi atmış, hüzünlü bir okul önlüğü gibi yansıtan köy okuluna vermiştik. Üstümüzde ise, söylediğimiz türkülere yıldız tozları yağdıran enfes bir gece duruyordu. Evet, "bir" de "heves"imiz vardı; ama, nasıl "Yavuz" (bu sıfatı, oyunda sık sık tekrarlayan Yücel'den ödünç alıyorum) "Bir heves"... Kızlı erkekli, omuz temasında "Bir orman gibi kardeşcesine" buluşmuş, gencecik "bir" topak "heves"...

O günleri ve hâlâ özüm, gözüm gibi sevdiğim arkadaşlarımı hatırlıyorum. Sönmez, Can ve ben, bir yıl önce mezun olmuştuk Konservatuvar'dan. Ben ise ne okuldan ne de Yücel ile daha okula girmeden önce Halkevleri'nde başlayan kadim dostluğumuzdan kopamıyordum bir türlü. Yanlış hatırlamıyorsam, Yücel, Leyla ve Ayten, Avşa Adası'na gittiğimiz yılın baharında bitirmişlerdi okullarını. İşte o yıl Yücel, mezuniyet sınavında sahneye koyacağı oyunda yer almak isteyip istemediğimi sordu bana. Ben bir yıllık taze bir profesyoneldim ve benden istediği okulun tarihinde pek rastlanılır bir şey değildi. Hiç sakınmadan, çok sevinerek kabul ettim bu teklifi. Bir yandan Devlet Tiyatroları'ndaki görevi-

Yücel, ben ve Taşçı Hüseyin.

mi yerine getiriyor, bir yandan da okula, Yücel'in provalarına koşturuyordum. Hocalar sınavda beni karşılarında görünce pek şaşırmışlardı. Bir tek Salih Hoca (Canar), gözlerinin dibinde gülücüklerle "Okulu bu kadar çabuk mu özledin?" diye sormuştu.

Şimdi düşündüğümde "dostluk" kavramının Yücel ile aramdaki arkadaşlığı, kardeşliği tam anlamı ile tarif edemediğini görüyorum. Çünkü, günümüzde "dostluk", "aşk", "vefa", "sevgi" gibi kavramlar, asıl anlamlarından boşaltılarak o denli müsrifçe kullanılıyor ki... O yıllarda bizler için dostluk, aç kurtlar gibi okumak, hiçbir ayrıntıyı kaçırmadan öğrenmek demekti. Mesleğimizde en iyi olabilmek için gereken doğru kararları alıp yılmadan, arayı soğutmadan çalışmak, çalışmak demekti. Eğitimimiz süresince ne Yücel'in ne de benim dört başı mamur bir tatil yaptığımızı hatırlamıyorum. Kısa sürelerle bir su kenarına gider, tabiri caizse biraz çimip yılın yorgunluğunu üstümüzden atarak (ya da öyle olduğuna inanıp diyelim), yeni öğrenim yılına hazırlanabilmek için hemen okula dönerdik. Bu çalışmaları yaparken kendimizi bir an için olsun düşündüğümüzü (bu deli gayretli duyguyu hâlâ üzerimden atabilmiş değilim) hatırlamıyorum. Çünkü "Yurdumuzu, milletimizi özümüzden daha çok seviyorduk." Bu, inancımız ilkemiz, daha doğru bir deyişle ahde vefamız demekti. Devletin okuttuğu yatılı öğrenciler olarak borçlu idik insanlarımıza. Eğer bir halkımız varsa, biz vardık. Eyleyip işleyeceklerimiz, yurdumuzun güzel insanlarının, uygarlığın ışığını yakalaması doğrultusunda olacaktı. Bunun için yalnızca mesleğimizi yetkin bir biçimde icra etmek yetmezdi. Adı "uygarlık" olan ustanın bağrından doğurduğu en mükemmel yapıtlarından biri idi mesleğimiz. Tiyatro ise, insanımızı uygarlığın magmasına kadar götürebilecek olan bir araçtı yalnızca. İşte biz bunun için dosttuk. Birbirilerimizi ilkelerimizin aydınlığında hayata ayaklandırmak, ısındırmak, sevindirmek için dosttuk. Yalnız biz Şaraplar Köyü ekibi; Yücel, Arsen, Ayten, Can, Sönmez, Leyla mı böylesi dostlardık? Yokluklarını içime bir türlü sindiremediğim, Harun, Sinan,

Deniz, Yusuf, Hüseyin ve "orman"ın koparılmış daha nice gencecik filizleri de bunun için dostumuzdular. Onların alnımı aklayan aziz aydınlıklarını bir kere daha yüreğimin ucu sızlayarak anımsamaktan onur duyuyorum.

Şimdilerde "68 Kuşağı" diyerek adlandırılan bu dostları, onlardan inceden tedirgin olan öğretmenleri, "yaramaz çocuk"lar olarak ünlüyordu. Ama hiçbirimize "işe yaramaz" diyemiyorlardı. Tedirginliklerinin nedenini bu ekibin, okulu kötü yöneten idarecilere karşı başlattığı ve tüm öğrencilerin katıldığı yemek boykotundan sonra anladılar. Yıllardan 1968'di, Fransa'daki dostların çıtı bile çıkmamıştı daha. Yanlış bir şey söylemek istemem, sanırım bu boykot yurdumuzdaki ilklerden biridir.

Ortalık tozu dumanına karışmış bir harman yerine dönüvermişti: *Şaraplar Köyü*'nün o sıralar öğrenci olan boykotçu ekibi olarak (Ayten, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nde eğitim gördüğü için bize dışarıdan destek veriyordu), Öğrenci Derneğimizin kısıtlı parası ile bir haftaya yakın bir süre, okulun tüm öğrencilerini üç öğün beslemiştik. Sönmez ile birlikte, kilolarca kıymadan karıp kızarttığımız kuru köfteleri, bu ahir ömrümde çok eğlenerek anımsıyorum. Boykot, devrin bağlı olduğumuz Milli Eğitim Bakanlığı'nı dize getirerek bizim isteklerimiz doğrultusunda sonuçlandı.

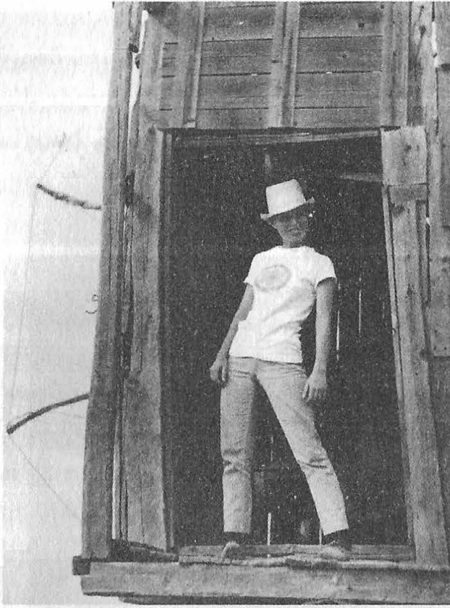
Ok yayından çıkmıştı bir kere, bizler artık mimlenmiş "persona"lardık. Doğrusunu söylemek gerekirse mimlenmeyi biz istemiştik. Yoksa o tarihteki birçok akranımızın yaptığı gibi "etliye, sütlüye karışmadan", sevimli gençler olarak Devlet Tiyatroları'nda bizleri bekleyen kadrolarımıza yerleşir ve hiç zaman kaybetmeden, önümüzde yükselen şöhret merdivenini tırmanmaya yönelebilirdik. Oysa, işin bu faslı hiç mi hiç çekmiyordu bizi. Önemli olan şekerin yaldızlı kâğıdı değil, ta kendisi idi. Bizim sorunlarımız yurdumuz tiyatrosunun üretimine değgindi. Az buz değil, tamı tamına beş yıl, öğrenim görmüştük. Geceler gündüzler boyu Türk Tiyatrosu'nun sorunları üzerine konuş-

muş, tartışmış, karnımızda mayalanmış sözler biriktirmiştik. Vakit erişmişti, bu sözler, zaman kaybetmeden, hayata kazandırılmalıydı. Yöneticilerimiz, önünde sonunda düşüncelerimizin genç ve diri aydınlığını benimseyeceklerdi, buna inanıyorduk.

Tatildeyiz... Metruk bir yel değirmeni bulmuştuk denize nazır... Şimdi yerinde bir tatil köyü vardır herhalde... Leyla Barutçu, Arsen (Göze) Gürzap, Tülay Artuk, Ayten Uncuoğlu.

Ekibin tamamlanması için Yücel, Leyla ve Ayten'in mezun olmalarını bekledik. İnsanoğlunun aya ayak bastığı yılın yazı idi, bütün ekip birleşip bir tatil yapmayı düşündük. Ancak, amacımız yalnızca tatil yapmak olmayacaktı. O yıllarda, Avşa Adası aranılan, beğenilen tatil beldelerinin başını çekiyordu. Devlet Tiyatrosu'ndaki abla ve ağabeylerimizin büyük bir çoğunluğu da yaz tatillerini Avşa Adası'nda geçiriyorlardı. Oturup düşündük, hep birlikte Avşa'ya gider, bir yandan tatil yapar, bir yandan da sanatçı ustalarımızla buluşup sohbeti koyulaştırırdık. Onlara, tiyatromuz üzerine ileriye dönük düşlerimizi, tasarımlarımızı aktararak kendimizi tanıtmak istiyorduk. Oysa hiç de düşündüğümüz gibi olmadı. Ustalar, daha okulda, hakkımızda var olan "yaramaz çocuk" tanımının etkisi altındaydılar. Dinlemediler bile ne yakınlaştılar ne de yanlarına yaklaştırdılar. Bir tek, bizden birkaç yıl önce mezun olan Sevinç (Aktansel), ekibin bir üyesi olarak yanımızda idi. Bir de sevgili ikizlerimiz Tülay-Sunay.

Ayten...

Avşa serüveninin bana meslek hayatımda döne döne kullandığım çok sağlam ilkeler edindirdiğini göğsümü gererek söyleyebilirim. Bunlardan birincisi, belki de en önemlisi nedir bilir misin? Ne zaman umutsuzluğa düşersen mesleğine sarıl! Sanırım bu yüzden düz ayak gerçek hayatımda söylemekte çok zorlandığım "Merhaba...", "Seni seviyorum", "Artık senin yüzünü bile görmek istemem!..", "Mutsuz musun?..", "Dönüp bir de bana baksana!.." gibi cümleleri sahnenin üzerinde, peynir ekmek yemenin kolaylığında ve tadında söyleyebiliyorum. Ben, kendimi bildim bileli, içine gömülmüş kırılgan biriyim. Bu nedenle, güler yüzlü umutlarla, yüreğim kıpır kıpır gittiğimiz Avşa tatilinde ustalarımız tarafından bir güzel püskürtüldükten sonra bir ilke daha edindim: Bir ağabey olmasını ben Avşa'da öğrendim. Sanırım bir Avşa öncesi ve sonrası var yaşamımda. Avşa'dan sonra hangi oyunda çalışırsam çalışayım, eğer kadronun en yaşlılarından biri ben isem, gençlerimi yüreğimin sıcağında sakladım,

onların her türlü sorunu ile ilgilenip, onlarla çalıştığımız oyuna hizmet eden bir ekip oluşturmaya çalıştım.

Arsen...

Evdeki pazarlığımızın çarşıya uymadığı Avşa tatilimizde, biraz afallamış, oyuncağını yitirmiş çocuklar gibi, sabahtan akşamlara dek deniz kenarında yatmaya başlamıştık. Teselliyi, Sönmezciğimin (Ben hayatımda ondan daha "yavuz" bir aşçıya rastlamadım) pişirip kotardığı yemeklerde ve şarapta buluyorduk. İmdadımıza gene tiyatro yetişti.

Avşa, geçirmekte olduğumuz bu yaz gibi çok sıcaktı ve vıcık vıcık insan kaynıyordu. Sıkılmaya başlamıştım, burada yapılacak bir şey yoktu artık. Bir an önce Ankara'ya, kitaplarımın başına dönmek istiyordum ama bu isteğimi ekibin birlikteliğini zedelemeden nasıl söyleyeceğimi bilemiyordum. Günlerden bir gün, adanın öte yakasında, adı Araplar Köyü olan bir başka yerleşim birimi daha olduğunu öğrendik. Yanlış hatırlamıyorsam Sönmez, "Kalkın ahali gidelim!" dedi. Kızlarımızı Avşa'da bırakıp yo-

la koyulduk. Türküler söyleyerek (o günlerde türkülerin eli tutulmadan yol yürünmezdi) ıssız bir keçi patikasını izleyip Araplar Köyü'ne ulaştık. Şu anda, Araplar'a dair anımsadığım ilk anı "sessizlik"... Köye girdiğimizde, yakıcı güneşin altında, cırcır böceklerinin ve denizin sesinden başka hiçbir şey duyulmuyordu. Büyülenmiş gibiydim. Sanki burada daha önceleri yaşamış gibi hissediyordum kendimi. Denizin kıyısındaki köy evleri, tepede depo gibi bir yapı (sonradan oranın bir şarap fabrikası olduğunu öğrendik), köyün bize aykırı bakan köpekleri, ağaçlar, ağaçlarda kuş sesleri... Hepi topu anımsayabildiklerim bunlar. Yürümekten yorulmuş, susamıştık. Mutlaka bir kahve vardır diyerek arandık, çardağına yaprakları kurumuş dallar atılmış kahveyi bulduk.

İşte, *Şaraplar Köyü* serüveni böyle başladı. Bana kitabın basımında kullanılmak üzere Yücel ile bir söyleşi yaptığını söylemiştin. Yücel'in hafızası benden keskindir, serüvenin tarihçesini daha doğru ve eksiksiz bir biçimde sıralamıştır. Bu nedenle yaşadığımız olayları bir kez daha anlatıp canını sıkmak istemiyorum. Ben, anılarımı eşeledikçe ortaya çıkıveren, belleğime kazınmış hiç unutamadığım anıları aktarmaya çalışacağım sana.

Güneşten kaçıp kahvenin gölgesine sığınmış olan köy ahalisinin, bizi görünce tedirgin olduğunu anımsıyorum. O tarihin çok yoğun yaşanan toplumsal olayları, insanlarda (özellikle yabancılara karşı) paranoid tepkiler geliştiriyordu. Biz kimdik? Neyin nesiydik? Terörist olabilir miydik? Ortalığa çekingen bir "Merhaba" sarkıtıp, bir süre çıt çıkarmadan, uslu uslu oturup yudumladık çaylarımızı. Sessizliği, çakır gözlü babayiğit bir genç adam bozdu. Davranıp yanımıza geldi, "Hoş gelmişsiniz!" diyerek masamıza oturdu. Sıcakkanlı, sözünün eri birine benziyordu. Hiç yabancılamadık, sanki onu tanıyor gibiydik. Kimsiniz, kimlerdensiniz faslı tamamlandıktan sonra, bu genç adam, Araplar Köyü'nün Türkiye İşçi Partili muhtarı olduğunu bildirdi. Yüreklerimizin ışığını yakan bu bilgiden sonra, sohbet daha bir koyulaşmaya başladı. Muhtar, Adalet Partisi'ni tutan babasından, köylüsünden, kö-

yünün zorlu sorunlarından söz ediyordu yorulmadan. Kendimizi kaptırmış dikkatle dinliyorduk. Bir ara masamıza biraz aykırı, uzak oturan köylünün, sandalyeleri ile birlikte bize usul usul yaklaştıklarını, hatta minik uyarılarla muhtarın sözüne girerek sohbete katıldıklarını fark ettim. Örneğin "Taşı Toprağı Altın İstanbul"un parke taşlarının, Araplar Köyü'nden sökülüp götürüldüğünü orada öğrendim. Garip değil mi, İstanbul'un sarayları da, Avşa'nın kardeş adası Marmara Adası'ndan koparılan mermerlerle inşa edilmişti. Muhtar devam ediyordu anlatmaya... Köy bir cennetti, balıkçılık, üzümcülük, taşçılık yapılıyordu; ancak bu işlerden elde edilen gelir, aracı tüccarın elinde ucuza hiç ediliyor; emeğin gerçek sahibi köylü boğaz tokluğuna, parmağını bile oynatmadan bolca para kazanan tüccara çalışıyordu. Köyü bekleyen bir başka tehlike ise, kazancı turizmde arayan umutların yol açtığı arsa yağması idi. Deniz kenarındaki birbirinden değerli üzüm bağları, üzerlerinde yükselecek "tesis"lerin düşleri ile yok pahasına elden çıkarılıyordu.

Araplar Köyü kahvesi: Yüzü dönük olanlar (soldan sağa) Yücel, Ayten, Sönmez, Sevinç... Sırtı dönük olanlar Arsen, Leyla. (Yücel Erten'in notu: Önder Somer taklidi yapardım, arkadaşlar çok hoşlanırdı. Kameraya Önder Somer olarak bakmaktayım.)

Dinlediğimiz gerçekler burkmuştu yüreklerimizi, ama ne gelirdi ki elimizden. Üstelik vakit bir hayli ilerlemişti, yolumuz uzundu, geri dönmek zorunda idik... "Hoşça kalın" demek için sohbetin bağlanmasını saygı ile bekliyorduk. Muhtar birden, bizi damdan düşürürcesine ayaklarımızı yere değdirdi: "Siz madem tiyatrocusunuz, burada bize bir oyun oynamalısınız..." deyiverdi.

Yücel ile tanıştığımızdan bu yana, aramızda sesleri duyulmayan bir ortak dil vardır. Durduk yerde göz göze geliriz. Muhtarın usuldan emir kokan bu son cümlesinden sonra gene göz göze geldik. Benim gözlerimde "Ne yapacağız şimdi?" yazılı idi. Yücel'in gözleri ise, "Ben mi konuşayım, yoksa sen mi?" diye soruyordu bana. Birden saygı dolu bir sessizlik kapladı ortalığı... Sanırım Sönmez ve Can girdiler lafa, bu işin o kadar kolay olmadığı üzerine evelemeli gevelemeli bir şeyler söylediler. Ne var ki, Muhtar yılmıyordu "Siz gene bir düşünün..." diyerek lafı, ucunu bağlamadan avuçlarımıza bıraktı.

Vedalaşıp ayrıldık. Güneş batmak üzere idi, dönerken türkü söylemeyi bile unutmuştuk. Hepimiz kendi içimize dönmüş, sus pus, bu işin içinden nasıl çıkacağımızı düşünüyorduk. Avşa'ya döner dönmez Sönmez ile binliklerimizi (o sıralar iki litrelik şarap şişelerine böyle diyorlardı) yanımıza alıp, keşfettiğimiz bir şarap deposundan ağzına kadar doldurduk. Besbelli gece çok çetin geçecekti.

Gece boyunca konuşup tartıştık. Nasıl bir iş yapabilirdik Araplar Köyü'nde? Elimizde hazır bir iş yoktu, olsa bile köyün neresinde nasıl oynayacaktık. Tartışmalarımız uzadıkça çaresizliğimiz büyüyordu. Yorgunduk, sarhoşlamıştık, "Sabah ola, hayır ola" diyerek, kendimizi kan ılıklığındaki geceye bırakarak uyuduk.

Ertesi gün, bir çözüm bulamamış, kafalarımız soru işaretleri ile tıka basa dolu, kız arkadaşlarımızı da yanımıza katarak tekrar Araplar Köyü'nün yolunu tuttuk. Bizi çeken bir şey vardı galiba. Bir de kendimizi nedensizce (bunca yaşanmışlıktan son-

ra artık nedenini çok iyi biliyorum), Muhtar'a borçlu hissediyorduk. Bu defa Muhtar önümüze, bizi çözüme yaklaştıracak yeni bir öneri sürdü. Yaz tatillerini köyde geçiren ünlü bir yazardan söz açtı. Yazarın adının Abdülkadir Pirhasan (Vedat Türkali) olduğunu, bizi ona götürebileceğini, onunla konuşarak bir çözüm yolu bulabileceğimizi söyledi.

Araplar Köyü kahvesinde Abdülkadir Pirhasan (Vedat Türkali) ve ailesi ile birlikte...

Muhtar'ın söylediklerini duyar duymaz içimin ürperdiğini dün gibi hatırlıyorum. Abdülkadir Amca'yı (bu yüce çınarı tanıdıktan sonra, onu başka türlü ünleyemedim), şiirlerinden ve kahırlarla nakışlanmış yurtsever kavgacı kimliğinden biliyordum. Ayaklarım birbirine dolanarak Abdülkadir Amca'nın kaldığı eve yollandık. Bizleri "zahmetsiz evlatları" gibi kabul etti Koca Yazar. Kaldığı ev gözlerimin önünden hiç gitmez. Pencereleri denize bakan loş, sabun ve iyot kokan serin bir oda. Bir yanda halılar örtülü koca bir sedir. Bir yanda üzerinde okuduğu kitapları

ve yazıları dizili duran masası. Eşi, çok az konuşan ama maviş gözleri hep gülümseyen... Oğlu Barış, mavi rengin her türlü cinliği ile bakıp duran...

Abdülkadir Amca (sanki hâlâ damda imiş gibi) sedirin üzerine bağdaş kurup oturdu ve bizi dinlemeye başladı. Önce kendimizi tanıttık, ama o (muhtarla konuşmuş muydu acaba), bizi tanıyor gibi idi. Uzun bir süre muhtarın isteğine birlikte bir çare bulmaya çalıştık. Görmüş geçirmiş koca yazar birden "Neden kendiniz bir oyun yazıp oynamayasınız?" deyiverdi.

İşte bu öneriden sonra olaylar, makarasından boşalan ip, yayından fırlamış ok gibi gelişti. Araplar Köyü sakinlerine yaşadıkları günlerin sorunlarını ve bu sorunların gebe olduğu geleceği anlatacaktık. Deli kanlarımız kıpır kıpır, aşkın bir heyecanla, kolları sıvayıp işimize saldırdık. Köyün sorunlarını muhtarın ağzından üstün körü dinlemiştik. Ancak, edindiğimiz bilgiler yeterli değildi. Bu sorunları en az köylü kadar yaşamalı ve öğrenmeli idik. Derhal ekibi "Taş", "Üzüm" ve "Arsa" başlıkları altında üçe böldük ve muhtardan yardım istedik. Yücel, Sönmez ve ben "Taş Mangası"nı oluşturuyorduk.

Sevgili dost Taşçı Hüseyin.

Benim değerli kardeşim Ahmet,

Bir mucizenin çarpıcı güzelliğini taşır yurdumuzun insanları. Bu noktada, bizi evinde bir gece misafir edip (çünkü taşa gün doğarken gidiliyordu), iki lokmasını (üç değil gerçekten) bizimle paylaşan Taşçı Hüseyin'i anmadan geçersem iki cihanın da bana haram olacağını biliyorum. Bu mangal yürekli, güzel adam yapacağımız işin sonunda hayır çıkacağını herkesten önce (bizlerden bile) sezmişti sanki. Sakız gibi çarşaflar serili döşeklerimize uzanmadan önce, sorduğumuz soruları, bir bilgenin suskunluğunda "Hele sabah olsun, taşa gidelim görürsünüz..." diyerek kestirmeden yanıtlıyordu. Dediği gibi, sabah oldu ve Taşçı Hüseyin'in ne demek istediğini çok ama çok iyi kavradık.

Hüseyin, sabahın ilk ışıkları ile uyandırdı bizi. "Nohut oda, bakla sofa" evinin her yanını nefis bir koku kaplamıştı. Bize, "Çökün çorbamızı içelim, yoksa güne dayanamazsınız..." dedi. Üzerleri dumanlı çorba kaseleri ve kafamdan daha büyük bir somun köy ekmeği duruyordu önümüzde. "Ne çorbası bu?" diye sorduğumda inceden övünerek "Tarhana" diye yanıtladığını hatırlıyorum. Biz çalakaşık çorbaya saldırmışken, tarhananın nasıl yapıldığını uzun uzun anlattı. Bunu ilk kez sana söylüyorum, o çorbayı içtiğim günden bu yana, birçok sonbaharda tarhana kardım ama (neyin tadı eksik bulamadım), Taşçı Hüseyin'in çorbasının tadını bir türlü tutturamıyorum.

Karnımızı doyurduktan sonra, Hüseyin'in güzel gözlü karakaçanını da yanımıza alarak taş ocağının yolunu tuttuk. Ne kadar tırmandık bilemiyorum, ocağa vardığımızda içimden "Oğlum Alpay, bugün çok uzun sürecek..." dediğimi hatırlıyorum. Tepemizdeki kızgın güneş, usuldan yükselip bıngıldağımızı yumuşatmaya başlarken, Taşçı Hüseyin adı granit olan bu taşın nasıl "yavuz" bir taş olduğunu anlatmaya başladı. Taşı kırmak için önce damarını bulacaktın. Damarın gözüne vurdun mu, taş peynir gibi yarılıveriyordu.

İnanır mısın bu bilgi, sonraları mesleğimde çok işe yaradı.

Granitlere emsal en çetin oyunların bile damarları olduğunu gördüm. Aklını ya da yüreğini metnin damarına vur, bak göreceksin replikler içlerini nasıl açıverecekler sana.

Bir yandan taş kırıyor, bir yandan da Hüseyin'i dinliyorduk. Bu defa İstanbul'un yollarına döşenecek bu taşın üzerinde aracı tüccarlar tarafından döndürülen akçeli dümenleri anlatıyordu. Aktardığı bilgilerin o taşı kırmakta olduğum anda bana nasıl "yavuz" öfkeler salgıladığını içim burkularak anımsıyorum.

Güneş tepemize çıkmış, öğle vakti erişmişti. Yorgunluktan ve sıcaktan bitap düşmüştüm. Taşçı Hüseyin karakaçanın terkisinden üzüm ekmek çıkardı. Önümüzde uzanan görkemli lebideryaya tepeden bakarak, iştahla yedik azığımızı. Yemeğimi yerken, canıma çok acı veren balyoz sallamaktan yarılmış avuçlarımı Hüseyin'den saklamaya çok özen göstermiştim. Karnımızı doyurup, tellendirdiğimiz sigaraların keyfinden sonra sıra yeni bir fasıla gelmişti. Kırılan taşlar karakaçanın sırtına yüklenecek, tüccar yanaşıp alsın diye kıyıya indirilecekti. Taşlar hayvanın iki yanında duran sepetlere eşit ağırlıklar elde edilerek (bu iş çok önemli idi) özenle yerleştirildi ve çok kahırlı bir yolculuk başladı. O zavallı vefakâr hayvan ve sahibi arasındaki tek nabız atan dayanışmayı ömrüm boyunca unutmayacağım. Hani biz tiyatrocular, özene imrene "Takım Oyunculuğu"nun peşinde seğirtip duruyoruz ya, bunun en has örneğini işte o gün izledim. Hayvan neredeyse doksan derecelik bir sarptan kayıp yuvarlanmamak için tüm bedeni ile direniyor, kan tere batmış sahibi Taşçı Hüseyin ise, saniyelere ilmeklenmiş ritmik hareketlerle kâh hayvancığına sarılıp kaymaması için geri çekiyor, kâh hayvanın göğsüne dayanıp omuz veriyordu. İndiğimiz sırtın ortalarında bir yerde ise akıl almaz bir başka güçlükle karşılaşıldı. İzlediğimiz patikayı, insan adımı ile üzerinden bir adımla atlanabilecek yan yana duran iki kaya kesiyordu. Hayvan yükü ile bu kayalardan atlarken düşerse parçalanır ölürdü. Bu nedenle kırılan taş tümü ile yere indirildi, hayvan atlatılıp karşı kıyıya geçirildi ve taş yeniden yüklendi.

Sanırım Gorki'nin *Küçük Burjuvalar* oyununda, karakterlerden biri, "Hayat asla kitaplarda okuduklarımıza benzemez..." gibilerden bir söz söyler. O güne kadar, kitaplarda okuyup "En yüce değer" olduğunu öğrendiğim "Emek"in ne menem bir şey olduğunu asıl o taş ocağında öğrenmiştim.

Akşamüzeri, bütün gün köyü gözlemleyen ekibimiz toplandı. Kahvede bir yorgunluk çayı içtikten sonra, batan güneşi önümüze alıp Avşa'ya yürüdük. Herkes gördüklerini hararetle birbirine aktarıyordu. Ben, yaşadıklarımdan çok etkilenmiştim, yorgunluktan ziyade, üzerimde ağır bir gerginlik hissediyordum. Biraz daha büyümüştüm sanki. Şu anda ise, tozlarını aldığım bu anıları yazarken biraz daha ihtiyarladığımı fark ediyorum. Avşa'ya varır varmaz, her zaman yanımda taşıdığım not defterine (Ben onlara "Gözlem Defterlerim" diyor ve hâlâ tutmaya devam ediyorum) gün boyunca gördüğüm, duyduğum ne varsa yazdım. Binliğime şarap doldurttum, arkadaşlardan ayrılıp de-

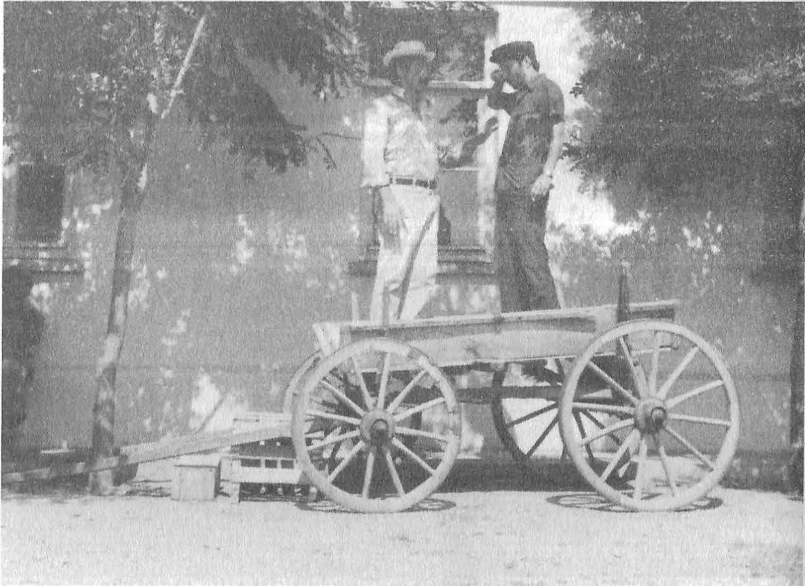

Oyunun provasında, Ayten, Arsen, Leyla.

niz kenarında ıssız bir yer buldum kendime, içtim ve için için ağladım. Gerilmiş sinirlerim boşalıyordu. Şu gençlik ne kadar güzel bir işçilikmiş...

Ertesi gün her zaman olduğumdan erken uyanıp, Araplar'a koşturduk. Bir gün önceki gözlemlerimizden süzdüğümüz bilgileri birleştirdik ve ayaklanıp yaşadıklarımızı arası soğumadan doğaçlamaya başladık. Öylesine kaptırmışız ki, aziz arkadaşım Sevinç, kafasına güneş geçtiği için hastalanıp yataklara düştü. Yaptığımız bu çalışmalardan sonra yazacağımız oyunun iskeleti belirginleşmişti. Hatta figürler saptanmış, onları kimlerin oynayacağına bile karar verilmişti. Sönmez'in koca sesi ile "Arkadaşlar oyunu yazmanın zamanı geldi!" dediğini hatırlıyorum.

Muhtar, bu iş için bize köyün okulunu açtı ve antika bir daktilo makinası ile kâğıt verdi. Bolca sigara tedarik edip okula kapandık. Muhtar da kahveden çayımızı hiç eksik etmiyordu. Bir kısmımız oyunu yazıyor, bir kısmımız ise daktilonun başına geçip yazılanları temize çekiyordu. Oyunun yazım evresi üzerine

Provada Sönmez, Yücel.

çok ilginç şeyler anımsıyorum. Örneğin Yücel ile karşılıklı oynayacağımız epizodu, sınıflardan birine çekilerek (okulun yalnızca iki sınıfı vardı galiba), önümüzde kâğıt kalem, bir yandan yüksek sesle oynayıp, bir yandan da yazdığımızı hatırlıyorum. Ekip oyunu o denli sahiplenmişti ki daktilo makinasının başında, temize çekme işini kim yürütüyorsa, önündeki metne, aklına gelen yeni replikleri "buraya ne güzel yakışır" diyerek ekleyebiliyordu. Oyunun yazımı bitince elimizde, sözcükleri güneş emmiş, taş kırmış, fal açan, üzüm kokulu bir metin duruyordu.

Provada Can ve Arsen.

İşimizin sonuna yaklaşmıştık, oyunu ezberlememiz ve sahneye koymamız kalmıştı geriye. Günlerimiz sayılıydı, çünkü tatil için ayırdığımız para bitti bitecek bir kerteye gelmişti. Daktilo sayfalarını aramızda paylaşarak yaptığımız provalar süresinde, sahnede işimiz olmadığı zamanlardan yararlanıp, bir kenara çekilerek rollerimizi başarabildiğimizce ezberlemeye çalıştık.

Oyun gecesi gelip çattığında, ezberlerimiz yeterince oturmamıştı. Oysa biz oyuna o denli hâkimdik ki, oyun sırasında durmadan ayaklarımıza dolanan çocuklara rağmen, yazdığımız metni bir kez daha doğaçlayarak oynadık.

Oyun bitip de selama durduğumuzda, köy ahalisinin çılgınlar gibi alkışlayarak üzerimize geldiğini anımsıyorum. Kadınlar kızlarımızı kucaklıyor, erkekler elimizi sıkıyor, yanaklarımızdan öpüyorlardı. Bir "yavuz" şenlik ki, sorma gitsin. O andan iki anı kalmış belleğimde. Ben deliler gibi gözlerimle Taşçı Hüseyin'i arıyordum. Onu gecenin bir kenarında, gözleri dolu dolu, gene sessiz ve biraz mahzun buldum. Seğirttim yanına, birbirimize sıkı sıkı sarıldık, usulca, "İyi yaptınız be!" dedi bana. Sonra Abdülkadir Amca çıktı karşıma. O'nun da, yanaklarımdan öperken "Aşkolsun, aferin size" dediğini hatırlıyorum.

Sevgili kardeşim Ahmet,

Öncelikle sana, neredeyse arkeolojik bir çalışma yaparak, *Şaraplar Köyü*'nü, iğne ile kazdığın otuz yılın isinden, pasından arıtıp gün yüzüne çıkarttığın için bütün varlığımla teşekkür etmek isterim. Bu arada, oyunu bizden habersiz banda çeken Barış Pirhasan'ı da katkısından dolayı, sevgi ve şükran taşan yüreğimle anıyorum. O tarihte çektiğim fotoğrafların, yıllardır, belgeliğimi handiyse kalbura çevirerek aradığım ve kaybolduğuna hükmettiğim negatiflerini bulmuş olmaktan çocuklar gibi sevinç duymaktayım. Sanırım basılacak kitabı bir demetçik olsun aydınlatacaktır.

Ne garip rastlantıdır, *Şaraplar Köyü*, otuz yıl önce, meslektaşlarımdan incindiğim, düşlerimin epridiği, umutlarımın kırıldığı bir dönemde çıkmıştı önüme. O günlerden bu yana, "aynı tas"larla, "aynı hamam"da yıkanılan otuz yıl sonunda, artık umudumu tümüyle yitirdiğim ve küstüğüm bir dönemde *Şaraplar Köyü*, gene çıkıverdi karşıma. Sana bu mektubu yazarken coşkular köpürterek nasıl yeniden dirildiğimi, serpildiğimi anlatamam. Beni gençliğimle yüzleştirdiğin için sana bir kez da-

ha teşekkür ederim. Öte yandan, çok acı ama umudumu yitirmekte ne kadar haklı olduğumu bir kez daha anladım. İnsan ister istemez kıyaslama yapıyor. Bir kendi gençliğime baktım, bir de bana verilmiş olan bayrağı teslim edeceğim günümün gençlerine. İşte o gençler, bencileyin, tedavülden kalkmak üzere olduğunu düşündükleri yaşlı bunakları "dinozor" diye çağırıyorlar artık. Bir genç adam olarak benim gibi bir "fosil" ile ne işin olduğunu hâlâ anlayabilmiş değilim. Ancak, bayrak teslim edilmeli. Genç adam, sencileyin gençlerin varlığı büyük bir onur veriyor insana.

Provadan sonra, Taşçı Hüseyin'in yanında Barış Pirhasan. Barış'a çok şey borçluyuz. Biz oynarken habersizce oyunun sesini kaydetmişti. Sonradan bu bantları deşifre ederek oyun metnini kaybetmedik.

O bol şaraplı, bol türkülü günlerde, inançlarımızı bilemek, ilkelerimizi kanatlandırmak için birlikte yüksek sesle söylemekten çok haz duyduğumuz bir türkünün dizeleri geliyor aklıma:

"Ah senin o tekdirin bize abestir
Bu yiğitlik sana kimden mirastır
Eğer ki kulluğa verirsen destur
İnan üçten beşten senden geride kalan değilem."

Bu güzel türkü, günümün gençlerine o günlerden bir armağan olsun...

Dönüş, Abdülkadir Amca limanda bizim ekibi yolcu ediyor...

Her ne ise şaka bir yana, biz *Şaraplar Köyü*'ne dönelim. İnan bana kurtuluş o köyde. Hani uzayda, kendi yörüngelerinden dönüp duran gezegenler, an eriştiğinde bir hizaya geliveriyorlar ya... Bunun adına da "ekinoks noktası" diyorlar sanırım. Bana göre *Şaraplar Köyü* böylesi bir noktada oluşuvermiş bir işti. Ne var ki parladı ve söndü. Hayat mı dağıttı bizleri, biz mi savurduk yörüngelerimizden kendimizi, o güzelim ekibi bir daha yan

yana getiremedik. Bu gerçeğin canımı çok yaktığını söylemeliyim. Bana hep hem kendimiz hem de yurdumuz adına, avuçlarımızdan kayıp gitmiş bir fırsat gibi gelmiştir bu durum.

Keşke tekrar yan yana gelebilsek, aradan geçen bunca zamandan sonra Araplar Köyü'ne gidip oyunumuzu (eğer yerinde duruyorsa gene okulun önünde) bir kez daha oynayabilsek. Oysa bunun, gerçekleşmesi olanaksız, kupkuru bir hayal olduğunu çok iyi biliyorum.

Son olarak 1992 yılında Sönmez, Yücel ve ben, *Bahar Noktası*'nda yan yana geldik ve çok eğlendik. Neden mi? Yalnızca bu üçlünün ayırdında olduğu, seslere, sözlere dökülmeyen, ama "leb demeden leblebinin" anlaşıldığı bir tanı yayılıverdi çalıştığımız oyunun kılcallarına. Çünkü bu armoninin kökleri *Şaraplar Köyü*'nden besleniyordu. *Şaraplar Köyü*'nün deşifre ettiğin metnine dikkatle eğilirsen, ekibin üyeleri arasında, bir jonglör maharetinde durmadan el değiştiren "Kavuklu-Pişekar" geometrisini lezzetle ayrımsayacaksın.

Dönüş, gemiye binmeden son anlar. Abdülkadir Amca'nın kafamı okşayan elini hiç unutmadım...

Şaraplar Köyü'nün bir başka çarpıcı güzelliği, oyunun özü ve sözü ile hâlâ çok taze kalmış olması. Metnin uyarı ve önerileri yazıldığı günden bu yana, yurdumuzun özellikle kıyı şeridinde, gündemin hep birinci maddesi olarak yaşandı, yaşanmaya da devam ediyor. Bu nedenle oyunu, herhangi bir kıyı köyümüzde yarın oynasak, bir tek sözcüğün bile yadırganacağını sanmıyorum.

Saygıdeğer hocamız Sevda Şener'in yazdığı son kitap olan *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*'ndan beni çok etkileyen bir tanımını olduğu gibi aktaracağım sana. Sayın Şener, "(...) ben tiyatro sanatı deyince insana özgü olanla insana layık olanı birlikte düşündüren, bunu da insanı eylemi ile sınayarak yapan bir sanatı anlıyorum" diyor. Sanırım *Şaraplar Köyü*'nün hâlâ bu denli taze kalmasının nedeni, oyunumuzu her hecesi ile taşıyan bu güzel tanımın anlamında saklı.

Sevgili genç dostum;

İhtiyarlamanın en belirgin göstergelerinden birinin lafı uzatmak olduğunu söylerlerdi de inanmazdım. Oysa, bir oyuncu tarif etmez, gösterir yalnızca. Başını ağrıttım galiba beni bağışla. Ama, gel iki cümlecik daha katlan bana. Kitap basıldıktan sonra, akranlarından bir ekip oluşturup, Araplar Köyü'nde, yeni bir *Şaraplar Köyü* oynamayı düşünmez misin? Biz de gelir seyrederdik... Sana, önünde uzayıp giden çetin koşuda sağlık ve başarılar diliyorum.

Alpay İzbırak / Temmuz 1998

P.S.: İlle de Araplar Köyü olsun demiyorum. Başka bir köy de olabilir. Nasıl olsa "O köy bizim köyümüzdür..."

Ve tam 38 yıl sonra Korhan Uygut adında, tanımadığı birinden bir mesaj alır Alpay:

- Efendim saygılar. Siz bizim bildiğimiz tiyatro sanatçısı Alpay bey misiniz..?

- Evet...

- Alpay Abi, merhaba. Geçen gün sizin hakkınızda araştırma yaparken internette bir sayfaya rastladım. Ve Araplar Köyü'nde bir tiyatro çektiğinizi öğrendim. Ben Araplar Köyü'ndenim. Annemler hep anlatırdı, bir zamanlar köyde tiyatro oynandığını ve o oyunun ne denli gerçekleri yansıttığını. O anlattığınız muhtar Ahmet Bey, eniştem. Oğlu Gürcan da yanımda şu an. O sayfadaki resimlere bakınca o kadar çok gururlandık ki. Taşçı Hüseyin dediğiniz resimlerdeki aslında ismi Mehmet (Yağcı Mehmet derler) ona da gösterdim. Biz köyde birkaç kişi köyün eski fotoğraflarından oluşan bir arşiv hazırlıyoruz. Köylünün elindeki fotoğrafları buluyoruz. Ve bu konuda sizin de bize yardımcı olabileceğinizi düşündük. Cevabınızı bekliyorum.

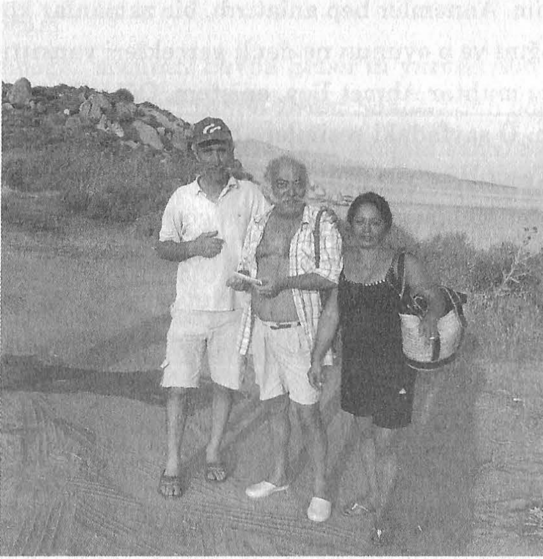
Saygılar.

Ardından bir mesaj daha:

- Alpay abi, saygılar. Geçmiş olsun. Üzüldüm ciddi bir şey değildir umarım. Esasen sizi bulmamız bir mucize bizim için. Biz buradaki o tiyatrolarınızı duyarak büyüdük diyebilirim. Ben de size koyun şimdiki halini gönderebilirim ama emin olun çok üzüleceksiniz. Çünkü sizin oynadığınız tiyatro gerçek oldu ve her yer yabancıların oldu. Biz adada kışın kalmamızdan dolayı yerliyiz sadece. Köy halkı olarak fotoğrafları görünce çok mutlu olduk. Buraya gelirseniz bizi çok mutlu edersiniz. Bize o günleri anlatırsınız. Ve sizden geleceklerle bunu iyice anlatmak istiyorum.

Saygılar...

O tiyatro olayından 42 yıl sonra Avşa Adası'na bir gidişimde Muhtar Ahmet'in oğlu Gürcan geldi beni buldu. Tanışmak istemiş. Bahçeciklerinde organik meyve yetiştirmek için çırpınan, keçisi ve tavuklarıyla dünya şekeri bir insan. "Burada hep sizin tiyatroyu anlatırlar" dedi bana.

Avşalı Gürcan, Salima ve ben.

Tiyatrodan korkanlar, çekinenler, düşmanlık edenler, bunları neden yaparlar sanıyorsunuz? Kıymık gibidir tiyatro. Beyne ve yüreğe saplanır kalır...

Şaraplar Köyü olayı, ortama ve koşullara, yaşanan çelişkilere yaslanarak yazılmış ve oynanmış bir oyun olması açısından, önemlidir.

Uzattım galiba? Kitabın basılamayışının hıncını siz okurlardan çıkardım sanırım? Ne yapalım, anılar kâh anekdottur, kâh magazin, kâh belge, kâh tarih... Sevgili dostlarım, meslektaşlarım Sönmez, Alpay ve Sevinç bu satırların yazıldığı tarihte, artık ışıklar içindeler...

DT çıkmazında bir stajyer sanatçı

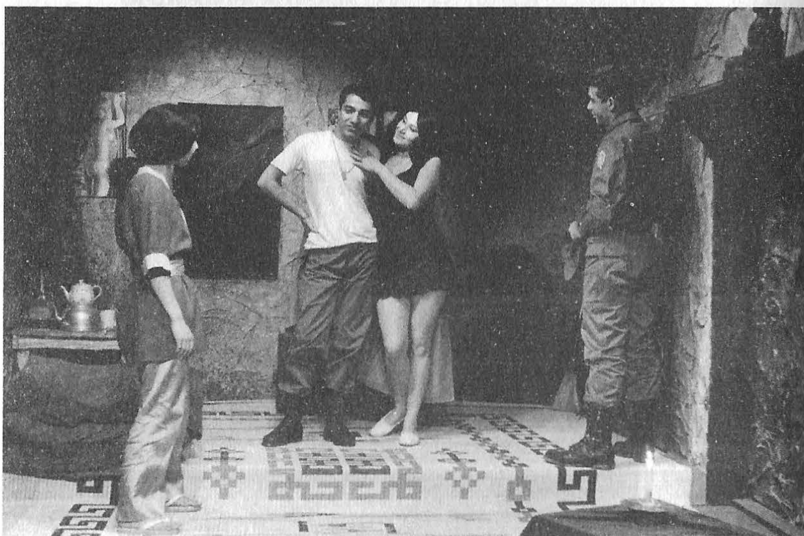
Henüz okuldayken Devlet Tiyatrosu'nda Raik Alnıaçık'ın sahnelediği Tarık Buğra'nın *Ayakta Durmak İstiyorum* oyununda figüranlık yapmış, Saim Alpago'nun sahnelediği Somerset Maugham'ın *Ekmek Elden* oyununda da bir rol oynamıştım. Ama stajyer sanatçı olarak Devlet Tiyatroları'ndaki ilk görevim, Nihat Aybars'ın sahnelediği Güngör Dilmen'in *Midas'ın Altınlari*" oyunundaki İkinci Çığırtkan rolüydü. Aynı zamanda reji asistanıydım.

Bir hafta sonra bir görev daha çıktı: Haldun Marlalı'nın sahnelediği Sedat Veyis Örnek'in *Pirinçler Yeşerecek* oyununda Asker rolü.

Devlet Tiyatroları'ndaki ilk oyunum Güngör Dilmen'in 1969'da sahnelenen *Midas'ın Altınları*'ydı. Soldaki benim, sırtı dönük olan Ali Algın, sağdaki Yıldıral Akıncı.

Midas'ın Kulakları, Küçük Tiyatro'da, *Pirinçler Yeşerecek*, Oda Tiyatrosu'nda çalışılıyor. Yani aynı binada. Sorun yok, seve seve bir oraya bir buraya koşturuyorum. Cumartesi günleri 15.00'te bir oyun, 18.00'de öteki oyun, 20.30'da yeniden beriki oyun. Sorun yok, seve seve oynuyordum. Geçim biraz zor ya, cebime bir file koyup iki oyun arası yakındaki toptancı haline gidip mutfak ihtiyaçlarını alıyorum. Belki parkalı bir gencin elinde fileyle zeytin, peynir vesaire taşıması biraz garip duruyordu, o kadar.

Sedat Veyis Örnek'in *Pirinçler Yeşerecek* adlı oyunundan. 1969 Ankara Devlet Tiyatrosu. Rümeysa Bozdağ, ben, Mürüvvet Seyfioğlu ve Ejder Akışık.

Ama sorun tiyatroda

Bir gün Oda Tiyatrosu'nda provadaydım. Küçük Tiyatroda da *Midas'ın Altınları* provası sürüyor. Birden Vakıflar binası bir sesle çınladı: "Defol burdaaan! Defoool! Bir daha da buraya gelme!" Sesi tanıdım. Yönetmen Nihat Aybars'ın sesi. Ben de reji asistanıyım ya, bir heyecan Küçük Tiyatro'nun

salonuna seğirttim; Güngör Dilmen'in alı al moru mor bir şekilde çantası elinde sahneden çıkışını gördüm. Nihat Bey'in bağırmaları devam ediyordu. Oysa anlaşmışlardı, Keçiler Korosu'nu Güngör Bey çalıştırıyordu. Üç beş prova da yapmış, ben de asistan olarak notlar almıştım. Keçilere ellerinde teflerle dinamik, ritmik hareketler veriyordu.

Evet, yazar Güngör Dilmen, rejisör Nihat Aybars tarafından tiyatrodan kovulmuştu. Ben doğrusu, rejisör istemedikçe yazarın sahneleme sürecine müdahil olmasından yana değilimdir. İyi ama önceden anlaşmış, kabul etmişsen?

Aşağı yukarı aynı günlerde, rejisör Nihat Aybars, başroldeki Bozkurt Kuruç ve galiba ışık tasarımcısı İhsan Narmanlı birlikte fuayede dekor eskizlerini inceliyorlardı. Büyük sanatçı Turgut Zaim çizip göndermiş diye hatırlıyorum. Asistanım ya, hemen yaklaştım. Nihat Aybars bana dönüp ters bir şekilde "Niye geliyorsun?" anlamında "Ne var?" dedi. Devlet sırrı sanki! Kim bilir, belki de Midas'ın definesinin planlarıydı onlar? "Hayır belki bir şey istersiniz" gibisinden bir şey geveledim ve uzaklaştım. Ama içim de uzaklaştı doğrusu. Oligarşi, kendini daha ilk adımdan hissettiriyordu.

Prömiyerden bir hafta kadar önce dekor geldi. Turgut Zaim Hoca sahneye basamaklar yerleştirmiş. Dümdüz değil, kavisli formlarda, toprak rengi, kıvrak bir görünümü var. Üstüne de Frigya elementleri dikilecek ve asılacak. Ne ki hepsi kolosal ölçekte. Saatler geçiyor, sahne işçileri sahneyi kuruyorlar. Ama onun kaldırılıp diğer bir sahneye geçilmesi neredeyse imkânsız. Hepsi çok görkemli, ama Küçük Tiyatro'nun sahne boyutları ve teknik imkânları değişimlere izin vermiyor. Özetle dekorlar sahneye sığmıyor. Bir kâbus...

Çığırtkan rolümü canla başla oynadığımı gördüğü için, Nihat Bey bana biraz daha sempati gösterir olmuştu. Buna güvenip cesaretimi topladım ve bir çaresizlik anını kollayıp "Hocam, oyunu sadece bu yükseltilerin üzerinde oynasak, kötü

mü olur?" Ters ters baktı, cevap bile vermedi. Gel gelelim, Nihat Aybars ile Bozkurt Kuruç birkaç gün daha haybeye kazma salladıktan sonra kafa kafaya verip oyunun sadece yükseltiler üzerinde oynanmasına karar verdiler. Define hayalmiş, kazmayı küreği bırakıp sahnenin ahşap zeminine döndüler.

Ekim geldi, her iki oyunumuz da başladı. Ben sahnedeki oyunculuk görevime çok sadık bir şekilde sarılıyorum ama *Midas'ın Altınları*'nda temsiller bir âlem! Figüranlar denetimsiz oyuncular her fırsatta kıkırdaşıyor. Bayazıt'ın (Gülercan) "Altın bilmem neler, altın ovalar, altın başaklar" diye sürüp giden bir pasajı var, dili sürçsün diye fon perdesinin arkasında biteviye "altın taşaklar" diye fısıldayanlar, adı lâzım değil, oyuna sarhoş gelip, kusmak için kendini kulise zor atanlar...

Pirinçler Yeşerecek oyununda kadro olarak nispeten keyfimiz yerinde. Haldun Marlalı güleç, gençlere arkadaşça davranıyor. Ama orada da teklemeler var. Bir gün oyunu sürpriz olarak Küçük Tiyatro'ya almışlar ama oyuncuların bilgisi olmadığı için oyun oynanamadı. Üstelik oyunda rolü olan Bayazıt Gülercan'ı da bir nedenle Bursa'ya göndermişlerdi. Oyunun son temsillerinde kondüvit yokluğundan o görevi de benim üstlendiğimi hatırlıyorum.

Ve ben Devlet Tiyatroları denen bu aparattan hoşlanmamaya başladım.

Bu arada Raik Alnıaçık'ın sahnelediği bir çocuk oyununda asistanlık yaptım, bir de Mahir Canova'nın sahnelediği bir başka oyunda. Oyunculuktan zevk aldım ama beni doyurmaya yetmedi. Asistan olarak ise çay ve çanta taşımadım ama yaratma sürecine hiçbir biçimde katılamadığımı gördüm.

Bunları şunun için sayıyorum: Bir yıllık stajyerliğim sırasında Devlet Tiyatroları'nda yoğun çalıştım. Ama doğrusu ya, hiçbir açıdan, beni yeterince doyurmadı. Bununla "küçük roller oynadım" falan gibi aptal bir şey söylemek istemiyorum. Gönlümdeki ortamı bulamadığımı gördüm. Ve o sıra-

larda bir karar kafamda şekillenmeye başladı. Ne yapıp edecek, yurtdışına gidecektim!

Mevcut oligarşik yapıda -hocalarım da dahil- bana bir şans tanınabileceğine dair bir ipucu yok. Belki on yıl sonra bana bir çocuk oyunu sahneletirler. İyi de meçhul bir tarihte zamanın içinden tavşan gibi çıkacak o kader anını beklerken, ekşimek ya da bozulmak ihtimali çok yüksek. Çevrem, takılmış plak gibi meslek hayatından, yeteneğinin anlaşılmadığından, şans tanınmadığından, harcandığından şikâyet edenlerle dolu. Şartlar küf tutmaya fevkalade müsait. O kadar ki profesyonel oyunculuk yaşamının henüz üçüncü sezonunda olan bir arkadaş, her gece ikinci zil çalınca, "Hadi, başlayalım bitirelim de gidelim" diye sahneye inerdi. Bu bağrı yanık alkolikler ya da sürekli sızlanan tembel küçükburjuvalar kervanına katılmak işten değil. Geçim kıt kanaat. Hele bir de çocuk olursa, yandı gülüm keten helva... Bir çeşit çıkmazın başında durduğumu görüyorum.

O günlerdeki konularımızı ve ruh halimizi yansıtmak için bir örnek vereyim. Elli yılı aşkın, en aziz dostlarım arasında durmuş bir meslektaşım yazmış:

> 3 Mayıs 1970
>
> (...) Burada İlyas Avcı bir-iki laf etti. "Sen Yücel ile kader birliği etmişsin" dedi. Şaşırdım, "Ne var bunda?" dedim. Bazı konuları birlikte konuştuğumuz bazı arkadaşların isimlerini söyledi. Herhalde S.... Şu sözünü düşünmek gerekiyor: "Aranızda polis var!

İki gün sonra ben cevap yazmışım. O mektuptan bölümler:

> S.... konusunda yazdıkların çok büyük bir ihtimalle doğrudur. Zaten keleğin kırdığı ceviz 40'ı aşmıştı. Bir zılgıtlamak gerekiyordu. Senin yazdıklarını da okuyunca tepemin tası attı.

Bugün kalktım gittim okula, töremiz gereğince üstüne başına sıçtım. Kuvvetle muhtemeldir ki söylediğim lafları da Mahir'e götürecektir, ama herhalde bir daha suret-i haktan görünüp yanımızda yöremizde dolaşamayacaktır.

(...)

İnce mavi kâğıt üstünde
mavi tükenmez kalemi ile
ahvalini bildiren mektup
dağların
haritada gösterilmeyen küçük göllerin
ve de irili ufaklı nehirlerin üstünden aştı,
yorgun olacak ki gelip uzandı 12 numaranın posta kutusuna.
O posta kutusu ki gün gelecek parola olacaktı
ve zaman olacak yorgun ama memnun
uykusuz kalacaktı.

(...)

Bak benim gibi tembel bir herif bile şu sıra bir yazı yazıyor. Yavaş ve zor yazıyor ama inatla yazıyor. Körleşmemek için, yaşlanmamak için, duyarlılığımızı yitirmemek için yazmak zorundayız. Ancak o zaman ben sana içkiyi çok görmem, sen de bana uykuyu.

(...)

İzmir'de de açılmış, Mengü'nün (Ertel) tiyatro afişleri sergisini görmüşsündür. Şu Nâzım afişini sana yollayayım diye almıştım. Herif "su" diye "kenarsuyu"nu yürütmüş iyi mi? Şu dağları delip de suyu konservatuvarın temeline bir yürütsek!"

Aynı dostun, 14 Eylül 1970 tarihli mektubu da memleketteki genel havayı yansıtmaya yardımcı olacaktır sanırım:

Geçenlerde HO (Halk Oyuncuları) aramışlar beni. *Yusuf ile Menofis*'i sahneye koyacağız, "Yusuf'u oynar mısın?" dediler. "Patron izin vermiyor artık" dedim, "izin alamam". "Niye ayrılmayayım?" dedim sonra kendime, bok mu var Devlet

Tiyatrosu'nda? Ayrılacaktım. Adamlarla buluşup konuşacaktık o gün HO'da. Aklıma geldi, dedim kendime: "Yahu bu adamlar iki ay yürütemezler bu işi çünkü paraları yok." Bunu ve bu yüzden giremeyeceğimi, iki ay sonra açıkta kalmak istemediğimi söyleyecektim. Ben gittiğimde bütün hepsi oturmuşlar, tiyatronun kapanması için karar vermişlerdi. İşte sana bir hikâye. Oportünizmin, Türkiye'de kemiğe dayandığını anladın herhalde.

Türkiye'de ve Devlet Tiyatroları'nda bir ufuk, bir gelecek, bir gelişme olmayacağını şiddetle hissediyorum. Burada kireçlenirim, küflenirim, kendime bir yeni yol aramalıyım diye düşünüyordum. Yurtdışına kapağı atabilsem? Ama o imkân nerede?...

Bilirim, Dionizos beni sever. Bunalıma beş kala bir mucize oldu. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara Devlet Konservatuvarı'na öğretmen yetiştirmek üzere burs sınavları açıyormuş. Mucize diyorum, çünkü bir yıl önce bir kez olduğu için, hemen ertesi yıl yeniden gerçekleşmesi beklenmiyordu. Bir yıl önceki sınava Can Gürzap, Arsen Göze ve biraz da benim kışkırtmamla Sevinç Aktansel girdiler. Can ve Arsen kazandı. Can gitti, Arsen gitmedi, fonetik dalındaki bu burs yandı. Yeni açılacak branşlar şöyleydi: Dekor-Kostüm ve Sahne Tekniği-Makyaj. Kimler girecek diye biraz sağdan soldan araştırdım. Ne kadar güvenilir bilinmez ama, meslektaşlar arasında söylentiler aşağı yukarı şöyle: Sınav olacakmış ama mülakat şeklinde olacakmış, kazanacaklar zaten belliymiş, Mahir Hoca da "Yücel hiç girmesin o sınava" demiş. Falan feşmekân...

Bunun üzerine ben de inadına iki branşta birden sınava girmeye karar verdim. Her iki alanda da ismi dedikodu olarak geçen adayların ikisinden de iyiydim, onu biliyordum.

Bizim ailemizin hiçbir zaman yüksek makamlardan tanıdıkları filan olmadı. Ama ulu Dionizos beni bir gün bir tanıdığın evinde yüksek makamlardan biri ile beş dakika yüz yü-

ze getirdi. O tanıdığım benim Devlet Tiyatroları'nda sanatçı olduğumu söyleyince yüksek makamdaki kişi ilgilendi, bir isteğim olup olmadığını sordu. Ben de teşekkür ettim, Konservatuvarın yurtdışı burs sınavına gireceğimi söyledim. Sınavın yazılı bir bölümü de olması konusunda hassasiyet gösterilmesinden başka hiçbir ricam olmadığını ekledim. O kadar.

Sınavlara girdim. Yazılı yapıldı. Her iki branşta da diğer adaylardan daha yüksek puan aldım. Kimsenin günahını almayayım ama önceden belirlenmiş adaylar vardıysa eğer birini feda etmek mecburiyetinde kaldılar. Yurtdışında Dekor-Kostüm alanında ihtisas öğrenimi yapmak üzere bursu kazanmıştım.

O sıralarda özellikle Konservatuvar'da her sözü yasa gibi geçerli sayılan hocam Mahir Canova ile konuştum, "Ben Konservatuvar'da beş yıl oyunculuk okudum, reji konusundaki hevesimi, iştahımı da biliyorsunuz. Şimdi benim bir Güzel Sanatlar Akademisi'ne gidip de tasarımcı olmamı istemiyorsunuz sanırım? Doğal ki Almanya'da bir tiyatro okuluna gideceğim ve Dekor-Kostüm konusundaki ihtisas öğrenimimi orada yapacağım. Değil mi hocam?".

Mahir Hoca bunu olumlu karşıladı. Ama sonraki davranışı yazık ki ters yönde oldu. Almanya günlerine sıra gelince anlatacağım.

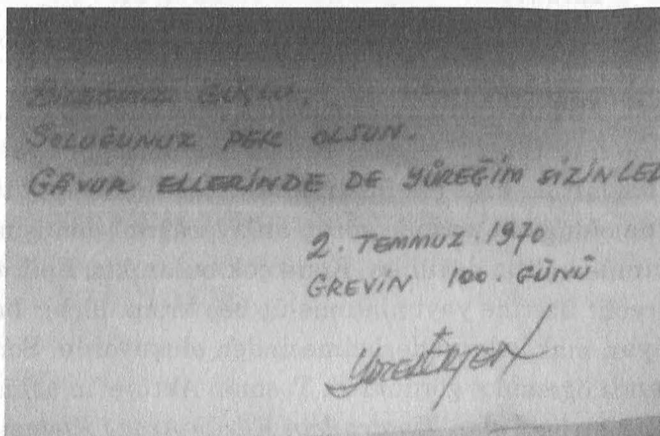
Hem öğrencilik yıllarımda hem de bu staj sezonunda ilgi odaklarımdan birinin de Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) olduğunu söylemeliyim. 1962'de AST açıldığında ben henüz Konservatuvar'a bile girmemiş bir tiyatro heveslisiydim. 64'de Konservatuvar'a girdikten sonra da AST'ye olan ilgim hiç sönmedi. Yurtdışına gittiğim 1970 yılına kadar ilk oyunu *Godot'yu Beklerken*'den başlayarak hemen bütün oyunlarını izledim. Gerçi Ankara'da tiyatro namına her ne varsa hiçbirini kaçırmazdım ya. Gençliğimde fikren beslendiğim, aydınlanıp umutlandığım, beni heyecanlandıran, gözümü ayıramadığım bir tiyatrodur AST.

AST Ankara'da tiyatro seyircisinin oluşumunda çok uzun

yıllar bir seçenek, bir alternatör oldu. Üstelik sol gelenekten ve siyasal tiyatro vurgusundan hiç ayrılmadan. Ve 50 yıl boyunca, grev ve kapatılma gibi olağandışı durumlar dışında varlığını kesintisiz sürdürerek... Az buz şey mi bu? Zaman içinde oradan pek çok arkadaşım oldu: Ergin Orbey, Işık Toprak, Erkan Yücel, Çetin Öner, Erol Demiröz, Şener Kökkaya, İhsan Sanıvar, Mehmet Keskinoğlu...

Bir mart akşamıydı, Ayten'le AST'de Orhan Duru'nun *Sınırdaki Ev*'ini izliyorduk. İkinci bölüm için perde açıldığında tiyatronun tüm kadrosu sahnede "Grev" pankartıyla duruyordu. Greve gidiyorlardı. Greve giden tiyatrocu dostların hep yakınında ve dayanışma içinde durdum. Tiyatronun hemen yanındaki boşlukta kurulmuş olan grev çadırında gözcülük yaptım. Grev yararına Gençlik Parkı'nda bir şenlik düzenlenmişti. Parkta çimenlerin üzerine yayıp kocaman bir bez pankart yazdım. Yurtdışına çıkmazdan kısa bir süre önce, grevin 100. gününde grev defterine şöyle yazmışım:

> BİLEĞİNİZ GÜÇLÜ, SOLUĞUNUZ PEK OLSUN. GÂVUR ELLERİNDE DE YÜREĞİM SİZİNLEDİR. 2 TEMMUZ 1970 / GREVİN 100. GÜNÜ YÜCEL ERTEN

AST grev defterinden 1970

Bir gün Kızılay'da Muammer Sun ve Murat Katoğlu ağabeyler ile karşılaştım. Yurtdışı sınavına gireceğimi öğrenince Katoğlu:

- Sana bir tek soru soracağım. Sınavı kazandın ve önünde üç seçenek var: İngiltere, Çin ve Almanya. Hangisini seçerdin?

(Hoppala! Çin nereden çıktı şimdi? Devrimcilik adına yaptığımız tartışmalardan, adım Maoist'e mi çıktı acaba?)

- Almanya'yı.

- Neden?

- Çin'de ne yapılabilir, çok iyi bilmiyorum, benim için bir meçhul. İngiltere'yi yazarlar bakımından çok içine kapanık buluyorum, Brecht'i bile kırk yılda bir oynuyorlar. Kestirebildiğim kadarıyla, Almanya'nın dünyaya çok açık bir tiyatrosu var. Güney Afrikalı'sından Japon'una kadar her türlü yazarı oynuyorlar. Pek çok ülkeden gelen rejisörleri var. Ülkede 300 küsur tiyatro var. Bir de Brecht'i öğrenmek istiyorum!

Bu bilgim, karıştırdığım tiyatro dergilerinden oluşuyordu ama, sonuçta doğru çıktı. Muhteşem zengin bir tiyatro hayatı vardı Almanya'nın. Brecht'i ve epik tiyatroyu takmıştım kafaya. Azmış olsam gerek, Devlet Tiyatrosu'ndaki Brecht antipatisini ve korkusunu bildiğim halde Haziran'daki staj sınavımda Rümeysa ile Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı*'ndan yağmur sahnesini oynadım. Yıllar sonra kıymetli dostum Işık Toprak söyledi, Almanya'ya gitmezden kısa süre önce konuşmuşuz. "Bu Vasıf Öngören, Özdemir Nutku filan bir epik tiyatro furyası başlattılar ama çok bulanık. Gideceğim. Şu epik tiyatronun ne olduğunu yerinde görüp anlayacağım" demişim. Söylediğimde haksız değildim. Konu çok bulanıktı. Epik tiyatro ve Brecht üzerine yayımlanmış üç beş kitap, hiçbir bağlamı olmayan makalelerin derlenmesinden oluşuyordu. Sonraları Almanca öğrenince gördüm ki, Teoman Aktürel'in aslında büyük bir hizmeti olan *Tiyatro İçin Küçük Araç / Kleines Organon für das Theater* çevirisi bile özürlü ve eksikliydi.

Üstelik bence tiyatro, asla kitaptan öğrenilip anlaşılmıyordu. Hâlâ da öyle düşünüyorum. İşte zaten bu yüzden, bütün ısrarlara rağmen reji sanatı üzerine bir kitap yazmaya bir türlü elim gitmiyor...

Stajyerlik dönemine ait son bir not: Devlet Tiyatrosu'ndaki meslektaşlarım "Ben AST grevinde gözcülük yapmışım, üstelik staj sınavında Brecht oynamışım. Cüneyt Bey beni dönüşümde tiyatroya almayacakmış!" diye aralarında kaynatıyorlarmış. Sol düşünce ve söylemlerini saklamayan genç bir sanatçı için nasıl kazan kaynatılıyor -aman ha komünist!- ve Brecht ne derece öcüleştiriliyor, düşünün.

Yaklaşık 10 yıl sonra, Türk Devlet Tiyatroları'nın tarihindeki ilk Brecht oyununu sahneledim. Tiyatronun da tozunu attılar, benim de!...

Benim Almanyam

Almanya'ya gidiyordum. Önce dilini öğrenecek, sonra da ihtisas öğrenimi görecektim. Neydi bu Almanya? Kimdi? Bendeki resim nedir, karşılaşacağım nedir? Düşününce şunları hatırladım: Benim Almanyam, annemin dikiş makinası ile başlar. "Singer" marka ayaklı dikiş makinası...

Çocukluğumda oyuncağa pek gerek duymadım. Döner dikenler, ısırgan otları, gelincikler, eşek hıyarları, faytonların arka dingili, deniz, kayalıklar, sur yıkıntıları, falezlerdeki mağaralar, eski çoraplardan yapılmış toplar, çam kabuğundan oyulma kayıklar, İngiliz kamışından yapılma zıpkınlar, kibrit kutusundan telefonlar, kâğıttan uçaklar, rüzgâr fırıldakları, şeytan uçurtmaları, eşekarıları, deniz kestaneleri, midye kabukları, tavuklar, civcivler ama ille o şirin kedi yavruları hep oyunlarım, oyuncaklarımdı. Annemin "Singer" marka dikiş makinasının ayakları arasına salıncak kurup kedi yavrularını sallamaca ise ciddi bir yer tutardı.

Almanya neye benzer?

Benimle yaşıt olan, 60'lı yıllara kadar evimizde bir odak noktası oluşturan, sonra amatörlük yıllarımda sahnede hizmeti verip benimle birlikte turnelere katılan ve bugün bir

anı olarak duran, ama hâlâ çalışan "Blaupunkt" marka bir radyom var. O da benim Almanyamın tarihine dahildir. Benim doğduğum yıl alınmış. 1945 yılının 19 Ekim'inde radyoda akşam haberleri okunurken doğmuşum. Kim bilir, belki o radyo, o akşam, Almanya'dan haberler de vermiştir.

Ortaokula gidiyordum. Akdeniz kıyısında yaşıtlarımla bisikletten, otomobilden konuşuyorken; şu öyküyü dinledim: "Krupp adında bir Alman varmış. Motor ustasıymış. Bir gün 'Öyle bir motor yapacağım ki demiş; o motora kendi adımı söyleteceğim!' Ve Alman olduğu için, kafasına koyduğunu yapmış. Krupp'un kamyonları, rölantide çalıştığı zaman 'Krrupp... Krrupp...' diye adamın adını tekrarlıyormuş..."

Almanya'ya taammüden gittim. Tiyatro okulunu bitirmiştim. Rejisör olmak istiyordum. Ama tahrik de vardı: Bertolt Brecht ve epik tiyatro...

Geriye dönüp baktığım zaman nasıl bir resim var bende?

Bir yağmur, bir gözyaşı...

Benim Almanyamın ayrılmaz bir parçası yağmurlardır. Almanya'ya, bir doktor arkadaşımın arabasına çadır koyup Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Avusturya üzerinden, geze geze 10 günde gittik. Çok da eğlenceliydi. Sonra arkadaşım beni Münih'te bir pansiyona yerleştirip ayrıldı. Birkaç dakika geçmedi, bir fırtına başladı, bir yağmur... Meçhullerle dolu bir dünyada, o pansiyon odasında kendimi öyle yalnız ve çaresiz hissettim ki dakikalarca ağladım.

Bir yıl sonra, Almanya'daki tiyatro okulunun sınavını kazandığımı öğrenmiş, tren istasyonuna yürüyorum. Bir fırtına, bir yağmur... Sevincimden olsa gerek, yağmura meydan okurcasına yürümeyi sürdürdüm, ama yine doya doya ağladım...

Beş yıl sonra, artık Türkiye'ye dönmek üzere havaalanına gidiyorum. Alman sevgilim beni istasyona götürecek. Kim bilir, belki de ayrılacağız? Bir fırtına, bir yağmur, bir gözyaşı...

Âşık olurum, yağmur yağar. Yalnız kalırım, yağmur yağar. Ayrılık olur, yağmur yağar... Almanya'nın fırtınalı yağmurları, biraz benim psikolojime ayarlanmış gibidir. Kim ayarlıyor bilmiyorum, ama öyledir! Şike yok!

Almanca ilkin zor gelir. Sadece sözcüğü öğrenmeyeceksin, ayrıca artikelini (eril, dişil ve yansız) ve çoğul biçimini öğreneceksin. Art cümle ya da ardıl cümle de bizim dil mantığımıza uymaz. Ayrıca rakamlarda önce birler hanesini, sonra onlar hanesini söyleyeceksin falan... O zamanlar, öğrenmenin zorlukları içinde şöyle bir özlü söz uydurmuştum: "Alman dilinde tek kural, kural olmayışıdır".

Almanca öğrendiğim Goethe Enstitüleri, benim Almanyamın emekleme çağlarıdır.

Blaubeuren, Almanya'nın en güzel köşesidir. Oradaki küçük gölden kaynağını alan Blau Nehri, sonunda gidip Tuna Nehri'ne karışır. Güzelliklerini hiç anlatmamı beklemeyin. Anlatılır gibi değildir. Gidip göreceksiniz! Gasthof Blautopf'da bir bira içerseniz, Frau Edith'e selam söyleyin. Gıcırdayan yatakların arasına Shakespeare ciltlerini koyardı!

Blaubeuren

Liblar'daki Enstitü hâlâ duruyor mu, bilmiyorum? Çevresi su hendeği ile çevrili bir ortaçağ şatosuydu. Oda arkadaşım Polonyalı oto mekanikçisi Jan, pencereden oltayı sarkıtıp gizli gizli balık avlar, akşama kadar taze dursun diye de balıkları banyo küvetine salardı.

Gracht şatosu, Liblar. Jan'la paylaştığımız oda, giriş köprüsüne bakan zemin katta, sağdan ikinci pencere.

Iserlohn'dan pek bir şey anlamadım. O sıralar sıkıntılarım vardı. Ama kasabadaki kültür merkezinin sahne ve salonuna hayran olmuştum. Elbet bir gün bizde de kasabalarda bile böyle sanat yapıları olacak diye düşünmüştüm. Meğer olmayacakmış. Olanlar da yok edilecekmiş...

Benim Almanyamın en zayıf halkası otomobildir. Asla bir ehliyetim olmadı. Otomobil kullanmadım, kullanmıyorum. Goethe Enstitüsü'nde dil öğrenirken, sınıfta göz koyduğum, esmer, yeşil gözlü bir Çekoslovak güzeli vardı. Adı? Diyelim ki "Danika" olsun. Yakınlık doğsun diye, bir çarşamba öğleden sonra, ondan yarım saat kadar, direksiyon dersi aldım.

Sonra da direksiyon derslerini sürdürmeme gerek kalmadı. Ben de öğrenemedim gitti işte.

Bir başka zayıf halka da şemsiyedir. Yedi yılda en az yedi tane şemsiye almış ve kaybetmişimdir. Ama bu zayıf halkaların başka bir alanda güçlü olduğu anlaşılıyor. Çünkü tuhaftır, Veronalı pandomimci Maria ile de unuttuğum şemsiyeyi almak için geri dönünce tanıştım. Ama bu konuyu uzatmayalım...

Benim Almanyamın en güzel günleri, oradaki öğrencilik günlerimdir.

Ruhr nehrinin incisi diye adlandırılan, Essen-Werden'deki Folkwang Yüksek Okulu'nda okudum. Rahat ettiğim, keyif çattığım günler olduğu gibi; okulun bahçesindeki banklarda yattığım günler de oldu. Ella Fitzgerald'dan Rolling Stones'a, Peter Brook'tan Ingmar Bergman'a, Pina Bausch'a kadar ne çok konser, oyun, film, dans izledim.

1973'te Folkwanghochschule'de sahnelenen *Cervantes/Das Wundertheater*'da Flamenko yapacak oyuncu bulunamayınca ben öğrenip dans etmiştim. Fotoğraftaki diğer kişi, sınıf arkadaşım Anne Bachschmidt.

Benim Almanyamın en iyi arkadaşları, o dönemdeki arkadaşlarımdır. Bazıları ile Türkiye'de de güzel günler geçirdik. Benim Almanyamın en güzel kızları, okuldaki kızlardır. Punkt.

Benim Almanyamın en iyi öğretmenleri, tiyatro okulundaki öğretmenlerimdir. Çalışma disiplini ve kararlılık nedir, onlardan öğrendim. Hocam Prof. Werner Kraut'un armağan ettiği 20 ciltlik Brecht külliyatı, kütüphanemde en değerli yeri tutar. Bir okul temsilinde, Cervantes'in *Mucizeler Tiyatrosu / Das Wundertheater* oyununda asistanlığını yapıyordum. Flamenko dansı

yapacak bir İspanyol bulunamamıştı da ben öğrenip dans etmiştim. Onun üzerine imzalayarak armağan etmişti.

Sonraları çok ödül aldım ama benim için en değerlilerinden biri, Almanya'daki tiyatro okulunun Reji Bölümü'nü bitirirken aldığım Folkwang Ödülü'dür. Mezuniyette çok iyi performans gösteren bir öğrenciye verilir. Geleneksel olarak oyuncu, çalgıcı, dansçı, şancı gibi bir bireysel performans seçilir, ona verilirmiş. Sahnelediğim Aristofanes'in *Kadınlar Devleti* için aldığım ödül, ilk kez bir rejisör adayına verilmiş oldu. Bana sürekli güç ve güven vermiş, kısmetiyle gelmiştir.

Benim Almanyamın en sevdiğim kenti, Berlin'dir. Orada lokantalar ve barlar, gece belli bir saatte kapanmaz da ondan! Bir zamanlar, kitapçılara ve tiyatroya gitmek için Doğu Berlin'e geçmek, her defasında bitmesini istemediğim zevkli bir macera olurdu!

40 yıl önce Berlin'de bir kapıdan söktüğüm, küçük emaye tabelayı hâlâ saklarım. Üzerinde bir anahtar resmi ile "Batı Berlinli mülk sahiplerinin gece bekçisi enstitüsü" gibi bir anlama gelen "Nachtwach -Institut Grundbesitzer Verein Westen" yazısı vardı. Berlin Kreuzberg'de sadece Türkçe konuşarak otelini bulabilirdin. Daha doğrusu bir zamanlar öyleydi...

Benim Almanyamın en berbat yeri Schweinfurt'tur. Bir gece, sabaha karşı bir bardan çıkarken, iki Alman'dan sıkı bir dayak yedim de ondan! Almanya'da sokak kavgası gördüğümü söyleyemem. Çok çok Bahnhof'ta itişen birkaç Türk'e rastlamışımdır. Ama Schweinfurth'da dayak yedim işte. Hocamın sahnelediği bir oyunun provalarını orada yapıyorduk. Neden orada prova yapıyorduk? Koca Almanya'da prova yapacak başka yer mi kalmamıştı?... Ama sarhoştum. Sarhoşken dayak yersen, kabahat senindir!

Benim Almanyamda, çalışıp ekmeğimi kazandığım yer, Köln olmuştur. Kölsch birasını sevmem, bana biraz sası, tatsız ve zayıf gelir. Hele Ren şarapları dururken. Ama buna

karşılık en sevdiğim ağız Kölsch'tür. Zaten o hırçın katedralin çevresinde, insanların ancak bu kadar güzel şarapları, ancak bu kadar tatlı ve munis bir dili olabilirdi...

Almanyamın, canımı sıkan yanları olmadı mı? Oldu.

Örneğin onca yılda, Loto'dan tek bir kuruş kazanamadım.

Ya da sözgelimi Tahran'ı Türkiye'nin başkenti sananlar, "Türkiye'de harem var mı?" diyenler, Türkiye'de kadınların sünnet edilip edilmediğini soranlar oldu. Ama bunlara canım sıkıldıysa da renk vermedim. Sabırla doğrusunu anlattım. Zaman zaman benimle içki yarışına girmek isteyenler, sarhoş edip sarakaya almak isteyenler oldu. Dionizos'a şükürler olsun, hepsini ben sarhoş ettim!

Apandisitimi Almanya'da bir Katolik hastanesinde bıraktım. Ameliyattan sonra, ilk kahvaltı edeceğim gün, Alman hemşire, kapıdan kafasını uzatıp "Delikanlı, Türk müsün?" diye sormuştu. Ben de "Evet" demiştim. "O zaman sana salam yok!" deyip kapıyı kapatmıştı. Domuz eti yemeyeceğimi düşünmüş. Başucumdaki zili çalıp "Türküm, ama salamımı istiyorum!" diye hastaneyi birbirine kattım. Bana "Cameltreiber" yani "deve sürücüsü" diyen bir Almanın da şapkasını başından alıp frizbi gibi on metre öteye fırlatmıştım.

Ama itiraf etmeliyim ki, benim Almanyamın Türkleri de bir başka renkti...

İlle de Türk lokantasına gidilip hasret giderilecek! Türkiye'den şarkıcı falan geldiyse, çok çok onun konserine gidilecek.

Henüz Goethe Enstitüsü'nde Almanca öğrenmeye çabalıyorum. Bakıyorum, Türk arkadaşlarla boyuna ucuzcu bir Türk meyhanesinde toplaşıyoruz, içki içip boyuna Almancanın zor bir dil olduğundan söz ediyoruz, futbol konuşuyoruz, kafayı bulunca da Türkiye'yi kurtarıyoruz. İyi ama boyuna bir getto psikolojisine sığınırsan, sürekli Türkçe konuşursan, Almanların yaşamına girmeyi denemezsen, kendini öğreneceğin dile doğru disipline etmezsen, nasıl öğreneceksin o dili! Türklerle

görüşmeyi asgari ölçüye indirdim. Bu karardan, dil öğrenmek isteyenlere verebileceğim sağlam bir tavsiye doğdu: En hızlı öğrenme, hayatın içinde kulaç atarak gerçekleşir.

Bir türlü hayata karışamayan, kendi içine kapanan Türklerin, Almanlara karşı kullandıkları bir söz, bende hep buruk bir gülümseme uyandırdı: "Biz vaktinde Viyana'yı fethetmiş olsaydık, şimdi hepiniz Türkçe konuşuyor olacaktınız." Tabii tabii, halamın kampanaları olsa...

Uçaktayım. Almanya'dan Türkiye'ye uçuyorum. Yanımda oturan Türk işçileri, önümdeki dergiden tiyatroyla bir ilişkim olduğunu anladılar. Beylik kültür konuşmaları başladı. Biri "Geçen hafta televizyonda 'Rotterdam'ın Kamburu' vardı. Çok güzel filmdi" dedi. Diğeri atıldı: "Rotterdam değil o oğlum, Noterdam". Cevap: "Sen benden daha iyi mi bileceksin oğlum, ben iki sene Rotterdam'da çalıştım."

Orman ve ırmak boyu gezintiler, şampanyalı kahvaltılar, kahve sohbetleri, tiyatro sonrası yemekleri, hafta sonu gezileri, bahçe partileri, karnaval ve yortu günleri, kilise konserleri, özenle okunan ve ödünç alınıp verilen değerli kitaplar, Tibet terrier köpeğim Dost, beni öldürmeden çalınmayı beceren mobiletim, Aykut ağabeyimden miras paltom, daktilom, derslerim, mektuplaşmalarım, arkadaşlıklarım, aşklarım, benim Almanyamın bugün artık biraz uzakta kalan lezzetleri.

Köpeğim Dost

Ama Alman dili, hâlâ benim Almanyamın temel

direği. Almancadan Türkçeye çeviri yaparken dinlenirim. Türkçeden Almancaya çevirirken de çok yorulurum. Brecht, Dürrenmatt, Böll ve daha pek çok Alman yazarın oyunlarını Türkçeye çevirdim ve sahneledim. Bu çevirilerin sayısı 38'i bulmuş. Kimse benden istememişti ama, belki bir işe yarar diye beş Türk oyunu ile iki çocuk kitabını da Almancaya çevirdim. Bir çeşit delilik mi acaba?

Türkiye'de yaşamayı seçtim. Ama Almanca okumak ve konuşmaktan, bazen öyle tat alırım ki hayatımın akışını değiştirmek ve bir süre Almanya'da yaşamak gelir içimden. Bu, benim Almanyamın, bende kök salmış, müzmin bir Almanya olduğunu mu gösteriyor acaba?

İlk kez yurtdışına çıkış

Çadırımızı ve kumanyamızı arabanın bagajına yerleştirdikten sonra, 5 Temmuz 1970 günü öğle vakti, Almanya'da okumuş Doktor Ayhan'ın arabasıyla Dereköy kapısından sınırı geçtik. İlk kez Türkiye sınırları dışındaydım. Bulgaristan'da Lenin'in 100. yılı afişleri, Burgaz, Varna, Zlatni Piazatsi, Tuna Nehri, Bükreş, Transilvanya Alpleri... Kampinglerde çadır kurup yatıyor, konservelerimizle idare ediyoruz. Macaristan ovalarında dinmek bilmeyen, saatler süren, bardaktan boşanırcasına yağmur. Benzin bitmek üzere ve balatalar ıslandı. Çadır kurmak imkânsız, en yakın otel 150 kilometre ötede ama gece bastı, ilerlemek imkânsız. Çaresiz köy-kasaba arası bir yerde bir kapıyı çaldık. Bir siyaset doktorunun eviymiş. Ücret karşılığında geceyi orada geçirdik. Doktorun müzik öğretmeni genç kızı ile 78 yaşındaki annesi güler yüzle ağırladı bizi. Küçük defterime şöyle bir not düşmüşüm: "Benim karım da kendi ülkesinde yağmurlu bir gecede kapısını çalan iki yabancıyı misafir edebildiği gün, ülkeme güzel günler gelmiş demektir."

Yarım yüzyıla yakın bir süre geçmiş üzerinden, yazık ki gelemedi o güzel günler...

Budapeşte, arabada sabahlanan Viyana, muhteşem Salzburg, yıpranmış yazlık ayakkabılarımızı bir ağacın dalına asılı bırakarak "merhaba" dediğimiz Almanya ve nihayet Doktor Ayhan'la vedalaştığımız Münih...

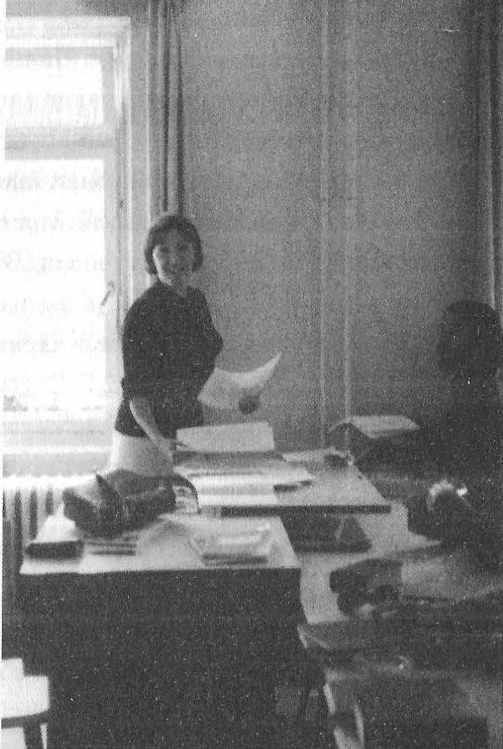
İşte şimdi yalnızım... Param kısıtlı olduğu için bir pansiyonda kalıyor, her yere yürüyerek gidiyor ve zırnık Almancam olmadığı için ancak müzeleri geziyordum. Erken gelmek iyi bir fikir değilmiş. Bu arada televizyonda izlediğim bir Goethe'nin *Clavigo*'su için bir not almıştım. Bence pek eğlenceli:

Usta yönetmen Fritz Kortner sahneleyişi. Hamburg Tiyatrosu sanatçıları ile. Hatırladığım kadarıyla yarım saatlik cılız piyes, iki saatlik, müthiş perspektifli ve yoğun bir şey oluvermiş. Çok iyi bir reji, mükemmel bir oyunculuk, basit fakat ifadeli bir dekor, genel olarak çok iyi bir temsil. Ancak son beş dakikası için iki nedene dayanarak aynı şeyi söyleyemem. Birincisi: Sondaki düello sahnesi oldukça zayıf, boğuntuya getirilerek geçiştirilmiş. İkincisi, hele ikincisi müthiş: Oyunun İspanya'da geçtiğini hatırlayalım. Düello sonucunda Clavigo ölüyor. Clavigo'yu öldüren oğlan ve kız kardeşinin cenazesini taşıyanlar oradan uzaklaşıyorlar. Gece. Clavigo'nun ölüsü meydanda yüzükoyun yatmakta. Biraz ötede kılıcı... Kamera geriye doğru kayarken görüntünün üstüne yazılar binmeye başlıyor ve final müziği gittikçe yükseliyor...

İyi, güzel, hoş da, final müziği ne olsa beğenirsiniz? Hele bir tahmin edin, canım! İmkânı yok bulamazsınız. "KARA KAŞLI HATİCEM"! Vallahi ve billahi! Enstrümantal olarak "KARA KAŞLI HATİCEM!" Yani bizim dansözlerin milli marşı! (...) Gözlerim dışarıya, kulaklarım içeriye uğradı!

Büyük sınav

Sonra Almanca öğrendiğim Goethe Enstitüleri. Üç ayrı kentte dört dönem. Bu arada Almanca öğretmenim Renate Roos ile arkadaşlık. Ne büyük şans! Sonsuza kadar sana müteşekkir kalacağım Renate! "Dekor-Kostüm" konusunda ihtisas öğrenimi yapacağım bir tiyatro okulunu araştırmakta bana yardımcı oluyor. Her yere yazıyoruz. Oradaki öğretim sistemine göre ya bir Güzel Sanatlar Akademisi'nin "Sahne Tasarımı" bölümüne girmem gerekiyor ya da bir tiyatro okuluna.

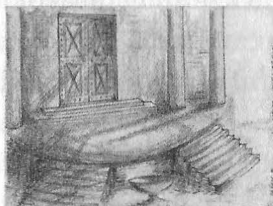

1970'de Blaubeuren Goethe Enstitüsü. Almanca öğretmenim Renate Roos ile sınıftayız.

O sıralar sadece Essen'deki Folkwang Yüksek Okulu'nda ve Avusturya'da Linz'de Reji Bölümü var. Mahir Canova hocamla mutlaka bir tiyatro okuluna gideceğimi konuşmuştum. Folkwang Hochschule'nin Tiyatro Bölümü'nde bir Reji Bölümü olduğunu, dolayısıyla dekor-kostüm ve sahne tekniği gibi derslerin uygulamalı olarak yapıldığını öğrendim. Folkwang'ın Reji Bölümü için şansımı denemeye karar verdim. Sınavda iki parça oynanacak ve o yıl Heinrich von Kleist'ın *Amphytrion* oyunu üzerine hazırlık yapılacak.

Oyunun Almancasını aldım, başladım okumaya. Aman Tanrım! Abdülhak Hamit Türkçesi gibi eski bir Almanca. Benzetme yerinde olur mu bilmiyorum ama "Öyle bir şiddet-i tasmim ile çıktım ki yola" şeklinde yazılmış sanki. Eski Almancanın hitap şekilleri ve fiil çekimleri kullanılıyor. Sözlükten baka baka, bilmediğim sözcükleri kitaba yaza yaza bitirdim okumayı. Tekrar tekrar okudum. Düşündüm, tasarladım, eskizlerimi çizdim. O arada biraz Kleist araştırdım. Çetin Tekindor'dan Plautus'un *Amfitrion*'unu göndermesini rica ettim. Gönderdi sağ olsun. Kendimce sıkı bir hazırlık yaptım.

Ama iş onunla bitmiyor. İki de parça oynanacak. Çünkü Reji Bölümü'nde okuyabilmek aynı zamanda Oyunculuk Bölümü'nü kazanmak ya da daha önce bitirmiş olmak gerekiyor. Georg Büchner'in *Woyzeck*'inden suda boğulduğu tiradını dişimi kıra kıra Almanca olarak ezberledim. *Hamlet*'i de Almanca ezberlemeyi istedim ama başaramadım.

Reji Bölümü giriş sınavı için hazırladığım eskizler, 1971.

Sınav günü trene binip Essen'e gittim. 300 civarında adayın arasında iki Türk olduğumuzu gördüm. Bir süre Devlet Tiyatroları'nda da bazı görevler üstlendiğini sandığım, Ankara'dan tanıdığım ve genç yaşta ölen Faik (soyadını hatırlayamıyorum) ile ben!

Folkwang Yüksek Okulu'nun Reji Bölümü'nde okuyabilmek için, "oyunculuk" ya da "pantomim" sınıflarından birine kabul edilmiş olmak gerekiyordu. Yani Reji Bölümü'ndeki öğrenci aynı zamanda bu sınıflardan birini de bitirmek zorundaydı. Çaresiz önce oyunculuk sınavına girdim. Sıram gelince Türkiye'de oyunculuk okuduğumu, Devlet Tiyatrosu'nda bir yıl staj yaptığımı anlattım. Sonra Woyzeck'i Almanca oynadım: "Das Messer? Wo ist das Messer? Ich hab es da gelassen. Es verraet mich!..."[7]

Sınav kurulunun elektriklendiğini hissettim. Bir de *Hamlet* oynayacağımı, ama onu Türkçe oynayabileceğimi söyledim. Oynadım:

> Ah, şu et yığını keşke erise; erise de bir damla çiğ haline gelse. Yahut Tanrı insana kendi canına kıymayı yasak etmeseydi. Yarabbi! Yarabbi! Şu dünyanın her hali bana ne kadar bitmiş, bozulmuş, boş ve anlamsız geliyor...

Tatlı tatlı güldüler, teşekkür ettiler. Akşam trene binip Iserlohn'a, sabah tekrar trenle Essen'e. Bu kez Reji Bölümü'nün sınavı var. Önce Reji Hocası ve Bölüm Şefi Prof. Werner Kraut ile model sahne üzerinde tasarımlama ve mizansen etütleriyle nedenlerini açıklama üzerine bir sınav oldum. Sonra reji-dramaturgi hocası Jacob Jenisch ile bir pasajı yorumlama ve oynama. Bir de tiyatro tarihi hocası Mandelartz ile genel tiyatro kültürü çevresinde bir mülakat...

7. "Bıçak? Nerde bıçak? Burada bırakmıştım. Ele verir beni!" (y.n.)

Akşamüstüydü. Prof. Kraut beni odasına çağırttı. "Sizi aldık" dedi. "Oyunculuk derslerine girmeniz, zorunlu değil. Çünkü o açıdan gerekli olgunluğu gördük." Teşekkür ettim, dehşetli bir yağmur ve sevinç gözyaşları eşliğinde yola çıktım.

İster inanın, isten inanmayın; Profesör Kraut bunu izleyen beş yıl boyunca, ne zaman beni birine tanıştırsa –ki ona sık sık tiyatrolarda asistanlık yaptım, bu eğitimin bir parçasıydı– oynadığım Woyzeck'ten söz etmeyi ve çok iyi bir oyuncu olduğumu söylemeyi ihmal etmedi. Ders yılı başlayınca anladım ki o kadar aday arasından o yıl Reji Bölümü'ne sadece beni almışlar.

Bunları kendimi tapşinlemek için söylemiyorum gençler. Tiyatroda yönetmenlik yapmak istiyorsanız oyuncukla mutlaka bir yakınlığınız, bir yatkınlığınız, deneyiminiz hatta mümkünse eğitiminiz olmalıdır. Tiyatro, nihayetinde oyuncunun sanatıdır. Oyuncunun dilinden anlamak ve meramınızı anlatmak için oyunculuğu bilmeniz gerekir. Yoksa buluşlarınız ve fikirlerinizle yalnız ve kanatsız kalabilirsiniz.

Reji ihtisası yapmış elemana ihtiyaç yoktur

Büyük bir sevinçle okula başladım. Ama kısa sürede fark ettim ki, Almancam henüz yeterli değil. Goethe Enstitüsü'nde sekiz haftalık bir dönem daha okuma hakkım vardı. Profesörle konuştum, "Ben Almancamı biraz daha ilerletip gelsem olur mu?" dedim. "İyi olur" dedi. Almanca kursuna bir dönüş döndüm ki, kim tutar beni!

Artık hem reji eğitimi görecek hem de dekor-kostüm alanında dersler almış olacaktım. Göğsüm kabararak bunu öğrenci müfettişliğine yazdım ve mümkünse Konservatuvar'a yazılarak branşımın reji alanına dönüştürülmesi ya da en

azından o yöne genişletilmesi ricasında bulundum. Olumsuz bir yanıt geldi. Bu arada eşim Ayten, Ankara'dan alelacele yazdığı 22 Şubat 1971 tarihli mektubunda şöyle diyordu:

> Yücel!
>
> Haberler önemli. Yarım saat önce Can Gürzap ile görüştüm. Çok önemli şeyler söyledi. Okulda yeni ve sıkı bir terörün başladığını, senin yazdığın dilekçenin (branş değiştirmek için) Mahir'i köpürttüğünü, hatta seninle mektuplaşıyor gerekçesi ile bir çocuğu sınıfta bıraktığını söyledi. Ve büyük bir hata yaptığını (okula branş değiştirmek istediğini bildirmekle), Mahir'in bursu kestirmek için harekete geçeceğini, Can Gürzap'ı da okuldan attırmaya çalıştığını, okula müfettişler geldiğini falan filan... (...) Can özellikle rica etti, bu işi gizli yapacaktı, ne olur hemen haberdar et diye!

Can, o sırada İngiltere'den dönmüş ve Konservatuvar'da öğretmenlik yapıyordu. Yani bölüm kurulunda. Bilginin yanlış olma ihtimali yok gibiydi. Ben yine de Mahir Hoca'ya yanlış yansıtıldı, tam anlamadı diye düşündüm. Son bir umut, bir kere daha yazdım. Fotokopisini alıp saklamışım. El yazısıyla sekiz sayfa döşenmiş, konuyu her yönden irdelemiş, dilekçemin karar makamına özet olarak yansıtılmamasını, bütün olarak iletilmesini rica etmiştim. Üç hafta sonra Öğrenci Müfettişliği'nden bir yanıt aldım. Ekinde de Milli Eğitim Bakanlığı Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü'nün yazısı vardı. Yanıt akıllara durgunluk verecek kadar düş kırıcıydı. Fotoğrafı belge olarak koyuyorum. Ama oradan okumanız zor olabilir. Yanıt şöyle:

T. C.

MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI

Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü

Sayı : 591.1/0529 Ankara

Konu: Yücel Erten hk. 21 Nisan 1971

Almanya Bölgesi Öğrenci Müfettişliğine,

İlgi: 7.4.gün ve 6254 sayılı yazınız:

1416 sayılı kanun uyarınca Bakanlığımız hesabına dekor ve kostüm ihtisası yapmak üzere bölgenize gönderilen Yücel Erten'e ait branş değiştirilmesi hakkındaki dilekçe incelenmek üzere ikinci defa Devlet Konservatuvarı'na gönderilmiştir.

Alınan cevabi yazıda gönderiliş gayesi dekor ve kostüm ihtisası olan adı geçenin branşını (Reji) olarak değiştirmesi, ihtiyaçları olmaması sebebiyle uygun görülmemiştir.

Gereğinin yapılmasını ve bu hususun ilgiliye tebliğini saygı ile rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı a.

Selahattin Başiplikçi

Yüksek Öğretim Genel Müdürü

T. C.
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
Yüksek Öğretim Genel Müdürlüğü

Sayı : 591.1/0529 Ankara

Konu: Yücel Erten hk. 21 Nisan 1971

Almanya Bölgesi Öğrenci Müfettişliğine

İlgi: 7.4.1971 gün ve 6254 sayılı yazınız :

1416 sayılı kanun uyarınca Bakanlığımız hesabına dekor ve kostum ihtisası yapmak üzere bölgenize gönderilen Yücel Erten'e ait branş değiştirilmesi hakkındaki dilekçe incelenmek üzere ikinci defa Devlet Konservatuvarına gönderilmiştir.

Alınan cevabi yazıda: gönderiliş gayesi dekor ve kostum ihtisası olan adı geçenin branşını (Reji) olarak değiştirmesi, ihtiyaçları olmaması sebebiyle uygun görülmemiştir.

Gereğinin yapılmasını ve bu hususun ilgiliye tebliğini saygı ile rica ederim.

Milli Eğitim Bakanı a.

Selahattin Başiplikçi
Yüksek Öğretim Genel Müdürü

SY.MY.19.4.1971

Öğrenci Müfettişliği'nin 1971 yılında bana yolladığı yazı.

Reji alanında ihtisas yapmış elemana ihtiyaç yokmuş meğer?... Ankara Devlet Konservatuvarı'nın, Öğrenci Müfettişliği'ne yanıtı böyleymiş... Mahir Canova'nın bölüm başkanı olduğu Konservatuvar'dan, bu cevabı kendisine danışmadan kimse yazmazdı, yazamazdı. Bunu herkes bilir. Oligarşi, dişlerini göstermişti...

Düşünün ki, 1936'daki kuruluşundan beri Konservatuvar'ın yasasında vardır Reji Bölümü. Ve o Reji Bölümü asla açılmamıştır. Demek ki o gün itibariyle 34 yıl boyunca bu bölüm açılmamış. Demek ki o alana özen gösterilmemiş. Eh, işte o tarihte sizin bir öğrenciniz çıkıyor hem ülkesi, hem kendisi için bu imkânı yaratıyor. Karşılığı, "ihtiyaç yoktur" mu olmalıydı? Sanırsınız Türkiye'de dört bucakta rejisör yetiştiren okullar var, ortalıkta eğitim görmüş rejisörler cirit atıyor da böyle bir karar veriliyor.

Yanılmıyorsam şu anda bile Türkiye'nin tek diplomalı rejisörü benim. Ve onlar neredeyse bundan yarım yüzyıl önce, reji alanında ihtisas yapmış elemana ihtiyaç olmadığını söyleyebiliyorlar, yazabiliyorlardı. Ya "Dekor-Kostüm" eğitimi veren Güzel Sanatlar Akademilerinden birine yazılmalıymışım, ya Viyana'ya gidip Max Meinecke'nin yanında öğrenci olmalıymışım ya da Türkiye'ye dönüp askerlik hizmetimi yapmalıymışım!

25 yaşımdan sonra birdenbire sahne tasarımcısı olmaya ne niyetim var ne iştahım ne de ihtiyacım! Beş yıl oyunculuk eğitimi görmüş birinden, dekor-kostüm öğrensin diye, sahne tasarımcısı olmasını istemek saçmalık!

Viyana'da Max Meinecke'nin yanında öğrenim görmem ise daha büyük saçmalık! Beş yıl Türkiye'de Meinecke'nin öğrencisi olmuşum zaten. Üstelik en iyi öğrencilerinden biriydim. Şimdi Meinecke, Türkiye'den ayrılmış, Viyana'ya yerleşmiş. Meinecke'nin bana öğreteceklerini öğrenmem için ya onun Türkiye'ye gelmemiş olması gerekiyordu, ya da benim Almanya'ya gitmemem!

Bir yıl Almanca öğrenip, 300 kişinin arasından sıyrılıp Reji Bölümü sınavını kazanıp, sonra Türkiye'ye dönüp askere gitmek ise takdir edersiniz ki, en büyük saçmalık! Türkiye'de reji eğitimi almış elemana ihtiyaç olmadığını söyleyerek sınavını kazandığım okulu kabul etmemek ise saçmalıktan da öte, adını koymakta zorlandığım bir şey!

Neredeyse kendimi bir yerlerden atacağım geliyor. Sonunda durumu bölüm başkanı ve hocam Prof. Werner Kraut'a anlattım. "Sana biz burs verelim" dedi. Hemen belgeler dolduruldu, yazılar yazıldı. Burs çıktı. Alman hükümetinin bursu ile okuyacağım. Hayır efendim, inanmayacaksınız ama ona da izin yok: "Ya bizim bursumuzla istediğimiz branşta, istediğimiz yerde okursun, ya da hemen döner askere gidersin!"

Türkiye'de 12 Mart askeri darbesinin karanlık günleri yaşanıyordu. Işıklar içindeki sevgili hocamız Sevda Şener'in 10 Aralık 1971 tarihli mektubu o atmosfere tanıklık etsin. Sevda Hoca'nın telaşsız, görmüş geçirmiş, sakin, anaç dilini bilen buradan çok şey anlar:

> (...) Memleketten fazla haber almadığınıza üzülmeyin. Her şey öyle karışık, karanlık ve kötü ki... Bak, insan anlatırken bile kakofoni yapıyor!...
>
> Öğrenciler birbirine düştü ya da düşürüldü. Tüm bunalımlarını iç çatışma ile boşaltıyorlar. Fakülteler kapatılıyor, arama yapılıyor... Ve de Kültür Sarayı yandı. Durmadan konuşuyoruz, konuşuyoruz, konuşuyoruz. Aynı eleştiriler, aynı kötümserlik. Gencecik çocukların yüzleri asık, hareketleri ağır... Bizden de yaşlılar sanki.
>
> Eskiden sınıfta bizim -biz talebe iken- neşemizi, coşkunluğumuzu disiplin altına almaya çalışırlardı. Kıpır kıpırdı içimiz. Şimdi ise ben öğrencilerimi birazcık neşelendirmeye çalışıyorum. Öyle, yüz yaşında hepsi sanki.
>
> Tiyatrolarda birkaç iyi eser var. Bu yıl Devlet Tiyatrosu epey

başarılı bir açılış yapmıştı. Özel tiyatrolar ise pek derbederdi. Ama bu yangından sonra bizim bile canımız eserleri tartışmak istemiyor. Bir iki iyi temsille paklanacak gibi değil yılların biriktirdiği pas, toz...

Siz oradan yararlanın şimdi. Düşünmeyin burasını. Nasıl olsa kürkçü dükkânına döneceksiniz. Tasalarımızı nasıl olsa saklarız siz gelene dek.

Hoşça kalın.

Türkiye'ye bakıyordum, Almanya'ya bakıyordum: Bir türlü yurdumun yakasını bırakmayın faşizme lanetler ediyordum. Ama kıskaçtan kurtulmanın imkânı yok. Gittim, Türkiye'den aldığım cevabı Prof. Kraut'a anlattım ve Türkiye'ye dönmek zorunda olduğumu söyledim. O İsviçreli dağ gibi adam, kahvesinden bir yudum aldı, purosunun kıvılcımlarını üstüne başına saçarak bir nefes çekti, "Faşist bunlar!" dedi. Ben tutuldum, ne söyleyeceğimi bilemedim. Bir sessizlik oldu. O sessizlikte, odadaki sahne maketi gözümün önünde bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyor.

"Otur" dedi. Oturdum. Arkasına yaslanıp "Rose!" diye seslendi. Yardımcısı Rose Kray, yan odanın kapısını açıp başını uzattı. Profesör şöyle dedi: "Rose, anlaşıldı: Bu faşistler, bu delikanlının burada okumasını istemiyorlar. Sınıf açacağız! Biz de bu delikanlıya dekor-kostüm sınıfı açacağız! Bana Pitt Fischer'i ara lütfen" Ve gözümün önünde gidip gelen sahne maketi, birden yeniden yerine oturdu, netleşti. Sonra da teşekkür etmek için bazı sözleri anlamsız bir şekilde arka arkaya sıraladığımı hatırlıyorum...

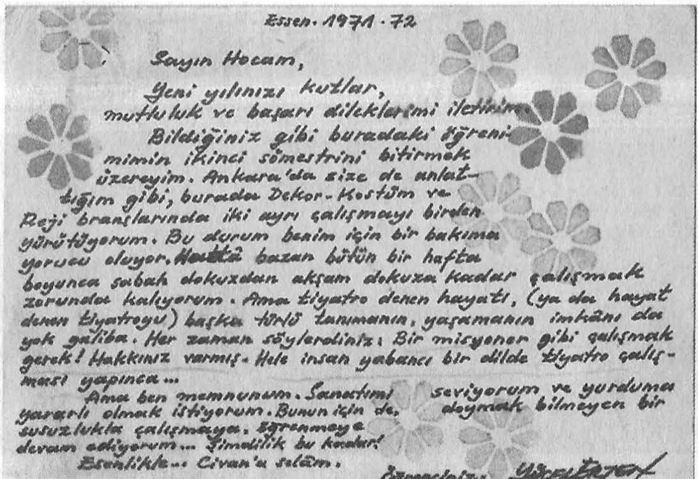
Düsseldorf Tiyatrosu'nun baş dekoratörü Pitt Fischer ve Gelsenkirchen Tiyatrosu'nun teknik direktörü Otto Brüdgam, benim için bir ihtisas programı hazırlayıp uyguladılar. Böylece ben Folkwang Yüksek Okulu'nda geçirdiğim 4,5 yıl sonunda hem Reji Bölümü'nü bitirdim, hem dekor-kostüm konusunda hazırlanan bir ihtisas programını. Keyfe keder

girdiğim oyunculuk dersleri, kurslar ve profesyonel tiyatrolarda hocama yaptığım asistanlıklar da cabası!

Bence bu öyküyü anlatmadan, benim rejisörlüğüm ve öğretmenliğim üzerine bir şeyler söylemek mümkün değildi. Çünkü bu öykü, benim nereden, nereye gittiğimi ve sonra nereye döndüğümü anlatıyor. En hafif deyimiyle üzücüdür. Ben aslında Mahir hocayı çok sevdim. Gerçi çok kavga ettik ama çok saygı duyduğum, etkilendiğim bir hocam olmuştur. Çok şey öğrenmişimdir. Ama yöneticilik başka bir şey. Yönetici konumunda onun böyle bir cevap göndermesi, göndertmesi benim için çok ağır bir düş kırıklığı olmuştu.

Ne yaparsınız ki, o yıllarda hem Konservatuvar'daki, hem de Devlet Tiyatroları'ndaki anlayışın, dünyası, dokusu, ekseni buydu...

Ben yine de saygılı davranışımdan vazgeçmemiştim. Yılbaşlarında hocama tebrik kartları göndermiştim. Tebrik kartı derken, öğrenci bütçesine uyabilmesi için, en ucuzundan boş kartlar alır; üzerine patates baskısı ile mumlar ya da çiçekler yapar; öğretmenlerime, dostlarıma onları gönderirdim. Bunlardan üçünü sevgili Civan Canova sonradan gönderdi bana. Birini buraya koyalım.

Essen. 1971 . 72

Sayın Hocam,

Yeni yılınızı kutlar,
mutluluk ve başarı dileklerimi iletirim.
Bildiğiniz gibi buradaki öğreni-
mimin ikinci sömestrini bitirmek
üzereyim. Ankara'da size de anlat-
tığım gibi, burada Dekor-Kostüm ve
Reji branşlarında iki ayrı çalışmayı birden
yürütüyorum. Bu durum benim için bir bakıma
yorucu oluyor. Hattâ bazan bütün bir hafta
boyunca sabah dokuzdan akşam dokuza kadar çalışmak
zorunda kalıyorum. Ama tiyatro denen hayatı, (ya da hayat
denen tiyatroyu) başka türlü tanımanın, yaşamanın imkânı da
yok galiba. Her zaman söylerdiniz: Bir misyoner gibi çalışmak
gerek! Hakkınız varmış. Hele insan yabancı bir dilde tiyatro çalış-
ması yapınca...
Ama ben memnunum. Sanatımı seviyorum ve yurduma
yararlı olmak istiyorum. Bunun için de, doymak bilmeyen bir
susuzlukla çalışmaya, öğrenmeye
devam ediyorum... Şimdilik bu kadar!
Esenlikle... Civan'a selâm.

Öğrenciniz,

Yılbaşı kartı 1971-72

Yılbaşı kartı 1971-72

Öğrenci olma keyfi

Artık keyif benim. Tükenmeyen bir açlıkla okuyorum, çalışıyorum, öğreniyorum. Essen-Werden çok güzel bir yer, tarihi bir dokusu var, kasabanın ortasından Ruhr Nehri akıyor. Çevre çayırlıklar ve ormanlıklarla dolu. Okul, tarihi bir binada konuşlanmış. Başlangıçta Benedict rahiplerinin manastırı, sonraları hapishane, sonunda da benim okulum. İlginç bir nokta daha: Çoksesli müziğin ilk notaya dökülmesi 900 yılında bu manastırda olmuş.

Bizim eski konservatuvarlarımıza yakın bir yapılanması var. Tiyatro, opera, bale, enstrüman, kompozisyon, resim, fotoğraf ve elektronik müzik bölümleri var. Tiyatro bölümü üç dalda yürüyor: Reji, oyunculuk ve pantomim. Reji Bölümü'ne kabul edilen öğrencilerin, oyunculuk ya da pantomim bölümlerinden birini bitirmiş ya da başarı ile okuyor olması şart koşuluyor.

Söylemiştim, verdiğim sınavdan sonra bana oyunculuk derslerine girmemin zorunlu olmayacağı söylenmişti. Ben aldırmadım. Ensemble, doğaçlama ve etüt, hareket, eskrim,

akrobasi, sahne döğüşü, dans derslerine de girdim. Hep zevkliydi... Uyum sorunları olmadı mı? Oldu tabii. Sonuçta -ne kadar modern olursa olsun- doğuya ait bir yaşamdan, batının yaşam biçimine sıçrıyorsun. Örnek mi? İlk akrobasi dersinin sonunda erkekler duşuna gittim. Bir de baktım ki bütün arkadaşlar anadan üryan duş yapıyorlar, aralarda bölme falan da yok. Filmlerdeki gibi. Oysa ben mayoyla girileceğini düşünmüştüm. Şimdi dönüp gitsem olmayacak. Duşa mayoyla girsem tuhaf kaçacak, büsbütün dikkat çekecek. Ortaokul günlerinde okuldan kaçıp donumuzla denize girdiğimizi, sonra da güneşte kurusun diye donları da çıkardığımızı hatırladım. Yaradan'a sığınıp mayoyu sıyırıp daldım duşa. Pek de rahatmış. Sık sık aklımdan geçer: İnsan, örtününce yitirmiştir masumiyetini...

Reji Bölümü'nün dersleri ise tadından yenmez. Reji problemleri ve reji tasarımlamasından oluşan temel "reji" dersi, aynı oyunun değişik sahneleyişlerini izledikten sonra yapı-

Folkwang Yüksek Okulu. Essen-Werden

lan karşılaştırmalı oyun eleştirisi, budama ve kolaj gibi alanlara uzanan "Reji-Dramaturgi", "Tiyatro Tarihi", "Tiyatro Tekniği", "Dekor-Kostüm Tasarımı", "Işık Tasarımı" ...

Ayrıca reji öğrencileri ile profesyonel bir tiyatronun atölyesinde, sahnesinde, ışık kumanda odasında, kondüit masasında uygulamalı dersler yapılırdı. Bunların dışında eğitimin bir diğer ayağı olarak, öğrenciye okul dışında profesyonel yapımlarda reji asistanlığı ya da yardımcı rejisörlük gibi görevler verilerek tecrübe kazanması sağlanırdı.

Reji uygulaması olarak tasarım geliştirerek, üç aşamalı sahneleme zorunluydu. Yani sırasıyla önce bir sahne, ertesi yıl bir kısa oyun ve sonuçta mezuniyet için bir oyunun, oyunculuk bölümü öğrencileriyle sahnelenmesi ve sergilenmesi. Benim ilk ödevim Brecht'ten bir sahneydi. *Üçüncü İmparatorluğun Korku ve Sefaleti/Furcht und Elend des Dritten Reiches/* adlı oyundan "İş Bulma/Arbeitsbeschaffung" sahnesi. Ertesi yılki ödevim Fernando Arrabal'ın tek perdelik oyunu *Cephede Piknik*'ti. Beğenildi, birkaç kez seyirciye sunuldu.

Bertolt Brecht'in *Üçüncü İmparatorluğun Korku ve Sefaleti* adlı oyunundan "İş Bulma" sahnesinde Barbara Focke, Kurt Hohndorf, Anne Bachschmidt (1972)

Fernando Arrabal'ın *Cephede Piknik*'i. 1973'te sahnelediğim oyunda Olaf Schaeffer, Werner Galas, Volker Lippmann ile Gabriele Rolle rol alıyorlar.

Diploma çalışması olarak da Aristofanes'in *Kadınlar Devleti/ Die Weibervolksversammlung* oyununu sahneledim. Aristofanes'in bu oyunu eksikli olarak günümüze kalmış. Hocalardan birinin deyimi ile "epeyce toz kaldırdı", seyirciye sunuldu, Folkwang Ödülü'ne değer görüldü. Folkwang Ödülü ilk kez 1958 yılında, sonraları modern dansta bir çeşit devrim yapan büyük koreograf Pina Bausch'a verilmiş. Ben okuldayken o, haklı şöhretinin basamaklarını tırmanmaktaydı. Zaman zaman okula derse gelirdi. Karşılıklı şarap içip sohbet etmişliğimiz vardır...

Kadınlar Devleti üzerine 4 Mayıs 1974 tarihli *Westdeutsche Allgemeine Zeitung*'daki eleştiride Alfred Wolf şunları söylüyordu:

> Temsil konservativizmin tam sanatsal anlamda bir ürünüydü. Ama geleneksel olanı körlemesine üstlenen bir uygulama değil, tersine geleneğe günümüze doğru hayat veren ama bunu özünü zedelemeden yapan bir temsildi.
>
> İnsan bilmese, bütün bunların temel hatlarıyla 2.400 yıl önce yazılmış ve söylenmiş olacağına ihtimal vermez. Aristofanes'in politik, toplumsal ve kültürel çarpıklıkları, neredeyse günümüzün toplumsal eleştiri ustası sıkı kabare toplulukları gibi hırpalaması, inanılmaz!
>
> Ama acıtıcı şakalar ve keskin ısırganlıklarla değil, pervasız bir neşe ve ferahlatıcı kahkahalarla yürüyor; yine de ana çizgi: "Kulağın varsa, dinle!"
>
> Bütün oyuncular, şu sorunun çözümünde yetenek ve neşe yarışındalar: Erkeklerin ticareti mi, kadınların yönetimi mi, hangisi daha iyi? Oyun fevkalade ustalıkla günümüzün sorularına ve ilişkilerine uzanıyor, ama özde yatanı yitirmeden, çarpıtmadan.
>
> Oyun bizlere harikulade bir şekilde bir kez daha kanıtladı: Tiyatro, özellikle eğlendirici bir form olan komedi ile, sevecenlik ve oyun sevinci ile yürürken de toplumsal ve politik eleştiriye

ilişkin çizgileri içinde barındırmalı. İsa'dan 400 yıl önce öyleydi, 2000 yıl sonra öyle.

Rheinische Zeitung'un 6 Mayıs 1974 tarihli sayısında M.K. imzalı bir yazıda şöyle demişti yazar:

> Aristofanes, Yücel Erten'in gelenekten sıyrılmış sahneleyişini izlese, seyirciler kadar o da keyif alırdı.

Şunu da eklersem şımarıklık mı olur bilmiyorum? Prof. Kraut benim bu sahneleyişimin Bad-Hersfeld'deki *Lysistrata*'dan ve Berlin Schiller Theater'daki *Kuşlar* sahneleyişinden daha iyi olduğunu söyledi. Madalyalarımdan birisidir.

Aristofanes'in *Kadınlar Devleti*. 1974'te Folkwang Yüksek Okulu'nda sahnelediğim oyunda Bettina Melis, Barbara Portsteffen, Dagmar Ebbers, Rena Pieper, Barbara Ploch, Christina Gölitz kadınlar grubunu oluşturuyorlardı.

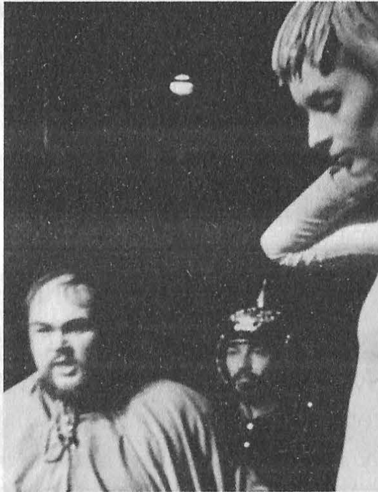
Mezuniyetimle birlikte hocam Prof. Kraut'tan bir öneri geldi. Beni gerçekten beğenmiş olmalı ki, okulda asistan olarak kalmamı teklif etti. Reji sınıfında kendisine asistanlık yapmamı istedi. Bunun için yeniden Türkiye'ye başvuruda bulundu. Bana burs vereceklerini söyleyip bir yıl, mümkünse iki yıl daha Almanya'da kalabilmem için izin istediler. Tabii ki ona da ret cevabı geldi...

Hocam Herr Kraut, dağ gibi yapısı ve ona uygun bas sesiyle, kükremeye hazır bir arslan gibiydi. İsviçreliydi, onu tanıdığımda 60 yaşındaydı. Aranan bir rejisördü. Puro içerdi. Giysilerinin göğüs kısmı, purodan düşen ateşlerin yanığından oluşan minik delikler taşırdı. Okullar buluşması için otobüsle Viyana'ya giderken, gece karanlığında kızlardan birisi "Bir yanık kokusu var" diye bağırdı. Kraut kükredi: "Ben yanıyorumdur. Biri gelip söndürsün!"... Asistanlık için turnedeysek, sık sık yemek ve içki ısmarlardı. Bir defasında arabasıyla İstanbul'a gidecekti. Nedenini hatırlamıyorum, ben de o sıra Türkiye'ye gidemeyecektim. Türkçe bir not yazdım: "Ben Almanya'da okuyan bir Türk genciyim. Bu notu size gösteren benim çok kıymetli, aziz hocamdır. Lütfen kendisine yardımcı olunuz. Teşekkürler" gibisinden bir şeydi. Kâğıdı hocaya verdim, cüzdanına koymasını, bir sıkıntı olursa göstermesini söyledim. Hoca ne yazdığımı sormadı, koydu cüzdanına. İstanbul'a gitmiş. Araç kullandığı için yorgun. Deniz manzarası olan bir otel arıyor. Hepsinden "Doluyuz" cevabı alıyor. Yılgın vaziyette son sorduğu otelin restoranına oturup denize karşı bir bira içiyor. Benim notumu hatırlayıp garsona gösteriyor. Nasıl oluyorsa, garsonlar arasında bir hareketlenme, bir koşuşturmaca. Beş dakika sonra hocaya denize bakan çok güzel bir oda ayarlıyorlar... Wunderbar! Dönüşünde sordu:

- Bana bak Türk, sen ne yazmıştın o kâğıda?
- Söyleyemem. Türklerin sırrıdır.

Öğrenim sırasında ufuk açan en güzel etkinliklerden biri tiyatro okulları buluşmasıydı. Almanya, Avusturya ve İsviçre'deki tiyatro okulları bir kentte bir hafta boyunca buluşur, ders yöntemlerini ve ürünlerini harmanlardı. İlki Berlin'de, ikinci ise Viyana'da düzenlendi. Cümbüşün feriştahıydı!

Viyana'daki cümbüşe bakar mısınız? Gündüz çalışmalar yapılmış, gece tiyatroda oyun izlenmiş, sonra içkiye gidilmiş, geç vakit otele dönülmüştü. Oteldeki erkek oda arkadaşım, gece ben yokken erkek arkadaşını yanına almış. Sonra birlikte duşa girmişler, dalgaya düşmüşler, bir şekilde odayı su basmıştı. Gece geç vakit geldik ki, odanın yatılabilecek durumu yok. Otelde başka boş oda da yok. "Başka otele gönderelim" dediler. Canım sıkkın, onu da ben istemedim. Resepsiyondan bir şişe şarap aldım, bir kül tablası buldum, koridora bağdaş kurdum şarabımı içiyordum. Karşıdaki kapı açıldı, sevgilim Rena çıktı. Oda arkadaşı Barbara ile halime acımışlar. Beni odalarına aldılar. İki kişilik yatakta o gece

Prof. Kraut'un okulda sahnelediği Shakespeare'in *On İkinci Gece / Was Ihr Wollt* adlı oyunu. 1972 tarihli oyunda Ernst-Theo Richter, ben ve Gesine Lübcke sahnedeyiz.

üçümüz yattık. Dostça bir pervasızlık ve içtenlikti. Ahlaksızlık değil, ahlak örneğidir...

Ünlü Lecoq'un asistanı Pierre Byland'ın iki hafta boyunca okulda konuk olarak sürdürdüğü "clown atölyesi" de benim için mücevher değerinde çalışmalardan biri olmuştur.

Pierre Byland'ın "clown atölyesi". Willi Liefersheidt, Wolfgang Rüter, ben, Olaf Schaefer, Gregor Lawatsch, İspanyol Miguel, Pierre Byland.

Essen'deki eğitimim sırasında en büyük keyiflerden biri de Tiyatro Bölümü başkanı Prof. Werner Kraut'un yanında reji asistanlığı yapmaktı. Kural olarak, eğitimin bir parçası olarak Reji Bölümü öğrencilerini yanına asistan alırdı. Konuk olduğumuz tiyatro, asistana da bir yerlerde bir odacık tutar, 1,5-2 ay için harçlık sayılabilecek bir ücret de verirdi.

İlk asistanlığımı 1972'de İsviçre'de Züricher Schauspielhaus'ta yaptım. İsviçre'nin en önde gelen tiyatrolarından biridir. Tarihçi ve oyun yazarı Rolf Hochhuth'un *Ebe / Die Hebamme* adlı oyunu sahneleniyordu. Hochhuth bazen prova-

lara geliyor, özellikle budamalar konusunda hocamla tartışıyorlardı. Bir gün çok konuştuğunu hissedip şöyle dedi Hochhut: "Kusura bakmayın Herr Kraut, ben gençliğimde Erwin Piscator'un tiyatrosunda yetiştim. Orası bir forum gibiydi. Herkes her an görüşünü dile getirebilirdi. O alışkanlıkla biraz fazla konuşuyorum belki."

Dünya çapında oyun yazarı Friedrich Dürrenmatt, hocamın arkadaşıydı. Bir gün hocam "Akşam Fritz'e gidiyoruz" dedi. Dürrenmatt'ın o tiyatroda kendi düzenlemesi ile *Woyzeck* sahneleyişini de izlemiştim. Felaket sevindim, dünya çapında bir oyun yazarı ile tanışacaktım. Gel gelelim, Fritz'in önemli bir işi çıkmış, ertelendi. Scheisse!

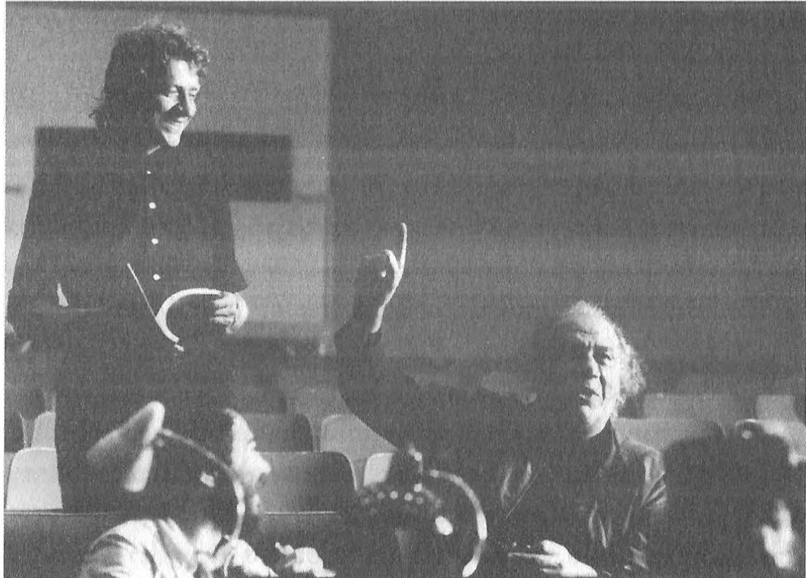
Neyse, orada bir zamanların film yıldızı Heidemarie Hatheyer, efsane Hans-Dieter Zeidler ve Gerd Westphal gibi oyuncuları tanıdım, çalışmalarına tanık oldum. Tuhaftır, o muhteşem oyuncu Heidemarie Hatheyer, kantinde her fırsatta, otoyolda bir restoran açılsa ne biçim para kazanılacağından dem vuruyordu. Ama oyunculuğuna kimse laf edemezdi doğrusu. Zeidler'in *Galile*'sini, insanın nerdeyse alıp eve götüreceği geliyordu.

Bir ders: Oyunda papazı oynayan Zeidler'in bir sahnede sökülmüş olan bisikletin ön tekerini takıp, sonra da binip gitmesi gerekiyor. Aksesuvar şefi provada teker, somun, kelebek vesaireyi sahneye yerleştirdi. Sonra Zeidler'e "Bu konum uygun mudur" diye sordu. Uygun yanıtını alınca yerdeki malzemenin fotoğrafını çekti, birbirlerine olan mesafelerini ölçtü. Ertesi gün aksesuvar odasında o fotoğraf, panoda üzerine mesafeler santimetre olarak yazılmış şekilde duruyordu. Yakın oldu, uzak oldu, ben bilmiyordum yok. Yanlış yapan ceremesini çeker...

Oyunun dekorunu da zamanında Brecht'le çalışmış bir büyük usta yapıyordu: Hans-Ulrich Schmückle. Prömiyerde perde açıldığında kopan alkışı hiç unutmam. Gösteriş, tantana,

inşaat yüzünden değil. Yalınlık ve fantezi sayesinde. Büyütülmüş fotoğrafların bulunduğu, sahneyi tümüyle kaplamayan birkaç dilim pano ve gerekli mobilya. Hepsi bu. Ama fotoğraflarla sahnedeki oyuncuların ironik buluşması mükemmeldi...

Zürih'ten bir tatlı anı. Katoliklerin dini bir günü vardır, adını şimdi unuttum. O gün meğer dükkân, restoran, büfe falan hiçbir yer açılmazmış. Ben farkında değilim. Gece geç vakit odamda acıktım. Tiyatroya yakın, merkezi bir yerde oturuyordum. Açık büfe gibi bir şey bulmak için dışarı çıktım. Ama asla açık bir yer yoktu. Sonunda istasyonda bir otomat buldum. Bozuk olarak parayı atıyorsun, ne istiyorsan düğmesine basıyorsun, makina veriyor. Ama para bozduracak bir yer de yok. Neyse, cebimdeki bozuk paraya uygun bisküvi falan gibi bir şey buldum. Parayı attım, düğmeye bastım. Langırt diye bir çiğ kuşkonmaz konservesi düşmesin mi? Para gitti, konserve açacağım da yok zaten. Odama dönüp patlayasıya musluk suyu içtim...

Hocam Prof. Werner Kraut ile provada. 1972

İkinci asistanlığımı 1973'de Hannover Devlet Tiyatrosu'nda yaptım. Benim Brecht'e olan ilgimi, iştahımı bilen hocam, bir Brecht sahneleyişi için beni götürdü yanında: *Schweyk İkinci Dünya Savaşında* / Schweyk im Zweiten Weltkrieg. Sonraları oyunu Türkçeye çevirdim, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda da sahneledim.

Yine yüksek kalitede oyuncular. Yine bir sürü oyun izledim. Bir oyuncuyla kısa süren aşk macerası da cabası... Bu aşkın ateşli gecelerinden birinin sabahında, az uyumuş ve tam ayılmamış bir şekilde provaya gittim. Günlük rutin olarak prova salonuna girdim, prova başlamadan dekoru vesaireyi kontrol ettim. Kantine inip otomattan hocama kahve alıp getirecektim. Otomat için iki adet metal onluğu da elimde hazır tutuyordum. Asansör geldi. Kapıyı açıp gireceğime, elimdeki iki onluğu asansör kapısının aralığından içeri atmışım! Yaptığımın farkına varınca dönüp etrafıma bir bakışım var, "kimse görmüş olmasın sakın" diye... Gecenin verdiği mahmurlukla asansörle kahve otomatını karıştırmıştım...

Diğer asistan Gerhard Weber'le de iyi arkadaş olmuştuk. Prova olmadığı bir hafta sonu, Gerhard, sevgilisi ve ben külüstür arabasına binip Berlin'e gittik. Oyunlar izledik, içkiler içtik, çok eğlendik. O zamanlar Batı Berlin, Doğu Almanya'nın ortasında kalakalmış bir ada gibiydi. Ve Batı Almanlar karayolu ile Berlin'e gitmek istedikleri zaman sıkı kontrollerden geçerdi. Yol boyu benzinci bulmak da zordu. Dönüşte pek bir paramız kalmadığı için Gerhard benzin almamış. İdare eder diye düşünmüş. Gecenin bir behrinde, Doğu Almanya karayolunun bir yerinde, araç hırp hırp hırp etti durdu.

- Ne oldu?

- Benzin bitti.

Ormanların ortasında, ıssız bir karayolunda, inin cinin

top oynadığı yerde uzun bir sessizlik. Bir kontrol aracı geçse o sırada, sıçtık.

- Ee, ne yapacağız şimdi?
- İnelim, depoya işeyeceğiz!
- Ciddi misin?
- İn!

Biz sırayla depoya işedik ama, Gerhard'ın sevgilisi Elke de gülmekten altına işedi sanırım. Kıkırdayarak bindik arabaya. Kontağı çevirince hırrrn dedi çalıştı, kahkahalarla bastık gittik. Aklınızda olsun, depodaki benzin seviyesini organik şekilde yükseltmek işe yarıyor. Kalitesiz bir benzin oluyor ama oluyor!

Hocamla üçüncü çalışmam 1974'de Essen Şehir Tiyatrosu'ndaydı. Neil Simon'ın yazdığı *Güneş Çocuklar*/Sonny-Boys. Bu defa asistanlıktan yardımcı rejisörlüğe terfi etmişim. Profesör Kraut çok yoğun olduğu sıralar, bazı sahnelerin taslak çalışmasını ben yürütüyordum. Okuldaki iki sahne hocası da oyunda oynuyorlardı. Okulda öğrenci olan beni, o pozisyonda örselememek için ne kadar özenli davrandılar. Ne tatlıydılar! Bu oyunu da Türkçeye çevirdim, birkaç tiyatromuzda da oynandı.

Hocam Prof. Kraut ile son çalışmam, 1975'de İsviçre kökenli turne tiyatrosu Bühne 64 ile oldu. Pavel Kohout'un *Öyle Bir Aşk/ So Eine Liebe* oyunu. Burada da yardımcı rejisör olarak yer aldım. Hocam aynı zamanda Viyana'da bir sahneleyişi tamamlamak zorunda kaldığı için, ben taslak yapıyordum, o hafta sonu üç gün gelip son şeklini veriyordu. Aslında o sıralar Türkiye'ye dönmüştüm ama söz verdiğim için tekrar Almanya'ya gidip o çalışmaya katıldım. Param filan da yok, henüz tayinim yapılmamıştı. Can Gürzap'ın bir dostu aracılığıyla temin ettiği bedava bir biletle uçmuştum Almanya'ya.

Almanyamın cilveleri

Okulda adım kısa süre içinde "Musch/Muş" oldu. Hocalar öğrencilere ön adıyla hitap ederdi. Ancak benim adımı söylemekte güçlük çekiyorlardı. Bu yüzden kimisi "Herr Erten" diyordu, kimisi de "cücel, ucel, gücel, güzel" gibi varyantlar döktürüyordu. Doğrusu bana "Herr Erten" diye hitap etmeleri hiç hoşuma gitmiyordu. Galiba ilk kez Renate doğum yerimi öğrenince "Musch" demişti. Bu resmiyet sıkıntısını ortadan kaldırmak için "Bana Musch diyebilirsiniz, kolay olur" dedim. Çok kolay oldu. Üç-beş gün içinde artık bütün okul adımı böyle belledi... Benim bir şikâyetim yoktu doğrusu. İkide birde adımın söylenişini düzeltmekten kurtulmuştum. Hatta kendi olanaklarımızla yaptığımız afişlerde "Yücel Erten alias Musch" yazardım.

Rejisör adayı Yücel Erten provada. 1973

İlk yılın sonunda, yaz tatilinde bir süre bir plastik fabrikasında çalıştım, biraz para biriktirdim. Buna güvenip sev-

gilim Renate'nin Volkswagen'ı ile tatile çıktık. Tatil dediysem, bir çadır, iki sünger yatakla kampinglerde kalmaya gittik. Fransa'yı boydan boya geçip Cannes'a kadar indik, sonra Atlantik kıyısından biraz da İspanya. Acayip bir tatildi yani. İki haftada dört mevsimi yaşadık. Yer yer sonbahar manzaraları, güneyde bahar kokan muhteşem lavanta tarlaları, Cannes'da denize girdik, güneşlendik. Ama dönüşte dağlık bir bölgede kar fırtınasına yakalandık, kendimizi bir otele zor attık. Türkiye ile yaşadığım o tehlikeli bürokrasi bunalımından sonra, benim için harikulade bir soluklanmaydı bu tatil. Dönünce posta kutusunu bir açtık ki, bir yığın telgraf. ARD televizyonunda çevrilecek bir filmdeki başrol için beni istiyorlar, "bizi arayın" diyorlar. Hemen sokağın ucundaki ankesörlü telefondan arıyorum: "Size ulaşamadık, artık çok geç." Ankara'dan sevgili sınıf arkadaşım Cihan Ünal'a önermişler, o da kabul etmiş. Hayatımın en güzel, ama en pahalı tatili olmuştu. Hem ödenecek ciddi bir parayı kaçırmıştım, hem de birinci kanaldaki bir TV filmiyle Alman sinemasına adım atabilme şansını... Ah, o zaman cep telefonu yoktu ki!

Serpil Akıllıoğlu ile eşi Ayşe, benim hayatımdaki en aziz ve kadim arkadaşlarımdandır. Serpil'le tanışmamız 1963 yılına uzanır. Evleri ikinci bir ev, dostlukları her dara düştüğümde dayanak, sofraları her daim neşeli bir sığınak olmuştur benim için. Bazen yıllarca görüşmediğimiz olur. Ama yine bir şekilde birbirimizi buluruz, hiç kopmamış gibi sürer sevgi ve dostluğumuz. 1973 olsa gerek. Birkaç arkadaş, bir öğleden sonra Holger ile Lorle'nin evinde oturmuş konuşuyoruz. Evleri dediğim, okulun karşısındaki bir binada salon-mutfak bir daire. Bir ara kapı çaldı. Holger meşguldü, "kapıya bakar mısın" dedi, ben baktım. Şeytan aklımı alacak sandım. Karşımda Serpil duruyor... Sarıldık, öpüştük. Bir vesile ile Almanya'ya gelmiş. Bir arkadaşına "Essen uzak mı?" diye sormuş. "Değil"i duyunca da, gidelim mi gidelim! İyi de

Essen'e geldiniz, Werden'i buldunuz, Folkwanghochschule'ye girdiniz, Yücel Erten'i sordunuz. Hadi diyelim ki birisi de "Buradaydı ama arkadaşlarıyla çıktı" dedi. Okulun karşısındaki binanın ikinci katında, benim o anda bulunduğum daireyi nasıl buldunuz? Kalp kalbi mi çekti be adam? Şimdi ben buna hayatın tatlı cilvesi demeyeyim de ne diyeyim?

Essen-Werden'de arkadaşımın evinin balkonunda iki can dost. Yücel Erten, Serpil Akıllıoğlu.

Mezuniyet öncesinde kurtlanmışız, dört Reji Bölümü öğrencisi, tiyatro kurmaya karar verdik. Kıdem sırasıyla: ben, Gregor Lawatsch, Dagmar Ebbers ve Ingo Neise. Her ay şimdi hatırlamadığım bir miktar para topluyoruz aramızda, kirayı, masrafları karşılayacağız. Yakınlardaki bir çiftçinin samanlığını kiraladık, koca kütükleri bir kenara taşıyıp temizledik. Ama biz daha provaya başlamadan çiftçi huylandı, vazgeçti. Bunun üzerine kasabanın orta yerinde bir eski pasta fırınını kiraladık. Bir giriş, bir oda, sonra iki yanı nerdeyse tavana kadar fayans kaplı uzunca bir salon. Bir kapı mi-

nik bir bahçeye açılıyor, orası fuaye olacak. Şöyle düşünmüştük: İlk temsile gelenler, bir iskemleyle gelip ona oturup izleyecekler, sonra iskemleyi bize bırakıp gidecekler. Öyle ya her evde bir türlü atılamayan bir eski iskemle vardır... İlk oyunu Gregor sahneliyordu. Marksist bir bakış açısı arayarak yorumumuzu yaptık. Provaya da başladık. Derken o kaçtı, bu kaçtı. Galiba hepsi de bu Marksizm hevesinden ve tartışmalarından kaçtı. Sonunda Gregor'la ben baş başa kaldık. Bu durumda "Gregor, en küçük izci grubu üç kişiden oluşur. Artık iki kişiyiz." "Haklısın" dedi, "vazgeçelim." Almanya sürecinde en çok içki içtiğim gece, o gecedir sanırım.

Renate ile dostça ayrılmış, yeni bir aşkın kucağına düşmüştüm. Oyuncu sevgilim Rena... Almanlar genelde, ilişkilerdeki sert dönemeçleri olgunlukla karşılar. Buhranlar geçirip histerik davranışlara yeltenmezler. Renate de ayrılmamızı büyük bir olgunlukla karşıladı. Ama zehir gibi bir şaka yaparak taşı gediğine oturtmaktan da geri durmadı:

- Galiba sende biraz fantezi yoksunluğu var.

- Neden

- Buraya kadar sevgilin Renate idi. Şimdi Rena.

- Ee?

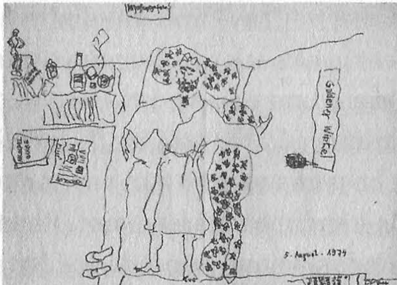
- Git gide kısaltıyorsun. Bir sonraki de artık ya Reh olacak ya da Tee!

"Reh" Almancada "re" okunur ve "geyik" anlamına gelir. "Tee" de "te" okunur ve "çay" anlamındadır. Bütün aşklarım çok güzeldi. Zaten çirkin aşk mı olurmuş canım? Hepsi güzeldir. Yalnız unutmayalım: Aşk acıdır!...

Renate ile ayrılmaya karar verince, hemen bir oda bulamadım. Buldum da boşalmasına 15 gün var. Ama Renate'nin yanında kalmayı da kendime yediremedim. Rena zaten evli. Birkaç gün okul arkadaşlarımın yanında kaldığım oldu. Bir hafta bir polis arkadaşın kaçamakları için tuttuğu, Essen genelevinin sokağındaki bir küçük apartman dairesinde, iki gece de

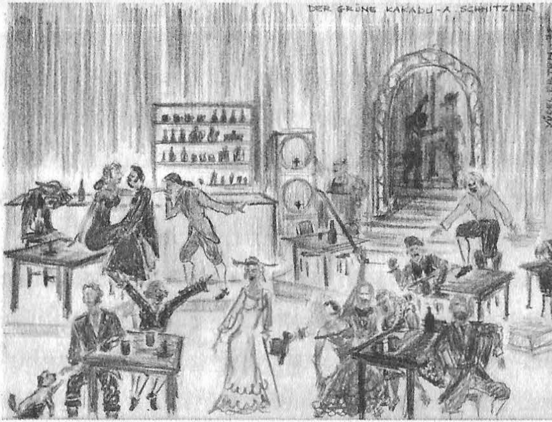
paltoma sarınıp okulun avlusundaki bankta. Sonunda oda boşaldı. Dört katlı bir apartmanın çatı katında, koridor üstündeki altı odadan biri. Ortak bir banyo ve koridorda ortak bir buzdolabı vardı. Neyse ki her birinde okuldan öğrenciler kalıyor. Akşamdı, anahtarımı aldım, odaya çıktım. Kapı, pencere, bir küçük lavabo, bir elbise dolabı, çatı katı olduğu için yarısı eğri bir tavan. Yerde çarşafsız bir döşek. Bir de boş şarap şişesi... Benim eşyam henüz Renate'nin evinde. Olsun, artık odamda yatacağım. Tekrar aşağı indim, bir büfeden mantarsız bir şişe İtalyan şarabı aldım. Dönüş yolunda bir bahçeden kırmızı bir gül kopardım. Gülü boş şarap şişesine yerleştirdim. Ona bakarak şarabı şişeden içtim. Bitince uyudum.

En çok güldüğüm gün, odamda Gregor, barok melekleri andıran sevgilisi, Rena ve ben spagetti savaşı yaptığımız gündür. Odayı temizlemem üç gün sürmüştü. Tam temizledim, birkaç gün sonra, bu defa da tavandaki sıvanın şöyle bir kulaçlık bir bölümü "plönk" dedi düştü. "Meşruiyet içinde çare tükenmez" demişti bir büyüğümüz. Orkestra şefi arkadaşım Bodo, odasından boyalar getirdi, tavandaki sıvası dökülmüş yuvarlağı, koyu mavi bir gökyüzü yaptık, ay ve yıldızlar boyadık. Ev sahibi kadın durumu fark edip de sıvacı çağırıncaya kadar yatağımdan gökyüzünü seyrettim. Bu odada bir de sol elimle kendi resmimi yapmıştım. Hasta yatarken. Ama niye sol elimle, bilmiyorum, hatırlamıyorum... Oysa çizimim çok kötü değildir.

Sol elimle çizilmiş odamda hasta yatan ben. 1974

Bu da sağ elimle, ders için yaptığım bir eskiz.

1972'de Arthur Schnitzler'in *Yeşil Papağan/Der Grüne Kakadu* adlı oyunu için yaptığım eskiz.

Almanya günlerime bir ayrıntı daha eklemeliyim: Türkçeden Almancaya beş oyun çevirim olduğunu söylemiştim. Bunlardan ilkini, Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları*'nı öğrencilik dönemine sığdırmışım, yıl 1974'tü. Varın siz oradan benim tiyatro aşkımı ve çalışkanlığımı hesabedin.

Dönüş

12 Mart 1971 darbesi olduğunda Almanya'daydım. Türkiye'deki faşist evrilme ve yarattığı karanlık günler, bana ancak dost mektuplarından yansıyordu. İki örnek vereyim. İlki TRT'de programcı can dostum Serpil Akıllıoğlu'nun 71 Haziran'ındaki mektuplarından:

> ... Öylesine karambol, öylesine karışık, öylesine yarına güvensiz. Belki de hepsini anlatmaktansa, böyle üç küçük sözcükle özetlemek daha da anlamlı. Ve de bu üç küçük sözcüğe ek,

bir örnekle anlatmalı. Karnında küçük bir can taşıyan anne Sezi, bu sabah iki sivil polisle, Birinci Şube'ye gitti. Sonuç? Şimdilik belli değil. Sarper'se hâlâ içerde. Sonuç? O da belli değil. Hiçbir şey belli değil...

İki hafta sonra:

Yücelciğim, sana biraz da buralardan söz edeyim. Ya da etmeye çalışayım. Zira buraları tam yansıtabilmem mümkünsüz. (Bu mektuplar açılıyor mu acep? Sağlık olsun. Bir o kalmıştı zaten.)

Sarper içerde, Sezi içerde, Nuri aranıyor. Bunlar eş dost takımından. Bir de meşhur listeler var ki sorma. Yer kalmadı kışlalarda. Bir zincirdir uzanıyor. Her gün yeni bir şok! Ve de çorap söküğü gibi çözülmeler, itiraflar. Hem de işçisinden tut, tabii senatörüne kadar.

Mahkeme Dosyası'nı biliyorsun. Büyük bir aşamaydı. Hem benim programcılığım için hem radyo politikasının programcılık anlayışı için. Ama bilirsin beni ve de programcılık anlayışımı, her şeyi dozunda bırakırım. Dozu kaçarsa zaten banaldir o iş. Yine öyle yaptım. Gel gör ki, tutucu, bağnaz kafalar onu bile çok görüp, meclis kürsülerinde haykırıyorlar, asmalı kesmeli diye.

Birkaç kez savcılık ifademi aldı. Onlarca tehdit mektubu aldım. Yüzlerce moral kırıcı olay oldu. Bir tasfiye lafıdır dolaşıyor ağızlarda. Gerçekleşirse, atılacakların başındaymışım...

Bir başka can dost Devlet Tiyatrosu sanatçısı Bayazıt Gülercan'dan:

Çocuk oyunu rejisi Genel Müdürlükçe benden alındı. Bizim müdürlük bunun sebeplerinin gizli olduğunu söyledi. Aradan iki ay geçti öğrendim: Solculara aktif görev verilmezmiş!

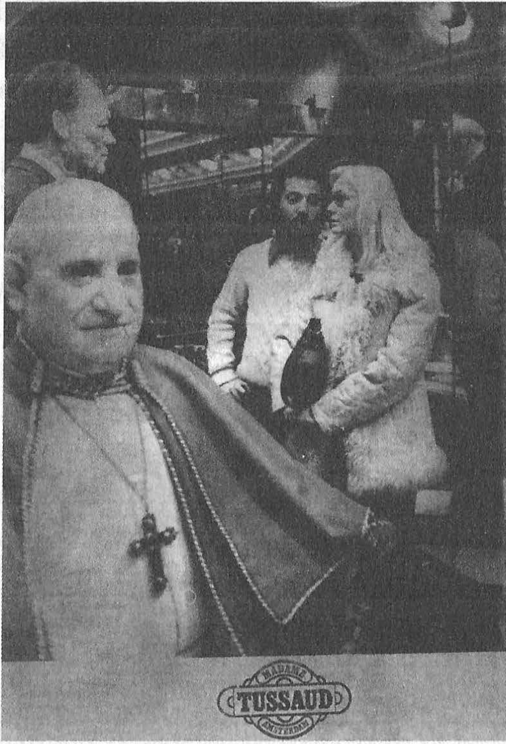
Sonrasında yaz tatillerinde iki ya da üç kere Türkiye'ye gittim: Siyasal çatışmalar biraz durulmuş gibi görünüyor-

du ama, ne pahasına! 61 Anayasası'nın getirdiği özgürlükler üzerine tül(!) serilmiş, sol acımasız kıyımlarla bastırılmış. Sağın ilerlemesinin önü açılmıştı. Üstelik feodal kafadan kurtulamayan bir toplum adeta bütün göstergelerini gözüme sokuyordu: Sayın(!) muhbir vatandaş, solcu avı, davalar, hapisler, işkence, sokak kavgası, soygun, uluorta adam bıçaklama, rüşvet, yolsuzluk, cinsel taciz, hanut, karaborsa, tesbih...

Yazın gittiğim için, çok sınırlı sayıda meslektaşımla görüşebildim. Bütün bilgiler, Devlet Tiyatroları'nda Cüneyt Gökçer egemenliğinin çeyrek yüzyıla yakın bir zamandır, sarsılmadan süregittiğini gösteriyordu. Görünen o ki, ben nerede, ne okursam okuyayım dönüşümde beni bir cennet bahçesi beklemiyordu. Ne var ki 1974'de Ecevit'in Erbakan'la kurduğu koalisyonda Başbakan olması, bende küçük de olsa bazı umutlar uyandırmıştı. Şiir bir adamdı Ecevit. Elbet sanat alanlarına da eğilirdi.

Hem kendimi hem de sevgilim Rena'yı, zihnen Türkiye'ye dönmeye hazırlamaya çalıştığım bir temmuz günü tarlalara doğru gezintiye çıkmış, yokuş aşağı Ruhr Nehri'ne doğru iniyorduk. Kıbrıs harekâtını bana o haber verdi. Benim televizyonum falan yoktu tabii. Ardından ağustosta ikinci askeri harekât gelince, Türkiye'de artık Ecevit'e kahraman gözüyle bakıldığı, ta oralarda bile hissediliyordu. Artık iktidarını sağlamlaştırdığı düşüncesi hâkimdi.

Rena oyunculuk bölümünde okuyordu ve benim mezuniyet için sahnelediğim oyunda oynamıştı. Evliydi, çocukları yoktu. Giderek yoğunlaşan neşeli ve pervasız beraberliğimizin bir noktasında, eşinden boşanmak istediğini söyledi. Benim Türkiye'ye dönmek zorunda olduğumu, yakın geleceğimin pek parlak olmayabileceğini, onun Türkiye'de çok sıkıntı çekeceğini söylemem para etmedi. Boşandılar. O da kendine Werden'de bir oda tuttu. Sadece bir arabası var, bir de kitapları. Ama ne gam! Artık ver elini Berlin, ver elini Hollanda!...

Rena ile Amsterdam Madame Tussaud Mumya Müzesi'nde. 1974

Diplomamı alışımdan kısa bir süre sonraydı. Sevgilim Rena'nın arabasına benim çadırı atıp çıktığımız Hollanda seyahatinden 3 Ağustos gece geç vakit döndük. Posta kutusunda dostum Can Gürzap'ın 29 Temmuz tarihli mektubu beni bekliyordu:

> Yücelciğim,
>
> Bu mektubu çok acele yazıyorum. Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nün başına getiriliyorum. Tüm yönetmelik değişti. Gerek maddi gerek manevi açılardan büyük değişiklikler yapıldı. Yeni, yepyeni bir konservatuvar kuruluyor. Şu anda Tiyatro Bölümü tam anlamıyla büyük bir değişikliğe uğruyor. Bütün eskiler gidiyor, yepyeni ve dinamik bir kadroyla iş yapacağız.

1. Ne zaman geleceksin?

2. Konservatuvar kadrosunda çalışmak ister misin? (Ben kadromu Konservatuvar'a naklediyorum. Maddi açıdan kayıp yok.)

Bu soruların cevabını mektubu aldığın gün bana bildir. Burada sana çok ihtiyacım var. Gelirsen hem Türk Tiyatrosu adına hem Konservatuvar adına, hem de kendi adıma çok büyük bir mutluluk duyacağım. Sana çok ihtiyacımız var. Gelince uzun uzun konuşuruz. Çok çok öperim. Sevgiler.

Can Gürzap

Mektubu okumadan yanıma alıp Rena ile Clochard meyhanesine gitmiştik. Orada okudum mektubu. Rena'ya saatlerce Ankara'yı, tiyatroyu, Konservatuvarı anlattığımı hatırlıyorum. Hemen ertesi gün uzun bir cevap yazmıştım. Can'la o sırada sık yazışmışız. Yönetmelik taslağı, raporlar, planlar aramızda gidip gelmiş. Ama bence bu ilk iki mektup, heyecanımızı çok güzel anlatıyor. Aradaki parantezleri şimdi yazıyorum; kısaltmak ve açıklamak için:

Can Kardeş,

Bugün 4 Ağustos 1974, Pazar. Dün gece eve geldiğimde buldum mektubunu. Bir hafta önce sömestr son derece yorucu bir kursla sona ermiş, ben de diplomamı elime almış, alnımın terini kurutmaya, atlayıp bir haftalığına Hollanda'ya gitmiştim. Dün gece seyahat dönüşü çantayı-çadırı acele eve atıp, bir hanım arkadaşla bir yudum bir şey içelim dedik. Mektubunu ancak meyhanede açıp okuyabildim. Sorma nasıl sevindiğimi. Bütün gece dönüp dolaşıp kızcağıza sizlerden, Konservatuvar'dan, Devlet Tiyatrosu'ndan anlattım durdum. Sevincimden sarhoş oldum vallahi!

Canım kardeşim, candan yürekten kutlarım! Türk sanatına, Türk tiyatrosuna, Konservatuvarımıza uğurlu ve yararlı olacağına inancım büyük. Gözümüz aydın olsun!

(Uzun süredir yazamadığım için, âdet olduğu üzere bin dereden su getirip ne kadar yoğun olduğumu anlatıyorum. Son altı ayda olup bitenleri şöyle sıralamışım:) Hannover Şehir Tiyatrosu'nda bir reji asistanlığı Brecht'in *Schweyk İkinci Dünya Savaşı*'nda adlı oyunu, sahne dersi asistanlığı, okuldaki çalışmaların dışında üç aylık bir zamanımı yiyip yutan ve de sonunda havaya giden bir "samanlık tiyatrosu" dönemi, daha sonra okul tarafından düzenlenen Berlin'deki tiyatro okulunda inceleme ve tanışma gezisi, benim özel olarak Berlin'e ve Stuttgart'a yaptığım seyahatler, Gelsenkirchen'de tiyatro ışıklaması üzerine bir kurs, Viyana'daki tiyatro okulları karşılaşması, daha sonra benim bitirme sınavı olarak yaptığım reji Aristofanes'in *Kadınlar Devleti*, Essen Şehir Tiyatrosu'nda bir reji asistanlığı ve de en son temmuzun ikinci yarısını kaplayan "akrobasi ve clown" kursu. (...) Bilmem ki sayıp sıraladığım bütün bu işler ve de bir mektuba sığmayacak, ama insanın dününü ve yarınını günbegün yoğuran, biçimleyen gönül kıpırdaşları, yüzümün karasını biraz olsun hafifletir mi?

(Daha sonra ayrıntılı biçimde önümde bekleyen konuları sıralıyorum. Özeti şöyle: 1. Hocam Prof. Kraut'un Essen'de sahnelediği oyunun prömiyerden önceki provalarını benim üstlenmem gerekiyor. 2. Essen Şehir Tiyatrosu'nda rejisörlük ihtimali. 3. Okulun düzenli temsiller vereceği bir tiyatronun açılması için çalışmalar var. Sahnelediğim Aristofanes'in orada açılış oyunu olması, benim orada bir yıl sanat yönetmeni yardımcısı olarak çalışmam isteniyor...) Sonra da bu konulardaki görüşümü şöyle dile getirmişim.

Buradaki okulun tiyatrosunda çalışma projesinin kıçına bir tekme vurur, siktir eder atarım. Devlet Konservatuvarı'nın yeniden doğuş sancıları içinde olduğu bir sırada gâvurun tiyatro okulu için çalışmanın bir anlamı yoktur! İlkelerde anlaştığımız sürece bütün gücümle dalarım güreşe.

Essen Şehir Tiyatrosu'nda rejisörlük meselesine gelince, biraz düşünürüm ve yanlış anlamayacağını umduğum birkaç soru

didikler kafamı. Belki gene küçük bir açıklama yararlı olacaktır bu konuda: Bak, yaşım 29, çok şükür daha şimdiye dek parayla pulla, malla mülkle hiçbir dolambacım olmadı. Dört yıldır burada mütevazı öğrenci yaşamımı sürdürüp duruyorum. Şu anda kitaplarımla üç beş plağımdan, bir çadırla iki valiz dolusu ıvır zıvırımdan başka hiçbir şeyim yok. Bir pikabım, hatta bir transistörlü radyom bile yok. Ama öte yandan bütün gücümle gezip görmeye, tanıyıp öğrenmeye ve dolu dolu yaşamaya çalıştım. İyi de ettim. Gel gelelim şu son aylar zarfında yavaş yavaş düşünmeye başladım, geldiğim gibi ipliksiz Türkiye'ye dönmek doğru mu olur diye.

(Türkiye'ye dönüşümde maddî ve manevî koşullarımı nispeten daha iyi tutabilmek için aklımdan geçenleri irdeledikten sonra) Birkaç cümleyle özetlemeye çalıştığım bu karmaşık, girift düşüncelerin, senin gözünde yanlış bir kanı uyandırmayacağı umuduyla işte birkaç soru:

a) Yeni görevine resmen ne zaman başlayacaksın?

b) Yeni yönetmeliğin bir kopyasını bana gönderebilir misin?

c) Konservatuvar müdürü ve bölüm şefleri kimler?

d) Şu anda Konservatuvar'ın Tiyatro Bölümü'nde öğretmenlik yapanlar ve yapması düşünülenler üzerine bana kısa da olsa bilgi verebilir misin?

e) Yıllardır Konservatuvar yönetmeliğinde kâğıt üzerinde kalan Reji Bölümü -ya da sınıfı- üzerinde düşündükleriniz var mı?

f) 1945 Ekim doğumlu olduğuma ve askere sevkim 31.12.1975'e kadar tehir edildiğine göre, ne zaman askere gitmem gerekecektir? Şu andaki yedek subaylık süresi nedir? Yedek subaylık sırasında tiyatroda ya da okulda kalabilme olanağı ne ölçüdedir? Yedek subayın eline ayda kaç para geçer?

g) Konservatuvar'da hangi dersin öğretmenliğini yapmamı düşünüyorsun?

h) Konservatuvar kadrosunda çalışmam halinde elime ne geçecektir?

Gelişmeler hakkında bana ne kadar çabuk ve ne kadar ayrıntılı bilgi verirsen, benim için de Almanya'da bir yıl daha kalıp kalmamak konusunda kesin bir tavır almak o ölçüde kolaylaşacaktır.

(...)

Sor soruştur, düz düzüştür, benim Muşlu olduğumu da unutmayıp acele tarafından yaz bana. Hani kafam çok bozulursa Ekim başında damlayıveririm Konservatuvar'a, olur biter bu iş.

Hatta bana birazcık cesaret verirsen sana hazırladığım "Reji Öğretim Planı" taslağını göndereyim. Bilmem ki sevincimden biraz bulutlarda mı dolaşmaya başlıyorum? Dünden beri içimi bir hasret kapladı ki, sorma gitsin! Acele cevabını bekliyorum.

Dostlara selam olsun!

Başarı ve mutluluk dileklerim seninledir.

Sevgilerimle.
Yücel Erten

Kısa süre sonra Muammer Sun hocamızdan bir telgraf aldım:

Ergin Orbey, Can Gürzap, Sönmez Atasoy, Konservatuvar'a atandılar. Sen de atanacaksın. Çok acele gelmen gerekli. Mektup postada. Cevabını telle. Sana çok ihtiyacım var. Ödemeli telefon açabilirsin 191159. Ankara Devlet Konservatuvarı Müdürü Muammer Sun.

Muammer Sun, Ankara Devlet Konservatuvarı'na müdür olarak atanmış. Mahir Canova, Salih Canar ve Nüzhet Şenbay'ın öğretmenliklerine de son verilmiş. Belki pek kibarca olmamış ama devrim gibi bir hareketti bu! Bilindiği üzere devrimler pek kibarlık aramaz. Ergin Orbey, Tiyatro Bölüm Başkanlığı'na getirilmiş. Can, Ahmet ve Edwina Levendoğlu, Muammer Çıpa, Sönmez Atasoy ve Cihan Ünal'ın olduğu bir öğretmen kadrosu oluşturulmuştu. Sonuç olarak 40 yıl-

lık bir yapıda değişikliğe gidilmiş. Sahne hocalarından yalnızca Cüneyt Gökçer görevde kalmış. Ama Cüneyt Bey, zaten hiçbir zaman oturduğu yerden kolay kalkmadı. Özetle Konservatuvar'da bir devrim yaşandığını, bana çok ihtiyaç olduğunu, süratle dönmemin iyi olacağını yazıyorlar.

Ben bir konuda heyecanlanınca, dereye falan bakmam, hemen paçaları sıvarım. Aşka bakar mısınız: Oturdum oyunculuk ve reji bölümleri için eğitim programı hazırlamaya başladım. Konservatuvar yasasının 1936'dan beri emrettiği ve yerine getirilmeyen "Reji Bölümü" de olacak diye hayal ediyorum. O zamanki Türkiye koşullarında, telefon bağlatabilmek için postanede birkaç saat beklemek gerekiyordu. Provam vardı, bekleyemedim. Muammer Sun hocamıza şu telgrafı çektim:

Mektubunu daha alamadım. Ekimin ilk haftasında geliyorum. Mektup postada. Yücel Erten

Ardından yazdığım mektubu şöyle bitirmişim:

Ankara Devlet Konservatuvarı'nın yeniden doğuş döneminde benim de küçük bir yararım olursa, sevincim büyük olacaktır.

Hani senin *Dergi*'nin ilk sayısında yayımlanan yazın nasıl bitiyordu? "Belki bir gün ateş tutuşturur yürekleri... Kim bilir". Bak, onu dedim de hatırıma geldi: Konservatuvar'daki mezuniyet yılında yayımladığımız son *Dergi*'de benim de bir yazım vardı. Eğer belleğim beni yanıltmıyorsa, "İşte geldik, gidiyoruz. Şen olasın Konservatuvar" diye başlamış, "Gene görüşmek umuduyla" diye bitirmiştim yazıyı.

Yakında görüşmek umuduyla.

Sevgiler.

Heyecanım büsbütün arttı. Derlendim toplandım. Zaten kitaplarımdan ve üç-beş giysimden başka bir şeyim yoktu. Bir

pikap ve sevdiğim plaklar aldım. Türkiye'de bulamayacağım bazı kitapları aldım. Yazışmalarımı yaptım. Hocamın yılbaşına doğru yapacağı sahneleyişte, dönüp kendisine yardımcı olacağıma söz verdim. Eşyamı tren postasına verdim. Rena ile ağlamaklı vedalaştım. Bir parantez açmalıyım: Rena daha sonra birkaç haftalığına Ankara'ya da geldi. Birkaç gün de İstanbul'a gittik. Topkapı, Balıkpazarı falan dolaştık. Ama ona uygun asgari koşulları hazırlamaya maddi imkânım yoktu; bunu o da gördü. Askerliğim sırasında giderek koptuk. Tam 30 yıl sonra, o artık *WDR4* radyosunun yayın yönetmeni olmuştu. Aradım, uzun uzun konuştuk, görüştük. Harikuladeydi. Her Noel'de bir mail gönderir, gönlünü almaya çalışırdım. 2016 Noel'inde de bir mail gönderdim. Cevap gelmedi. Oysa cevapsız bırakmazdı. 2017 Ocak ayında, şu satırları yazarken, az önce aklıma takıldı, internetten bir arama yapayım dedim. Altı ay önce yitirmişim... Ruhe in Frieden Rena, meine Jugendliebe...

9 Ekim 1974 akşamı hem kederli hem umutlu, hem de felaket yağışlı fırtınalı bir havada uçağa bindim...

Uçaktaki bir manzaranın, Türkiye'nin sonraki 40 yılını belirleyeceğini o gün kestirememişim. Koridor koltuğundayım. Hemen yandaki koridor koltuğunda, sakallı takkeli biri oturuyor ve *Risale-i Nur* okuyor. Uçağın kalkışına yakın ışıklar söndürülünce, adam bu karartmadan hoşnut kalmadığını homurdanarak belli etti. Kitap elinde ışıkların tekrar yanmasını bekliyor. İçimden şöyle demek geçti: "Dayı bak, tependeki düğmeye basarsan; ışık, nur orada!" Ayıp olur diye düşündüm, söylemedim. Keşke söyleseymişim...

İstikamet İstanbul. Oradan aktarmalı Ankara. Sabah dokuzda annemin Ankara'daki evindeydim. Bir saat sonra Can'da. Bir saat sonra da Konservatuvar'da... Heyecan, tez canlılık...

Aynı günün akşamı beni sürprizler bekliyordu.

Yuvamda kısa süren öğretmenlik

Ankara Devlet Konservatuvarı benim yuvamdır, yurdumdur. Ama oradaki öğretmenliğim çok kısa sürdü. 1974 sonlarında, Muammer Sun'un Konservatuvar Müdürü olmasından sonra ücretli olarak görev yapan bütün öğretmenlerin, Cüneyt Gökçer dışında görevlerine son verilmişti. Ergin Orbey, Bölüm Başkanı yapılmıştı. Ana meslek derslerinin kadrosu, Can Gürzap, Muammer Çıpa, Sönmez Atasoy, Cihan Ünal, Ahmet Levendoğlu ve Edwina Levendoğlu'dan oluşuyordu. Aslında 40 yılın öğretmenlerinin görevine son vermek yerine sonuna kadar onlardan yararlanılması daha doğru olurdu ama eğitimde devrim yapma isteği ile eski hocaların dediğim dedik alışkanlığı buluşturulamayacak kadar çelişmişti anlaşılan.

Ben o yıllarda bizim işin kâbesi olarak kabul edilen Cebeci Konservatuvarı'nda, eğitimin temel iki zaafı olarak, derslerin yapılandırılmasını ve seçim kriterlerini görüyordum. Ders yapılanması, civcivlere yumurtlama zorunluluğu getiriyor, aklı karışan civcivler, henüz yumurtlayamadıkları halde, kendilerini tavuk sanmaya başlıyorlardı. Horoz sananlar cabası... Öğrenciyi seçme kriterleri ise hocalarımızın defalarca dile getirdikleri üzere, "ses-fizik-yetenek" şeklinde formüle ediliyordu. Yetenek faktörüne kimsenin itirazı olamaz. Ama ses eğitilebilir bir enstrümandır. Ve de ses yeri-

ne kulağa bakmak gerekir. Kulaksız oyunculardan çok çekti Türk Tiyatrosu. Tabii kendileri de çok ezildi, üzüldüler. Açıkçası bu fizik dedikleri de ortalamada yakışıklı, güzel anlamına geliyordu. O genç yaşlarda nerdeyse bütün genç kızlar güzel, bütün delikanlılar yakışıklıdır. Gel gelelim 40'lara doğru gelindi mi, yakışıklılar hafif kel ve göbekli; güzeller de "Allah kabul etsin" formatına girmeye başlıyorlar. Sonuç: Hem başlangıçta hem de varılan yerde, anlamı sorgulanabilir bir çaba! Hocalarımız okula şişman, çirkin, uzun, kısa almazlardı pek. Bunu tercih etmezlerdi. Sonradan Ergin Orbey'in Bölüm Başkanlığı sırasında İlyas Salman'ın öğrenci olarak okula alınmış olmasına ağır tepkiler gösterdiklerini hatırlıyorum. Şurada aramızda konuşuyoruz, biraz dedikodu yapabiliriz: Daha Halkevinde tanıştığım sevgili Erkan Yücel'i de almamışlardı okula. Oysa Erkan Yücel, bu ülkenin tiyatro tarihine adını yazdırmıştır. Ne demeli?... Bir de değerli dostum İlber Ortaylı da girmişti sınava. Onu da almadılar. Ama nasılsa aramızda konuşuyoruz ya, iyi ki almamışlar. Çünkü İlber tiyatrocu olsa, hepimizin tozunu attırabilirdi...

Neyse, dönelim benim yuvaya dönüş hikâyeme. O sırada, Reji Bölümü'nü bitirdiğim Folkwang Yüksekokulu'nda asistan olarak kalmam önerilmişti. Okulun bu yöndeki bir başvurusu Türkiye'den –âdet olduğu üzere– reddedilince üzülmedim bile. Çünkü hemen aynı günlerde, Can Gürzap'ın bir mektubu ve Muammer Sun'un bir telgrafı ile Ankara'ya Konservatuvar'a çağrılmıştım. Sevindim, süratle kalktım, geldim. Almanya'da yılsonunu bekleyip birkaç kuruş kazanmayı bile önemsemedim. O kadar ki, onca yıl kaldıktan sonra kesin dönüş yaparken, her türlü ev eşyasını da gümrüksüz birlikte getirebiliyorsun. Benim bir eşyam yoktu ama, bu belgeye dayanarak başkalarının eşyasını getiriyorsun ve küçümsenmeyecek bir para kazanıyorsun. O işlere hiç kafam çalışmadığı için bu kesin dönüş belgesiyle bile ilgilenmemi-

şim. Doğrusu ya, gelirken gözümde Devlet Tiyatrosu falan da yoktu. Kendimi var gücümle, taze enerjimle Konservatuvar'a hasretmeye hazır hissediyordum. 40 yıldır açılmamış olan Reji Bölümü'nü açmayı hayal ediyordum. Arada sırada tiyatroda oyun da yönetilebilirim diye düşünüyordum.

Yeri gelmişken o konuya da değinelim: Oyun yönetmenliği için ille de diploma gerekmeyebilir. Diplomasız şahane yönetmenler de var dünyada. Ya da her diploma alan çok iyi bir yönetmen olacak diye bir kural yok. Yani yönetmenlik kafaya ve ruha huniyle boşaltılabilir bir şey değildir. Sanatçının yeteneklerini mobilize etmesine, araştırma-öğrenme alışkanlığına, düş kurabilme yatkınlığına, kuşku duyma yetisine, şablonları kırma cesaretine, dünya görüşüne, ufkuna, kararlılığına, ısrarına ve daha başka pek çok faktöre bağlıdır. Ama yönetmenlikte öğretilebilir, öğrenilebilir şeyler vardır. Eğitim o cepheden yürür ve pratik yapma imkânı sunarak deneyim kazandırır. O anlamda Türkiye'de oldum olası bir tiyatro okulunda kurulacak bir reji bölümüne ihtiyaç vardı. Olmadı. Bir ara Cüneyt Gökçer, Bilkent'de bir başlangıç yaptı ama o da ilk düğmeyi yanlış ilikleyerek başladı. Üniversitenin herhangi bir bölümüne öğrenci alır gibi, lise mezunlarını aldılar Reji Bölümü'ne. Olamazdı, olmadı... Tiyatro sanatı, oyuncunun sanatıdır. Merkezde o durur. Tiyatro için olmazsa olmaz iki şey, oyuncu ve seyircidir. Diğerleri olmadan da tiyatro olur. İyi olur, kötü olur, ama olur. Sonuçta, oyuncunun bedeninde, sırtında, sesinde, yüreğinde, zihninde taşıyacağı bir yüktür tiyatro. "Yük" sözcüğünü, "aşk" sözcüğüyle değiştirebilirsiniz, bir şey değişmez. Bu nedenle yönetmen adayının oyunculuk sanatından da bir miktar nasibini almış olması gerekir. Oyuncunun sancılarını, sıkıntılarını, olanaklarını, saklı güçlerini, zayıf ve güçlü yanlarını bilmek ve tartmak ve yönlendirmek zorundadır. Oyunculuk hakkında en ufak bir fikri, deneyimi olmayan lise mezunu-

nu yönetmenlik bölümüne alıp yetiştirmeye kalkmanın bir mantığı yoktur.

Evet, işte bu hayallerle döndüm Türkiye'ye. Ne ki beni tatsız bazı sürprizler bekliyordu. Muammer Sun, -anladığım kadarıyla- Konservatuvar'da öğretmen olan Dışişleri Bakanı'nın eşinin de diğer öğretmenler gibi gece nöbetine kalmasında ısrarcı olduğu için, müdürlük görevinden alınmıştı.

Yetmedi, geldiğim günün akşamı, yukarda sözünü ettiğim arkadaşların Konservatuvar'dan ayrılma kararını almış olduklarını öğrendim. Akşam Leventoğlu çiftinin evinde oturduk, tartıştık. Ben, istifa etmelerinin doğru olmayacağını savundum. Onlar, birikmiş şikâyetlerini dile getirdiler. Tartışma öyle alevlendi ki, bir ara şöyle dediğimi hatırlıyorum: "Temel, pabuç bağının çözüldüğünü görünce ayağını sandalyeye koymuş bağlamak için. Ama bağı çözülmüş olanı değil de öteki ayağını koymuş. O vaziyette yere kadar eğilmiş pabucunu bağlarken, arkasından geçen biri farkına varmadan hafifçe dokunmuş Temel'e. Vay, sen bana pandik attın diye, çıkarıp vurmuş herifi! Bu sizin istifa kararınız ona benziyor!" Hararetli tartışmalar sonucunda, istifa kararını bir süre ertelediler.

Bu arada Kültür Bakanlığı kurulmuş, Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü ve Konservatuvar, Kültür Bakanlığı'na bağlanmıştı. Ancak benim mecburi hizmet taahhütnamem eski düzene göre Milli Eğitim Bakanlığı'na verilmişti. Konservatuvar'a tayinim gecikince, Milli Eğitim Bakanlığı'na "evrak memuru" olarak atandığıma dair bir yazı aldım. Kafkaesk! Bu yazıyı alınca büsbütün dellendim, "Ben oraya adımımı atmam" diye tutturdum durdum. Ama bu sefer mecburi hizmet borcumu kefillerimden tahsil edecekler. Kefillerim Aykut ağabeyimle, sevgili dostum Serpil Akıllıoğlu. Tabii ki kimsede öyle bir para yok. Herkes ancak elden ağıza geçiniyor. Neyse ki Muammer Sun, Muhsin Canpolat ve Mehmet Özel, bir süre uğraştıktan sonra durumu düzelttiler de Konservatuvar'a tayinim yapıldı.

Tayinim uzun süre gerçekleşmediği için, mali bakımdan da çok büyük sıkıntı içindeydim. Annemin evinde kalıyorum ama, 30 yaşında, yurtdışında okumuş bir adam olarak, annemin dul maaşından harçlık almak ağırıma gidiyordu. Eşyamın Ankara'ya gelişinde bir yanlışlık olmuş, İstanbul gümrüğünden çekmem gerekiyormuş. Git-gel, evrak eksik, otel-motel derken boyuna meslektaşlardan borç alıyordum. Utanıp sıkılıyordum ama mecburdum. Bugün düşünüyorum da keşke aldığım borçları bir kenara kaydetseymişim. Çünkü hemen o yaz bastıran askerlik ve uzun süre değişmeyen maddi sıkıntı yüzünden bazılarını ödememiş bile olabilirim. O kadar ki, sevdiğim bir meslektaşıma borcumun karşılığında pikabımı bıraktığımı hatırlıyorum. Borçlu kaldıklarım beni bağışlasın, helal etsinler lütfen...

İşte bütün bu bulanıklıklar içinde, 74 Ekim'inden, 75 Haziran'ına kadar, hepi topu bir ders yılı, Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde sahne dersleri verdim.

Kafka'nın *Duruşma*'sı

O dönemde, o günkü orta bölümün son sınıf öğrencileriyle Franz Kafka'nın *Duruşma*'sını sahneledim. O zaman Konservatuvar Tiyatro Bölümü, üç yıllık orta devre ile iki yıllık yüksek devreden oluşuyordu. Kalabalık bir sınıftı. Bazıları yıl sonunda belki mezun olup tiyatroya gidecekler, dolayısıyla bu da mezuniyet oyunları olacaktı.

Cebeci'deki Konservatuvar'ın o sıralar yeni yapılan stüdyo sahnesinde sergilenen ilk oyundur. Ders saatine bakmaksızın, cumartesi ve pazar günleri dahil prova yaptık gençlerle. Onlar da doğrusu yeni bir heyecan ve şevkle sarıldılar çalışmaya. Sadece bir kişiyi, yıllar sonra tiyatroda hepimizin yü-

zünü kara çıkaran birini, provalar sırasında Antalya'ya gezmeye gittiği için hem oyundan çıkardım, hem provalara almadım, hem de sınıfta bıraktım.

Kafka'nın *Duruşma*'sının broşürü Ankara Devlet Konservatuvarı. 1974

Stüdyo sahnesinde bir ışıklandırma düzeni yoktu. Işığın büyük ustası, Devlet Tiyatroları'nın ışık kreatörü Nuri Özakyol'un yardımına başvurdum. Özakyol sanatına dair heyecan sahibi bir insandı. Sonraları birçok oyunda heyecanla birlikte çalıştık. Onun tavsiyesi üzerine spot yerleştirmek için, ışık odasının duvarını bir miktar kırdırdık. Işık masası ise reostasızdı, düğmeyle açılıp kapanıyordu. Özakyol, oraya da eski bir reostayı getireceğini söyledi. Ancak bir süre sonra Genel Müdür Cüneyt Gökçer'in buna izin vermediğini öğrendik. Rezalet! Ama bunun beni yıldıracağını sanıyorsanız, aldandınız dostlar! O sırada mezun olan, ama oyunun dekorlarını yapıp yakıştıran can Lütfi Oğuzcan'dan rica ettim, hemen o gün okula 10-12 tane kova ve metrelerce kablo aldırttık. Öğrencilerle birlikte sabaha kadar kabloların ucundaki kovaları sofitadan sarkıttık: "İki tık indir! Bir tık kaldır! Çok oldu, yarım tık indir!"... Sonuçta, düğmeyle açılıp kapanan,

yoğunluk ayarı olmayan bir ışık düzeni kurup öyle oynadık oyunu. Bazen rezalet fazilete dönüşür; bu düzen oyuna ayrı bir dinamik kattı...

Benim için Kafka biraz da güvercinlerdir. Öğrencilerime sordum "Güvercin kullanacağız, nerden alalım?" diye. "Ne gerek var hocam, çatı arasından tutar getiririz" dediler. Aralarında bir iş bölümü yaptılar sanırım, her oyundan önce aralarından birkaçı çatı arasından birkaç güvercin yakalayıp getirdiler. Güvercinlerin oyun sırasında sahnede ve salonda serbestçe uçuşmalarını istedim. Bu da denetimsiz, denetimsiz olduğu için de hayli ürpertici bir hava kattı oyuna. Eğitim gereği ezbere fazla koşullanmış öğrencilerim üzerinde de farklı bir duygu oluşturdu. Yanılmıyorsam hepsi severek oynadılar, seyreden pek çok insan da severek hatırladı o çalışmayı...

Büyük ozan Hasan Hüseyin Korkmazgil'in oyun için yazdığı değerlendirme yazısı, bence iki yönden önem taşır. Bir: O büyük sanatçının, bir öğrenci temsili karşısında gösterdiği duyarlılık, verdiği yankı, heyecan vericidir. İki: Oyunda yer alan genç meslektaşlarımın ilk oyunlarına ait bir değerlendirme yazısı olduğu için, ihtimal ki onlar için de önemlidir. O nedenle büyük usta Hasan Hüseyin Korkmazgil'in *Tiyatro '75* dergisinin 30. sayısında yazdığı eleştiriyi aktarayım:

Duruşma, Konservatuvar'da

23 Mayıs 1975 gecesi, Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü sahnesinde Franz Kafka'nın *Duruşma*'sını gördük. Oynayanlar, Tiyatro Bölümü üçüncü sınıf öğrencileriydi.

A. Gide ile J. L. Barrault'nun oyunlaştırdıkları *Duruşma*'yı dilimize Sabahattin Eyüboğlu çevirmişti. Oyunu yöneten Yücel Erten; yönetmen yardımcıları Nesrin Kazankaya ile Mahmut Gökgöz'dü. Dekor, Lütfi Oğuzcan'ındı. Oyuna çıkanlar: Nilgün Adabağ, Derya Bilgiç, Haluk Bilginer, Haluk Bozgeyikli, Cü-

neyt Çalışkur, Tomris Çuhadaroğlu, Eda Demokan, Y. Ziya Ersoy, Faik Ertener, Mahmut Gökgöz, Müge Gürman, Nihat İleri, Tamer Levent, Nedim Mete, Turan Özdemir, Selen Şenbay, Tarık Ünlüoğlu.

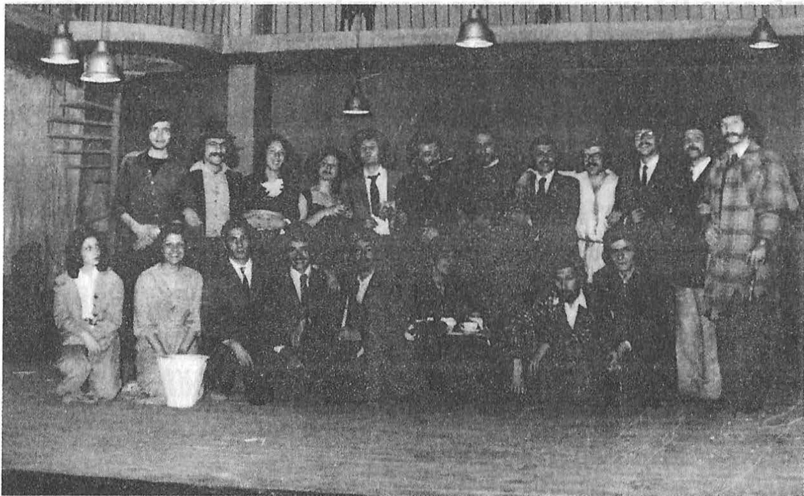
Kafka gibi güç bir yazarın dünyasını bu derece başarılı yansıtabilen sanatçı gençler, Türk tiyatrosunun geleceği konusunda ışıkla doldurdular yüreğimi. İki saatlik sürenin sonunda kendimi, Kafka'nın öfkesinde, başkaldırmasında kısaca "dünyasında" buldum. Ah ne olurdu, "davalı" kişi bir banka müdürü değil de emekçi sınıflardan birinden herhangi bir kimse olsaydı! Zaten o "çok boyutlu" Kafka'nın biricik kusuru da bu değil mi? O kat kat, o halka halka, o iç içe gelişip genişleyen "yargı" mekanizması, "suçlama" mekanizması, eğer, bir banka müdürü yerine, bir devrimciyi almış olsaydı çarkları arasına, Kafka'nın bu yapıtı, bütün dünyada, kapitalizmin, bürokrasinin kokuşmuş havasında bunalan kitlelerin sevgilisi haline gelirdi. Çünkü o takdirde, Kafka'nın silahının doğrultusu belli olacak, o güzel o boyutlu öfkesi ve başkaldırması hedefini bulacaktı. Ama bunu böyle düşünmek, "abesle uğraşmak"tan başka bir şey değildir. Kafka, bu haliyle Kafka'dır ve artık, eleştiriye kapalıdır.

Hiç gitmemiştim Konservatuvar Tiyatro Bölümü Sahnesi'ne, ilk gidiyordum. Oyunu, sahnenin yanına dizilmiş sandalyelere oturarak seyrettik. Sahnenin yüksek tavanında, nerden girmişse girmiş iki güvercin kanat çırpıp duruyordu. Seyircilerin, zaman zaman, başlarını kaldırıp güvercinlere baktıkları oluyordu. Belki de iyi bir rastlantıydı bu; Kafka'nın çizdiği dünyanın, gerçek dünyadan ayrı olmadığını anımsatıyordu bize!

Sahneleyiş son derece başarılıydı, diyebilirim. Perdesiz, bölmesiz, ışıklarla, eşyanın ufak tefek kaydırılmasıyla gerçekleştirilen bir sahne düzeniydi bu. Kafka'nın "çok boyutlu" yapıtını başka türlü somutlaştırmak da herhalde olanaksız olmalıydı. Geleneksel uygulamalara alışmış olanları tedirgin edebilirdi bu sahneleyiş tekniği veya bu yorum fakat tiyatroya az-çok bulaş-

mış olanları Kafka ve benzeri yazarları tanıyanları doyuran, sevindiren, çoğaltan bir yorumdu bence. "Çağdaş" sözü bizim alışık olduğumuz "modern" kavramını her zaman karşılamadığı için, "Çağdaş bir yorum ve sahneleyişti" diyemiyorum, belki "ilerici", "yarıncı" bir teknik ve yorumda demek daha doğru olur.

Duruşma'yı seyrederken gerçekten bunaldım. Kafka, önemli vidalarına dokunmuştu kokuşmuş bir dünyanın; Konservatuvar'ın genç sanatçıları ise, Kafka'nın bir bulutsuluk içinde fısıldadıklarını tokat gibi seriyorlardı gözler önüne. İnsan, bir anda iğrenç bir çöplükte debelendiğini veya "karabasan"da kıvrandığını duyuyordu. Bu muydu yaşadığımız dünya? Bu muydu sabahlarımızı karartan, bizi intihar çizgisine itip duran yoz ortam? Bizler bunun üyesi miydik? Niçin elimizi kaldırıp da kovamıyorduk bu lağım sineklerimizi yüzümüzden? Canımız yanıyordu, inliyorduk, yakınıyorduk, düşlere sığınıyorduk, fakat, değişmezmiş gibi, kabulleniyorduk bize uygulananları, bize layık görülenleri. Niçindi bu?

Kafka'ın *Duruşma* adlı oyunun ekibi 1975. Ön sıra: Müge Gürman, Tomris Çuhadaroğlu, Selen Şenbay, Tarık Ünlüoğlu, Turan Özdemir, Zühtü Erkan, Nedim Mete, Nihat İleri. Arka sıra: Metin Belgin, Lütfi Oğuzcan, Eda Demokan, Nilgün Adabağ, Cüneyt Çalışkur, Yücel Erten, Faik Ertener, Haluk Bilginer, Mahmut Gökgöz, Haluk Bozgeyikli, Yaşar Ziya Ersoy, Tamer Levent.

Sanatçı gençler gerçekten başarıyla oynadılar *Duruşma*'yı. İki saatlik sürenin sonunda caddeye çıkınca, kendimi Kafka'nın "davalı"sı durumunda görmeye başladığımı söylemeliydim. Aslında hepimiz, biraz biraz "davalı" değil miydik? (...)

Şunu hemen belirtmeliyim ki, Kafka'nın *Duruşma*'sını bu derece başarıyla oynayabilen sanatçı gençlerimiz, ortalarda dönüp duran nice oyunu daha bir başarıyla oynayabilirler. Kafka'nın karanlık bölmelerinde böylesine rahatlıkla dolaşabilenlerin, düz, sade, bölmesiz oyunlarda başarılı olmamaları düşünülebilir mi! Bu arkadaşları, önümüzdeki yıllarda çok başarılı yerlerde görmek istemekten başka ne gelir ki elimden?

Öğretmenlik yaptığım o bir ders yılı, saydığım bütün zorluklara rağmen, benim için fevkalade zevkliydi. Genç yetenekleri tanıyor, onlara şablonlara sığınmamayı öğretmeye çalışıyordum. Yüksek Devre'deki öğrencilerimle de Shakespeare'in *Troilos ile Cressida*'sını çalışmaya başlamıştık ama iki oyunun birden tamamlanma imkânı olmadığını görünce ağırlığı *Duruşma*'ya verdik. Yüksek devre öğrencileri şunlardı: Deniz Alver, Cevdet Arıcılar, Sevtap Arıcıoğlu, Bülent Arın, Mehmet Büyükağaoğlu, Şahin Çelik, Umut Demirdelen, Ayşen Durusoy, Mehmet Ali Erbil, Barış Eren, Serap Kaçmaz, Nesrin Kazankaya, Zuhal Olcay, Levent Öktem, Kenan Şakrak, Semra Üstünel, Füsun Yenisey, Selçuk Yöntem... Yanılgım ya da eksiğim varsa bağışlasınlar, üstünden çok zaman geçti...

Öğretmenler olarak da gayet sıcak bir hava içindeydik. Zaten hemen hepsi dönem arkadaşım. Bölüm Başkanı Ergin Orbey'le de iyi bir dayanışma geliştirdik. Öyle ki, ben *Duruşma* provalarında ruhen yorulunca bir sahneyi onun yapmasını rica ettim; o yaptı. Ben de onun öğrencilerle çalıştığı *Antigone*'ye bir iki yerinden dokundum. Hiç sorunsuz bir güven ilişkisi vardı aramızda. Aslında o benim "Ergin

Ağabey"imdi ama, otuz yaşıma basınca bir karar vermiştim: Tiyatroda aramızda çok büyük yaş farkı olmayan bütün meslektaşlara artık "abi" ve "abla" demeyecektim. Bunu ilk fırsatta her birine de söyledim, rahat ettim.

Ergin'le o tatlı öğretmenlik günlerimizden iki anı anlatayım yeri gelmişken.

Orbey'in öğrencilerle sahnelediği *Antigone*, Karaman'a turneye gidecek. Ergin "Sen de gel" dedi. Kambere düğün lâzım ya, hemen "Tamam" dedim, öğrencilerle otobüse doluşup yola koyulduk. Karaman'a vardık, Kale'de teknik hazırlık ve prova. Ertesi akşam temsili oynanacak. Karaman her haliyle pek karanlıktı. Ergin o işleri bilir, ertesi gün topluca Silifke'ye. Cennet-Cehennem'de denize girildi. Sonra Taşucu'nda bir daha deniz molası. Bu kez dalgalıydı deniz. Biz Ergin'le denizde şakalaşıp duruyorduk. Bir ara çocuklardan bir ses geldi:

- Hocaaam, hadi gidelim artık!

Dönüp baktık ki hepsi giyinip otobüse oturmuşlar; Serap otobüsten inmiş, sesleniyordu. Bir bakıştık, Ergin şöyle dedi:

- Halimizi görüyor musun? Normalde hocalar otobüsün yanında olur, denizdeki öğrencilere seslenir: "Çocuklaaar, hadi çıkın artık, gidiyoruz!" Bunlar bize sesleniyor. Bizden hoca olur mu dersin?...

Akşam Mut'a geldik, yerel deyimle "Ha Mut, ha Holivut!". Karayolunun iki yanında ışıl ışıl ampullerin dizi dizi yandığı lokantalar. Masalarda saz çalan âşıklar. Bir keyif, bir şenlik, sormayın.

Gece Karaman'daki yatılı okula döndük. Görevler sona ermiş, ertesi gün Ankara'ya dönülecekti. Bir yerde iki kadeh içelim diye düşündük. Ara, sor, öyle bir yer yok, yok! Bir konyak alalım, odamızda içeriz diye karar verdik. Ama içki alacağımız bir yer de yok. Bir büfe bulduk. "Müskirat" satmıyor! Büfeden ayrılırken biri yanaştı yanımıza:

- İçki mi içmek istiyorsunuz?

- Evet.

- Ben sizi götüreyim abi.

Taksiye bindik, karanlık bir mahallede, karanlık bir binanın kapısını çaldık. Girdik, alt katına indik ki, içkiler, kebaplar, çalgılar, konsomatrisler, her bir numara tamam! Sadece yorgan altında...

O sıralar okulda Cüneyt Hoca'ya da küçük hınzırlıklar etmekten zevk alıyordum. Bölüm Kurulu toplantılarını yaptığımız odada bir tane koltuk var, diğerleri iskemle. Hınzırlık olsun diye önden koşup o koltuğa otururdum, hocaya iskemle kalırdı. İçerler, ama belli etmezdi. Arada "Sigaran var mı şekerim?" diye sorduğunda hemen "Birinci" sigarası çıkarıp ikram ederdim. Her zaman Kent ya da Marlboro içen Cüneyt Gökçer, "hayır" diyemez, bir-iki nefes alır, hoşnutsuz bir yüzle söndürürdü. Ne yapayım, doğru dürüst bir gelirim yok, yabancı sigaralar o zaman kaçak ve pahalı. Bende ne arasın "Kent" sigarası? Çok çok, -o da bazen- filtresiz "Harman"... Sonraki ilişkilerimiz açısından bunları bir kenara yazmış mıydı, bilemem...

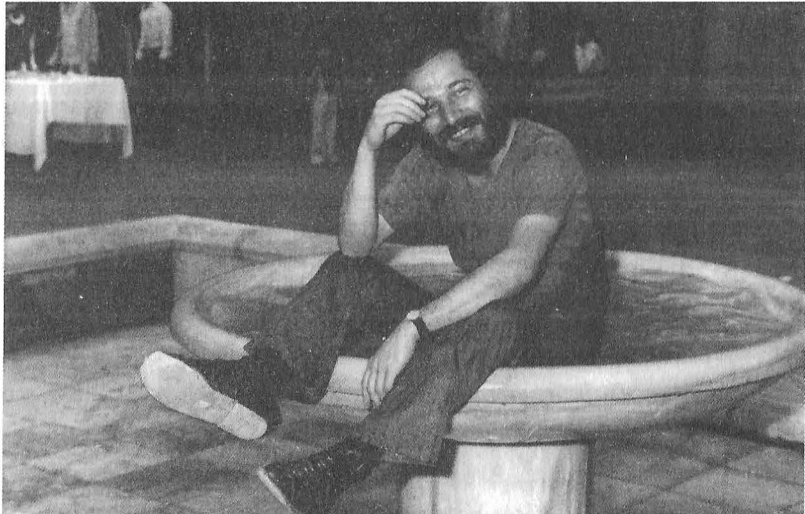
Kısa sürede ortalığı bir dedikodu sardı: "Yücel Erten öğrencileriyle meyhaneye gidiyormuş!" E gideceğim tabii. Bundan daha doğal ne olabilir? Biz öğrenciliğimizde meyhaneye gitmiyor muyduk? Elbette gidiyorduk. Onlar da aynı şekilde gidiyorlar işte. Bence gençler meyhaneye arada bir hocaları ile giderse, yararlıdır. Eğer siz yamulmuyorsanız, onlar da içtiği içkiye dikkat eder, ölçüyü kaçırmaz, yamulmamayı öğrenir. Üstelik hocaya saygıdan muhabbetin seviyesi çok aşağılara düşmez. Bir de şu var ki, tiyatrocuların sohbetinde tiyatro konuşulmadan olmaz. Konu tiyatro meselelerine dönünce de biraz feyz alırlar!... Fena mı?

Yaradılıştan biraz heyecanlı bir hanım kızım, topluca gittiğimiz bir nişanda, kafayı yükseltip orkestranın şarkıcı mikrofonunu kapmış, gecenin tadını kaçırmak üzereydi. Belki içkiden ama, oldukça da detone. Gidip onu mikrofondan kopa-

rıp dans pistine çekerek, alay konusu olmaktan kurtarmışsam; herkesin ağzının tadının kaçmasını engellemişsem, ayıp mı? Kötü bir şey mi?...

Bir başka yemekli-içkili toplantıda -birinin nişanı- bir başka kız öğrencim, ayakkabıları ayacıklarını sıkmış olacak ki, masanın altında topuklu pabuçlarını çıkarmış. Muzip bir arkadaşı da çaktırmadan ayakkabılarını araklamış. Kız arıyor pabuçlarını, bulamıyor. Gülüşmeler, fısıldaşmalar. Sonunda ayakkabılar benim oturduğum iskemlenin altında çıkıyor. Kahkahalar, çığlıklar, alkışlar. Ee, ne var bunda? Tatlı bir şaka işte...

Hiç tınmadım bunlardan. Bildiğim gibi yaptım öğretmenliğimi. Onlarla top da oynadım, partiye de gittim, maça da. Konservatuvar'da, mezun olanların birbirini avludaki minyatür havuza atmaları bir gelenektir. Benim öğretmenlik yaptığım yıl, öğrencilerim beni de attılar. Elebaşının sevgili Selçuk Yöntem olduğunu hatırlıyorum. Sonra da kostüm deposundan bir pantolonla bir gömlek getirdiler. Çok eğlendik. Sakıncası mı var? İşte fotoğrafı.

Mezuniyet töreninde öğrenciler öğretmeni attılar havuza! Haziran 1975, Ankara Devlet Konservatuvarı.

Deniz Piyade

75 Temmuz'unda, İskenderun'da kısa dönem askerliğimi yaptım. Ben genel olarak askerlik hatıralarını anlatmayı sevmem. Uzatmadan durumu tariflemeye çalışayım.

Dört aylık bir kısa devre askerlikten yararlandık. Can Gürzap, Cihan Ünal, Faruk Günuğur ve ben, Cihan'ın arabasıyla İskenderun'a gittik ve İskenderun Deniz Piyade Alayı'na teslim olduk. Can, Cihan ve Faruk aynı koğuşa düştüler. Ben yandaki koğuşa. Bu can sıkıcı. Koğuşumda tanıdığım tek bir insan evladı yoktu. Oysa alayda tanıdık kimler kimler yok ki? Ahmet Yürür, Sarper Özsan, Altan Tekin, Savaşeri Kolat, basketçi Nadir, Modern Folk Üçlüsü'nden Selami ve Konservatuvar mezunu daha bir sürü tanıdık. O gün binlerce insan teslim olduğu için, ilk gece Soğukoluk'a Belen yoluna birlikte rakı içmeye çıktık. Gece geç geldiğimiz için, baktım koğuşta herkes uyuyordu. Küçük dolaplarımıza dahili asker kıyafetlerimizi koymuşlar. Açıp da bakmadım bile. Zar zor uyudum. Sabah 05.30'da etrafımdaki homurtuyla uyandım. Vay canına asker olmuşuz!

Elimi yüzümü yıkayıp traş olduktan sonra koğuşa döndüm, giyineceğim. Bir de ne göreyim? Hiçbir şey bana uymuyor. Pantolona iki tane Yücel sığar. Gömleğin darlıktan her an düğmeleri patlayabilir. Kep, limon kabuğu kadar, aniden başımı çevirsem düşüyor. Postallar 45 numara, ben 41 giyerim. Charlie Chaplin gibiyim, postal benim istediğim yere basmıyor, kendi istediği yere basıyor. Belli ki akşam biz rakı sofrasındayken, bütün koğuş giysileri değiş-tokuş etmiş, hiç kimseye uymayanları da benim dolabıma koymuşlar. Kilit, firketeyle açılan cinsten çünkü... Kıyafeti değiştirmem bir hafta on günü buldu. Ama bu arada bende birazcık ciddiyet var idiyse bile, o da kayboldu. O günü küçük defterime şöyle not etmişim: "Kalkış, Beklemek, Açlık, Beklemek, Bölük top-

lantısı, Beklemek, Sıcak, Susuzluk, Beklemek, Sıcak, Pantolon, Postal, Beklemek, Sıcak...”

İşin özeti şu: Alay aslında 2.000 kişilik. Kısa devredir diye 4.000 kişiyi doldurmuşlar. Su yetersiz, eğitim yaptıracak personel yetersiz, yemek yetersiz. Sabah yalandan bir talim ve koşu. Benim bildiğim, koşu belli bir tartım içinde yapılır. Ama şaşarsınız, göğsünün kılı ağarmış bir sürü adam, birbirlerini itip kakarak, düşürerek yarışa geçiyorlar. Subaylar da bu kalabalığa nasıl bir eğitim yaptıracağını bulmakta zorlanıyor. Eğitim saatleri, herkes uygulama yapamadan bitiyordu. Örneğin geri tepmesiz top muydu neydi, bir silahın göz deliğinden bakacağız, yalandan bir ayar yapacağız. Bakmak için bana sıra gelmedi. Güldüm ama içerledim de. Arkadaşlara sordum: “Ne gördünüz lan, bana da anlatın!” “Ebenin örekesini gördük. Manyak mısın oğlum?”... Zaten o dahili kıyafetleri giyince bir çekirge sürüsüne döndük. Kimseyi ayırt edemiyorum. Kalabalıkta yüksek sesle “Faruk!” diye sesleniyordum, dönüp bakıyorum ki tertip yanı başımda duruyormuş...

İskenderun’un Temmuz sıcağında bütün gün ağaçların altına yayılıp bekleşiyoruz. Koğuşlara girmek yasak tabii. Bu yığılmanın sonuçları, bir hafta içinde şöyle görüldü: Alayın mutfak kazanları 4.000 kişiye yeterli olmadığı, yemek yetişmediği için; Birinci Dünya Savaşı’ndan kalma usulle açık havada ateş yakılıyor, büyük kazanlarda, inşaat küreği ile karıştırılarak yemek pişiriliyordu. Su yetersiz kaldığı için iplik gibi akıyordu. Bu durumda tuvalete girenler mecburen bir gazoz şişesine su doldurup öyle giriyordu tuvalete. Bazıları işini gördükten sonra boş gazoz şişesini tuvalette bırakıp çıkıyordu. Az sonra gelen biri girerken kapıyı ittirince, kapı gazoz şişesine çarpıp cumburlop diye tuvaletin deliğine yuvarlıyor, tuvaletler tıkanıyordu. Bir, üç, beş derken tuvaletlerin giriş bölümü bile, insanın bileğine kadar pislikle dol-

du. Ne yapsın insanlar? Çamlar altında uygun bir yer bulup oraya çöğdürmeye başladılar. Sıcak, sinekler... Kısa devreydi ama, savaş hali gibiydi desem abartı olmaz.

Bir öğle vakti yine ağaçların altına serilmişiz. Şu hepinizin bildiği, şehirlerarası otobüs duraklama yerlerindeki gibi nağmeli cinsten bir anons:

- Yedek subay adaylarından Gangür Zop, Gangür Zop! Ziyaretçiniz var, lumbar ağzına gelin. Tamam.

Anons birkaç kez tekrarlandı:

- Yedek subay adaylarından Gangür Zop, Gangür Zop! Ziyaretçiniz var, lumbar ağzına gelin. Tamam.

Kimse üzerine alınmıyor. Birden ayıldım, Can Gürzap'a döndüm:

- Bu sensin lan!

Adının öyle söylenmesine fena halde sinirlendi herhalde ki, Can'ın cevabı şöyle oldu:

- Niye ben oluyormuşum lan!

Oysa gerçekten onu anons ediyorlardı. Ziyaretçisi vardı. On yıllar geçti üzerinden, hâlâ anlatır anlatır güleriz...

İskenderun Deniz Piyade Alayı 1975. Yücel Erten, Selami Karaibrahimgil, Can Gürzap.

Deniz Piyade Asteğmen Yücel Erten.

Bu bunaltıcı anlamsızlık içinde, çareyi kaçıp kaçıp İskenderun'da bir yerlerde rakı içmekte buluyorduk. Bir gün gündüz vakti de kaçtık, Arsuz'a yüzmeye bile gittik. Bir keresinde yoklamada bulunmadığım için hafta sonunu disiplin cezaevinde geçirdim. Daha sonra annemden para almak için Ankara'ya, parayı görünce de Nesrin'i görmek üzere İzmir'e gittim. Yine hafta sonu cezası. Hafta sonunda beni disiplin cezaevine koymak üzere arıyorlar, ama ben yine kaçmışım. Ceza bir katlandı: 16 gün. Deniz Piyade Alayı kevgir gibi. Bir yığın insan kaçıp kaçıp duruyor. Bu defa o kadar çok insan ceza almıştı ki, disiplin cezaevi yeterli olmadı. 20 kişi falan varız. Bir lamarina barakaya koydular ranzaları, tıktılar hepimizi oraya. Önünde itfaiye havuzu vardı. Kapının önünde bir asker bekliyor ama tüfeği boş tabii. İlk gece herkes hapishanenin kabadayısı olma hevesinde. Cezalarını sordum. En yüksek benimki. "Buranın müebbetti ben sayılırım, mırmır da benim" dedim. Gülüşerek kabul ettiler. İki kişiyi nöbetçi tutuyordum, diğerleri talime gidiyor. Nöbetçi kalanlar barakanın temizliğini yapıyorlar, arada itfaiye havuzundan tenekeyle su alıp serinlesin diye etrafı ıslatıyorlar. İkinci gün bölük komutanı yüzbaşı haber göndermiş, "Onlar da talime gelecek!" Genç bir savcı subay vardı. Ona gittim, bilgi aldım: "Disiplin cezası olanlar talime çıkmaz, ancak komutan cezasını affettiği zaman talime çıkar" dedi. "Ayrıca potin bağları alınır, yemekte çatal ve bıçak verilmez" diye ekledi. Ben de "Cezamı affetsin, çıkayım" diye haber gönderdim. Bir daha ses çıkmadı. Ben de çevreden, boyacıların üstüne çıkıp boya yaptıkları, tahtadan çatılmış, masayı andıran bir şey buldum. Bir boş tenekeyi ters çevirdim, sandalye olarak kullanıyorum. Ama tenekenin kenarları kesiyor. Yastığımı koydum. Artık bir çalışma masam vardı. Eve gidince bu avarelikte belki çeviririm diye Neil Simon'ın *Güneş Çocuklar/ Sonny-Boys* oyununu yanımda getirmiştim. O çeviriyi hapishanede bitirdim.

Hapisteyim ama, bir bakıma keyfim yerinde. Neredeyse tatilde gibiyim. Başucuma bir gazetenin magazin ilavesinden kestiğim mayolu bir afetin (Romalı Perihan mıydı acaba?) fotoğrafını astım. Arada akşamları arkadaşlarım bir cep konyağı ile biraz leblebi getiriyorlardı. Havuz başında oturup sohbetler ediyoruz. Bazen da akademi mezunu İzmirli bir mahkûm arkadaşın Katmandu maceralarını dinliyoruz. Arkası Yarın yani... Tek bir sıkıntım vardı. Koğuşa girince soldaki ilk ranzanın altında yatıyorum. Tam başucumda oluklu sac lamarina dışardan hafifçe yırtılmıştı. Oradan içeriye, iki katmanın arasına bir ağustosböceği girmiş. Çıkarmak imkânsız. Tam uykuya dalacağım başucumda carcar ötmeye başlıyor. Lamarinaya bir yumruk atıyorum, susuyor. Tam dalacağım, haydi yeniden car car!... Sonunda alıştık birbirimize, aldırmaz oldum...

Hapisliğimin son günü, sevgili dost Ahmet Yürür'ün teşvik ve yardımıyla, koğuşun iç tarafında, giriş kapısının üstüne, bir deniz piyade çıkarma gemisiyle dalgalar arasından ona bakan bir şahmeran resmi boyamayı da ihmal etmedim.

Hapishaneden çıktığımda terhisimize 20 gün kalmıştı ama, benim disiplin puanım da 5'e düşmüştü. 100 puanla başlanır, ceza aldıkça puan düşer, sıfıra düşerse er çıkartılırsın, çıran yanmış demektir! En küçük bir hata bile yapmalıyım ki, o son 5 puanı kaptırmadan askerlik bitsin. Genel bir izin imdada yetişti. Yaşasın! Üniversite mezunu 4.000 kişinin yarattığı sıkıntılardan onlar da bunalmış olmalılar ki, alay 10 gün izne çıktı. Dönünce kalan sekiz günümü diken üstünde geçirdim ve 22 Ekim'de diploma töreninin ardından askerliğe veda ettim. Tek kurşun atmadan! Tüfeğim 1915 modeldi ve namlusu çatlaktı. Yüzbaşıya "Bu tüfek çatlak komutanım, daha önce değiştirilmesini istedim, değiştirmediler. Güveniyorsanız, buyurun önce siz atın" dedim. Boka bakar gibi baktı bana, "Tamam, sen atma" dedi...

Özetle: "Kahraman Türk askeri" şablonuna uyamamış olabilirim; ama aklımın ve yüreğimin emrettiği anti militarist ruhu çiğnetmemeyi, bir ölçüde de olsa başardım...

Konservatuvardan kopuş

Daha ben askere gitmeden Birinci Ecevit Hükümeti sona ermiş, ardından Sadi Irmak Hükümeti, Nisan 1975'te de Demirel Başbakanlığı'ndaki Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştu (Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi).

Yeri gelmişken o konuya biraz eğilelim. 1950'lerden başlayarak Türkiye toplumunun ortak yaşama dair algısında giderek bir kara delik oluştu: Beton, asfalt, seccade, iman, düzen, aşiret, tarikat, istikrar, bayrak ve rant karışımı bulanık bir çukur. Bu göçük, başlangıcını Demokrat Parti'den aldı ve siyasal hayatımız boyunca sağ iktidarlarla genişledi.

Ve görüldü ki, 1950'lerden bu yana sağ siyasetlerin ürettiği ve çoğalttığı cahil ve büyük kısmı da yoksul bir kalabalık, Aziz Nesin'in meşhur yüzde 60 istatistiğinden çıkamıyor, çıkmak da istemiyor. O parti ya da bu parti önemli değil. Gidip gidip çağ gerisi bir anlayışla dümen tutan dinci, ırkçı, özünde faşist ve özetle sağcı siyasetlere yapışıyor.

Burada gündemden çıkmış gibi görünen ama asla çıkmayan kültür emperyalizminin sinsi operasyonlarını ve bombardımanını gözden kaçırmamak gerek tabii. Nasıl oldu da bu ülke Yunus'u bilmez oldu ve *Mad Max* filmlerine benzedi, başlı başına tartışılacak bir konu.

Bu göçüğün, bu çukurun, o zamanlardan bu zamana, hayatımızı, sanatımızı daraltmaktan geri durmadığını söylersem abartı olmaz. Sık sık halkı küçümsemememiz, aşağılamamamız gerektiğini hatırlatanlar olur. Bu yığınlara "aptal"

dememememiz öğütlenir. Ben şahsen asla küçümsemem, aşağılamam. Ama objektif bir tespit yapmaktan da beni kimse alıkoyamaz. Halk kuyrukçuluğu benim işim değil.

Global vahşi kapitalizmin körüklediği küçükburjuva özlemleri ile feodalitenin "alnı secdeye değmiş" ve "ya sev ya terk et" hurafeleri arasında kıvranarak, bozukluklarla altın almaya çabalayan bir kalabalıkla karşı karşıya kaldığımız gerçeğini neden görmezden geleyim? Bu kalabalığın gözü de, gönlü de, aklı da daha öteye gidemiyor. Bu feodal, ataerkil, dinci, etnikçi, cinsiyetçi kalabalığı anlamaya çalışmalıymışız. İyi ama, buncağızlara "din, iman, ahlak, adalet" diyorsun, hurafelere sarılıp vurdumduymazlığa sığınıyor. Nasıl anlayacaksın?

Cehaletin şaha kalktığı, faşist davranışların cirit attığı, inançların iliğine-kemiğine sömürüldüğü, ucuz hamasetin tavan yaptığı bu kitleselliği aşağılamayacakmışız. Tamam da "insan hakları, eşitlik, demokrasi, özgürlük" diyorsun, ağızdan kapma kulaktan dolma demagojilerle bütün argümanları gırtlaklıyor?

Bunca cinliğe, hinliğe ve hainliğe, bunca yalana ve talana, bunca cehalete ve cürete, bunca hırsızlığa ve yolsuzluğa, bunca yıkıma ve kıyıma, bunca tehdide ve şantaja, bunca şiddete ve ölüme ortaklık ve yanaşmalık edenleri anlamak için gayret göstermeliymişiz. Heyhat ki anlaşabilmek için gerekli mantık, söylem, etik, politika, felsefe, sosyoloji, bilim, kültür, sanat filan zaten kulağından beynine varıncaya kadar kirleniyor!

Karşılıklı anlaşma ihtimali böylece reddediliyor, yok ediliyor. O zaman birçok insan "kendince" şöyle anlıyor: Bunların derdi, varsa yoksa dindar görünmek ve genel geçer talandan pay kapmak! Bu dünya için çeyrek altına, öte dünya için seccadeye tutun; gerisini boş ver!

Belki de öyle değildir ve bizim kavrayamadığımız başka

nedenler vardır gerçekten. Ama konuşamayınca, hatta zorbaca susturulunca bunu nasıl bileceksin?

Konuyu çok uzatmamak için benim önerim odur ki, bundan böyle "kurnaz" diyelim. Aşağılamış olmayız. Hatta belki daha iyi anlamamıza da yardımcı olur? "Bu halkın yüzde 60'ı kurnaz" ... Güzel mi? Ama kurnazlıkla aptallık kardeştir, onu da unutmadan!

İşte sağın her fırsatta ilkesiz ve ülküsüz biçimde dip dibe duruşunun tipik bir ürünüdür "Milliyetçi Cephe" hükümetleri. Sağ nitelikli bu siyasi yapının Konservatuvar'da da üstümüze abanacağını kestirmek zor değildi. Nitekim kısa süre sonra, çok kaba bir örneğine tanık olduk. Yeni Kültür Bakanı Tevfik Koraltan sahne dersinden bütünlemeye kalmış bir öğrencimiz için doğrudan Konservatuvar Müdürü'ne telefon etmiş, "Türk çocukları kabiliyetlidir. Onu geçiriverin" demekten geri durmamıştı. Gel gelelim, ismi lâzım değil o sevgili kardeş, o oyuncu adayı günahsız genç, izleyen 10 Kasım etkinliğinde Atatürk'ün "Gençliğe Sesleniş"i okunurken "şerait" yerine "şeriat", "dahi" yerine "dâhi" demeyi başarıvermişti! Sanatçı adaylarının yatkınlığına ve başarısına Kültür Bakanı karar vermeye kalkarsa, olacağı budur!

Sağcı, aşırı milliyetçi ve dinci hükümet ortaklığında, Mahir Canova yeniden Bölüm Başkanı olmuş ve yeni bir sınav kurulu oluşturulmuştu. Tuhaftır, biz askerdeyken Eylül ayındaki sınavlara Can ve ben çağrılmadık. Belki biz askerlik görevimizi yapmakta olduğumuz için, sınava çağrılmamamız doğal sayılabilir. Ama sınav kuruluna, bizimle birlikte askerde bulunan Cihan Ünal çağrılmıştı. Bunu istenmediğimin işareti saydım.

Ankara'ya döndükten kısa süre sonra, bölüm başkanı Ergin Orbey'in Yeşilçam'a dönmüş olduğunu öğrendim. Konservatuvar'da yönetmelik değişmiş, seçme ve seçilme ile ilgili maddeler kaldırılmış, azıcık demokrasi kokan her şey

değiştirilmişti. Bölüm Başkanı olmak için en az beş yıl Esas Meslek Dersi öğretmenliği yapmış olma koşulu getirilmişti. Yani bu kez de Ergin Orbey'e "git" denmişti.

Kısa süre birkaç ders yaptım ama kadrolu olduğum halde o kadar az ders saati verilmişti ki, bunu da bir işaret saydım. Düşünün, Yüksek Bölüm öğrencileri ile haftada iki saat, orta son öğrencileriyle iki saat. Hiçbir yönde derinleşmeye izin vermeyecek fasulyeden bir görevlendirme. Saygıda kusur etmediğim bir ablamız Tiyatro Bölümü'ne öğretmen olmuştu. Çocuğu da aynı bölümünde okuyordu. Bu genel gerginlik ortamında o abla beni bir gün konuşalım diye öğle yemeğine davet etti. Okulun yakınındaki Kukla Kebapçısı'na gittik. Özetle "Beni bu işlere karıştırmayın Yücelciğim. Benim düşündüğüm tek bir şey var. Oğlumu şuradan mezun etmek. Sonra ayrılacağım zaten" dedi. İçim burkuldu, iskender önümde soğudu.

Neden anlatıyorum bunları? Deyim yerindeyse "solcu gençler" ile "milliyetçi cephe"nin tercih ettiği o kuşak arasındaki ipler giderek gerilmişti. Meslektaşlarımın, ben öğretmenliğe başlarken önerdikleri ayrılma fikri, bir ders yılı sonunda, artık kendini pratik olarak dayatıyordu. Sonunda tekrar konuşup, tiyatroya naklen tayinimizi istemeye karar verdik. 1976 Ocak ayında naklen tayinim gerçekleşti.

Belki hatırlayacaksınız, Konservatuvar'da öğrenciliğim sırasında çıkardığımız *Dergi*'nin son sayısında "Ayrılırken" başlığıyla bir yazı yazmıştım. Şöyle başlıyordu. "İşte geldik, gidiyoruz... Şen olasın Konservatuvar..." Bir kış günü, tiyatro bölüm muavini, muhteşem kostüm kreatörü, sevgili dostum Sevgi Özel'in odasında, yoklama defterine "İşte geldik, gidiyoruz... Şen olasın Konservatuvar..." yazıp ayrıldım. Konservatuvar'daki öğretmenlik maceramın hepsi bu...

Sonraki 10 yıllar boyunca, başarı grafiğimi sürekli yükseltmeme rağmen, Konservatuvar'da öğretmenlik yapmak için orada görevli meslektaşlarımdan, bölüm başkanlarından

hiçbir öneri almadım. Bir seminere, bir söyleşiye bile çağrılmadım. Hatta 1982 yılı Ocak ayında, Konservatuvar öğretmenliğine, kadrolu olarak dönmek için bir girişimim oldu. Disiplin Kurulu kararı ile Devlet Tiyatroları'ndan uzaklaştırılmış ancak bir süre sonra, Danıştay'ın yürütmeyi durdurma kararı ile görevime dönmüştüm ve hiçbir görev yapmadan maaşımı almaktaydım. İşte bu süreçte, rahatsızlığım giderek arttı ve Konservatuvar'a naklen tayinim için Kültür Müsteşarlığı'na yazılı başvurdum. Başvuruma bir yanıt alamayınca, bir ay sonra bir dilekçe daha yazdım. Ama asla bir yanıt gelmedi.

Neden? Sanatı üzerine düşünen, mesleğini ve kurumunu sorgulayan, başarılı öğrenciler yetiştiririm diye mi? Bilmiyorum. O kısacık dönem için gözlemim şudur: Konservatuvarın Tiyatro Bölümü'nde, gözle görülür bir kıpırdanma olmuş, öğrencilerin sanat ve mesleğe konsantrasyonu artmış, öğretmenle ve öğretmensiz yapılan çalışmalar yoğunlaşmış, öğretmen-öğrenci arasında daha duyarlı, daha açık, daha doğrudan bir ilişkinin olanakları artmıştı. Daha önceleri pek uzak durulan DTCF Tiyatro Kürsüsü'nden Prof. Sevda Şener ile Prof. Özdemir Nutku'nun da öğretim kadrosuna katılmaları ile yeni bir iklim oluşmuştu. Öyle sanıyorum ki bu dönem, öğrencilere yeni heyecanlar, yeni ülküler aşılamayı başarabilen bir dirileşme dönemi olarak nitelendirilebilir. Öğrencilerle ilişkide, disiplini daha uygar ve daha objektif bir çerçevede kavramaya çalışan, onlarla her ortamda ve her şeyi açıkça tartışmaktan kaçınmayan, dinamik, sevecen, heyecanlı bir süreçti. Kısa sürmesine rağmen, kalıcı etkileri oldu.

O dönemde öğrenci olanların; genel kültür düzeyi, toplumsal duyarlığı, sanatsal üretimi açısından, iyi yetişmiş olduğunu ve heyecanlarını daha geç yitirdiğini, bazılarının hiç yitirmediğini de ekleyebilirim. Ve bana öğrencilerimle övünme şansını tanıdıkları için, onlara teşekkür ederim.

O sıralar sık tekrarladığım bir söz şuydu: "Öğrencilerime sözüm var, daha 35 yıl yaşlanmayacağım!" Sözümü tutabildim sanırım. Şimdi 70 yaşımı geçtim ve bu yaşa boyun eğmeden geldim.

Ayrıldıktan kısa bir süre sonra, Konservatuvar'a bir öğrenci temsilini izlemeye gitmiştim. Sabahattin Engin'in tarihi piyes olmaya yeltenen bir çırpıştırması: *Malazgirt*. MHP'nin dokuz ışığına falan göndermeler yapan bir müsamere. Mahir Hoca, kendisini Konservatuvar'da yeniden iktidara taşıyan milliyetçi cephe dalgasında sörf yaparak, okuldaki ülkücü gençler tayfasına yatırım yapmıştı. Oyunu izlerken, öğrencim olduğunda iki büklüm yaklaşan bazı şuursuzların, arka sıradan rahatsızlık verdiklerini, hatta ayaklarını uzatıp ceketime bastıklarını unutmam. İsimleri lâzım değil, herkesin şuursuzluk dönemleri vardır. Ama okulun arkasındaki öğrenci yurdundaki ülkücülerle ilişkisi olan bir grup, giderek okula abanmaya başlamıştı. Olaylar, okul kantinini basıp İstiklal Marşı söyletmeye, Lütfi Oğuzcan'ın arabasını parçalamaya, Mahmut Gökgöz'ün arkasından kurşun sıkmaya kadar varmıştı. Neyse ki yerler buz tutmuş olduğu için kayarak düşerek kaçıyormuş da hedefi tutturamamışlar...

Öğrencilere yönelen bu baskılar üzerine, İzmir Devlet Tiyatrosu sanatçılarından patlayan bir bildiri, o günlerin tansiyonunu anlatmak açısından ilginçtir:

Sevgili Arkadaşlarımız,

Sanat, varlığını borçlu olduğu, asıl organik ilişkisinin bulunması gerektiği halktan koparılarak burjuvazinin hizmetine sunulduğundan beri idealist felsefenin pençeleri arasında kıvranıp, yerine getirmesi gerektiği işlevinden uzaklaştırılmış, bir yandan egemen sınıfların eğlencesi durumuna getirilirken, bir yandan da gerçeklerden arındırılmış ve onların ekmeğine yağ sürülmüştür.

Bizlerin eğitimi sırasında klasik Batı eğitiminden dem vuran, sınav oyunlarının Türk yazarlarından seçilmesini istemeyen öğretmenler şimdi mukaddesatçı duyguları ve milliyetçilik ipleriyle bağlamaya çalıştıkları ve ticaret gemisi haline getirmek istedikleri Konservatuvar'a, özellikle Tiyatro Bölümü'ne gerekli tayfaları yetiştirmek ve karşı çıkanları da bu suda boğmak zorunluluğunu duyabilirler.

Çünkü bu, faşizmin tarihsel görevidir.

Ama çağlar boyu kalın enseleri, kocaman göbekleriyle maroken koltuklarına gömülenler, düzenleri istedikleri gibi yürüsün diye sanatın elini gözünü bağlayanlar; her yere ulaşabilen elleri, kırmızı kocaman mühürleriyle eşitlikten, insanca yaşamaktan söz eden sanatçıların başını ezenler unutmamalıdırlar ki, bugün yaptıklarından yarın kendi soyları utanacaktır.

Hiçbir zaman ellerindeki kan çıkmayacaktır kara elbiseli kadroların. Daha nice yıllar çocukların düşlerini besleyecektir öldürülüp dereye atılan Samed Behrengi. Ve şiirleri hiç unutulmadan, bir yara gibi kanayacaktır kurşuna dizilen Lorca'nın.

Ülkemizde de böylesi olguları, küçücük çıkarları uğruna görmezlikten, duymazlıktan gelen, bir bardak suya kanabilen sanatçılarsa ömürleri boyu kendi bireysel sancılarıyla kavrulup gideceklerdir.

Faşizmin çizmeleri eskiyecektir, eskimektedir artık.

Yetkililerden, Ankara Devlet Konservatuvarı öğrencilerine yapılan baskılara son vermelerini, okulumuzun yakasını faşist ellerden kurtarmalarını dileriz.

İZMİR DEVLET TİYATROSU SANATÇILARI

İmzalar: Bayazıt Gülercan, Cengiz Yılmaz, Işık Yenersu, S. Erhan Gökgücü, Tomris Çuhadaroğlu, Selmin Barutçu, A. Zekai Müftüoğlu, Sedat Demir, Erol Amaç, E. Türkan Çölok, Sönmez Atasoy, Emel Atasoy, Turan Özdemir, Çetin Köroğlu, Tansel Başar, Mediha Köroğlu, Lütfi Ilkıcı, Şener Ünal, Yıldız Kültür, Ertan Dinçer, Nevber Altıneş

O sıralar Ankara'daki Sanatsevenler Derneği'nde tiyatro eğitimi üzerine bir açık oturum düzenlenmişti. Hocam Mahir Canova ile ben de konuşmacılar arasındaydık. Oturumda söz Konservatuvar'daki *Malazgirt* temsiline gelince; Mahir Hoca, oturumda meydan okurcasına "*Malazgirt*'i, *Oğuzata*'yı oynamaktan şeref duyarım. Sanat değeri olmasa da!" diye kükredi. Ben de sanat değeri olmayan şeylerin, ideolojik abanmaya hizmet anlamına geleceğini, bunun da çağ gerisi bir anlayışın işareti olduğunu söyledim. Eğitimimizde çağ gerisi bakışın bazı örneklerini sıraladım. Mahir Hoca, sıra kendisine gelince elini yüzüme doğru uzatarak şöyle dedi: "Şu saça, şu sakala bakın, bunlar mı çağdaş?"

Ne diyeyim? Öğretmenin vurduğu yerde gül bitermiş gerçi de yaban gülü de olsa bir gül bitmiş, öğretmenim görmüyor. Alınganlık ve kızgınlıkla bu kez "reji alanında ihtisas yapmış elemana ihtiyaç yoktur" konusunu anlattım ve şöyle dedim: "Ben de hocama bundan sonra 'hocam' demeyeceğim!"

Tabii ki tutamadım bu sözümü. Her zaman "hocam" dedim ve asla bir saygısızlık da etmedim.

Birkaç gün sonrasıydı sanırım, şimdi hatırlamadığım bir nedenle Konservatuvar'a gittim. Binanın alnındaki taşlara silinemeyecek şekilde kakılmış o "Ankara Devlet Konservatuvarı" yazısının durduğu ana kapıdan içeri girdim, beni genç kapıcı karşıladı:

- Hocam, kusura bakmayın, sizin okula girişiniz yasak!

- O nerden çıktı?

- Müdür beyin emri.

- O müdürün ben...diye görevliyi elimin tersiyle itip geçmişim. Kısa koridorda soldaki ilk kapı. Kapı kolunu tabii ki elimle açtım ama, kapıya tekmeyi basmayı da ihmal etmedim. Karşımda daha önce hiç görmediğim kravatlı, tıknaz bir pisbıyık. İrkildi.

- Siz benim için Konservatuvar'a girmeyecek diye emir mi verdiniz?

- Öyle lüzum gördük. ('Lüzum gördük' nasıl bir Türkçeyse?)

- Sebep?

- Okulla bir alakanız kalmadı. Niye geliyorsunuz?

- Burası benim yuvam, yurdum, ocağım. Sizden izin mi alacağım gelmek için?

- Buraya gelip öğrencilere komünist propaganda yapıyormuşsunuz.

- Beyefendi, bırakın o bilmediğiniz komünizmi bir kenara da, şunu söyleyin bana: Benim okula girişimi yasaklama hakkını nereden aldınız?

- Ben o konuda yetkiliyim.

- Şunu aklınıza yazın: Siz de, yetkiniz de, abileriniz iktidardan düştüğünde defolur gidersiniz! Hatırlayan da olmaz! Ama ben bu sanat yuvasından yetişmiş bir sanatçı olarak buradayım ve burada olacağım! İyi mesailer!

Çarptım kapıyı çıktım...

Kültür Bakanlığı müfettişleri soruşturma açmış. "Şöyle şöyle yapmışsınız savunmanızı yapın" diye yazı geldi. Ne var ki bizim bürokrasimiz eşsiz olduğu için, olayın tarihini yanlış yazmışlar. "O tarihte öyle bir olay olmamıştır" diye cevap verdim. Böylelikle uzayan soruşturma, benim başka bir dümenle tiyatrodan uzaklaştırılmam üzerine, yok hükmünde kaldı. İleride o uzaklaştırmayı anlatacağım.

Evet işte, Konservatuvar'dan her şekliyle kopulmuş, belki de Konservatuvar o günkü yapısıyla beni kusmuştu. Anıların bu bölümünü tam da o sıralarda, büyük sanatçı Gürdal Duyar'ın bir-iki dakika içinde bir dosya kâğıdına çiziverdiği portremle bitirelim. Gürdal sık sık karşısındaki insanların bir portresini çiziktirir, verirmiş. Onlar da dörde katlayıp cebine koyarmış. Ben çizimi katlamamak için, o sıra İstan-

bul Konservatuvarı Müdürü olan dostum Ahmet Yürür'den bir dosya istemiştim. Gürdal da buna çocuk gibi sevinmiş, teşekkür etmişti. Teşekkür benden Gürdal. Işıklar içindesin...

Yücel Erten portre. Çizen: Gürdal Duyar 1976

Devlet Tiyatroları'nda ikinci başlangıç

Tiyatroya naklen tayinim için muvafakat çıktığını öğrenince, Devlet Tiyatroları Genel Müdürü Cüneyt Gökçer hocamızı ziyaret ettim. Bir sınava girmem gerektiğini söyledi. Almanya'ya gitmeden önce staj sınavımı başarıyla verdiğimi hatırlattım. Bu sınav, maaşı belirleyecek olan puanlama içinmiş. Yönetim Kurulu yapacakmış. O Yönetim Kurulu'nu gözümün önüne getirince bundan hoşlanmadım. "Benim rejisörlük diplomam var" dedim. Olmazmış. "Bir oyun sahneleyeyim, o sınav olsun" diye önerdim. O da olmazmış. Oligarşi kendini hissettiriyor. "Kusura bakmayın, ben o Kurul'da sınava girmem" dedim. O zaman stajdan sonraki puanla başlarmışım. "Öyle olsun" dedim. Anlayacağınız, kuyruğu dik tutuyorum ama, sonuç yine geçim sıkıntısı...

İlk profesyonel sahneleyişim

Bir süre sonra, bir kış günü bir telefon, Genel Müdür çağırıyormuş. Gittim. Önüme bir oyun metni koydu. Recep Bilginer'in *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* adlı bir oyunu. "Bu akşam İstanbul'a hareket ediyorsun. Yarın oradaki ekiple provaya başlıyorsun. Hayırlı olsun şekerim"

Merhaba oligarşi. Oyunu bilmiyordum. Birkaç saat son-

ra İstanbul'a hareketim emredildiğinden, o anda itiraz etme şansım da olmadı tabii. Rol dağıtımı yapılmış, imzaladım. Devlet Tiyatrosu'nda ilk sahneleyişim olacak bu. Recep Bilginer'in *İsyancılar* oyununu öğrencilik zamanımda izlemiş, beğenmiştim. Hem işte Edebi Kurul'dan geçmiş olduğu için, herhalde derli-toplu bir şeydir. Ayrıca Bursa'da oynanmaktaymış...

O sırada İstanbul Devlet Tiyatrosu henüz yerleşik olarak açılmış değildi. Turne düzeninde sürdürülüyordu. Kadro orada turnedeymiş. Otobüs biletimi almışlar. Apar topar bir valiz hazırlayıp yola çıktım. Oyunu otobüste okudum. İki yaşlı insanın ki Ergün Uçucu ve Beyhan Hürol gibi iki usta oynayacaktı, bir sonbahar gününde parkta başlayan aşkını ve onlara ait maddi imkânları kullanmak isteyen yakınlarının engelleme çabalarını anlatıyordu. İyi ama oyun, çok cılız bir melodramdı! Şablonlara yaslanarak yürüyen sığ ve özensiz bir metin!

Sabah prova öncesi Keban Oteli'nin lobisinde kahve içerken, oyuncu arkadaşlar sordular, oyunu beğenmediğimi söyledim. Sonra Taksim Sahnesi'nde provaya geçtik. Oyunu okuduk. Orada da oyunu beğenmediğimi tekrarladım. "Beğendim" diyen de çıkmadı zaten. "Cüneyt Hoca'yla sen bir görüşsen, görevden kaçmıyoruz, daha güzel bir oyun çalışsak" dediler. Aralarında uçak bileti için para topladılar. Ergün Uçucu, Beyhan Hürol, Muammer Çıpa, Engin Şenkan, Dinçer Sümer ve Güven Çulhaoğlu bir de dilekçe imzaladılar. O dilekçeden:

> "Oyun halkımıza, Türk tiyatrosuna, sanatçıya hiçbir katkı, hiçbir yarar, hiçbir heyecan verecek nitelikte değildir. Dil ve öz bakımından bir anlam, bir görüş, bir sanatsal üstünlük taşımamaktadır. Yüzeyde, dramatik yapı bakımından köhne ve şema-

tik, çok beylik bir felsefenin cılız bir tekrarıdır. Karakter yapılarında, kişileştirmede, diyalog kurgusunda, oyuncuya ve seyirciye en küçük bir tat vermekten uzaktır."

Haydi ben akşam tekrar Ankara'ya. Cüneyt Bey'le görüştüm. "Olmaz öyle şey şekerim, Edebi Kurul'dan geçmiş, zaten Bursa'da oynadığımız bir piyes. Vazifeye marş, marş!" Oligarşi, dilini gösteriyor...

Döndüm İstanbul'a, provaya. Arada bir-iki telefaks da gitti geldi. Oyuncuların birkaç gün provaya gelmemeleri üzerine durum gerildi. Cüneyt Bey'in İstanbul'a geleceği bildirildi. Ama o gün hava muhalefetinden uçaklar kalkmadı. Nihayet yardımcısı gelip provaya katılmayan oyuncularla konuştu. Sonuç: O oyun sahnelenecek! Bu arada çok zaman kaybı olmuş, Cüneyt Hoca'dan prömiyerin biraz ertelenmesini rica ettim. Hayır, o oyun, o tarihte oynanacak! Oligarşi artık dişlerini gösteriyor!

O sırada şunu düşünüyorum: Aynı anda sevgili dostum Bayazıt Gülercan'ın oyunu *Lodos,* Ankara'da provaya başlamıştı. Onu da galiba Nihat Akçan sahneye koyuyordu. Recep ağabeyin oyununu Nihat ağabey sahneye koysa ben de genç rejisör olarak genç yazar Bayazıt'ın oyununu sahnelesem ne güzel olurdu! Ama oligarşinin öyle incelikler üzerinde durup düşünmeye vakti yoktur işte...

Demek bu oyunu sahnelemek zorundayım, öyle mi? Konsept kurulacaaak; kur! Düşündüm. Oyunun yazımındaki bütün savruklukları, özensizlikleri, şablonları ve ucuz duygusculuğu, seyircinin gözü önüne sermeye ve buradan eğlenceli bir temsil çıkarmaya karar verdim. Ukalalığa ve çıkıntılığa kaçmadan, neşeli ama müstehzi bir hava içerisinde. O günkü notlarımdan aktarıyorum.

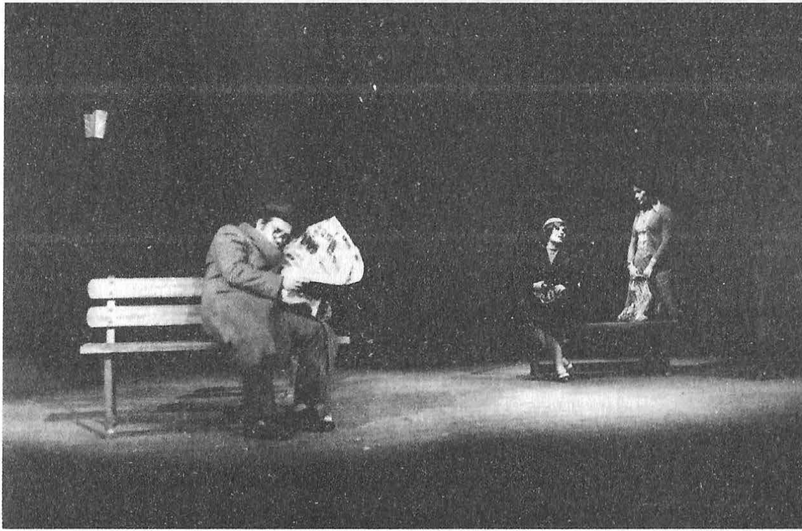
Bir: Oyundan tek sözcük çıkarılmayacak, tek sözcük eklenmeyecek, tek sözcük değiştirilmeyecek! Tiyatroda genellikle

oyunların dili üzerinde bir çalışma yapılır. Çeviri olsun, telif olsun, provalarda biraz budayarak, biraz eğip bükerek daha kullanışlı olmasına çalışılır. Ama madem ki muhterem Edebi Kurul üyeleri bu oyunu böylece kabul etmişler; muhterem Yönetim Kurulu da oynanmasına karar vermiş ve benim sahnelemem dayatılıyor; onların bu seçimini olduğu gibi seyircinin gözlerinin önüne serelim. Sahneleyişte tek sözcük değişmeyecek. Ama söylediğimiz cümleler üzerine sessiz yorumlar yapabiliriz.

İki: Bütün parantez içleri de eksiksiz okunacak. Onların da maşallahı var çünkü!

Oyunun aynı zamanda asistanı olan - bence yardımcı yönetmen denmeliydi ama,o zaman DT'de böyle bir kavram yoktu- ve belli sahnelerde oynayan Muammer Çıpa'yı "Oyun Kurucu" olarak sahneye yerleştirdim. Eksiksiz bütün parantez içlerini okuyordu. Önündeki masaya efekt aletleri koydum. Hani cikcikcikirik diye çalan kapı zilleri vardı ya, ondan, avcıların kullandığı ördek düdüğü, bir Maultrommel, bir metronom, bir diapazon, bir mini gong, bir minik müzikli kutu ve benzeri malzemeyi yığdım. Metinde kuş sesi yazıyorsa, onu okuyup cikcikcikirik ziline basıyor. Bu defalarca tekrarlanınca oyuncular "yetti artık" gibisinden bakıyor; o da bu kez avcı düdüğünü öttürüyordu. "Sonbahar yaprakları dökülür" deyince sofitadan bir avuç yaprak atılıyor; "gök gürültüsü" deyince teypten verilen gök gürültüsü sahneyi yıkacak gibi sarsıyor. "Falanca filancaya sarılır" deyince oyuncular sarılıyor; "falanca da onlara sarılır" deyince bir kişi daha sarılıyor; sonra onlara bir kişi daha sarılıyor, "filanca da hepsine birden sarılır" deyince artık sarılma imkânı kalmadığından, oyuncular "Oyun Kurucu"ya dönüp, "Bokunu çıkardın" anlamında bakıyor. Seyirci yerlerde, kahkahadan kırılıyor; şaşkınlık, alkış, kıyamet!...

40 yıl oldu, hâlâ izleyenler anlatır, izlemeyenler de bana anlattırır.

Recep Bilginer'in *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* adlı oyunundan. 1976'da sahnelediğim oyunun park sahnesinde Ergün Uçucu, Beyhan Hürol ve Tülay Artuk görünüyor.

Oyun çok beğenildi, uzun oynadı, turneler yaptı. Yazar da epeyi kazanmıştır sanırım. Ama kazancının küçümsenmeyecek bir kısmını telefona harcamak zorunda kaldı. Her hafta telefon etti:

- Yücelciğim, o cümlede bir yazım hatası olmuş. Yücelciğim, o cümle gözümden kaçmış. Yücelciğim, filanca cümleyi değiştirelim lütfen!

Ben de her seferinde bıyık altından gülerek, oligarşiden intikam almanın tadını çıkarıyorum:

- Tek kelimesini değiştiremem Recep Bey, Edebi Kurul'dan öyle geçmiş. Dikkat ederseniz, tek kelime eklemedim, çıkarmadım, değiştirmedim.

İşin dekor kısmında da sıkıntılar yaşandı. Adı Gülümser'di sanırım, bir daha hiç karşılaşmadığım dekoratörüm, sahneye kulisler koyup onlara ağaçlar boyamak istiyor. Bense sahnede gerçek ağaçlar ve sadece mobilya istiyorum. Sanat-Teknik Müdürü Refik Eren görüşmek istemiş. Gittim.

Dekoratör hanımefendi, benim isteğimi sanatına müdahale olarak görmüş; dekoru yapmak istemiyormuş.

- Neden?

- Siz sahneye ağaçlar istiyormuşsunuz.

- Evet, ne var bunda? Zürafa istemiyorum ya, bildiğiniz ağaç işte. Bir yere gidilecek kesime uygun olanlardan boyutu sahneye uygun büyük dallar kesilecek, dibine bir soket konulacak, o kadar.

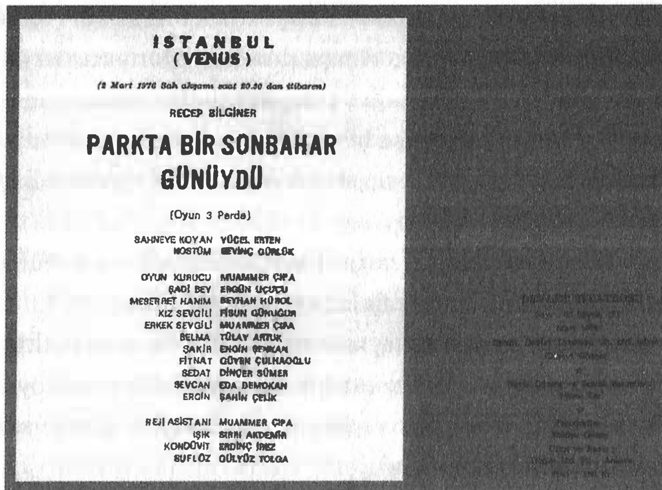
- İyi ama Yücel Bey, o zaman enteriör ile eksteriörü nasıl ayıracaksınız?

Hımmm, oligarşi ille de beni girmediğim o sınava sokmak istiyor galiba? Enteriör ve eksteriör, iç mekânla dış mekânın Fransızcası. Ben Fransızca bilmem. Meslek jargonuna girer diyebileceğimiz bu Fransızca sözcükleri duymamış olsam, notum kırılacak gibi bir hava var.

- Refik Bey, benim oyunda bir enteriör-eksteriör sorunum yok. Sahnede “Ben atölyede yapıldım” diye bağırmayan sahici ağaçlar olacak. İki bank, bir küçük köprü, bir sokak lambası ağaçların arasına gelince park olacak. Koltuk, kanepe vesaire girince de dahili mekânlar oluşacak. Bu arada ağaçların dışarı çıkarılmasına gerek yok çünkü iki ihtiyarın aklı zaten hep o tanıştıkları parkta.

- Pekâlâ. O arkadaşı ben bu görevden affediyorum. Bir başka arkadaşımız İstanbul’a gelsin, ona söylersiniz.

Ankara’da bir realizatör vardı, -tuhaf bir adı vardı, unuttum- bir süre sonra onu gönderdiler. Adam istediğim şeyleri tıkır tıkır uyguladı. İşinin eri realizatörleri hiç küçümsememeli! Sonra broşür basılacağı zaman Ankara’dan telefonla sordular. “Dekoratör olarak sizin adınızı mı koyalım?” diye. “Nasıl uygun görürseniz öyle yapın” dedim. Broşür gelince gördük ki, görev dağılımında “dekoratör” diye bir şey yok! Bari o realizatörün adını yazsaydınız? Sevinirdi. Ama hayır! Dekoru kedi yapmış demek...

İSTANBUL
(VENÜS)

(2 Mart 1976 Salı akşamı saat 20.30 dan itibaren)

RECEP BİLGİNER

PARKTA BİR SONBAHAR GÜNÜYDÜ

(Oyun 3 Perde)

SAHNEYE KOYAN	YÜCEL ERTEN
KOSTÜM	SEVİNÇ GÜRLÜK
OYUN KURUCU	MUAMMER ÇIPA
ŞADİ BEY	ERGÜN UÇUCU
MESERRET HANIM	BEYHAN KÜROL
KIZ SEVGİLİ	FÜSUN GÜNUĞUR
ERKEK SEVGİLİ	MUAMMER ÇIPA
BELMA	TÜLAY ARTUK
ŞAKİR	ENGİN ŞENKAN
FİTNAT	GÜVEN ÇULHAOĞLU
SEDAT	DİNÇER SÜMER
SEVCAN	EDA DEMOKAN
ERGİN	ŞAHİN ÇELİK
REJİ ASİSTANI	MUAMMER ÇIPA
IŞIK	SIRRI AKDEMİR
KONDÜVİT	ERDİNÇ İNEZ
SUFLÖZ	GÜLYÜZ TOLGA

Dekoru kedi yapmış!

Oligarşinin belden aşağı darbeleri işliyor... Recep Bilginer'in sürekli ısrarı üzerine bir yazı yazmıştım. Gelen broşürde benim o yazım da yoktu. Yazı şöyleydi:

Sevmiyorum bir rejisörün kendi sahnelediği oyun üzerinde uzun boylu aydınlatmalara girişip yazılar yazmasını.

Şapkanın altından neden tavşan çıkmıyor da kuş çıkıyor diye açıklamalara girmesini.

Oyunun şurasını daha çok beğenin, dercesine program dergisinde fetva vermesini.

Falanca perdenin sonunda öten horoz, aydınlık bir sabahı müjdeler, gibisinden ön şartlamaları.

Çünkü bir bakıma seyirciyi küçümsemek olur bu. Sahnedeki horozu yerli yerinde öttürmüyorsak, seyirci kafasında zaten boynunu koparıverir hemen horozun. Rejisör program dergisinde başsız bir horoz gibi çırpınadursun...

Oyunun sevdiği, doğru ve güzel bulduğu yanlarını sevdirmek; cılız ya da ters noktalarını espriyle ya da eleştirel bir tavırla vurgulamak için, oyuncularla birlikte çaba harcamışsa reji-

sör, bunların perde açıldıktan kapanana kadarki süre içinde yeterince seyirciye yansımış olması gerekir. Eğer yansımıyorsa ve rejisör bu konuda, yazacağı üç-beş cümleden medet umuyorsa, o zaman dönüp yaptığı işe bir yol bakıp, külahını da önüne koyup, uzun uzun düşünmesi gerekir rejisörün. O işte bir kısa devre var demektir.

Ancak, bazen, seyirciye yardımcı olabilecek bir küçük çıtlatma, işi paranteze alabilecek bir espri de yararlı olabilir.

Fazla ileri gitmeden, oyunun yazarına da saygısızlık etmeden, Recep Bilginer'in *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* oyunuyla ilgili çalışmam için şunu söylemekle yetineyim: "Bana sorarsanız, böyle parka böyle kuş"...

Yücel Erten Şubat 76, İstanbul

Bilginer, yazıyı okuyunca kızmıştı:

- Ama siz bana nanik yapıyorsunuz!

- Korkarım, sahneleyiş için de öyle düşüneceksiniz...

- Ama ben çok demokrat bir insanım. Göreceksiniz bakın, bu yazıyı gazetede kendi sütunumda yayımlayacağım.

O an için üzülmedim, sıkılmadım değil. Senden yaşça büyük, ünlü ve oturaklı insanlara direnmek zor. Ama başka çaresi de yoktur; aksi takdirde ezilir, ufalanır, alet olursun... Bilginer, yazımı yayımladı da. İki küçük farkla. Kendi köşesinde değil, 2 Mart 1976 tarihli *Politika* gazetesindeki fotoğraflı bir haber içinde. Bir de oligarşi, demokratlığa bir feyk atmış, yazımın sonundaki "böyle parka böyle kuş" ifadesi, "böyle parkta böyle bir kuş" oluvermişti.

Ben, iyi niyetiyle bir oyun yazmış bir abiyi üzmeyi, kötü bir oyun yazdığını gözler önüne sermeyi istemezdim tabii. Ama buna zorlandım. Ne yapayım ki oligarşi, -deyim yerindeyse- bana diz çöktürüp terbiye etmek isterken ona diz çöktürmüş oldu.

Oyunun galasına efsanevi Ercüment Behzat Lav gelmişti. Oyundan sonra Taksim Sahnesi'nin fuayesinde beni ara-

dığını söylediler. Yanına gittim. "Delikanlı, bu memlekette epik tiyatro adına çok yanlış şeyler yapılıyor. Senin o konuda hadiseyi sindirmiş ve kullanışlı hale getirmiş olduğunu gördüm. Halisane tebrik ederim" dedi. Madalyadır!

Oyun benim Türkiye'deki ilk profesyonel sahneleyişimdi. Ve Türkiye'deki ilk ödülümü getirdi. Ankara Sanatsevenler Derneği'nce verilen "Övgüye Değer Yönetmen" ödülü.

Tatlı bir anıyla kapatalım: Sunay ve Tülay Artuk, Devlet Tiyatroları'nın çok sevdiğim ikizleri idi. 'İdi' diyorum, sevgili Tülay'ı maalesef kısa süre önce yitirdik. Bulunmaz bir fırsat olan bu ikiz kardeşlerin, tiyatroda gereğince yararlanılmadan emekli olduklarını düşündüm hep. Yanlış anlaşılmasın, tek başlarına pek çok ve önemli roller oynamışlardır. Ama ikizler olarak sahnede onlardan yararlanmayı pek akıl eden çıkmamıştır. Benim bildiğim, bir Fransız yönetmenin oyununda, neredeyse figürasyon düzeyinde birlikte görünmüşlerdi. Sonra benim Eduardo de Filippo'nun *Büyü* ve B. Brecht'in *Mutlu Son* sahneleyişlerimde. İşte benim tatlı ikizlerimden Tülay, bu oyunda oynuyordu.

İstanbul'daki gala temsili. Birinci bölümde Tülay, annesiyle (Beyhan Hürol) olan bir sahnede, bir an için bocaladı, cümlesini mealen söyledi. "Susup somurtup oturuyorsun" gibi bir şey. Ama ağzından "susup osurup" gibi bir şey çıktı. Panikleyip düzeltmek istedi, ama ne mümkün? Düzeltmek istedikçe "osurup, osurup" şeklinde birkaç kez tekrarlamış oldu. Üzüntüsünden rengi attı, sahnesini zar zor bitirip kendini kulise attı. Perde arasında kulise gittim ki, boru gibi sesiyle höyküre höyküre ağlıyor. Daha doğrusu Sunay da kuliste, tatlı ikizler birlikte ağlıyorlar. Teselli etmek istedim ama şöyle demişim: "Zararı yok Tülaycım. Ama dikkat et, ikinci perdede sıkışmak, sıkıştırmak gibi sözler var!" Kahkahalarla gözyaşlarının birbirine geçtiği bir andır...

Aşk

Nesrin'e âşık olmuştum. Başka söze gerek var mı? Ben artık öğretmeni değildim. O da yüksek son sınıftaydı. Okulu bitirince yurtdışına gitmek istiyordu. Asla erkeklere özgü o hilekârlığa başvurmadım ve yurtdışına gitme fikrini sonuna kadar destekledim, cesaret verdim. O da bir süre sonra Almanya'ya gitti ve Goethe Enstitüsü'nde Almanca öğrenimine başladı. Gel gelelim benim içimi öyle bir özlem sardı ki, sormayın. Duramadım, Almanya'ya Nesrin'i görmeye gittim.

Gittiğim ilk günler aldığım ilk haber, İlyas Avcı'nın Ankara Devlet Konservatuvarı'na müdür olduğuydu. Birikimine, tutumuna, kariyerine bakınca beyin yanığı bir tercihti! Hadi şurada anlatıvereyim, nasıl olsa okurla ben şu anda baş başayım. Ben doğrudan tanığı değilim ama o dönemden kime sorsanız anlatır: İlyas Avcı, Konservatuvar'da öğrencisine *Hamlet* çalıştırıyor. *Hamlet*'in hangi tiradıysa bilmiyorum; öğrencinin ağlamasını istiyor. Zavallı biçare ağlamayı başaramayınca, İlyas Avcı kafasını zumzuklamaya başlıyor: “Ağla ulan, ağla! Amcan ananı sikmiş, ağla!”...

Güler misin, ağlar mısın? İster gül ister ağla sevgili okur. Ama bugünlere 40 yıl öncesinde yol açılmış olduğunu anla ve şimdi yorganının üstünden sıra sıra farelerin geçişine şaşırma!...

Milliyetçi Cephe hükümetinin dümen suyundaki bölüm başkanı Mahir Canova'nın ve öğretmen-müdür İlyas Avcı'nın ufkunu ve tavrını tarif eden bir başka belge beni yine Almanya'da yakaladı. Kültür Bakanlığı'nın yayımladığı *Milli Kültür* dergisinde Mahir Canova'nın bir yazısı yayımlanmış. Önceki bölümde sözünü etmiş, İzmir DT'den belgesini koymuştum. Konservatuvar'da iktidar emriyle Mahir Canova'nın sahnelediği *Malazgirt* müsameresine protestolar, daha sonra 110 Devlet Tiyatrosu sanatçısı tarafından im-

zalanmış; basında sınırlı da olsa yer almıştı. Canova bu yazısında bu eleştirileri ortaya koyanları "soysuz, kâfir, yurtseverlikten mahrum" diye nitelendiriyor; "bir saygısızlık, kâfirlik örneği ortaya koymakla", "çıkarları karşısında gözleri kararmakla", "Romen Diyojen döllerinin dönmeleri gibi davranmış olmakla" suçluyordu. Hatta "aydın kişiliklerinin olmadığını, ilericilik vasıflarının bulunmadığını hele, vatandaşlık ve yurtseverlikten mahrum olduklarını iyice açığa vurdular" demekten de çekinmiyordu.

Şu cümlelere bakın, ne demek istediğimi anlayacaksınız:

Milletimize yurdumuzun kapılarını Malazgirt'te açanların kemikleri, bu büyük tarihi olayı kınayan çatlak sesleri duydukça nasıl sızlamaz?

Mesleği mahkemelerde hak ve hukuku savunmak olan bir tenkitçimiz, bir zamanlar hükümette de yer almış olmasına rağmen, *Malazgirt* temsilini sahneye koymak üzere emirlere karşı gelmediğim için bana çatıyor. Yani niçin anarşik ortama sürüklenmediğime kızıyor.

Çıkarları karşısında gözleri karardığı için, tecrübesi az bir sınıfla hiçbir zaman sanat iddiasında bulunulamayacağını düşünemediler; bu temsilin eğitim dışı sunulduğunu anlayamadılar.

(Öğrenciler) Politik ortama itileceklerini, değerlerinin ideolojiler uğruna harcanacağını, küçültüleceğini ne bilsinler?

Taş Devri'nin mağara insanları gibi, hocasının da öğrencisinin de saçı sakalına karıştı.

Bu yazıya Almanya'dan yedi daktilo sayfası, zehir zemberek bir cevap yazısı yazmıştım. Dostlarıma, öğrencilerime gönderdim. Orada, burada, hiçbir yerde yayımlatmayı başaramadılar. Bir kopyası arşivimde duruyor. Ama Mahir Hocamın 40 yıl önceki cevabıma cevap verme imkânı yok artık. Çoktan gökyüzünde yıldız oldu. Onun için cevabımı buraya koymanın

da pek bir anlamı yok. İyisi mi siz, yukardaki cümlelere bakıp; insanın kendisini yurtsever sanırken, nasıl faşistoid bir iktidarperestliğe sürüklendiğine dair akıl yürütün...

Bir süre sonra Devlet Tiyatrosu'nda bana yeni bir görev verilmiş. İzmir Devlet Tiyatrosu'nda Haldun Taner'in *Fazilet Eczanesi*'ni sahnelemek üzere görevlendirilmişim. Haberim yok, Almanya'daydım. Dostum Can Gürzap'ın 10 Ocak 1977 tarihli kısa mektubu, üç gün sonra 13 Ocak'ta bana ulaştı.

Yücel,

Çok acele yazıyorum. İlk uçağa atla gel. Seni istiyorlar. Evine kâğıt yollamışlar. Ayrıca ilan tahtasına da yazı yazmışlar. Bugünlerde durumlar karışık. Çok acele gelmende yarar var. Görev vereceklermiş.

Can Gürzap

Hemen ertesi gün Genel Müdürlüğe bir yazı yazıp adresimi bildirdim. 20 Ocak'ta şöyle bir telgraf aldım:

İkinci tur oyunlarda görevlendirilmiş bulunmaktasınız. 21 Ocak tarihinden itibaren altı gün içinde görevinize dönmediğiniz takdirde sözleşmeniz feshedilecektir.

Cüneyt Gökçer Genel Müdür

Anlaşıldı: Oligarşi, bana sorma ihtiyacı duymadan görevlendirmeye -oyunculara sorulmayabilir, ama rejisörü bir sahneleyişle görevlendirirken sorulması, görüşünün alınması esastır- kul muamelesi yapmaya, emretmeye, hükmetmeye kararlıydı.

Aslında telgraf, resmi tebligat kurallarına da aykırıydı. Bunun üzerine herhangi bir görevlendirme varsa bunun tarafıma uygun şekilde bildirilmesi gerektiğini; panolara yazı asarak görevlendirmenin uygun olmayacağını belir-

ten bir yazı daha yazdım. Bir daha ses çıkmadı. Ama ben yedi gün boyunca göreve gitmeyince, ilgili maddeye dayanarak sözleşmem zonk diye feshedilmiş. Bildiğiniz, karamboldan gol... Ulan adam zapırt diye işinden atılır mı? Bir araştırılır, yazılır, sorulur; sağ mıdır, ölü müdür, hasta mıdır, insani ya da fiziki ya da mali bir engeli mi var? Son sözü nedir?... Mahkûma son sözü sorulur. Ama hayır. Oligarşi beni kestirme yoldan kapının önüne koymuş...

İşte böylece, Devlet Tiyatroları'ndaki ikinci başlangıç da 12 ay gibi kısa süre içinde son bulmuş oluyordu. Büyük ozan Leonard Cohen'ın o sözü ne zaman aklıma kazınmıştı acaba? "Olmak istediğin gibi davran / Yoksa kısa zamanda davrandığın gibi olacaksın."

Yeniden Almanya

Evet, işte böyle. Devlet Tiyatroları'ndaki ikinci başlangıç da kısa sürmüş, fırsat beklercesine apar-topar görevime son verilmişti.

Elle gelen düğün bayram. İyi ama, yurtdışında okuduğum için mecburi hizmetim vardı? Ve hizmetten uzaklaştırıldığım zaman, yüklü bir tazminat ödemem gerekiyordu.

Sevgili Necmettin Karaerkek benim için uzaklaştırmanın usulsüz olduğuna dair bir dava açtı ama benim gönlüm yine Devlet Tiyatrosu'ndan göçmüş. Anlayacağınız, ekmek ve aşk yan yana geldi ve beni mesleğimden uzaklaşmaya çağırdı. Almanya'da ha deyince bir tiyatroda iş bulmam imkânsız. Oralarda o işler en az iki sezon önceden karara bağlanır. Peki, tiyatro yapmazsam ölür müyüm? Hadi ölmem belki de ülser olur muyum? Ya da mutsuz bir ayyaşa dönüşür müyüm?... "Gün ola harman ola" lafını severim. Belki de gerektiğinde söylemeyi göze alabildiğim için?

Karar: Almanya'da kalacağım, Nesrin'in Almanca öğrenmesine, mezun olduğum okulun reji bölümünü kazanmasına yardımcı olacağım. Bundan mutluluk duyacağımı biliyorum. Kazancımın yaklaşık yarısını mecburi hizmet faslına ödeyeceğim. O kısmı da sağlık olsun...

Bu kez işçi pasaportuyla

Köln'deki *Almanyanın Sesi/ Deutsche Welle* radyosunu önceden biliyorum. Oradan Türkiye'ye, Türkçe yayın yapan resmi bir kuruluş. Yanlış hatırlamıyorsam 32 dilde yayın yapıyordu. İlk eşim Ayten de orada çalışmakta. Başka tanıdıklarım da var. Gittim, "Beni ister misiniz?" dedim. Müdür Beril Hanım "Memnun oluruz" dedi. Bir çeviri sınavı yaptılar. Sınavı tek hatayla başarınca (o da meşhur tuzak sözcüktü: Westfalya), beni "çevirmen, spiker ve programcı" olarak işe almaya karar verdiler. Dön Türkiye'ye, kurumun talep göndermesini bekle, işçi pasaportunu bekle, birkaç ay sürdü. Ardından pılını pırtını bir valize tıkıştır ve yeniden ver elini Almanya! Bu kez işçi olarak...

Üç yıla yakın *Almanya'nın Sesi*'nde çevirmen, spiker ve programcı olarak çalıştım.

Almanya'nın Sesi kimliğim.

Köşesi mutfaklı bir salon ile bir banyodan ibaret bir apartman dairesine yerleştim. Bir yer yatağı, bir masa, iki iskem-

le, bir mini fırın, bir tencere, bir tava, üç-beş bardak, köşedeki televizyoncudan ikinci el siyah-beyaz tüplü bir televizyon, bir de Erol abimin armağanı portatif daktilo. Das ist alles...[8]

Bu arada Nesrin'le Almanca çalışıyoruz. Goethe Ensitüsü'nde öğrendikleri işleklik kazansın diye, aramızda Almanca konuşuyoruz, hatta çeviri yapıyoruz. Büyük İtalyan tiyatro adamı, Piccolo Teatro'nun sanat yönetmeni Giorgio Strehler'in kitabını çevirmeye başladığımızı hatırlıyorum. Bitirdik mi, emin değilim? Dostum Bayazıt Gülercan'ın oyunu *Lodos*'u da o sıralar Almancaya çevirdim. Bir de Nâzım Hikmet'in *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanına giriştim ama, onu tamamlamayı başaramadım. *Almanya'nın Sesi,* Türkçe Bölümü Müdürü Beril (Hofmann) Hanım, iyi bir arkadaş ve duyarlı bir insan. Mesleğine ara vermiş bir tiyatrocunun hayatını kolaylaştırmak için ne mümkünse yapıyor. Daha çok kültür-sanat alanına ilişkin çevirileri bana veriyor. Arada beni program hazırlamam için, Frankfurt Kitap Fuarı'na ya da tiyatro festivallerine gönderiyor. Alman yazarlarının kısa öykülerinden oluşan bir seride, 20'den fazla öykü çevirmiştim örneğin. Bir antoloji eder neredeyse! Çeviriler hâlâ dolaplarda bir yerde duruyor mu, bir ara bakmalıyım...

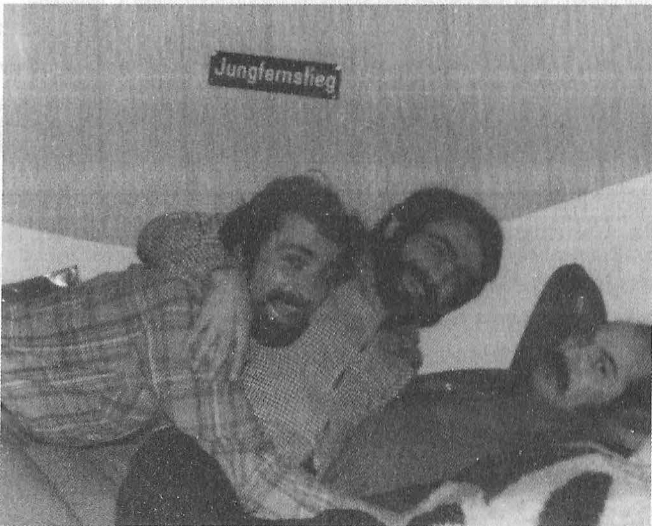
Nesrin de Folkwang Yüksek Okulu'nun Reji Bölümü'nü kazandı. Doğrusu onun sınav konusu da bir başka çetin cevizdi: Goethe'nin *Urfaust*'u...

Nesrin'le Berlin seyahatimiz, biri abimiz ve hocamız Vedat Türkali ile yaptığımız iki Paris gezimiz, sevgili dostlar Lütfi Oğuzcan ve Haluk Bilginer'in bizi Köln'de ziyaret etmeleri, Folkwang Yüksek Okulu'nda ihtisas öğrenimi gören dansçı ve koreograf dostumuz Nasuh Barın'la arada denkleştirdiğimiz rakı akşamları, Köln günlerinin tatlı anılarıdır.

8. "Hepsi bu." (y.n.)

Nesrin Kazankaya ile birlikte. Köln,
Haziran 1977

Haluk Bilginerve Lütfi Oğuzcan'la birlikte. Köln, Ocak 1978

Radyoculuk günleri

Radyoculuk günlerimden unutamadığım bir olay şudur: Alman *WDR* yayın kuruluşunun, Almanya'daki Türkler için günlük 20 dakika bir Türkçe yayını vardı. Orada dinledim. Sanıyorum 23 Nisan ya da 19 Mayıs'tı. İlkokuldaki Türk çocuklarla yapılan bir röportaj. Zavallıcıklar ne bayramı olduğunu bilmiyor, saçma cevaplar veriyorlar. Sonunda cevval bir çocuk çıktı, heyecandan boyun damarlarının şiştiğini hissedeceğimiz bir şekilde, kesik kesik konuşarak, ezberlediği şu sözleri söyledi: "19 Mayıs 1919'da Atatürk, Samsun'a çıktı. Düşmanları yurdumuzdan siktir etti. Padişaha ihanet etti."

Donakaldım. Sonra yavaş yavaş zihnim açıldı da şöyle yorumladım: Atatürk, Samsun'a çıktı kısmı, okulda öğrendiğidir. Düşmanları yurdumuzdan siktir etti kısmı, işçi babasından duyduğudur. Padişaha ihanet etti kısmı da *Kuran* kursunun marifetidir...

Türkiye için acılarla dolu 1977 ve 1978 yılları Almanya'da geçti. Grevler, öğrenci çatışmaları, sokak hareketleri, provokasyonlar, Ecevit'in seçim otobüsünün Niksar'da kurşunlanması, Ermeni örgütlerinin Türk diplomatlarına saldırıları, bombalamalar, kahve taramalar, uçak kaçırmalar, yedi TİPli gencin faşistler tarafından öldürülüşü, 77 kanlı 1 Mayıs'ı, İstanbul Üniversitesi'ndeki 16 Mart katliamı, Doğan Öz, Cihangir Erdeniz, Bedrettin Cömert, Bedri Karafakioğlu, Necdet Bulut, Server Tanilli suikastları, Sivas'ta ve Kahramanmaraş'ta katliamlar... Ecevit'in güvenoyu alamayan CHP azınlık hükümeti, Demirel'in başbakanlığında İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti, devalüasyon, Ecevit'in 11'ler hükümeti, kuyruklar, zamlar, karaborsa, bir çalkantı, bir kıyamet...

Hiç unutmuyorum: Bir gün radyoda daktilo başında çeviri yaparken, kendime bir kahve koyup gazetelere bir göz atayım dedim. Birden hem yüksek sesle gülmeye hem de arasına

komik(!) küfürler sığdırmaya başlamışım. Arkadaşlar telaşla toplaştı “Ne oluyor” diye. O sıralarda “Devlet 5 cente muhtaç” edebiyatını sürdüren Başbakan Demirel şöyle demiş: “70 sente muhtaç olduğumuz devirde hacılarımıza 70 milyon dolar bulduk!” Hakkını yemeyelim, Demirel siyasetin ve bu çarıklı erkân-ı harp edebiyatının ustasıydı. Ama uzun yıllar dini siyasete alet etmekten de geri durmadı. Laikliğin önemini ve değerini çok geç öğrendi. Bugün dinbazlığın bu derece tırmanışı ve üstümüze abanması, bu çarıklı erkân-ı harp edebiyatı ile bu oy avcılığı ile beslendi desem?

Almanya'nın Sesi radyosu. Köln 1977. Işık Selen, Ayten Uncuoğlu, Güneydoğu Avrupa Bölüm Başkanı Herr Schlegel, sekreterimiz Helen, ben, Türkçe Bölümü Başkanı Beril Hofmann, Necil Buyan.

1977 yılının Temmuz ayında Almanya'daki Türkler, ortalığı karıştırdılar. Suriye asıllı yönetmen Muhammed Akkad'ın yönetmenliğini yaptığı *Tanrı'nın Elçisi Muhammed (Çağrı)* filmi sinemalarda gösterime girmişti ki dar kafalı dincilerin etkisi ile mutaassıp Türkler bir gürültü kopardılar. Berlin, Hamburg, Münih ve Köln'de protestolar, göste-

riler birbirini kovalıyor. Filmin gösterildiği sinemaların bombalanacağı tehditleri almış başını gidiyor. Yine kulaktan dolma bir cehalet kalkışması...

Westdeutscher Rundfunk, Almanya'daki Türklere Türkçe yayın yapıyor ya biraz aydınlatmak, biraz kolonya serpmek için hazırladığım yorum, komşu kuruluş *WDR*'de yayımlandı. Şöyle yazmışım:

Tanrı'nın Elçisi Muhammed

Sayın dinleyenler, son günlerde Alman basınında yer alan bazı haberler, Berlin, Hamburg ve Münih gibi büyük kentlerde yaşamakta olan Türk işçilerinin, bugünlerde sinemalarda gösterilen bir film aleyhinde gösteriler düzenlediklerini belirtiyor. Gazetelerde yer alan haberlere bakılırsa, Hamburg kentinde gösterileceği ilan edilmiş olan film, bazı Türklerin sinemaya bomba atacakları yolunda gözdağı veren telefonların artması üzerine, gösterilmekten vazgeçilmiş. Münih'te ise 500 kadar Türk işçisi, film aleyhinde bir gösteri yürüyüşü düzenlemişler. Hatta bu yüzden filmin oynatıldığı sinemada polis koruyucu önlemler almış.

Hemen belirtelim ki, Federal Almanya'da yaşayan bir kısım vatandaşlarımızın böylesine tepkiler gösterdiği film, doğrudan doğruya Türkiye ile ilgili değil. Ancak Müslümanlıkla ilgili bir film. *Tanrı'nın Elçisi Muhammed* adını taşıyan film, esas olarak, Müslümanlık dininin doğuşunu ve gelişmesini anlatıyor. Alman basınında yer alan birtakım haberler, bazı Türk işçilerinin bu filmde Müslümanlığın kutsal *Kuran*'ına aykırı noktalar bulduklarını, bunların başında ise Hazreti Muhammed'in sesinin duyulmasının geldiğini belirtiyorlar. Federal Almanya'nın çeşitli kentlerinde tepkilere yol açan filmin, günah veya yanlış sayılabilecek herhangi bir yanı olup olmadığını biz de merak ettik ve filmin gösterildiği sinemalardan birine giderek, tartışma konusu olan bu sanat eserini izledik. Böylelikle konuyla ilgilenen dinleyicilerimize, elimizden geldiğince bir fikir vermek istedik.

Tanrı'nın Elçisi Muhammed filmi, bazı Arap ülkelerinin mali yardımlarıyla bir İngiliz yapım şirketinin yürütücülüğü ve Suriye asıllı rejisör Muhammed Akkad'ın yönetmenliği altında çekilmiş. Renkli, geniş perde görüntüsü ve çok kaynaklı ses düzeni ile hazırlanmış olan film, üç saat kadar sürüyor ve gerek teknik gerek mali açıdan zahmetten ve masraftan kaçınmayan bir "büyük yapım" niteliği taşıyor. 20 milyon dolar harcanan ve üç yıllık bir hazırlıktan sonra Fas'ta bir yıl süren çekimler sonucunda ortaya çıkan filmin, Hollywood'un stüdyolarında çekilen tarihi filmlere göre daha sağlıklı ve gerçekçi bir çehresi var. Her ne kadar sanat tarihine geçecek ölçüde önemli bir sanat eseri niteliği taşımıyorsa da konuya genellikle yabancı olan Hıristiyanlar da dahil olmak üzere, seyirciyi üç saat boyunca bağlayan, üstelik bunu inandırıcılığını yitirmeden yapan bir film.

Yapımcılar, Müslüman seyircilerin inançlarını zedelememeye dikkat ederek; Müslümanlığın doğuşunu, öncesindeki ve sonrasındaki toplumsal ve ekonomik koşulları, gelişip serpilmesi yolunda sürdürülen mücadeleleri anlatıyorlar. Bu arada, daha sonraları ortaya çıkmış olan, hurafe denilebilecek bazı noktaların filmin hikâyesine alınmayışıyla, tarihsel gelişim açısından belli bir inandırıcılık sağlanmış. Filmin olaylar dizisini oluşturan tarihsel kesit, esas olarak Hazreti Muhammed'e Tanrı emrinin ulaşmasıyla başlıyor; Müslümanlığın başlangıç dönemindeki güçlükler, Hicret, Mekke ile Medine arasındaki savaşlarla sürerek; Mekke'nin ele geçirilip Kâbe'nin putlardan arıtılmasıyla sona eriyor. Bu tarihsel kesitin başında, kısaca, Müslümanlığın doğuşundan önce Mekke'de hüküm süren çok dinli toplumsal-ekonomik ve kültürel yapı açıklanıyor; sonunda ise, Hazreti Muhammed'in ölümünden sonra Müslümanlığın göstermiş olduğu yayılma ve gelişmeye kısa da olsa etkili bir anlatımla değiniliyor.

Şimdi burada hatıra gelen ilk soru şu olmaktadır: Müslüman Türklerin tepkileriyle karşılaştığına göre, acaba filmde Müslümanlığın kötü ya da yanlış tanınmasına yol açacak bazı unsur-

lar mı vardır? Doğrusunu söylemek gerekirse, biz filmde böyle bir eksiklik ya da yanlışlığa rastlamadık. Genel çizgileriyle olsun, olaylar dizisinde ele alınan ayrıntılarda olsun, Müslümanlığın kutsallığına gölge düşürmeye kalkabilecek bir noktaya rastlanmıyor. Aksine, İslam dininin, gerek ortaya çıkışındaki ilerici karakter, gerek özünde taşıdığı insancıl tavır, elden geldiğince iyi belirlenmeye çalışılmış.

Peki, acaba yüzyıllar öncesinin bu büyük tarihsel gelişimini ele alan film, tarih açısından yanlışlara mı düşmüş? Filmin başlangıcında beyazperdede bu konuyla ilgili olarak bilgi veren bir yazı görünüyor. Yazıda, filmin tarihsel gerçeklere uygunluğu bakımından, Kahire'deki El Azhar Üniversitesi'yle, Lübnan'daki müftülüğün onayına sunulmuş olduğu belirtiliyor. Ayrıca filmi izleyen herkes, yapımcıların, yer, zaman, coğrafi ve mimari özelliklerle, giyim-kuşam, savaş teknikleri, kutsal kitap *Kuran*'dan yapılan alıntılar, *Hadis-i Şerifler* gibi konularda titizlik gösterdiklerini görmekte gecikmeyeceklerdir.

Filmde ne günümüz ticari sinemasının hazırladığı büyük prodüksiyonlarda rastlanan cinsten konuyla ilgisiz aşk hikâyeleri bulunuyor, ne açık-saçık sahneler, ne Müslümanlıkla ilgili yanlış bir bilgi, ne de herhangi bir saygısızlık. Hatta denilebilir ki, film Müslümanlar için sevinç kaynağı olabilecek bir sanat eseri olarak ortaya çıkıyor. Filmin, Müslümanlık ve Müslümanlar konusunda yeterince bilgisi olmayan ya da önyargılarla yüklü olan pek çok insana, Hazreti Muhammed'in yaşamını ve İslam'ın gelişmesini, ilkelerini anlatarak, daha iyi anlaşılmasına yol açtığı bile söylenebilir.

Peki ama bütün bunlar böyle olunca, bazı vatandaşlarımız, filme neden bu kadar çok tepki gösteriyorlar? İşte doğrusu bizim de tam kestiremediğimiz nokta bu. Acaba bütün bu olaylar, filmi Almanca olarak seyredip de dil yetersizliğinden bazı yerlerini yanlış anlamış olabilecek kimselerin, böyle bir yanılgısından mı doğmaktadır? Gerçi bu konuda bazı Türk işçilerinin şu savı öne sürdüğü

belirtiliyor: "Filmde Hazreti Muhammed'in sesi duyulmaktadır"

Ama doğrusu, bu noktada da bir yanlış anlama olup olmadığı sorusu akla geliyor hemen. Çünkü filmin başında yazılı olarak da görüldüğü gibi, yapımcılar, yeryüzündeki Müslümanların inancına tam bir saygılılık içinde davranmak istediklerinden, filmde Hazreti Muhammed'in gösterilmesinden kaçındıklarını belirtiyorlar. Bundan başka, filmin bütün sahnelerinde, herhangi bir şekilde Hazreti Muhammed ile konuşulduğu veya kendisine bir şey sorulduğu zaman, alınan cevap hiçbir zaman duyulmuyor; yalnızca peygamberin karşısındaki kişinin tavrından ve konuştuklarından cevabın ne olduğu anlaşılıyor. Yoksa hiçbir yerde, Hazreti Muhammed'in herhangi bir insan gibi gösteren ya da konuşturan bir sahneye rastlanmıyor. Hatta bir savaş sahnesinde, Hazreti Ali'nin bile yalnızca ucu çatallı kılıcı gösterilerek bu konudaki saygılı tavır sonuna kadar korunuyor. Yalnızca filmin iyice sonuna yaklaşıldığında, Müslümanların bir barış ordusu halinde Mekke'ye girip Kâbe'yi putlardan temizlemeleri sahnesinde, bir ses, Tanrı'nın birliği ve ululuğu üzerine birkaç cümle söylüyor. Ama bu sözleri Hazreti Muhammed'in söylemiş olduğu düşünülecek olsa bile, bunda herhangi bir saygısızlık veya günah aramak için, gerçekten bir neden yok ortada. Nasıl ki, Hz. Muhammed'in *Hadis-i Şerifleri*'nden birini anlatan bir insan, "Peygamber efendimiz buyurmuşlar ki" diye başlayıp, onun sözlerini tekrarladığı zaman bu bir günah sayılmazsa filmdeki bu birkaç cümleyi de böyle kabul ederek, günahkârlık damgasını vurmamak gerektiğini söylersek, umarız bir günah işlemiş sayılmayız.

Sinema dünyasının tanınmış oyuncularından Anthony Quinn ile Irene Papas'ın da önemli rollerini paylaştıkları bu filmi, Müslümanlığın tarihi üzerine gerçekçi ve saygılı bir sanat eseri olarak değerlendirmek, sanırız pek yanlış olmaz sayın dinleyenler.

Yücel Erten

Ecevit'in 11'ler hükümetinin güvenoyu aldığı 17 Ocak 1978 günü, Ankara'daki sevgili dostum Işık Yenersu'ya yazdıklarım o günlerimi anlatabilmek açısından bana ilginç göründü. Nasılsa, bir fotokopisini saklamışım. Bir insanın geçmişteki ruh halini, kendi mektubundan daha iyi yansıtacak ne vardır, bilmiyorum? O mektuptan birkaç pasaj:

Çok sevindim kartına.

(...)

Almanya'nın Sesi radyosunda sözleşmeli tercüman ve spiker olarak çalışıyorum. Yani sosyal demokrat kapitalizminin dozu makul ayarlanmış propagandasına Türkçe cila yapıyorum. Ama utanılacak bir iş değil! Üstelik Devlet Tiyatrosu'nda çömlek yalamaktan da daha kolay sorumluluğuna katlanabileceğim bir iş. Yanlış anlama n'olur! Kimseyi suçlamak istemiyorum, yalnızca kendimden söz ediyorum. Devlet Tiyatrosu gibi, kulaklarına kadar popülizmin ve çarpık bir sanat anlayışının cifesine batmış bir kuruluşta daracık bir açıdan savaşım vermeye kalkışmak, kısa sürede teslim bayrağını çekip "onlardan biri" olmaktan öteye gidemeyecekti. Kaçmış filan değilim! Yalnızca arkamda dayım yok diye, babadan kalma malım-mülküm yok diye, devlete öğrenimden kalma borcum var diye; adamların tutup da karmanyola usulü beni kendilerinden biri yapmalarına izin vermek istemedim. (Her şey bir yana, öğrencilerimin yüzüne nasıl bakardım sonra?) Yok, kesinlikle kaçmış ya da vazgeçmiş değilim. Brecht amcamızın *Cesaret Ana*'sında sözünü ettiği bir "uzun öfke" var ya hani; işte öyle "uzun" bir öfke içimdeki...

(...)

Şimdilik tek sorunum paslanmaya ve kütleşmeye karşı, hamlamaya ve küflenmeye karşı, gereken inatla direnebilmek. Bunun için de işimden artan zamanımı (yani geceleri ve hafta sonlarını) aklımı diri tutacak işlere veriyorum. Dört-beş ay süren bir yerleşme ve yatak-yorgan sahibi olma savaşından sonra,

artık oldukça düzenli bir şekilde çalışmaya başladım. (...) Elimdeki işlerden birini tamamladım sayılır: Bayazıt'ın oyununun Almanca çevirisini bitirdim geçenlerde.

(...)

Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim'in Almanca çevirisi yavaş da olsa yürüyor. Öte yandan tiyatroyla ilgili bazı temel yazıları Türkçeye kazandırmaya çalışıyorum. Bu arada buradaki ilerici bir tiyatro dergisinde, Türkiye'de özel tiyatrolara faşizan baskılar konusunda yazmış olduğum bir yazı yayımlandı. Eh, bir de arada-sırada tiyatroya-sinemaya gidince ne kaldı geriye?... Ren Nehri'nin soylu şaraplarıyla İsviçre'nin köylü peynirlerini ve *Cumhuriyet* gazetesini ihmal etmemek!...

İşte ahvalim budur, Işık kardeş!

(...)

Theater und Zensur

Theater ist gefährlich

In der Türkei gehören staatliche Eingriffe zur Tagesordnung

Man wird es wohl heute gar nicht glauben wollen, daß politisches Theater im freien Europa die staatlichen Behörden zu Maßnahmen wie „Aufführungsverbot", „Untersagung von Gastspielen" und „Festnahme der Schauspieler" veranlassen könnte. Es wäre in einem demokratischen Land nicht denkbar. Aber in einem Land

und stellte es geschickt in epischen Vorgängen auf eine lustige Weise dar.

Das Stück beruhte auf Fakten und Daten eines Streiks, der 1973 in den „Tofas-Werken" (eine Automobilfabrik, an der Fiat und Renault Teilhaber sind) in der ziemlich großen Provinzstadt Bursa geführt wurde. Während die Gewerkschaf-

Kurz danach folgte ein neuer Versuch, die Gastspiele des Ensembles zu hindern. Diesmal vom Gouverneur von Balikesir, wo die Karten schon längst ausverkauft waren. Der Grund des Verbots war hier eine noch größere Blamage: Es gäbe keine als Buch erschienene Ausgabe des Stükkes... Obwohl dieses Verfahren auch vom Gericht verurteilt wurde, hatte der Versuch, die Vorstellung zu hindern, sein Ziel erreicht. Es war aus verschiedenen Gründen nicht mehr möglich, den Abstecher nachzuholen.

Als dann mehrere Gouverneure von verschiedenen Städten ein Aufführungsverbot über das besagte Stück hingen, mußte das Theater die vorgesehene einmonatige Tournee abblasen und all die Verluste hinnehmen.

Die Deutsche Bühne dergisi. Ağustos 1977

78 ilkbaharında Ankara'ya bir gidişimde Devlet Tiyatroları'nda iki oyun izledim. İkisinde de pabucumu çıkarıp sahneye fırlatmama ramak kaldı. İlki *Harold ile Maude*. Bazı oyunlar birkaç yıllığına moda olur da sonra söner giderler ya işte öyle moda bir oyundu. Paris'te Jean Louis Barrault'nun tiyatrosunda ünlü kadın oyuncu Madeleine Renaud ile sey-

retmiştim. Yaşam dolu, can dolu, ipeksi, dantelsi bir sahneleyişti. Ankara'daki ise kabaklama bir kopyası. Duymuş, gitmiş, görmüş, hırsızlamışlar. Ama kof bir duygusallıktan öteye gidememişler. Unutmuyorum, Büyük Tiyatro'da salonun en arka sırasına oturmuştum. Arkamdaki locada da oyunun yönetmeni Bozkurt Kuruç oturuyordu. Sahnenin her kararışında, kendi oyununa alkış tutarak, sözüm ona alkış başlatıyordu. Klakör denir buna.

Bir de Yıldırım Keskin'in *Aklı Başında Bir Adam* adlı Batı polisiyelerine özenen bir oyunu. Otelde cinayet işlenmiş de komiser Murat cinayeti çözecek durumları... Yine Bozkurt Kuruç sahnelemiş ama, bu kez oyunun başrolünü de oynuyor. Bir yüzleklik anıtı. İnsanın "İçinizde bir tane aklı başında adam yok mu" diye bağıracağı gelir. Oyun sonunda yuhaladım. Artık anılarda kalmış o şirin Yeni Sahne'deki 200 seyirci alkışlıyor, ben de 200 kişiyle mücadele edercesine yuh çekiyorum. Meslektaşlarım "Sen nasıl yuhalarsın?" diye alınmışlar. Parasını ve zamanını o işe ayırmış seyircinin alkışlama mecburiyeti mi var? Beğenirse alkışlar, beğenmezse yuhalar!

Konuya ilişkin Berlin Tiyatro Buluşması'ndan bir gözlemimi aktarayım. Berlin'deki bu festivale her yıl, Alman dili konuşan ülkelerden seçilen 10 oyun davet edilir. Büyük dansçı ve koreograf Pina Bausch'un *Aryalar/Arien* adlı dans tiyatrosu da davet edilmişti. Bir dans topluluğu ilk kez festivale davet ediliyordu. Dansçıların sular içinde dans etmesi formülünün öncüsü çığır açan, nefes kesen bir temsildi. Temsilin sonunda seyirciler ikiye bölündü. 10 dakika boyunca yarısı alkışladı, yarısı yuhaladı. (Buuuh!) Şahaneydi...

78 Nisan'ında aziz dostum Bayazıt Gülercan'a şöyle yazmışım:

> Türkiye'den döndükten sonra oturup, somut örneklere dayanan, oldukça geniş bir yazı yazmıştım. Konusu ve başlığı şöyleydi: "Devlet Tiyatroları'nın iki hastalığı: Aktarmacılık ve öykünme-

cilik"... Ama sonra Ergin'in atandığı haberi geldi. (Daha doğrusu gazeteden okudum. Sevgili arkadaşlarımız sağ olsunlar, böyle bir haberi iletmek gereğini duymuyorlar nedense!) Bunun üzerine yayımlamaktan vazgeçtim. Yanlış anlaşılmasından, hatta ters anlamda kullanılmasından çekindim. Bir kıyıda duruyor şimdilik...

Ergin Orbey deyince şunu da anlatmalıyım. Değerli bir dost Yağmur Atsız'la, Köln'de zaman zaman buluşup sohbet etmişliğimiz vardır. Bir akşam Yağmur beni Ecevit'in başdanışmanlarından Orhan Koloğlu ile tanıştırdı. Köln'ün tarihi restoranlarından birinde, birlikte oturup yemek yedik, şaraplar içtik. Koloğlu, Başbakan Ecevit'in Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürü'ydü. Konuşulanlardan, Orhan Bey'in Ecevit üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu hissettim. Aldım sazı elime! Gece boyunca neredeyse Devlet Tiyatroları'ndan başka bir şey konuşulmasına fırsat bırakmadım desem yeridir. Devlet Tiyatroları konusunun altından girip üstünden çıktım. Çeyrek yüzyıla yakın süregiden oligarşiyi iliğine-kemiğine kadar anlattım. "Oligarşi almış yürümüş, artık monarşiye dönüşmüş" dedim. "İktidara göre dümen tutarlar" dedim. "Soldan öcü gibi korkarlar, solcuyu da bir kaşık suda boğarlar" dedim. Çağlayan gibi konuşuyordum...

Somut örnekleri çekincesizce sıraladığım için, giderek Orhan Bey'in de ilgisini çekti. Sorular sormaya başladı. Hepsini boşluk bırakmadan cevapladım. Sıra "Peki kim Genel Müdür olur" sorusuna gelince de tereddütsüz Ergin Orbey'in adını verdim. "Devlet Tiyatroları kimsenin beybabasının Salacak'taki bağı değil ki" diye de noktaladım... Kısa bir süre sonra Orbey'in Genel Müdürlüğe atanmasında, o gecenin de bir payı vardır diye düşünürüm. Kuşkusuz Orbey'in seçilmesinde hak edilmiş başka bir sürü neden vardır. Ama o gece, Orhan Bey'in kurumun dışında -ama içinden- ve de Almanya'da yaşayan birine, istediği bütün soruları rahatlıkla sorup ce-

vaplarını alması, bir katkı olmuştur sanırım. Bunu uzun yıllar süren dostluğumuzda Ergin Orbey'e hiç söylemedim. Yakışık almaz diye düşündüm. Ama artık Orbey gökyüzünde yıldız olduğuna göre, bireysel tarihimin bu ayrıntısını dile getirmekte bir sakınca görmüyorum.

Ecevit'in Başbakanlığında kurulan ve güvenoyu alan 42. Hükümetin Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'ydı. 78 Nisan'ında Gürer Aykal'ın Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü'ne atandığını öğrendik.

Haberler birbirini kovalıyor: Kültür Bakanlığı'nın danışma kurullarında, kafatasçıların yerine Fakir Baykurt, Talip Apaydın gibi isimler getirilmiş. Konservatuvar'da İlyas Avcı'nın görevine son verilmişti; Işık Yenersu ve Zafer Ergin öğretmenliğe başlıyorlardı. Cüneyt Gökçer görevden alınmış yerine Ergin Orbey atanacakmış ancak kararnamesi Cumhurbaşkanı Korutürk tarafından geri gönderilmiş...

Çok nazımı çekmiş canım kardeşim Serpil Akıllıoğlu'na Haziran 78'de yazdığım mektupta, şöyle akıl yürütmüşüm:

> Şimdi belki güleceksin ama, galiba, önümüzdeki bir-iki ay içinde, hayatımı yeniden ters-yüz edecek bir karara varmak zorundayım. Gene Türkiye'ye dönmeyi düşünüyorum. Gerçi şu ana kadar, Ankara'dan bana uzanmış somut bir işaret yok ama, sanırım yazın geldiğimde böyle bir öneriyle karşılaşacağım. (...) Bir ters bir düz olmak üzere salto atıp duruyoruz ama, ne yaparsın be biraderim?
>
> Bir kere şu var ki: Bu gönüllü sürgün faslını dengine getirip doğru bir anda kesip atmazsak, ihtiyarlarız da kendimiz bile farkına varmayız...
>
> İkincisi: Çok şükür, Hasan Âli Yücel'den bu yana, hükümet düzeyinde bu denli olumlu bir adamla (Ahmet Taner Kışlalı) kimse karşı karşıya kalmadığı gibi, Devlet Tiyatrosu'na da Ergin Orbey'den ötesini bulamayız.

Üçüncüsü: Devlet Konservatuvarı ya da Devlet Tiyatrosu'nda özlediğim anlamda çalışmak benim hakkım.

Dördüncüsü: Ben gelmezsem, bizim tiyatrocu fasilesinden pek çok düztaban sevincinden kına yakacak. İnbeleri durup dururken sevindirmenin âlemi var mı?

Beşincisi: Yaş geldi 33'e. Biraz harekete geçip hız kazanıncaya kadar 35'i buluruz. Daha fazla geç kalamayacak kadar genç ve dinamik bir dünyayla karşı karşıyayız. Haksız mıyım?

Bu arada Türkiye'deki dostlarla harıl harıl yazışıyor, havayı koklamaya çalışıyordum. Bir yıl önce İstanbul Şehir Tiyatroları'nda "yerinden yönetim" uygulamasına geçilmişti. Ödenekli tiyatrolarımızın tarihinde doğru ve önemli bir adımdı. Orbey de o sürecin önde gelen bir bileşeniydi. Devlet Tiyatrosu çevresinde de beklentiler, Ergin Orbey yönetiminde tez zamanda bir yerinden yönetim formülüne dönülebileceği doğrultusundaydı.

Gel gelelim Devlet Tiyatrosu sanatçılarının yerinden yönetim fikrine "asla" sıcak bakmayacak kadar "kabuklu" oldukları kısa süre içinde anlaşıldı. *Milliyet Sanat* dergisinde "yerinden yönetim" konusunda düşünce belirten sanatçılar, Bakanlığın ilerici ve atılımcı tutumuna karşı, adeta tutucu, statükocu bir çizgi sergiliyorlardı. Hani neredeyse "Bana sormayacaklarsa hiç yapmasınlar daha iyi" ya da "Politika karışacaksa olmaz bu iş" anlamına gelecek görüşler öne sürmekteydiler. Her şeyin, ama her şeyin politik olduğunu unutacak kadar çocukça... Ama zaten Ergin'in hedefinin ne olduğunu anlayacak kadar zamanımız olmadı. Yine Milliyetçi Cephe, yine o mahut sol düşmanlığı...

Sonuçta Ergin Orbey'in Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'ne tayin edilmesi üzerine Türkiye'ye dönmeye karar verdik. Yaklaşık yarım yüzyıllık oligarşi, Ecevit hükümetinin kararlı tutumuyla, -iki kez Cumhurbaşkanlığı'ndan dön-

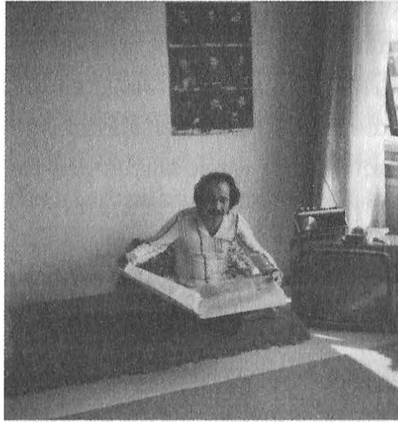
dükten sonra- yıkılmıştı. Ankara'ya uçup Orbey'le görüştüm. Gözleri ışıldadı, "Hemen" dedi.

Mecburi hizmet borcum için her ay Bakanlığa 2.800 lira ödemekteyim. Dolayısıyla kazancım ancak giderleri karşılıyordu. Neyse ki o sıralarda *Almanya'nın Sesi*'nin ile Almanca kursunun çevirilerini üstlenmiş ve bu sayede kenara üç-beş mark koyabilmiştim. Bir miktarını Türkiye'de dövizle alacağımız Murat 131 için yatırdık. Kalanı ile de Nesrin'le birlikte bir küçük buzdolabı, gönlümüzü çelen üç-beş eşya, kitap ve plak aldık. Ver elini Türkiye! Sıkıyönetim varmış, şiddet tırmanıyormuş, darbe söylentileri almış yürümüş, ne gam; yurdumuzda tiyatro yapacaktık!

Yaptık da. Hem de oligarşinin yarattığı uyuşukluğu sarsıp uyandırarak. Ama yine kısa sürdü. Anlatacağım. 15 Ocak 1979 gecesi saat 00.45'de yazmış olduğum bir notu saklamışım. Bu bölümü oradan alıntılarla bitirelim.

> "Dönüş" iyice yaklaştı. Gerekli bütün işleri bitirdik sayılır. Bir "Fiat 131"imiz bile olacak nerdeyse... Nesrin'de neredeyse huzursuzluğa benzeyen bir sevinç, dalga dalga katmerleniyor. Beri yanda hemen herkes "deli misiniz be kardeşim, şuradaki rahatınızı bırakıp da ne diye gidiyorsunuz?" dercesine yüzümüze bakıp "nasıl oldu, işlerinizi kolaylayabildiniz mi bari?" diye bir soruyor. Ne olacak? Atla deve değil ki zaten, kolayladık.
>
> (...)
>
> "Geldiler. Birkaç yıl kalıp güzel şeyler yaptılar, ama meydanı yine eski-tüfek kurtlara bıraktılar" dedirtecek miyiz, dedirtmeyecek miyiz? Çağ gerisi kafalar, verimli fidanlara kıymakta giderek ustalaştıklarına göre, bunu bir kez daha dedirtmeyeceğiz. Sürekliliği sağlamalı, çizgimizi besleyecek, günü gelende aşacak güçleri yetiştirmeliyiz.
>
> (...)

"Başlamak güzel bir şey. Bitirmek de. Başlamakla bitirmek arasında kalan yerde bir boşluk ortaya çıkarsa, yarın öbür gün bu işleri devretmeyi düşündüğümüz gençler ne güne duruyor? Üstelik onların deneye gereksinmesi yok mu? Olmaz olur mu? Onlarla birlikte yapacağımız deneyler, kotaracağımız işler, aslında olayların beni en çok sevecenleştiren yanı. Ama şimdi bunlara bir dalarsam, sabahı ederim. Oysa hiç istemediğim halde uyumam gerek. Sabah bir sürü iş (eften-püften ama bir sürü!) beni bekliyor..."

Köln'deki tek göz evimin sol tarafı ile sağ tarafı. 1977

Devlet Tiyatroları'nda üçüncü başlangıç

O yaz Nesrin'le nişanlandık. Sonra evlendik. Her iki tören de güzel İzmir'de, yakın çevre içinde ve gösterişsizdi. Artık Genel Müdür olan Ergin Orbey, Devlet Tiyatroları'na tayinimizi gerçekleştirince, Ankara'ya rahmetli annemin Emek Mahallesi'ndeki kutu gibi gaz sobalı evine sığındık. O günkü halimizi bir mektubumda şöyle anlatmışım:

> Köln-Düsseldorf-İzmir-Ankara... Sonra evden çıkmak istemeyen kiracı... kalorifersiz bir haneye geçici olarak sığınma zorunluluğu... Aman elektriği açtıralım, aman telefonu açtıralım, aman sobaya gaz bulalım, hastaneye gidip de rapor alalım, savcılıktan iyi hal kâğıdı çıkartalım, vesaire, estek-köstek derken, bir ay geçmiş aradan.

Mektubun sonundaki birkaç cümle de ilginç:

> ... gaz sobasına gaz arıyorum ama bulamıyorum. Şu anda gazın son litreleri sobanın içinde pırpır etmekte. Sonra ne olacak bilmiyorum.

Bir yıla varmadan Ecevit hükümeti düşecek ve yeni Başbakan Demirel şöyle diyecek zaten: "Ecevit bize tanklar dolusu fuel-oil bıraktı da içtik mi onu?" Tırmanan çatışmalar, suikastlar, karaborsa, karakış, vesaire... Almanya'dan eşyamız da gelince ev, kutu içinde kutu oldu. Her taraf kutularla doluydu, neredeyse oturacak yer yoktu. Kayınpederimin Sıhhiye Sağlık Sokak'taki dairesinin boşalmasını bekliyorduk. O zamanlar kiracıyı çıkarmak için "Almanya'dan kızım geliyor" diye yalan söylenirdi. Bizimki gerçek ama, evde üç otuz paraya oturan kiracı, bir türlü Almanya'dan geldiğimize inan-

mak istemiyor, çünkü evi boşaltmak istemiyor. Aziz Nesin'in bir öyküsünde oynar gibiydik. Destur daha tiyatroda bir şey yapmadık ama hem yurdumuza hem de yuvamıza dönmüşüz, mutlu ve heyecanlıyız. Kedimiz bile var.

Ergin Orbey'in beni "ihtiyaç duyulan eleman" faslından "rejisör" kadrosuna almış olmasını tam bir babayiğitlik olarak görürüm. O güne kadar tiyatroda sadece Mahir Canova rejisör kadrosunda, Cüneyt Gökçer de hem Genel Müdür, hem Başrejisör. Anlayacağınız rejisör kadrosunda akrep vardı. Gerçi kimi rejisör yapacaklar, o da ayrı bir soru. Orbey, başrejisörlüğü kendi uhdesine aldı, benim de rejisör kadrosuyla atanmamı sağladı. Ardından da Edebi Kurul'daki Sanatçı Temsilciliği'ne atadı. Kurula, Bakanlıkça atanan Vedat Günyol ve Cevat Çapan gibi ustaların da bulunduğu toplantılar tadından yenmeyecek saatlerdi.

Peşrev faslı

Sezon başlamış ve ilerlemiş olduğu için, Ergin benden yararlanmakta zorlanıyordu. O yaratıcı zekâsı ile bir çözüm buldu:

- Diyorum ki, TRT ile ortak bir proje yapalım. Bir kısa oyun düşünüp sahneleyelim. TRT onun yaratılma süreci üzerine bir belgesel yapsın. Oyun hazır olunca oyunu da çeksinler. 27 Mart Dünya Tiyatro Günü'nde TRT'de önce o belgesel, ardından oyunun video çekimi yayınlansın.

Zımba gibi bir fikir. Televizyonda milyonlara tiyatro sanatını bir nebze olsun anlatmak adına çok doğru bir yöntem. Slawomir Mrozek'in *Açık Denizde*'sini birkaç günde çevirdim. Ergin okudu, beğendi, Edebi Kurul'dan da geçti. Oda Tiyatrosu'nda provalara giriştim. Küçük bir çekim ekibi,

okuma provasına, dekor görüşmesine, atölye imalatına, yerleştirme provasına gelip çekimlerini yaptı. Oyun olgunlaşınca da -rahatlıkla çekim yapılabilmesi için Küçük Tiyatro sahnesinde- baştan sona birkaç kamera ile çekim yapıldı. Kaya Akarsu, Cüneyt Çalışkur, Tarık Ünlüoğlu, Osman Daloğlu ve Tansu Aytar oynuyorlardı. Dekor Ethem Özbora, dramaturg Gülşen Karakadıoğlu.

27 Mart gecesi televizyonların karşısına geçtik. Bir oyun nasıl hazırlanır belgeseli ve ardından oyun yayınlanacak. TRT yine yaptı bir TIRT. Haldun Taner'in demeci, Genco Erkal ile Zeliha Berksoy'un kabare temsilinden bir sahne, atta, bitti, tamam!

Sevgili Ergin bana danışmayı severdi. Yeni sahneler açma niyetiyle yaptığı Antalya ve Karadeniz gezilerine beni de götürmüştü. Maden ocaklarının 30'lu yıllarda yapılmış sahnecikleri gezilmiş. Zonguldak Kültür Merkezi inşaatı incelenip tavsiyelerde bulunulmuş. Karadeniz'de bir yerde, yanılmıyorsam Amasra'dayız. Akşam kalkanlar yenip rakılar içilmiş, herkes otel odasına çekilmiş. Gruptan bir arkadaş "Sizin oyun televizyonda" diye odaya telefon etti. O zaman otel odasında televizyon ne arar? Hadi fırla giyin, lobiye in, oyunun son yarısını seyret. Belgesel kısmı hiç yokmuş. Gecenin bir behrinde, kapanıştan önce, boşluk doldurma kabilinden yayınlandı, atta, bitti, gitti, tamam!

Sonraları o belgeseli ve oyun kaydını edinebilmek için ne yaptımsa başaramadım. TRT'nin bir kara deliğinde kayboldu gitti. Kayıttan geçtim, elimde tek bir fotoğraf bile yok. Oyun Devlet Tiyatroları'nın dijital arşivinde de görünmüyor...

İsteği üzerine Orbey'in Antalya seyahatine de katıldım. Orada bir sahne açılabilir mi, bunun imkânları araştırılıyor. Karaalioğlu Parkı'nın (çocukluğumun avarelik alanı) girişindeki belediye binasında küçük bir salon ve sahne var. Ama sahnenin arkası ağaçlıklı bir açık alandı. Seyirci gereğinde

içerde oturur, gereğinde bahçe tarafında şeklinde bir formül geliştirmeye çalışıyoruz. Akşam Kipranoz'da (çocukluğumun deniz keyfi) yemeğe çıktık. Bizi Antalya'da Devlet Tiyatrosu sanatçılarından Mustafa Yalçın karşılamıştı. Antalyalıdır. Öyle görünüyor ki, Antalya bölgesi açılırsa Mustafa oraya müdür/sanat yönetmeni olabilir. Mustafa, şeker bir insandı. Ama içkili olarak bir mekâna girdi mi, "Görünür kaza geldi" derlerdi. Alaturka bir saldırganlık salgılardı çünkü. Yemekte içkiyi yükseltince, başladı heyecanla saydırmaya:

- Bu işler, öyle Almanya'dan gelmiş diye, devşirme adamlarla olmaz! Antalya'da tiyatro kurulacaksa, bunu fırıncının oğlu Mustafa yapacak!

Meğer benim Orbey'le birlikte geldiğimi görünce, bir de konuşmalarımızdan benim Antalya'da büyüdüğümü öğrenince "Şimdi bu Yücel Erten mi buraya sanat yönetmeni olacak?" diye kaygıya düşmüş. Çizgiyi aştı, verip veriştiriyor. Orbey'e baktım, "Sen cevap verme" anlamında bir işaret yaptı. Sarhoş muhabbetine dönüşmesin diye sustum... Ertesi gün Orbey, Mustafa'yı bir kenara çekip şöyle demiş:

- Öyle bir düşüncem olsa, önce sana söylerdim Mustafa.

İşin tuhafı, aslında ben de Mustafa gibi düşünüyorum. Bölgelerde, oradan yetişmiş olgunlaşmış sanatçıların sanat yönetmeni olması tercih edilir. Çünkü kentin ve seyircinin nabzını tanımak önemlidir.

Yıllar sonra Genel Müdürlüğüm sırasında Antalya Devlet Tiyatrosu'nu yerleşik olarak yapılandırma ve açma onurunu ben yaşadım. Ve Antalya'ya Mustafa'yı sanat yönetmeni olarak tayin ettim. Ama tabii öteki Mustafa'yı. Yine Antalya'dan yetişmiş, değerli kardeşim Mustafa Avkıran'ı. Onun sanat yönetmenliğinde diri ve ışıltılı günler yaşadı Antalya Devlet Tiyatrosu.

Beriki Mustafa ile Genel Müdürlüğüm sırasında da bir anım var. 13 yıl sonrası. Ankara Tiyatro Buluşması'nı dü-

zenlemiştim. Devlet Tiyatroları'nın bölgeler festivali gibi bir şey. Bir hafta boyunca, bölgelerimizden birer oyun Ankara'ya geliyor, ama oynayıp hemen dönmüyorlar, bütün şenlik boyunca Ankara'da kalıp birbirlerini izleme imkânı buluyorlar. Oyunlardan sonra da TOBAV lokalinde bir tanışma, kaynaşma ortamı oluşuyor. Tabii oyunları izlemeyip akşamüstünden itibaren TOBAV lokaline oturup demlenen sanatçılarımız da var. Bir akşam oyun çıkışı, meslektaşlarla lokale gittiğimizde, "görünür kaza" Mustafa Yalçın'ı bir masada Baykal Saran ile oturur buldum. Baykal'ın davetini kırmadım, yanlarına oturdum. Genel Müdürlük görevinin hakkını vermeye çalışıyor, kimselerle yüz göz olmamaya özen gösteriyorum. Özellikle de içki konusunda çok dikkatli davranıyordum. Üç-beş dakika Baykal'ın muhalif serzenişlerine katlandım, kendimce cevaplar verdim. Sonra karşımda oturan Mustafa Yalçın "Bir kadeh bir şey iç" dedi. Masaya bağlanırım, sonuçları da iyi olmaz endişesiyle, "Sağ ol" dedim, "İzmir'den eski dostlarım var, onların yanına geçeceğim". Bastıra bastıra, uzata uzata "Siktir ulan!" diye höykürmesin mi? Aslında ona ne cevap vereceğimi ben gayet iyi bilirim ama bir genel müdürün, kalabalık bir sanatçı grubunun ortasında bir sanatçısıyla sövüşmesini doğru bulmadığım için frenlemiştim kendimi. Masayı iterek kalkıp ben de şöyle kükremişim: "Bana bak, seni sahneye koyarım ulan!"... Koşturup araya girdiler, bir itiş kakışa meydan bırakmadılar. O sözüm de tarihe geçti. Dostlar arada bir hatırlatırlar: "Seni sahneye koyarım ulan!"...

Zaman zaman Orbey'in kurum içine yaptığı duyuruların yazımında da yardımcı olmaya çalıştım. Bu arada Ankara Devlet Konservatuvarı Yönetmeliği üzerinde çalışacak bir komisyona Devlet Tiyatroları adına katıldım. Değerli Sevda Şener hocamızın isteği ile Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü'nde "Oyun Yönetmenliği" derslerine başladım.

79 yazını, Sevgi Soysal ile Başar Sabuncu'nun Türkçeye çevirdiği Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı/Der Aufhaltsame Aufstieg des Arturo Ui* üzerinde çalışarak geçirdim. Oyun, Edebi Kurul'dan geçmiş, sezon başında benim sahnelememe karar verilmişti. Şu fotoğraf Çeşme'deki kiralık yazlığın balkonunda "Ui" çalışırken çekilmiş.

Çeşme, 1979 Temmuz.

Devlet Tiyatroları'nın ilk Brecht'i

Ve sezon başlangıcı. Bertolt Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı*'nı sahneleyeceğim. Devlet Tiyatroları o günlerde 30 yaşında. Siyasal niteliğinden kaçınmak nedeniyle olsa gerek, henüz kurumda hiç Brecht sahnelenmemiş. Bu ilk olacak.

Rol dağıtımı üzerine görüşmelerimizde, Arturo Ui rolü için önce Alev Sezer'i önerdim. İstanbul Devlet Tiyatrosu, Can Gürzap yönetiminde ilk kez yerleşik düzene geçecekti. Dolayısıyla Alev, İstanbul'a tayin oluyor. İkinci tercihim Ergün Uçucu oldu. Ergün de Sovyetler turnesinden ağır bir diş problemi ile dönmüş, tedavi olacak. Bunun üzerine Işık Toprak'a karar verdim ve bir engel yok. Bu iyi! Dikkat ederseniz, oyuncu açısından "O olmazsa bu iş olmaz" şeklinde bir tutumum yok. Yeter ki iyi oyuncu olsun.

Ankara Alman Kültür Merkezi Müdürü Dr. Winterscheid'ın desteğiyle, Essen'den hocam Prof. Jakob Jenisch'i davet ettik. Prova sürecinde "Brecht'e Doğru" başlıklı bir seminer yapıyor. Gülşen Karakadıoğlu dramaturgumuz. Devlet Tiyatroları'nda "prodüksiyon dramaturgu" kavramı ilk kez hayata geçiyor. Michail Romm'un *Sıradan Faşizm* filmini ve konuya ilişkin ne kadar belgesel varsa, sıra sıra topluca izliyoruz. Turgay Erdener oyunun müziklerini yapıyor, öğretiyordu. Brecht'in ön yazılarını şarkıya dönüştürüyoruz. Önce Ankara Belediyesi Kent Armonisi diye bir grupla çalışmaya başlıyoruz ama amcaların tarzı bize uymadı. Bunun üzerine bir kuartet kurmaya karar veriyoruz. Kuartetin şef pianisti Cem İdiz oldu. Nasuh Barın dansları çalıştırıyor. Dekorda Erkan Kırtunç'la tatlı tatlı döğüştük. Sahneye girecek 1930 model bir otomobil yapmasını istiyorum. Yaptı da sonunda. Gangster kılığı giydirdiğimiz dekorcular çaktırmadan itti arabayı. Yalnız direksiyonu sağa

kırınca sola gitti araba, sola kırınca sağa. Bir yandan da Büyük Tiyatro'nun bin yıldır kullanılmamış sahne asansörlerini harekete geçirmeye hazırlanıyor. Gül Emre bir orduyu giydirmeye hazırlanıyor. Işık düzenimizi emanet ettiğimiz Hikmet Peker'i bunaltmaktayım. Seçtiğimiz belge fotoğraflar slayta dönüştürülüyor. Ayrıca tahtadan yapılma Thompson makinalılardan ses ve ateş çıksın istiyorum. O zamanlar şimdiki kurusıkı silahlar nerde? Sonunda Hikmet ve Burhan Yazar kafa kafaya verip, silahların içine mantar tabancalarında kullanılan mantarları döşüyorlar. Bir kolu çekince yuvasından kurtulan mil mantarları art arda çatapat patlatıyor. Oyuncular bir cümbüş. Yarısı eski öğrencim. Nesrin Kazankaya ile Tamer Levent asistanlarım. Işık Toprak fırtına gibi. Tam bir lokomotif. Neredeyse bütün ekibi arkasına takmış çekiyor. Hızlanma ihtiyacı duyduğum sahnelerde zaman tutuyoruz. Ertesi günkü provada bakıyordum ki, hatırı sayılır biçimde hızlanmışız. Hummalı bir çalışmanın içinde broşür hazırlanıyor. Broşürdeki yazarlar kıvanç verici: İlhan Selçuk, Teoman Aktürel, Yılmaz Onay, Vasıf Öngören ve Can Yücel...

BERTOLT BRECHT
ARTURO Uİ'NİN
ÖNLENEBİLİR
TIRMANIŞI

Çevirenler	SEVGİ SOYSAL
	BAŞAR SABUNCU
Yeniden düzenleyen ve yöneten	YÜCEL ERTEN
Sahne tasarımı	ERKAN KIRTUNÇ
Giysi tasarımı	[illegible]
Müzik	TURGAY ERDENER
Dans düzeni	[illegible]
Sunucular	DEĞER İMSEL
	ERDOĞAN GÖZE
Karnabahar Tröstü Yöneticileri	
Flake	KAYA AKARSU
Mulberry	ŞÜKRÜ ÜSTÜN
Butcher	FARUK GÜNUĞUR
Clark	[illegible]
Belediye Meclisi Üyeleri	
Dogsborough	AKTAN GÜNALP
Goodwill	ABDULLAH CERAN
Gaffles	LEVENT ÖZDİLEK
O'Casey	TAMER LEVENT
Gangsterler	
Arturo Ui	IŞIK TOPRAK
Ernesto Roma	ZEKAİ MÜFTÜOĞLU
Emanuel Giri	İSTEMİ BETİL
Giuseppe Givola	TARIK ÜNLÜOĞLU
Ui'nin fedaisi	TEOMAN GÜLEN
Roma'nın fedaisi	ZÜHTÜ ERKAN
Giri'nin fedaisi	LEVENT ÖZDİLEK
Givola'nın fedaisi	CEZMİ GÖKALP
James Greenwool	FARUK GÜNUĞUR
Silahlı Adamlar	UMUT DEMİRDELEN
	TAMER LEVENT
	ABDULLAH CERAN
	ALİ RAGIP İPİN
	OĞUZ TUNÇ
	HALİT GÜNGÖR
	OSMAN VAROL

Gazeteci Ted Ragg	VEDAT ÖZKÖK
[illegible] Daisy	DEĞER İMSEL
Bowl	UMUT DEMİRDELEN
Dogsborough'nun Oğlu	HALİT GÜNGÖR
Oyuncu	ERDOĞAN GÖZE
Manav Hook	ALİ RAGIP İPİN
Manavlar	UMUT DEMİRDELEN
	ABDULLAH CERAN
	TAMER LEVENT
	HALİT GÜNGÖR
	OĞUZ TUNÇ
	OSMAN VAROL
Yargıç	KAYA AKARSU
Avukat	TEOMAN GÜLEN
Savcı	CEZMİ GÖKALP
Sanık Fish	OĞUZ TUNÇ
Doktor	ZÜHTÜ ERKAN
Betty Dullfeet	GÖKÇEN HIDIR
Ignatius Dullfeet	VEDAT ÖZKÖK
Bir Kadın	NESRİN KAZANKAYA
Papaz	TAMER LEVENT
Uşak	OĞUZ TUNÇ
Yönetmen Yardımcıları	NESRİN KAZANKAYA - TAMER LEVENT
Dramaturg	GÜLŞEN KARAKADIOĞLU
Dispozitiv	OZAN SAĞDIÇ
Işık düzeni	HİKMET PEKER - BURHAN YAZAR
[illegible]	ÇETİN AKANT - BÜLENT GÜNDÜZ
Şarkılar	CENAP SAVAŞÇI
Orkestra	
Piano	CEM İDİZ
Kontrbas	HALİT CONKER
Klarnet	FETHİ GÜNÇER
Bateri	ADİL IŞSEVER

Arturo Ui broşüründen sayfalar 1979 Ankara Devlet Tiyatrosu.

Ankara'da Büyük Tiyatro'daki ilk temsil akşamı, temsilin başlamasına kısa süre kala Orbey'e telefonla bir bomba ihbarı ulaştı. Kısaca konuştuk. Salonu boşaltmak, bir panik havası yaratacağından, oyunun seyirciyle buluşmadan sonu olacak. Ergin "Öyle bir şey cinnet olur. Biz daha İran olmadık. Ciddi olamaz, blöftür. Önlemlerimizi alıp oynayalım" dedi. Oyun başladı. Orbey ile locaya geçtik ama üç saat boyunca hiç durmadan nöbetleşe salonu, locaları, fuayeyi, kulisleri kontrol ettik.

Prömiyer, temsiller ve gala şahane yankılar uyandırdı. Seyirci bir çeşit hasretle oyuna sarılıyor, Brecht'in meselindeki örneklerle irkilip düşünüyor ve sonunda yılmadan-yorulmadan alkışlıyordu. Faşizmin tırmanmakta olduğu Türkiye'de Ui'nin tırmanış öyküsü yerine oturmuş, siyasal ve kültürel atmosferin nabzını yakalamıştı. Üçüncü temsilden itibaren biletler gişe açılışından bir-iki saat sonra tükeniyordu. Övgü dolu eleştiriler, sonuçta bir ödül yağmuruna da dönüştü. Saygı, sevgi ve hayranlıkla andığım Sevda Şener hocamızın oyunu izledikten sonraki şu sözlerini hiç unutmam: "Açık sözlü olmak gerekirse, ben Brecht'i hiç sevemedim. Ama sanıyorum ki senin bu sahneleyişini izledikten sonra sevmeye başlayacağım."

Ecevit hükümetinin efsane Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı, oyunu galadan önce izledi ve ertesi gün bir kutlama telgrafını gönderdi. O telgrafı saklamıştım. Arşivimde bir yerlere saklanmış, bulamadım ne yazık ki.

İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'ne yaptığımız turnede, 1400 kişilik salon hıncahınç doldu da dışarda kalanlar kapı pencere indirmeye niyetlendiler; onları da alınca salondaki merdivenlerde bile yer kalmadı. Belgeliğimdeki bir nota göre oyun, 2 Kasım 1979 ile 1 Şubat 1980 aralığındaki üç ayda, 23 temsil yapmış ve 26.098 seyirciye ulaşmış.

Dekoratörüm Erkan Kırtunç söylemişti. Adalet Partisi'nin önde gelen Bakanlarından biri de benim için "Adam komünist-momünist ama, helal olsun vallahi, çok güzel yapmış!" demiş.

Bir anekdot daha anlatayım. Alman basın mensuplarından bir grup Ankara'daydı. Oyunu izlemeleri önerilmiş. Çok yorgun olduklarını, Türkçe bilmediklerini, oyunu zaten bildiklerini, ayıp kaçmazsa bir izlenim edinmek için sadece bir bölümünü izlemek istediklerini söylemişler. "Hay hay, buyursunlar" dedik. İkinci bölümde kötü bir sürpriz olmasın diye bunu kulise, sanatçılara da bildirdik. Arada uğurlamak için fuayeye gittiğimde, hep birlikte "Biz çok beğendik, çok ilginç. Sonuna kadar izlemek istiyoruz" dediler. Bunu kulise ilettiğimde sanatçı arkadaşlarımın sevincini, gözlerindeki ışıltıyı görmeliydiniz...

Cüneyt Gökçer'in on yıllar süren genel müdürlüğünün (krallık, padişahlık da denebilir) ardından, Orbey'in genel müdürlüğü, tüm tiyatroya bir soluk aldırmıştı. Demokrat, aydınlık, özgürlükçü bir ortam yaratmayı başarmıştı Orbey. Ama başarı cezasız kalmaz diyorlar ya hani, ülkenin ve doğal olarak sanat kurumlarının, daha çekeceği varmış. Ara seçimden sonra, Kasım 1979'da Demirel'in azınlık hükümeti kuruldu ve güvenoyu aldı. Azınlık hükümeti deniliyor ama, esasen yine bir Milliyetçi Cephe Hükümeti sayılır. Çünkü MHP ve MSP dışardan destekliyorlar. Özetle yine sağcı bir hükümetle karşı karşıyaydık.

Hükümet tam da gala temsilinden birkaç gün önce değişmişti. Eski bakanlara telefon edilerek protokol gereği ön sıralarda yeni bakanların oturacağı, oyunu birkaç sıra geriden izlemekte bir sakınca görüp görmedikleri sorulmuştu. Galada ön sırada oturan ve şimdi adını unuttuğum bir sayın "yeni" bakan, oyunu izledikten sonra süratle bir açıklama yaptı. Hışımla Brecht'in komünist olduğunu söylüyor, üstelik yazarı "Yahudi" ilan ediyor ve bu nedenle oyunu kaldırtacağını belirtiyordu. Gerçekten de Genel Müdürü değiştirdi, oyunu da kaldırttı.

Kışlalı'nın oyunu daha önce izlediğini söylemiştim. O gece, pek çok sayın "eski" bakanla birlikte oyunu bir kez daha ve birkaç sıra arkadan izledi, hepimizi kutlayıp yüreklen-

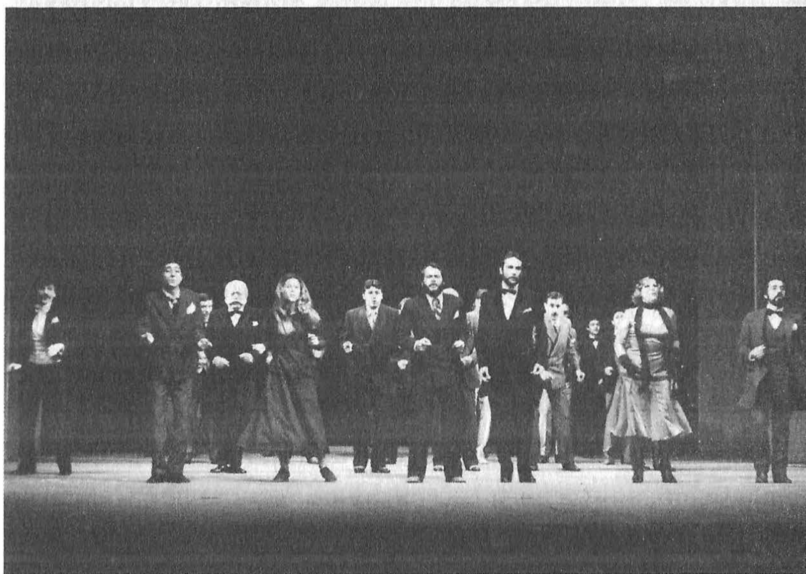
dirdi... Ertesi gün de İçişleri 'eski' Bakanı saygıdeğer Hasan Fehmi Güneş'in telgrafı ulaştı:

Sayın Yücel Erten

Devlet Tiyatrosu Yönetmeni

Sahneye koyduğunuz ve bu gece izleme olanağı bulduğum *ARTURO Uİ* oyunu ile toplumsal bilinçlenmemize yaptığınız büyük katkı nedeniyle sizi, değerli sanatçı arkadaşlarınızı ve oyuna emeği geçen tüm personeli yürekten kutlar başarılarınızın devamını dilerim.

Hasan Fehmi Güneş

1979 yılında Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelediğim *Arturo Ui'nin Önlenebilir Tırmanışı*'nda oyuncu kadrosu topluca önoyunda görünüyor.

Orbey görevden alınacağını biliyor, hissediyordu. Çok geç olmadan bazı hamleler yapmak istedi. Mc Carthy döneminin cadı kazanında Amerika'daki sanatçıların karşılaştığı baskı-

ları anlatan belgesel bir oyun vardır. Eric Bentley'in *Hollywood Dosyası.* Kafasındaki repertuvardan bir oyun kurtarmak için onu sahnelememi önerdi. İçinden geçmekte olduğumuz zamana fevkalade uygun. "Tamam" dedim, hemen provalara başladım.

Ayrıca Bakanlık tarafından atanan Edebi Kurul üyeleri iktidar doğrultusunda tümden değişeceği için, ilk toplantıda beni Kurul'a başkan yapmayı önerdi. Ben Sanatçı Temsilcisi olarak zaten kuruldaydım ama Kurul Başkanı, aynı zamanda Yönetim Kurulu üyesidir, orası önemli! "Uygundur" dedim. Yılın son günlerinden birinde ilk toplantı gerçekleşti. Henüz tek üye atanmıştı. Şimdi adını hatırlayamadığım, üç isimli bir amca. Ergin toplantıyı açıp da başkanlık seçimini önerince, o amca su koyuverdi:

- Ne toplantısı efendim? Ben toplantıya gelmedim. Çayınızı içmeye geldim. Toplantı derseniz, kalkar giderim...

Toplantı kestirmeden sona erdi, çünkü o "yokum" deyince, Ergin, Gülşen ve ben çoğunluk oluşturmuyoruz. Beyamca hemen de Bakanlığa bildirmiş anlaşılan, çok değil, üç saat sonra Bakanlık'tan Edebi Kurul'dan "ayrıldığımı" bildiren bir yazı geldi. Sağın iktidarı hep böyle langır lungur, tarhana bulgur oluyor işte...

Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürü orkestra şefi Gürer Aykal, Nâzım Hikmet'in librettosu üzerine Arif Melikov'un bestelediği *Ferhat ile Şirin* balesinin sahnelenmiş olması yüzünden görevden alındı. Bir hafta sonra, 14 Aralık 1979'da Bakan'ın o beylik "birlikte çalışacağız" laflarının yalan olduğu görüldü, Ergin Orbey genel müdürlükten alınıp, yerine Cüneyt Gökçer atanmak istendi. Topluca bir direnç oluşturalım düşüncesiyle, bir imza kampanyası başlatıldı. Tiyatronun 1100 çalışanından 900'ü Ergin Orbey'in görevde kalması için ricada bulundu. İlk aşamada kararname Cumhurbaşkanlığı'ndan döndüyse de sonuçta imzalandı. Ve 31 Aralık'ta gerçekleşti...

Tiyatroya yılbaşı hediyesi!... O gece ev ev dolaşılıp yılbaşı kutlandı, içildi, kimse renk vermek istemese de aslında pek hüzünlüydü, çünkü bir bakıma Ergin'le vedalaşıldı. Kimin evindeydik hatırlamıyorum, kafamızda karton külahlar, boynumuzda serpantinler, elimizde kadehler, yerlerde oturmaktayız. Bir ara Ergin'in yerde, bir duvara sırtını dayamış, tek başına oturduğunu gördüm. Gidip yanına çöktüm, şaka yollu şöyle dedim:

- Bu sıçtığımın tiyatrosunu nasıl kurtarıcaz abi?

Güldü:

- Ben bu sahneyi bir yerden hatırlıyorum. Yine böyle bir yılbaşında, kafamızda karton şapkalar, ağzımızda düdüklerle Tunç Yalman'ın evindeydik. Ergun Köknar geldi, yanıma oturdu, "Erginciğim, bu Türk Tiyatrosu'nu biz nasıl kurtaracağız" dedi. Yalnız o ciddî söylemişti...

Kurumda bir kırıklık, bir üzüntü... Herkes "Cüneyt Bey bir 20 yıl daha kalır" diyor. Artık Brecht'imiz ne zaman kaldırılacak diye bekliyoruz. Oyun Ocak ayında ilan edildiği gibi oynandı. Şubat ayı programını yeni genel müdür Gökçer yaptı. Ayın ilk haftasına üç temsil konmuş, sonra yok. Sonra da bir daha hiç yok!... 20 yıllık oligarşi tarafından bir kere daha gömülmüştük...

Türkiye ile İngiltere arasındaki kültürel ilişkileri sabote etmişim!

Bu arada sanatçılar toplanıp Gökçer'e direnmenin yollarını arıyor, tartışıyoruz. Ben bir yandan Sevda Şener hocamızın nazik daveti üzerine DTCF Tiyatro Bölümü'nde ders veriyorum bir yandan da "dosya" diye adlandırdığımız *Hollywood Dosyası*'nın provalarına devam ediyorum. Bir haber geldi:

Bendeki oyunculardan bir kısmı, alelacele davet edilmiş bir İngiliz yönetmenin sahneleyeceği *Macbeth* oyununda görevlendirilmiş. Ortadan ikiye ayrılamayacaklarına ya da klonlanamayacaklarına göre ya benim provama gelecekler ya öteki provaya gidecekler. Genel Müdür Gökçer'den randevu aldık, oyuncularla topluca görüşmeye gittik. Genel Müdürlük makamında Cüneyt Gökçer dışında Genel Müdür Yardımcıları Cemal Tarhan, Bozkurt Kuruç ile Genel Sekreter Gencay Gürün, Haldun Marlalı ve Cihan Ünal oturuyorlar. Grubumuz ayakta. İkilemi anlattım:

- Arkadaşlar hangi provaya gitseler, ötekinde yok yazılıyorlar. İkiye bölünemeyeceklerine göre bir çözüm...

Gökçer'in yüzünde hınzır bir gülüş belirdi:

- Sizin oyunu erteledik şekerim.

- O zaman rica etsem, bunu bir yazıyla bana bildirir misiniz?

- Benim söylemem yeterli değil mi? Erteledik.

- Benim için yeterli değil efendim. Ben bir yazıyla, yani genel müdürlükçe asılan rol dağıtımı ile görevlendirilmiş bulunuyorum. Provaları kendiliğimden iptal edemem. Edersem, suç işlemiş olurum.

- Niye şekerim? Biz her şeyi öyle yazıyla mı yapıyoruz?

- Benim sorumluluğum öyle gerektiriyor. Siz Genel Müdürsünüz. İki satır yazı yazarsınız, "erteledim" dersiniz, ya da "kaldırdım" dersiniz. Sorumluluğu da sizindir. Ama ben kendiliğimden provaları durdurmam. Bana daha önce verilen görev yazılıdır.

"Yok şekerim" ile başlayan bir cevap verdi. Durumu okuyabiliyorum: Mc Carthy dönemini eleştiren bir oyunu kaldırmak istiyor. Ama basında yankı bulmasından çekindiği için, "kaldırdım" diyemiyor. Pek de cesur olmayan bir sansür ve yasakçılık!... Konuşma şöyle bitti:

- O oyunu kaldırma sorumluluğunu ben yüklenemem. Yazılı emir vermediğiniz sürece, deli güllabicisi gibi her gün o

provama gider, raporumu tutarım. Gelen olursa provamı yaparım.

- Sen bilirsin şekerim...

Yazılı emir vermekten çekinen yönetim, arkamızdan toplantı hakkında bir tutanak tutup orada bulunanlara imzalatmayı ihmal etmemiş ama. Çarpıtılmış, yontulmuş, eğrik büğrük bir tutanak. İki gün sonraki provaya, *Macbeth*'de görevlendirilmiş bazı arkadaşlar geldi, bazıları gelmedi. Benim provama gelenlere hemen ertesi gün soru açılıp savunma istendi.

O sıralar basında, özellikle de *Cumhuriyet*'te, Gökçer'in tutarsız uygulamalarını eleştiren yazılar yer alıyor. Engin Karadeniz, Mustafa Ekmekçi, Can Yücel olup bitenlere tepki gösteriyorlar. Engin Karadeniz köşesinde "Cüneyt Gökçer'in Tahavvülü" başlığı ile birkaç bölümlük bir yazı yazmıştı. O günlerde Genel Müdür Cüneyt Gökçer imzalı bir aşk mektubu aldım. (Bizde soru sorup savunma isteyen disiplin kurulu yazılarına ve ceza bildiren yazılara "sarı zarf" ya da "aşk mektubu" denir.) Karadeniz'in yazısından bahisle, özetle şöyle deniyordu:

> Falan gazetenin falan tarihli sayısında yer alan filancanın yazısındaki bilgilerin, tarafınızdan verildiği kanaati hasıl olmuştur. Yedi gün içinde savunmanız, vs.

Cevap yazdım:

> ... kanaatlere dayanarak bu tür suçlamalara gitmeyi esas almak eğiliminde olduğu anlaşılan Genel Müdürlüğe belirtmek isterim ki, bende de o bilgilerin tarafınızdan verildiği kanaati doğmuştur, vs.

Öyle kanaatle-manaatle, sallama suçlama mı olurmuş? Engin Karadeniz ile tanışmışlığım bile yok. Okuyunca öfkeden morarmış olduklarını tahmin edebiliyorum... O morartı,

birkaç gün sonra gelen bir aşk mektubunda kendini iyice belli ediyordu:

tarihinde *Macbeth* isimli oyunun rol dağıtım listesi ilan edildiği ve sahnelediğiniz *Hollywood Dosyası* oyununda görevli sanatkârların, adı geçen oyunun provalarına devamları gerektiği, ayrıca bu husus tarafınıza da birkaç kez şifahen bildirildiği halde sahnelediğiniz oyunun provalarına ısrarla devam ettiğiniz, bu suretle *Macbeth* oyununun provalarını engellediğiniz anlaşılmıştır.

verilen emirlere rağmen provalara devam etmenizin nedenlerinin 3 (üç) gün içinde yazılı olarak bildirilmesini, vs...

Cüneyt Gökçer kendisine "hayır" denilmesini asla affetmezdi. "Evet efendim, evet hocam, tabii hocam, baş üstüne hocam"a alışmıştı. Birisinin çıkıp da ona karşı bir söz söylemesi, hayır diyebilmesi, pek de mümkün değildi doğrusu. Kolay mı? Bin yıldır herkesin hocası ve genel müdürü. Ona hayır diyenin bertaraf edilmesi de bu durumun doğal sonucu...

Savunmamı yazdım. Özeti şuydu: "Sözlü emirleriniz beni bir disiplin suçu işlemeye zorlamaktadır. Bu suçu işlemeye yanaşmadığım takdirde, sözleşmemin feshi ile tehdit edilmekteyim." Son cümlesi de şöyle:

Görev anlayışım ve mesleki sorumluluğum bu çeşit zorlama, telkin ve tehditlerle bağdaşmadığından, yukardaki hususlar yazılı olarak açıklığa kavuşturuluncaya kadar *Hollywood Dosyası* oyunu provalarını sürdürmek zorunluluğundayım. Bilgilerinize sunarım.

İki gün sonra:

Verilen emirlere uymadığınızdan *Hollywood Dosyası* oyununun rejisörlük görevi, başka bir rejisöre verilmek üzere uhdenizden alınmıştır.

Ön sıra: İstemi Betil, Ayşe Durak, Yıldıray Şentürk, Işık Yenersu, Abdullah Ceran. Arka sıra: İzzet Polat Ararat, ben, Nurinnisa Yıldırım, Özcan Özer. Ankara, 1981 ilkbaharı.

İyi fikir. Oyunu kaldırmaya cesaretin yoksa, rejisörü kaldır, olsun bitsin! Bu arada rejisörlük görevinin asla bir başkasına verilmediğini de kaydedelim de tam olsun... Cevabımda "uymadığım emirlerin neler olduğunun açıklanmasını" istemiş ve şöyle demiştim:

> Kanımca bugün ben konuya açıklık getirilmesini istemezsem, gelecekte bir başka sanatçı da örneğin "ruhlara inanması gerektiği" yolunda verilen ve açıklığı olmayan bir emir yüzünden aynı haksızlıkla karşı karşıya kalabilecektir.

Anlayacağınız, birkaç hafta böyle yazıştık. Savunma üstüne savunma. Sonunda Türkiye ile İngiltere hükümetleri arasındaki kültürel ilişkileri sabote ettiğim de belirtildi ve yine savunma istendi. Hukukçu arkadaşlarıma da danışarak bir sıkı savunma yazdım. Ama savunmayı takmadılar. Sadece Disiplin Kurulu üyesi sanatçı Nurşim Demir karşı görüş belirtmiş ve geniş bir karşı oy yazısı yazmış.

Devlet Tiyatroları'ndan uzaklaştırıldım...

Benim provama gelip iki gün *Macbeth* provasına gitmemiş olan İstemi Betil, Tarık Ünlüoğlu, Teoman Gülen ve Levent Özdilek de altı ay süreyle uzaklaştırma cezası aldılar.

Bu padişahlık düzeninde akıntıya kürek mi çekiyordum acaba?

Danıştay'a gittim. Temel savım şuydu: "İdare karşımda pusuya yatmıştır". Danıştay kısa sürede yürütmeyi durdurma kararı verdi. Bu sefer, tiyatroya döndüm, maaşımı alıyorum ama artık tiyatroda değilim. İçgüveysinden beter bir durum...

Yorgun Savaşçı

Maaş alıyorum ve hiçbir görevim yok ya, ben de kendimi oraya buraya vurmaya başladım. O sıralar Halit Refiğ, TRT için Kemal Tahir'in sonradan yakılan *Yorgun Savaşçı*'sını sekiz bölümlük bir dizi olarak çekiyordu. Ecevit hükümetinin TRT Genel Müdürü İsmail Cem tarafından başlatılmış, geniş kapsamlı bir işti. Oradan bir rol önerdiler. Başıbozuk Paşası Çerkez Halit Paşa. Üç ya da dört bölüm oynadım o dizide. Genellikle Bursa-İnegöl civarında yapılan çekimler benim için olağanüstü eğlenceliydi. Nasıl olmasın ki, dizinin demirbaşları Haluk Kurdoğlu, Can Gürzap, Serpil Akıllıoğlu ve Erkan Yücel'le birlikteydik. Koşullar kötü ama, keyif kıyamet!

Türk sinemasının büyük yönetmenlerinden Halit Refiğ'le ilgili bir gözlemimi de aktarmadan geçmeyeyim: Diyelim ki, zorlu bir sahne olsun ve oyuncular ya da kamera ekibi bir şeyleri başaramasınlar. Yani işler kötü gitsin. Halit Refiğ'in tepkisi, yüksek sesle: "Hay Allah! Hay Allah!"

Diyelim ki, yine zorlu bir sahne olsun ve her şey su gibi

aksın ve çok güzel olsun. Halit Refiğ'in tepkisi, yine yüksek sesle: "Hay Allah! Hay Allah!" Biz tiyatroda konuşmaya, irdelemeye, karşılıklı denemeye alışmış olduğumuz için yadırgamıştım. Oyuncularıyla, çalışma arkadaşlarıyla bu kadar sınırlı bir iletişim içinde olan Halit Refiğ'in, o güzelim filmleri nasıl yaptığına hâlâ şaşarım.

Bir de bütün köyü kahkahalara boğan bir sahnemiz vardır ki, anlatmazsam olmaz. Ben (yani Çerkez Halit Paşa), başıbozuk birlikleri toplamışım. At üstünde birliklerle bir köye giriyoruz. Önde ben, arkamda Albay Bekir Sami (Haluk Kurdoğlu), onun arkasında cehennem topçusu Yüzbaşı Cemil (Can Gürzap), onun arkasında Yüzbaşı Selahattin (Serpil Akıllıoğlu), arkada da birlikler olmak üzere, bir yokuştan aşağı köye giriyoruz. Görkemli bir sahne. Ben atın sırtındaki o (lüzumsuz yüksek) Çerkez eyerinde heybetli bir şekilde durmaya gayret ediyorum. Bindiğim yaşlı kısrak Zümbül aslında çok uysal. Ama o çekim sırasında Zümbül birden fena halde huysuzlandı. Haluk'un atına "höyt" diye haykıran sesini duydum. Ne oluyor dememe kalmadı, benim Zümbül delirmiş gibi göt atmaya başladı. Ha düştüm, ha düşeceğim. O lanet Çerkez eyeri yüksek olduğu için, bacaklarımla atı kavrama imkânım yok. Zaten olsa ne yazar? Filmlerdeki gibi bir rodeo halindeyim, düşmemek için canımı dişime takıyorum. Arkadan Haluk'un haykırışları duyuluyor. Ve de yokuşun altında çekimi izlemek için birikmiş olan bütün köy halkı kahkahalarla gülüyor. Kan ter içinde, koşup araya girenlerin Zümbül'ü ve beni bir kenara çekmeleriyle anladım durumu. Yapımcıların dikkatsizliği. Meğer Zümbül'ün arkasındaki Haluk'un bindiği at, henüz kısrağa çekilmemiş bir aygırmış. Zümbül'e heveslenip şaha kalkarmış çiftleşmek için! Ön ayakları da benim kafamın yakınından geçermiş. Bu arada Zümbül yeşil bir sıvı fışkırtıyormuş. Haluk'un üstü başı batmış halde. Köy ahalisi gülmesin de ne yapsın? Allahtan

Haluk iyi binici. Altındaki aygırı dizginlemeye çalışırken öyle bağırıyormuş. Hayatımı rahmetli dostum, ağabeyim Haluk Kurdoğlu'na borçluyum desem, yalan olmaz...

Halit Refiğ'in çektiği *Yorgun Savaşçı* dizisinin İnegöl'deki çekimlerinden, 1981. Serpil Akıllıoğlu ile ben.

Bir de Ramazan anımız var ki, onu sizlerden saklamak haksızlık olur. Ramazan ayındayız. Oldukça tutucu olan İnegöl civarında, kaldığımız otelin terasında kimseyi rahatsız etmeden birkaç kadeh rakı içip yorgunluk atıyor, öyle uyuyoruz. Işıklar içinde yatası o sevgili insan, Haluk Kurdoğlu ile aynı odayı paylaşıyoruz. Gel gelelim sahur için gelen davulcu, Haluk açısından ciddi bir sorun oluşturuyor. Benim kutsanmış bir uykum vardır. Herhangi bir sebeple uyanmışsam, öbür tarafıma dönüp uyumaya devam edebilirim. Ama Haluk öyle değil. Uyanıyor, sinirleniyor, söyleniyor. Özetle uykusu piç oluyor. Sabahın köründe çekimi var, işi ağır... Bir gece yine davulcunun sesi ile birlikte, odada bir hareketlenme hissettim. Baktım, Haluk hışımla söylenerek giyiniyor. Ne oldu demeye

kalmadan çıktı odadan. Aman Allah, o öfkeyle davulcuyu paklamaya kalkmasın sakın? Aceleyle üstüme bir şeyler giyip palas pandıras indim aşağı. Baktım, Haluk davulcunun koluna girmiş bir şeyler söyleyip cebine bir şeyler tıkıştırıyor. "Al şu parayı, bir daha bu otelin yakınından geçme" diyormuş. Kaç para verdiyse artık, adam bir daha yakından geçmedi...

Bilirsiniz, *Yorgun Savaşçı*, 12 Eylül döneminde yakıldı. Gel gelelim, her şeyi yakarak-yıkarak yok edemezsiniz. Bakın, teknik niteliği düşük bir kopyası bulunup Fikri Sağlar'ın Kültür Bakanlığı döneminde yayınlanıverdi işte. Ama sekizinci bölüm var mıydı, yok muydu, onu tam bilemiyorum. Kim bilir, belki bir yerlerde sekizinci bölüm de vardır ve bir gün ortaya çıkar!

DETÇA

O sıralar Devlet Tiyatroları'nın sivil toplum örgütü DETÇA (Devlet Tiyatroları Çalışanları Derneği) idi. DETÇA hemen bana ve altı ay süreyle uzaklaştırılan dört arkadaşımıza yardım çekleri gönderdi. Ben teşekkür ettim, kullanmayacağımı belirttim ve o çeki asla bozdurmadım. İlerde birilerinin çıkıp "Bizim aidatlarımızla geçindiniz" benzeri bir söz söyleme ihtimalinden çekindim. İyi ki de öyle yapmışım. Çünkü birkaç yıl sonra, gerçekten de rakı sofrasında böyle bir şursuzluk ve edepsizlik yapmaya kalkan oldu. Öyle bir parayı asla almadığım halde, öfkemden çıkarıp 10 katını suratına çarptım. İnsan evladı çiğ süt emmiştir derler. Geçelim...

DETÇA, hem baskılar karşısında bir sığınak görevi görüyor, hem de siyasal ve kültürel alanlarda küçümsenmeyecek bir duruş gösteriyordu. Bir örnek verirsem daha iyi anlatırım.

Tırmanan siyasal atmosferde, Türkiye Barış Parlamentosu bir Kültür Adamları Forumu kuruyor ve İstanbul'da bir Sanat

Sorunları Oturumu düzenliyor. 1980 Eylül'ünün ilk günleri. DETÇA adına o oturumda sunulacak bir bildiri hazırlıyoruz. O iş genellikle bana düşer. Ben bir taslak hazırlarım ve arkadaşlara sunarım. Düzeltme varsa yapılır, son şekli verilir, sonra nerede sunulacaksa yine genellikle ben sunarım.

Nesrin'le birlikte buluşma noktasına gittik ki, bir otobüs kolonisi toplaşmış, yüzlerce insan bir arada. Yürüyerek gideceğimiz söylendi. Sinema, tiyatro, edebiyat, sanat alanlarından bir ordu, yürüyüşe geçtik. Tarık Akan, Işık Yenersu, Şerif Sezer, Mehmet Akan, Nesrin ve ben konuşa söyleşe, mitinge gider gibi yürüyoruz. Bir beş dakika kadar yürüdükten sonra, ön saflardan dalga dalga "Oturum iptal!" diye bir haber geldi. Ülkenin dört bir bucağında bombaların patladığı, kahvelerin tarandığı, mitinglerin kurşunlandığı, suikastların birbirini kovaladığı bir terör ortamındayız. Düzenleyicilerin bir provokasyona meydan vermemek ya da bir sakıncayı saf dışı etmek amacıyla iptal ettiklerini düşünüp, dağıldık. Dolayısıyla o bildiri kamuoyuna yansımadı. Yansımış olsa, bir hafta sonra tepemize çöken faşist darbeden DETÇA da nasibini alır mıydı, bilmiyorum?

Küçük çaplı mücadele tarihimizin bir belgesi olarak o bildiriyi buraya aktarayım:

> Türkiye Barış Parlamentosu, Kültür Adamları Forumu, Sanat Sorunları Oturumu'na;
>
> Türkiye Barış Parlamentosu'nun Kültür Adamları Forumu girişimini kutlar ve çalışmalarında başarılar dileriz.
>
> Ülkemizin kültür ve sanat yaşamında önemli bir yer tutan tiyatro alanında da ortak sorunların varlığı, tartışma götürmez bir gerçektir. Doğal ki, devletin denetimi altındaki tiyatro hareketi de bu bütünden soyutlanamaz.
>
> Bugün görmekteyiz ki: Devletin denetimindeki tiyatro hareketi, kitlelere mal edilmek yerine, büyük kentlerin tekeli al-

tında tutulmakta, gerçek ulusal tiyatro hareketinin filizlenip gelişmesi için gerekli önlemler ısrarla alınmamakta hatta tersine, olumlu yönde atılan adımlar kösteklenmektedir. Devlet Tiyatroları'nın varlık nedeni olan "ulusal Türk tiyatrosunun yaratılması, tiyatro etkinliğinin yurt çapında yaygınlaştırılması ve ulusal kültür mirasının korunup değerlendirilmesi" gibi görevler, gündelik politik hesaplarla göz ardı edilmekte ve sürüncemede kalmaktadır.

Devlet Tiyatroları'na kaynaklık eden konservatuvarlarımız, gerici ve şoven zihniyetlerin elinde, anti demokratik yöntemlerle belli klişeleri şırınga etmekten öteye gidemeyen; çağ gerisi bir sanatsallık görüntüsü taşıyan kurumlar durumuna getirilmiştir. "Sanat sanat içindir" gibi köhneleşmiş ve çağdışı bir görüşü temel alan eğitim sistemi, deneyim özgürlüğüne, giderek düşünce özgürlüğüne kapalı bir nitelik kazanmıştır.

Sorumlular, kitlelerin gereksinimleri doğrusunda bir kültür politikası oluşturmak yerine; Batı öykünmeciliği tavrı içinde, halktan kopuk ve soyut bir sanat havariliğini benimsemişler, bir yandan da kavuklu-kaftanlı yaklaşımlarla, yedi kocalı düzenlerle yapay bir ulusalcılık görüntüsünü sürdürmekle yetinmişlerdir.

Geneldeki bu sorunların yanı sıra, Türkiye çapında geliştirilmek istenen antidemokratik baskılar da Devlet Tiyatroları çevresinde varlığını iyiden iyiye duyurur olmaya başlamıştır: Devlet Tiyatroları'na varlık nedenine yakışır bir yön verme çabasıyla çalışan ilerici yöneticiler görevden alınmış ve her fırsatta etki alanı dışına itilmek istenmiştir. İlerici oyunlar türlü bahanelerle repertuvardan kaldırılmış ya da engellenmiştir. Sanatçıların ve çalışanların düşüncelerini açıklamaları bile suç olarak görülmüş ve en ağır ceza yöntemleriyle bastırılmak istenmiştir. Temelinde bütün bu girişimler, Devlet Tiyatroları'nda "gölgesinden bile korkan bir kuşak" yetiştirme çabalarından kaynaklanmaktadır.

Devlet Tiyatroları Çalışanları Derneği olarak, ülkemiz koşullarında tüm sanat dallarında benzer biçimlerde boy gösteren bu

tür sorunların ve baskıların birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini biliyor ve mücadelenin ancak dayanışma içinde başarıya ulaşabileceğine inanıyoruz.

Türkiye Barış Parlamentosu, Kültür Adamları Forumu dolayısıyla, bir kez daha ülke çapındaki tüm antidemokratik baskıları kınıyor; demokratik kitle örgütleri arasındaki barışçı dayanışmayı destekliyor ve çalışmalarınızda başarılar diliyoruz.

Devlet Tiyatroları Çalışanları Derneği (DETÇA)

Benim "Antik Oyunların sahnelenmesi" başlıklı bir bildirim vardır. O bildiriyi İzmir'de düzenlenecek bir uluslararası kongrede sunmak üzere, yine DETÇA tarafından görevlendirilmiştim. Gerçi kongre 12 Eylül darbesi nedeniyle iptal edilmişti. Gel gelelim Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ndeki dostlar, iptali haber vermediği için ben kongre günü İzmir'e kadar gitmiş, durumu öğrenince tabii ki arkadaşlarımla bir sıkıyönetim rakısı içip dönmüştüm.

DTCF Tiyatro Bölümü'ndeki hocalar, bir süre sonra o bildiriyi, *Tiyatro Araştırmaları* dergisinde yayımlamak istediler. Sevindim. Ama bazı cümleleri günün koşullarına göre, biraz sakıncalı bulmuşlar anlaşılan. Birkaç cümleyi çıkarmamı ya da yumuşatmamı istediler. Bunu bana söylemeyi de olağanüstü sempatisi ile Prof. Metin And üstlenmişti. Çok sevdiğim Metin Hocayı üzmek pahasına da olsa, değişiklik yapmayacağımı söyledim. Yazı da yayımlanmadı. O günlerin siyasal atmosfer basıncı altında, kürsüyü sakınmak düşüncesinde belki haklıydılar, bilemiyorum...

Ankara Sanatevi

1981 sonbaharı. Devlet Tiyatroları'ndaki içgüveysi durum canımı sıkıp dururken, daha önce bir kez karşılaştığım ve pek

de tanımadığım Naci Başsorgun benimle görüşmek istedi. Buluştuk, konuştuk. Anneannesinin Alanya'daki muz bahçelerinden kendisine hatırı sayılır bir para kaldığını, bununla bir kültür merkezi açmak ve orada tiyatro yapmak istediğini, beni izlediğini ve duruşumla bu konuda bana güvenebileceğini söyledi. Makine Mühendisleri Odası'nın Kızılay'da Selanik Caddesi'nde birkaç katlı bir binası olduğunu, orayı kiralayıp onarabileceğimizi anlattı. (Eski Aykut Sineması'ymış.) Ayrıca hazırlık safhasında bana aylık bir ücret ödeyeceğini de belirtti. Ücret bir yana bu tür bir olanağa kim evet demez?

1982 yılında Ankara Sanatevi'nin açılış haftasında dostların katkısı ile bir de Okuma Tiyatrosu yaptık. Fotoğrafta soldan sağa: Nihat İleri, Ferdi Merter, ben, Alp Öyken, İhsan Sanıvar, Ergün Uçucu.

Hemen ertesi gün binayı gezdik. Hem tiyatro yapılacak hem seçilmiş filmler gösterilebilecek bir büyük salon var. Şimdi tam hatırlamıyorum ama 500 kişiye yakın bir salon çıkabilir oradan. Ayrıca bir stüdyo, bir dans salonu, bir sergi salonu, bir de kafe. Ama mimari değişiklikler gerekiyordu. Bodrum katını su basmıştı, kalorifer sisteminin yenilenmesi gerekiyordu, yapılacak bir sürü iş vardı. Naci "Yaparız" dedi. Adı Abdullah'tı sanırım, bir mimar arkadaşı ile tanıştırdı. Tartışma ve konuşmalar sonucunda, bir anonim şirket şeklinde işe girişildi. Doğrusu ben şirket ortağı olmayı pek istemedim. Sermaye koyamam, bir şey yapamam, hoşlanmam işin o tarafından. Sonuçta "Ortaklıklar balayı gibi başlar ama günü gelip de boşanmak isteyince bin türlü tatsızlık çıkar. Ayrılmak iste-

diğimde tatsızlık çıkarmayacağınıza söz verirseniz, kabul ederim" dedim. Söz verdiler. Yüzde beşlik bir ortaklığa şeklen razı oldum. Adını "Sanatevi" koyduk. Genel anlamda sanat yönetimi bende. Sinema konusunda Selçuk Uluergüven yetkili, Avukat Sami Alptekin de idari ve mali işlerden sorumlu. Bir planlama yaptık, 82 Mart'ında açılış yapmayı hedefliyoruz. İlk oyunumuz, benim Aristofanes'ten uyarladığım *Barış* olacaktı. İlk filmimiz Rainer Werner Fassbinder'in o yıl çevirdiği *Lili Marleen*, küçük salonda efsanevi *Orfeu Negro*, ilk sergimiz Ankaralı ressamların karma sergisi. Açılış haftasında şef Gürer Aykal yönetiminde Ankara Oda Orkestrası konseri, ertesi hafta Modern Folk Üçlüsü konseri. Arada bir de okuma tiyatrosu yaptık: "Rejisörler Söyleşisi". Piscator, Meyerhold, Brecht, Stanislavski ve Reinhardt tartışıyorlar...

Önemli saydığım bir nokta özel tiyatro alanında "sözleşme" konusu oldum olası zayıftır. Sanatçılarla derli toplu bir sözleşme yaptık. Devlet Tiyatroları sanatçıları Tarık Ünlüoğlu, Tülay Ünlüoğlu, Nihat İleri, Levent Özdilek bize katıldılar. Emektar İhsan Sanıvar ile emekli Turgut Sarıgöl'ü kazandık, onun dışında büyük ölçüde DTCF Tiyatro Bölümü öğrencilerine yaslandım. Müziklerimizi Cem İdiz yapıyor, dans düzenini Nasuh Barın. Sevgili Lütfi Oğuzcan salonun koltukları ve benzeri işler için yine hızır gibi imdada yetişti. Arı gibi çalışıyoruz.

Aristofanes'in *Barış* oyununun broşürü, 1982

Eğer inşaat içinde, soğukta prova yaptıysanız şu iki fotoğrafın kıymetini anlayacaksınız.

Nasuh Barın ve Cem İdiz ile dans-müzik çalışması.

Barış oyunu kadrosu ve bazı dostları tam kadro Sanatevi binasının önünde.

Büyük zorluklar içinde çalıştık. Bina ısınır hale gelinceye kadar aylar geçti. Gişede lahmacun yenilmesini engelleyinceye kadar akla karayı seçtim desem yeridir. Koroyu giydirmek için evden bir sandık dolusu kullanılmayan giysi götürdüğümü hatırlıyorum. İnşaatta temizlik hep sorun oldu. Gün geldi sanatçı arkadaşlarım, fırçalar deterjanlar satın alıp tuvaletlerin temizliğini yaptılar. Hepsine o süreçteki özverileri, güvenleri, heyecanları ve emekleri için teşekkür borçluyum. 7 Mart 1982 akşamı, açılıştan bir saat önce hâlâ binadan yapılan temizliğin sularını fırçalarla boşaltıyorduk. Kan ter içinde açılışımızı yaptık, programımızı aksama olmadan tamamladık. Sanatevi sezonu başarıyla kapattı. Ankara sarsılmış, sevinmişti. Seyircinin olayı kucaklayacağı görülmüştü.

Ama sezon sonunda yetki aşımları, dirsek çıkarmalar, egemenlik hamleleri baş gösterdi. Uyardım, dinlemediler. Ortakların beynine bir akrep girmiş sanki. Bir biçimde sanat yönetmeninin sınırlarını daraltmak istiyorlar. Şirketin ortağı olan o genç mimar, yönetim kurulu toplantısında *Barış* oyununu iyi yapamadığımı söyleyecek kadar ileri gitti. Ben de kendisine toparladığım kadrodan, Atila Sav'ın, Ayşegül Yüksel'in, Zeynep Oral'ın olağanüstü övgüler taşıyan eleştirilerinden söz ettim. Fayda etmeyince, bir mimar olarak açılış gecesinde konukların tuvalette kendi pabuçlarına işemek zorunda bırakılmalarının hesabını sordum. Erkekler tuvaletinde iki pisuvar kırıkmış. Açılışın ertesi gün yakın bir arkadaşım söyledi. Çişini pisuvara yaptığını sanıyorsun, ama pisuvarın altı kırık olduğu için pabucuna işiyorsun! İstifa ettim, dosyalarımı toplayıp çıktım.

Sonraları telif alacaklarımla ilgili avukat dostum Hayri Ertek'e başvurduğumda, bir gerçeği o ifade etti. Oraya yatırılan para, 12 Eylül döneminde sakıncalı görülerek kovuşturulan bir örgüte aitmiş. "Alacak peşine düşmek doğru olmaz" dedi. Hangi örgüttü şimdi hatırlamıyorum. Çünkü o sıralar

fraksiyonlar Halkın Tramvayı, Halkın Otobüsü, Halkın Manavı şakalarına yol açacak kadar çoğalmıştı. Tabii ki alacak peşine düşmedim. Ama Alanya'daki muz bahçeleri hikâyesini hep -kırgınlık değilse de- bir çeşit buruklukla hatırladım.

Ertesi sezon Zeynep Oral ve Nükhet İpekçi, oyunu İstanbul'da Abdi İpekçi Barış ve Dostluk Haftası'nda oynamamızı istediler. Zeynep Oral oyunu Ankara'da izlemiş, bir özel tiyatro girişiminin bu yapımından çok etkilenmiş, çok da güzel bir yazı yazmıştı. Ama ortada oyun filan kalmamış, ben ayrılalı aylar olmuştu. Kırgın ve çoğu Sanatevi'nden ayrılmış kadroyu zar zor topladık. *Milliyet* gazetesi dekoru Sanatevi'nden kiraladı. Bütün masrafları karşıladı. Oyunu bir kez daha Yunanlı ve Türk izleyiciler önünde Kenter Tiyatrosu'nda sahneledik. Yunanlı bir eleştirmen ülkesine dönünce şöyle yazmıştı: "Aristofanes konusunda Türklerden öğreneceğimiz çok şey var".

Davanın sonu

Devlet Tiyatroları'nda görevime son verilmesi ile ilgili dava sürüp gidiyordu. Danıştay'ın bir sonraki ara kararı da benden yana oldu. Ama son aşamada, dosyaya yeni herhangi bir belge ve bilgi girmemiş olmasına rağmen, tersine karar verildi. Bilin bakalım neden?

O arada faşist 12 Eylül darbesi olmuştu da ondan...

İdarenin pusuya yattığını gösteren bir sürü kanıt bir yana, uyuşmazlığın tarafı olan Cüneyt Gökçer'in hukuka aykırı şekilde bizzat Disiplin Kurulu'nda yer alması bile, göz önüne alınmamıştı. Kararın düzeltilmesi istemli başvurumuz da reddedildi.

12 Eylül'den sonra Danıştay'ın davalarda idareden yana ağırlık koyması yönünde baskılar yapılmış. O sırada tiyatro-

da dramaturg arkadaşım Tözün de buna ilişkin bir olay anlatmıştı. Doğrusu ya, Tözün kendisi mi anlattı bana, yoksa bir başka arkadaşa söyledi de o mu aktardı, onu tam hatırlamıyorum. Tözün'ün babası Danıştay'da Daire Başkanı'ymış. Cüneyt Gökçer, o daire başkanını ziyaret edip benim davamın kurum lehine sonuçlandırılması için ricada bulunmuş. Adamcağız ne yapsın, kibarca kapıyı göstermiş olmak için "Cüneyt Bey burası mahkeme. Yargıçlara ricaya gelinmez" deyivermiş...

Bu arada Cüneyt Bey, şu yahut bu nedenle tiyatrodan ayrılmış ve dönmek isteyen bazı arkadaşlara da "Yücel'in davası sonuçlansın, onun kadrosuna alırım" demekten geri durmamış. Onlar da ara ara sekreterliği arayıp, benim davamın sonucunu sorarlarmış. İsim gerekmez, bilgi sağlam yerden...

Bir de Berlin hikâyesi vardır o günlerde beni yaralayan. Ünlü yönetmen Peter Stein'ın yönetimindeki Almanya'nın ve Berlin'in en hatırlı tiyatrosu Schaubühne, o sıralarda Berlin'deki Türkler için proje yapmaya karar vermiş. Avrupa'dan ve Türkiye'den dişe dokunur Türk tiyatrocuları Berlin'de toplamış: Beklan Algan, Ayla Algan, benim yarım kalan *Hollywood Dosyası*'nda oynarken olaylar baş gösterince emekliye ayrılan Kerim Afşar ile Tuncel Kurtiz, Macit Koper, Dilek Türker ve daha bir küçük ordu. Türkçe oyunlar yapacaklar. Gel gelelim aralarında düzgün Almanca bilen yok. O sıra ben Berlin Tiyatro Buluşması'nın "Genç Tiyatrocular Forumu"na katılmak üzere iki hafta Berlin'e davet edilmiştim. Bir-iki defa uğradım yanlarına. Beklan o sırada âdeti olduğu üzere çalışmayı terk etmiş. "Giden Tez Geri Dönmez" diye şarkılı türkülü bir gösteri hazırlamaya çalışıyorlar. Sık tekrarlanan ana şarkı "Beri gel Alim gitme dur". Oyuncuların bazıları, kendi aralarında bunu "Geri gel Beklan, ne olur" şeklinde söylüyor. Çivi çıkmış yani... Schaubühne'nin prensiplerine uygun olarak, sınırsız olanaklar önlerine konmuş,

Avrupa'da eşi benzeri görülmemiş bir fırsat sunulmuş ama bir patinajdır gidiyor. Tiyatronun idari ve mali işlerinden sorumlu Jürgen Schitthelm, seyirciye açık bir söyleşide şöyle diyordu:

> Toplantılar, tartışmalar hiç bitmiyor. Yeterli derecede Almanca bilen yok. Türklerin söyledikleri Almancaya çevrilip basılıyor, Almanların söyledikleri Türkçeye çevrilip basılıyor, dağıtılıyor. Odalar tavana kadar kâğıt doldu. (...) Almanya'daki Türk işçiler için tiyatro yapmak istedik. Ama görüyorum ki Türk oyuncuların Almanya'yı geçtim, Türkiye'deki işçilerin sorunlarından bile haberi yok!

Anlayacağınız bir yandan şaşkınlık, bir yandan da bohem özentisi projeyi kemirip duruyor. Benim Alman tanıdıklarım "Bu iş tam size göre" diyor ama Türk dostlarım "Yücel, gelip bize katılmayı, biraz yönlendirmeyi düşünmez misin?" demiyor. Sevgili Dilek Türker'in bu konudaki tek istisna olduğunu belirtmeliyim. Beni Peter Stein ile tanıştırmayı da denedi. Ama bu tanışma tiyatronun önündeki pizzacıda olabildi. O sıra provadan mı, toplantıdan mı çıkmışlardı bilmem, masa kalabalıklaştı, Stein gelince onu da aralarına oturttular. Bin türlü mavra, goygoy, joyjoy arasında bir şey konuşulamadı... Schaubühne'nin Türk Tiyatrosu projesi de bir süre sonra göçtü gitti.

Nesrin'in de Devlet Tiyatroları'nda kalmayı ruhu kaldırmamış, dokuz ay kadar önce istifa edip Ankara Sanat Tiyatrosu'nda çalışmaya başlamıştı. İşte bu ahval içinde, 1 Mayıs 1982 günü itibariyle artık Devlet Tiyatroları'ndan kapının önüne konulmuş bir işsizdim. Olsun, alnım ak, başım yukarda.

Yeniden geçim sıkıntısıyla kol kolaydık. Tarık Ünlüoğlu'nun gayretiyle seslendirmelere çağırılmaya başladım. Ama o bekleme odalarında meslektaşlarımın geyikleri-

ne uzun süre katlanamadım. Erkekler maç, kadınlar da çamaşır makinası ve deterjan konuşuyorlardı. O sıra Heinrich Böll'ün uzun öyküsünden Margarethe von Trotta'nın sahneye uyarladığı *Katharina Blum'un Çiğnenen Onuru*'nu çeviriyordum. Kitap küçük, taslak çeviriyi yaptığım sarı defter de büyük sayılmaz. O çeviriyi götürdüm birkaç kez, oyalanırım diye. Tuhaf tuhaf bakanlar oldu. Canım sıkıldı, bir daha gitmedim. Bir tercüme bürosu vardı, beni kim tavsiye ettiyse, ara ara oraya parça başı Almanca tercüme yapmaya başladım. Nutella sözleşmesi, noter belgeleri falan... Gaz bulunmadığı için evde telli elektrik sobası yakıyorduk. Kazak üstüne kazak, çorap üstüne çorap... Sokakta bir hat sorunu oluştuğu için sular kesik, yandaki inşaattan kovayla su taşıyoruz... Kuyruk dik dursun diye arada DETÇA'ya gidiyorum ama leblebi ile rakı içmece, eve gidince yumurta kırmaca...

Zaman kırgın akıyor...
Yüzüm gölgeli...
Olsun, alnım ak, başım dik...

Yücel Erten, 1982

Ara karar

Sevgili okuyucu, anılarımı yazmak üzere yola çıktım ama, onlar baobap ağaçları gibi büyüdü, neredeyse bir kitabın çeperini çatlatır oldu. Bir engel çıkmazsa devamını da yazacağım. Ama sizi bir tuğla taşıma zahmetinden kurtarmak için, burada bir ara vermenin doğru olacağını düşünüyorum.

Baksanıza, birlikte varabildiğimiz şu noktada, 1982 yılının 1 Mayıs'ında, Konservatuvar'a girişimin üzerinden 18 yıl geçmiş ve ben yine işsizim. Her anlamda, yeniden, sıfırdan başlamam gerekiyor.

Akıntıya kürek mi çekiyorum, onu bilmem?... Ama bir ara vermek için mükemmel bir moment, onu biliyorum...

Sağlıcakla kalın.

Yücel Erten
İstanbul, Mayıs 2018

Sanatçı nedir?
Sanatçı, geniş bir mesleki kültür ve mesleki pratikle yoğrulmuş bir işçidir.
Sanatçı, mesleğini, hayatın akışı içinde gerçek yerine yerleştirebilen bir düşünürdür.
Sanatçı, kendini yenileyen, aşan, tutucu ve durağan olmayan, yapıcı bir güçtür.
Sanatçı, ülkesinin gerçeklerine ve koşullarına göre kendine bir yer seçmeyi bilen, ilerici namuslu aydındır.
Sanatçı, sevgisini namusuyla, yüreğini aklıyla yoğurmayı başaran, aydınlığa uzanan bir savaşçıdır.

Türkiye'nin ilk diplomalı tiyatro yönetmeni Yücel Erten, *Akıntıya Kürek* adını verdiği kitabında anılarını, sanatı, sanatçıyı anlatıyor. Mesleğinde yarım asrı geride bırakan Erten, Konservatuvar yıllarından başlayarak, Devlet Tiyatroları deneyimlerini, yurtdışındaki eğitiminin ona kattıklarını ve sahneye koyduğu her yeni oyunda yaşadıklarını okurlarla paylaşıyor.

Uğradığı haksızlıklar, sanat dünyasına dair eleştirileri, mutlulukları, başarıları, hepsini yakından tanıdığımız kimi ışıklar içinde kimi hâlâ alkışlamaya devam ettiğimiz dostlarıyla gerçekleştirdiği, gerçekleştiremediği hayalleri...

Sadece Yücel Erten'in değil Türk Tiyatrosu'nun da anıları var bu kitapta. Bugünü anlamak, yarınlara yön vermek için dünü bilmek gerekir. *Akıntıya Kürek*, dünü dürüstçe, sözünü esirgemeden ve yargılamadan anlatıyor.

tavsiye edilen satış fiyatı

₺ 36

Sertifika no: 11940

ISBN 978-605-09-5446-3

DK DOĞAN KİTAP